

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

INTERNATIONAL AND POLITICAL STUDIES

**MIZHNARODNI
TA POLITYCHNI
DOSLIDZHENNIA**

Scientific journal
Published annually
Issue 36
2023

**Publishing house
Helvetica
2023**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

**МІЖНАРОДНІ
ТА ПОЛІТИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**INTERNATIONAL
AND POLITICAL
STUDIES**

Науковий журнал
Виходить один раз на рік
Випуск 36
2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

УДК [32+327]:001.891(051)

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Даніела Іррера, к. політ. наук (головний редактор); Катанійський університет, Італія;
Ольга Брусилівська, д-р політ. наук (науковий редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юлія Узун, д-р політ. наук (відповідальний редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Міруна Балашин, д-р політ. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Роман Бейкер, д-р політ. наук; Університет Миколая Коперника в Торуні, Польща;
Альона Висоцька Гuedес-Віейра, к. політ. наук; Університет Мінью, Брага, Португалія;
Стефан Вульф, д-р політ. наук; Університет Бірмінгема, Великобританія;
Лукаш Донай, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща;
Володимир Дубовик, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Сергій Глебов, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Стефано Гуззіні, д-р політ. наук; Упсальський університет, Швеція; Папський католицький університет Ріо-де-Жанейро, Бразилія; Данський інститут міжнародних досліджень, Копенгаген, Данія;
Ігор Коваль, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Світлана Коч, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Тарас Кузьо, д-р політ. наук; Університет Джонса Гопкінса, США;
Ірина Максименко, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юрай Марушак, д-р політ. наук; Словацька академія наук, Братислава, Словаччина;
Юрій Мацієвський, д-р політ. наук; Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна;
Ніколай Петро, д-р політ. наук; Університет Род-Айленд, США;
Всеволод Самохвалов, д-р політ. наук; Університет Льеж, Бельгія; Кембриджський університет, Великобританія;
Поліна Сіновець, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Анджей Шептицький, д-р політ. наук; Варшавський університет, Польща

Рецензійна колегія журналу:

Наталія Антонюк, д-р іст. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Регіна Геллер, к. політ. наук; Гамбурзький університет, Німеччина;
Маріанна Гладиш, к. політ. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Бретіслав Данчак, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Трейсі Джермен, д-р політ. наук; Кінгс коледж, Лондон, Великобританія;
Анжела Качуєвські, к. політ. наук; Університет Аркадія, Гленсайд, США;
Світлана Льявські-Екелунд, магістр; Лундський університет, Швеція;
Іванка Мавродієва-Георгієва, д-р філос. наук; Софійський університет «Св. Климент Охридський», Болгарія;
Андрій Макаричев, д-р іст. наук; Тартуський університет, Естонія;
Мітчел Оренштейн, д-р політ. наук; Університет Пенсільванія, США;
Ян Хольцер, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Джорджіана Цицео-Вальдтраут, д-р іст. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Сергій Якубовський, д-р економ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Ярослав Янчак, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

З 2019 р. змінено назву та періодичність видання журналу. *Науковий журнал «Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки»* з 32-го випуску продовжує видаватися один раз на рік під назвою *«Міжнародні та політичні дослідження. International and Political Studies»* (українською та англійською мовами).

Editorial (Expert's) Board of the journal:

Daniela Irrera, Ph.D. (Political Sciences) (Editor-in-Chief); University of Catania, Italy;
Olga Brusylovska, Prof. Dr. (Political Sciences) (Science Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Yuliia Uzun, Prof. Dr. (Political Sciences) (Responsible Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Miruna Balosin, Prof. Dr. (Political Sciences); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Roman Bäcker, Prof. Dr. (Political Sciences); University Mikołaj Kopernik in Torun, Poland;
Łukasz Donaj, Prof. Dr. (Political Sciences); Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Volodymyr Dubovyk, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Sergii Glebov, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Stefano Guzzini, Prof. Dr. (Political Sciences); Uppsala University, Sweden; Pontificia Universidade Católica do Rio de Janeiro (Brazil); Danish Institute for International Studies (Copenhagen, Denmark);
Igor Koval, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Svitlana Koch, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine;
Taras Kuzio, Prof. Dr. (Political Sciences); Johns Hopkins University, USA;
Iryna Maksymenko, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Juraj Marusiak, Prof. Dr. (Political Sciences); Slovak Academy of Sciences, Bratislava Slovakia;
Yuriy Matsiyevsky, Prof. Dr. (Political Sciences); National University of "Ostroh Academy", Ukraine;
Nicolai Petro, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Rhode Island, USA;
Vsevolod Samokhvalov, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Liege, Belgium, and University of Cambridge, UK;
Polina Sinovets, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Andrzej Szeptycki, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Warsaw, Poland;
Alena Vysotskaya Gudez-Vieira, Ph.D. (Political Sciences); University of Minho, Braga, Portugal;
Stefan Wolff, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Birmingham, UK

Review's Board of the journal:

Natalia Antonyuk, Prof. Dr. (History); Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Georgiana Ciceo-Waldtraudt, Ph.D. (History); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Břetislav Dančák, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Tracey German, Prof. Dr. (Political Sciences); King's College, London, UK;
Marianna Gladys, Ph.D. (Political Sciences), Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Regina Heller, Ph.D. (Political Sciences); Hamburg University, Germany;
Jan Holzer, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Jaroslav Jańczak, Prof. Dr. (Political Sciences), Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Angela Kachuyevski, Ph.D. (Political Sciences), Arcadia University, Glenside, USA;
Svetlana L'nyavskiy-Ekelund, MA (Political Sciences), Lund University, Sweden;
Ivanka Mavrodieva-Georgieva, Prof. Dr. (Philosophy), Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;
Andrey Makarychev, Prof. Dr. (History), University of Tartu, Estonia;
Mitchell Orenstein, Ph.D. (Political Sciences), University of Pennsylvania, USA;
Sergey Yakubovsky, Prof. Dr. (Economy); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

Since 2019, the name and frequency of journal publication has been changed. The *scientific journal "Odesa National University Herald. Sociology and Politics"* (Issue 32) has been published annually under the name *"Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia"* (in Ukrainian), *"International and Political Studies"* (in English) since 2019.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Андріїв Б. Є.

Політика, орієнтована на місто: соціальні рухи нового урбанізму та муніципалізму на шляху до інновацій..... 13

Брусилівська О. І.

Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції?..... 30

Гапоненко В. А., Чубур Н. В.

Інституційний розвиток політичної системи України: основні точки біфуркації..... 43

Коптев О. С.

Публічна дипломатія як технологія зовнішньої політики України..... 51

Коч С. В.

Майбутнє минулого, або політика пам'яті Угорщини: між національним та універсальним..... 61

Максименко І. В.

Російська дезінформаційна кампанія в Румунії: quo vadis, Кремлін?..... 73

Мателешко Ю. П.

Культурний напрям «м'якої сили» Німеччини в Україні: інституційний вимір..... 84

Новакова О. В., Остапенко М. А.

Еволюція геополітичних цінностей та орієнтацій українців під впливом війни..... 94

Poble D. K., Mindelis A. N.

Collision trends in the bilateral relations of Egypt and Ethiopia during the last decade..... 104

Скрипник М. В.

Питання нерозповсюдження в ядерній політиці США у XXI ст.: аналіз основоположних документів..... 116

Узун Ю. В.

Територіальна політика держав ЄС: цілі, інструменти, результати..... 129

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Дяченко О. В.

Роль мови та мовних практик у «націоналізмі повсякденності»..... 149

Мазуренко Л. І.

Фактори, що визначають специфіку формування політичної свідомості військовослужбовців..... 159

Поляков А. В.

Східна Європа у світлі постколоніального дискурсу:
аналіз наукових досліджень.....167

Popkov V. V., Fuad Hamid

The world-system dynamics and the realities of our time.....177

Snigovska O. V., Malakhiti A. V., Zakharchuk N. V.

Political image of Ukraine: analysis of fake instrumentation
in hybrid warfare (based on Greek mass media materials).....188

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Боротканич Н. П.

Міжнародне співробітництво в космосі: від холодної війни
до 24 лютого 2022 року.....205

Мілова М. І., Трушевич Г. Б.

Українська міграція в Європу періоду російсько-української війни:
політика врегулювання.....215

Шевченко О. В.

Комунікації глобальних змін клімату: концептуальний вимір.....224

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

IIst MEDITErreg Graduate Conference for master’s students
and early stage researchers.....235

АВТОРИ.....257

CONTENTS

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

Andriiv B. Ye. City-oriented politics: social movements of new urbanism and municipality on the way to innovation.....	13
Brusylovska O. I. Study of regionalism: should we wait for further evolution?.....	30
Haponenko V. A., Chubur N. V. Institutional development of the political system of Ukraine: main points of bifurcation.....	43
Koptiev O. S. Public diplomacy as a technology of the foreign policy of Ukraine.....	51
Koch S. V. The future of the past, or policy of memory of Hungary: between national and universal.....	61
Maksymenko I. V. Russian disinformation campaign in Romania: quo vadis, Kremlin?.....	73
Mateleshko Yu. P. The cultural direction of Germany's soft power in Ukraine: the institutional dimension.....	84
Novakova O. V., Ostapenko M. A. The evolution of geopolitical values and orientations of Ukrainians under the influence of the war.....	94
Poble D. K., Mindelis A. N. Collision trends in the bilateral relations of Egypt and Ethiopia during the last decade.....	104
M. V. Skrypnyk Non-proliferation issue in the nuclear policy of the USA in the 21st century: analysis of basic documents.....	116
Uzun Yu. V. Territorial policy of the EU states: targets, tools, achievements.....	129

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

Dyachenko O. V. The role of language and language practices in everyday nationalism.....	149
Mazurenko L. I. Factors that determine the specifics of forming the political consciousness of military personnel.....	159
Poliakov A. V. Eastern Europe through postcolonial prism: analysis of scientific research.....	167

Popkov V. V., Fuad Hamid

The world-system dynamics and the realities of our time.....177

Snigovska O. V., Malakhiti A. V., Zakharchuk N. V.

Political image of Ukraine: analysis of fake instrumentation
in hybrid warfare (based on Greek mass media materials).....188

INTERNATIONAL DIMENSION OF TRANSFORMATION PROCESSES

Borotkanych N. P.

International relations in outer space: from the cold war era
to February 24, 2022..... 205

Milova M. I., Trushevyh H. B.

Ukrainian migration to Europe at the period of the Russian-Ukrainian war:
politics of regulation..... 215

Shevchenko O. V.

Global climate change communication: the conceptual aspect..... 224

SCIENTIFIC LIFE

IIst MEDITERreg Graduate Conference for master’s students
and early stage researchers.....235

CONTRIBUTORS..... 257

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ**

**POLITICAL INSTITUTIONS
AND PROCESSES IN INTERNATIONAL,
REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS**

УДК 323.172

Андріїв Б. Є.

аспірант,

кафедра міжнародної політики,

ДВНЗ «УжНУ»,

вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна

E-mail: bandriiv67@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0254-6512>DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288704>

ПОЛІТИКА, ОРІЄНТОВАНА НА МІСТО: СОЦІАЛЬНІ РУХИ НОВОГО УРБАНІЗМУ ТА МУНІЦИПАЛІЗМУ НА ШЛЯХУ ДО ІННОВАЦІЙ

У статті розглядаються новітні тенденції, пов'язані з глобальними трансформаціями, в контексті впровадження нової глобальної «політики на основі місця». Автор звертає увагу, що через технологічні, демографічні та міграційні процеси, які призводять до масштабної урбанізації та концентрації населення Землі в містах, визнання комфортності міста, орієнтованого на соціальні потреби та потреби людей різного віку стало привілейованим об'єктом такої глобальної і національної політики. Зазначається, що урбанізація та формування глобальних міст – метрополій, агломерацій тощо – призводить до надмірної концентрації виробництв, нерівномірності глобального заселення територій, надмірної імміграційної навантаженості на центри промислового зростання, що своєю чергою зумовлює проблеми глобальної соціальної нерівності, яка проявляється і в ієрархії міст, і у внутрішній соціальній ієрархії в містах. Автор вказує, що два соціальних рухи – Новий муніципалізм та Новий урбанізм – стали глобальними соціальними рухами, які втілюють інновації для сприяння вирішенню вищевказаних проблем. Тому метою дослідження є визначення основних пропозицій нового урбанізму та нового муніципалізму для реалізації «політики на основі місця» в місті як центрі інновацій. У статті розглядаються історичні особливості розвитку обох рухів, побудованих на гаслах: «демократія починається там, де ти живеш» і «право на місто». У статті визначаються основні цілі та принципи діяльності організацій, які є учасниками цих рухів, а також розглядається науково-методологічний дискурс, сформований навколо розвитку цих рухів. Зокрема, автор представляє тлумачення «природи» муніципалізму, аналізує три моделі муніципалізму, згідно з типологією Метью Томпсона. У висновках автор вказує, що ідеї планування та успішні проекти Нового урбанізму просувають інструменти для якісного містобудування заради людини в умовах глобальної реконструкції міських мереж з метою деконцентрації та демонополізації ресурсів, інвестицій. Ідеї Нового муніципалізму просувають інструменти для забезпечення самоорганізації на рівні міст, інструменти соціальної солідарної взаємодії для захисту інтересів людини.

Ключові слова: політика на основі місця, новий муніципалізм, новий урбанізм, місцеве самоврядування, демонополізація, співробітництво міст, міжнародний муніципальний рух.

Актуальність. Політика, орієнтована на місце (Place-based policies) – просторово спрямовані заходи, спрямовані на прискорення економічного розвитку в певних географічних регіонах – застосовується у всьому світі як глобальна стратегія розвитку, щоб покращити становище у відсталих регіонах (Neumark & Simpson, 2014; Duranton & Venables). І місто залишається пріоритетним місцем у сучасних стратегіях глобального розвитку.

За даними Світового Банку, нині у світі 56% населення проживає в містах. До 2045 року кількість людей, що живуть у містах, збільшиться в 1,5 раза до 6 мільярдів, додавши ще 2 мільярди міських жителів, а за прогнозами ООН до 2050 р. 68% населення Землі буде проживати в містах (World Urbanization Prospects, 2023). Оскільки понад 80% світового ВВП виробляється в містах, урбанізація може сприяти сталому зростанню, якщо нею правильно управляти, підвищуючи продуктивність, створюючи умови для інновацій та нових ідей (Urban Development, 2023). Отже, процес глобалізації посилив роль міст: у них концентруються влада, гроші та можливості, викликаючи імміграцію жителів та подальше демографічне зростання, що зумовлює зростання міської забудови.

ООН вказує, що на Індію, Китай і Нігерію припадатиме 35% прогнозованого зростання міського населення світу в період з 2018 по 2050 роки. За прогнозами до 2050 р. в Індії додаються 416 млн міських жителів, у Китаї – 255 млн, а в Нігерії – 189 млн (World Urbanization Prospects, 2023). Важко уявити, але в м. Сеул (Південна Корея) на 600 км² живуть 20,5 млн людей, в м. Шанхай (КНР) на 6,3 тис. км² – понад 26 млн людей, у м. Мумбаї (Індія) на площі 603,4 км² – понад 12, 5 млн людей, у м. Делі (Індія) на площі 1,5 тис. км² – понад 13,7 млн людей, в м. Джакарта (Індонезія) на площі 660 км² – понад 9,6 млн людей. Цей список можна продовжувати, адже кількість міст-мегаполісів різко зросло і продовжує цю тенденцію.

Нині Європа, Південна та Північна Америка є найбільш урбанізованими з п'яти континентів, де 73%, 83% та 82% людей відповідно проживають у містах, селищах та інших міських поселеннях. Африка становить близько 40%, а Азія – 48%: обидва ці регіони будуть відчувати експоненціальне зростання в найближчі десятиліття завдяки зростанню народжуваності та міграції.

Але концентрація ресурсів в агломераціях водночас призводить до зростання глобальної нерівності і міграції. Якщо мегаполіси зосереджують у собі величезну щільність населення, талантів, ноу-хау, економічного потенціалу та робочих місць (Мегаполіси світу, 2023), то менші міста та селища відчувають тенденцію відтоку населення, погіршення соціальної основи інфраструктурного розвитку. Тенденція поглиблення соціальної нерівності призвела до того, що багатство забезпечених людей зросло в тисячі разів. Аналогічно розвиток мегаполісів відбувається простіше і стрімкіше, ніж зростання маленьких провінцій. Міста по суті є організаціями, які генерують відмінності у соціальному статусі жителів. Тому разом зі зростанням числа мегаполісів зростає кількість закритих поселень та анклавів. Крім того, у самих містах спостерігається певний рівень нерівності. У деяких з них більш виражений, ніж інших, залежно від національного та регіонального контексту, рівня економічного розвитку. Великі міста Ріо-де-Жанейро та Сан-Паулу все ще очолюють індекс Джині, який вимірює нерівність. Насправді, нерівність у цих містах майже вдвічі більша, ніж у Лондоні чи Берліні, хоча вона залишається менш екстремальною, ніж у деяких африканських містах, таких як Йоганнесбург і Лагос, або в інших латиноамериканських містах, таких як Мехіко та Сантьяго, або в бразильській столиці Бразилія (Burdett, 2016).

Очевидно, що і в глобальному контексті урбанізації, і в контексті розвитку конкретних міст соціальна нерівність стає все більш просторовою. Тому урбаністи-проектувальники, інвестори та політики стикаються з дедалі складнішим вибором щодо того, як втрутитися в мінливі фізичні та соціальні ландшафти міст. Як зберегти ДНК міста, коли воно зазнає глибоких трансформацій? Для

кого це місто? Як співвідносити суспільні та приватні інтереси? Хто платить і хто виграє? Ключове питання для політиків полягає в тому, яку роль, якщо така є, відіграє дизайн фізичного середовища в посиленні або пом'якшенні нерівності? Відповіді на ці питання формують нові рухи, відомі як «новий урбанізм» та «новий муніципалізм».

Отже, **метою дослідження** є визначення основних пропозицій нового урбанізму та нового муніципалізму для реалізації «політики на основі місця» в місті як центрі інновацій.

Методологічною основою дослідження є методи аналізу та синтезу, оскільки ми залуцаємо літературу та джерела, які потребують переосмислення для формулювання висновків у роботі. Також ми використовуємо метод порівняльного аналізу, оскільки в діахронії та синхронії розглядаємо особливості розвитку рухів «нового урбанізму» та «нового муніципалізму». Єдиною методологічною основою нашого дослідження стає метод систематизації наявних нині даних та відомостей щодо ефективності цих рухів та практичної значимості пропозицій, які вони просувають.

Теоретичною основою нашого дослідження є напрацювання зарубіжних авторів, таких як Р. Барджетт (Burdett, 2016), Г. Дюрантон та А.Дж. Венейблз (Duranton & Venables, 2018), Г. Неймар та Г. Сімпсон (Neumark & Simpson, 2014), М. Ерліх та Г. Оверман (Ehrlich & Overman, 2020), які досліджували політику розвитку, орієнтовану на місця, диспропорції в глобальному контексті і брали участь у підготовці доповідей Світового Банку та ООН. Також значимими для дослідження стали роботи Р. Капелло та К. Ленці (Capello & Lenzi, 2014), А. Гровера, С.В. Лалла та В.Ф. Малоні (Grover, Lall & Maloney, 2022), які досліджували ситуацію просторової гетерогенності у знаннях, інноваціях та економічному зростанні та підходи до просторово-орієнтованої політики регіонального розвитку. Міську дипломатію, співробітництво міст та стратегічні мережі міст як основу для нового муніципалізму досліджували М. Акуто, М. Моріссетт та А. Цурос (Acuto, Morissette & Tsouros, 2017), Е. Кемпбелл (Campbell, 1987), Дж. Кінкейд (Kincaid, 1989). Соціальну основу нового муніципалізму досліджували С. Саттан (Sutton, 2019), Б. Рассел (Russell, 2019), Ф. Чаттертон та А. Пуссі (Chatterton & Pusey, 2020), М. Букчин (Bookchin, 1991), П.-І. Соньє (Saunier, 2002, p. 17), які розглядають це явище як прояв чергової хвилі муніципальної солідарності, стверджуючи, що він реполітизує традиції транснаціоналізму, заснованого не на постполітичній політичній мобільності, а на міській солідарності в протиставленні неоліберальному урбанізму жорсткої економії та платформному капіталізму. Муніципальний «statecrafting» та підприємницькі стратегії міст були досліджені Дж. Лауерманом (Laueremann, 2018), А. Кокрейном (Cochrane, 1993), Т. Холлом та П. Хаббардом (Hall & Hubbard, 1998). М.Б. Дас, А. Юко, Т.Б. Чепмен, Дж. Вібху в контексті нового урбанізму розкрили проблеми «age-ready cities» та «silver economy» міст, отже, проаналізували сучасну соціальну орієнтованість міст на потреби старіючого населення (Das, Yuko, Charman & Vibhu, 2022). М. Томпсон виокремив три нові муніципальні механізми – «платформний», «автономістський», «керований», з точки зору реструктуризації державного простору, місько-капіталістичної кризи (Thompson, 2020). Р. Стоутевіль представив ідеї нового урбанізму (Steuteville, 2023), а архітектор М. Шефер – альтернативний метод проектування сучасних міст (Schaefer, 2020).

Результати дослідження. «Муніципалізм – демократична автономія муніципалітетів (від міських парафій до столичних округів до міст-регіонів) над політичним та економічним життям стосовно національної держави – відроджується», – вказує відомий американський дослідник М. Томпсон (Thompson, 2020). Дж. Лауерманн підтримує: «Муніципальна держава переосмислюється як *«авангардний агент глобального управління»* (Lauerermann, 2018). Причиною такого переосмислення є ефект участі, коли муніципальні органи влади під тиском демократії участі та неоліберальної економіки вимушені експериментувати із новими формами співпраці, сприймаючи держави як всього лише «партнера», а не вищу ланку у системі управління (Бауенс & Онзія, 2017).

Нових муніципалістів об'єднують дві риси: по-перше, використання міського чи муніципального масштабу для досягнення стратегічних цілей, по-друге, відокремленість від «прагматичного» і «підприємницького» муніципалізму, що представляє більш обмежену, реактивну відповідь на неоліберальний урбанізм жорсткої економії і орієнтованість на більш проактивні, суперечливі, експансивні програми трансформації державно-капіталістичних соціальних відносин, натхненні баченням «лібертаріанського муніципалізму» (Carson, 2017). Ідеолог лібертаріанського муніципалізму і перша людина, яка використала цей термін, американський радикальний соціолог Мюррей Букчин з 1990-х рр. переконував, що центр дії для створення змін повинен знаходитися на муніципальному рівні. Він писав: «Можливо, найбільшим недоліком рухів за соціальну реконструкцію..., які стверджують, що виступають за пригноблених, є відсутність у них політики, яка виведе людей за межі, встановлені статус кво. Ми спостерігаємо поєдинки між бюрократичними партіями за виборчі посади, які пропонують порожні програми «соціальної справедливості», щоб залучити «електорат»... Прийшовши на посаду, їхні програми зазвичай перетворюються на букет «компромісів». ...Звичайно, байдужість ...громадськості – її «аполітизм» – зрозуміло пригнічує... Те, що цей «політичний процес» триває десятиліттями майже без фундаментальних змін, значною мірою пояснюється інерцією самого процесу» (Bookchin, 1991). М. Букчин також підкреслював, що «найважливіша проблема полягає в тому, щоб змінити структуру суспільства так, щоб люди отримали владу. Найкращим майданчиком для цього є муніципалітети – міста, селища і села, де у нас є можливість створити пряму демократію» (Bookchin, 1991). На думку М. Букчина, лібертарні установи прямих демократичних зібрань згодом замінять державу конфедерацією вільних муніципалітетів. Лібертарний муніципалізм призначений створити таку ситуацію, в якій не зможуть співіснувати два типи влади – муніципальні конфедерації і національна держава. Його прихильники вважають, що цими засобами можна досягти раціонального суспільства, і його структура стане організуючою для суспільства (Bookchin, 1991).

На противагу М. Букчину французький дослідник П.-І. Соньє, досліджуючи муніципалізм, вказував, що «місцеве самоврядування розглядається як суто *технічна аполітична діяльність*, спрямована на досягнення спільного блага, і не має жодних зобов'язань, окрім як перед «муніципальною партією», завданням якої є «сприяння добробуту і щастю всієї нації», за висловом англійського консерватора А.К. Ролліта, президента Асоціації муніципальних корпорацій у 1902 році. ...*Розмежування між політикою та управлінням* може бути зручним: звідси його використання в багатьох контекстах, зокрема в муніципаль-

ному. І воно є невід’ємною частиною практики зв’язків: полегшує контакти між депутатами, науковцями та організаціями з різними переконаннями; переводить муніципальну практику в царину розуму і науки та утверджує її як діяльність, яку можна вдосконалювати шляхом експерименту, інновацій, що вільно спираються на досягнення інших муніципалітетів» (Saunier, 2002, р. 17). Так, на думку Соньє, «комунальна наука» має стати результатом муніципальних зв’язків, що прагнуть перетворити ноу-хау, отримані з «експериментальної практики» на «науку про муніципалітети» (Saunier, 2002, р. 18).

Британський дослідник Н. Кларк, на відміну від *політичного* та *аполітичного* муніципалізму, пропонує розглядати муніципалізм як *антиполітичне* явище. Відправною точкою він визначає відмінність, проведену у філософії між *політикою* Арістотеля (мистецтво, що включає закони та складні питання моралі, всі з яких потребують тлумачення, обговорення та розгляду багатьох точок зору, тобто політики) та *антиполітикою* Платона (правління описує точну науку, що включає правителів, які володіють знаннями і панують над неосвіченими). Останню позицію розвинув Гоббс, який спрямовував управління на кінцеву мету безпеки та відкидав публічні дискусії як марні (зважаючи на невігластво звичайних людей) і небезпечні (зважаючи на ризик повстання). Аналізуючи історію розвитку дискурсу, Н. Кларк вказує, що у сучасному постполітичному дискурсі політика є рідкісним, локальним, умовним явищем, яке породжує конфлікт, переривання, фрагментацію, нестабільність, безлад, і завжди перебуває на межі зникнення та появи знову (Clarke, 2012, р. 35–36). *Антиполітика, застосована до муніципальної проблематики*, описує три речі: 1) дії, спрямовані на скасування політичної сфери та звільнення публічної сфери, що досягається шляхом заміни колективних проблем саморегульованим порядком; або заміна множинності та відмінності (які потребують координації) одноманітністю та ідеєю непереможних, безсумнівних зовнішніх сил (наприклад, природа, Бог, ринок); 2) дії, які прагнуть замінити комунікативну раціональність політичної сфери іншою раціональністю (приватною, прийнятною «політиками», які приймають рішення, щоб максимізувати власну користь; моральною; театральною, прийнятною харизматичними виконавцями; науковою, прийнятною технократами). 3) «Нарешті, – вказує Н. Кларк – антиполітика складається з усіх тих дій, які прагнуть замінити незгоду (між усіма людьми) консенсусом між самодисциплінованими зацікавленими сторонами. Зараз ця діяльність пов’язана з управлінням: переговори та компроміси, які відбуваються в межах параметрів, встановлених дискурсами неоліберального капіталізму, гуманітаризму та космополітизму (Clarke, 2012, р. 35–36).

На відміну від «аполітичного» та «антиполітичного» (Saunier, 2002; Clarke, 2012) підходів до муніципального права, новизна нового муніципалізму полягає в політизованій та радикально-реформістській орієнтації, де ідеї Букчина переважають. Нові муніципалісти виступають за переформатування держави в муніципальному масштабі, за створення іншого типу полісу, вкоріненого у місті. Руйнуючи та змінюючи зв’язки між політичним, державним і «міським повсякденним» (Beveridge & Koch, 2021), новий муніципалізм починає руйнувати державоцентризм. Новий муніципалізм можна розглядати поряд із низкою прогресивних урбанізмів, які працюють «у рамках, проти та поза» неолібералізму, щоб заперечити сувору економію та капіталістичну експлуатацію і перетворити

посткапіталістичне, еко-соціалістичне майбутнє (Featherstone, 2015). Переосмислюючи та змінюючи територіалізацію державних просторів, нові муніципальні експерименти перетворюють «альтернативні регіоналізми», які можуть кинути виклик (регульованому державою) капіталізму та створювати альтернативні економічні простори або «інші».

Новий муніципалізм ґрунтується на довгій, багатій історії, що сягає корінням у стародавні міста-держави, коли міста та громадянство були сформульовані в аристотелівській ідеї полісу. Виразно міські інституції та мережі, такі як гільдії та Ганзейська ліга, були засновані у середньовічній Європі, перш ніж їх затьмарили Вестфальські національні держави, бюрократія та дипломатія. З початку XIX ст. після винаходу місцевих органів влади в рамках європейських режимів державного регулювання муніципальні режими знову стали актуальними у Франції, Італії, Іспанії, Німеччині, Бельгії та Британії. Незважаючи на утопічно-соціалістичну концепцію, коли «всі сторони (навіть анархісти) визнавали, що місцева влада є лабораторією для перевірки соціалістичної політики», міжнародний муніципалізм незабаром перетворився на аполітичне та техніко-наукове прагнення досягти «загального блага» через різні ідеологічні позиції та вдосконалення та тиражування інноваційної міської політики (Thompson, 2020). Трансатлантичні зв'язки були рушійною силою неформальних мереж ключових соціальних реформаторів, починаючи з Міжнародного союзу місцевих органів влади в 1913 р., що передувало першій постійно організованій асоціації між національними державами. Транснаціональний муніципальний рух зростав протягом початку XX ст., хоча багато його інновацій у колективному економічному управлінні та державному забезпеченні були поглинені післявоєнними державами національного добробуту. Амбіції європейських муніципалістів потім звернулися до післявоєнної реконструкції, миру та об'єднання через такі ініціативи, як побратимство міст, поглинувшись політичними мережами ЄС, такими як Євроміста.

З 1980-х років муніципалізм поширився на Східну Європу та Азію після пост-соціалістичних переходів, а також на Латинську Америку після демократичного повалення авторитарних режимів. Глобальні міські мережі збільшилися через неоліберальну глобалізацію, з більш ніж 200 мережами до 2017 року, більше третини яких створено з 2001 року, дедалі більше побудованих у політичній архітектурі міжнародних органів і неурядових організацій, таких як ООН-Хабітат і ВООЗ (Acuto, Morissette & Tsouros, 2017), і тісно пов'язані з північноамериканськими благодійними організаціями, такими як Фонд Рокфеллера.

Така співпраця, за Сонье, передбачала, що майбутнє за містами; що муніципалітети, а не національні держави, є основною клітинною структурою цивілізацій; що муніципальне управління є аполітичною, технічною діяльністю; що муніципалітети, які існують у спільному всесвіті правил і цінностей, є глобально порівнянними. Кларк знаходить витоки пост-політики у сучасній міській політиці мобільності, в універсалістському принципі міжміської конкуренції та примусі до досягнення консенсусу щодо підтримки різноманітних політичних спільнот, мереж, які просувають неоліберальні дискурси «гранд-сигніфікатора» щодо сталості, стійкості та розумних міст, що формують «комплекс» глобальної міської політики (Lauer mann, 2018).

Водночас, за М. Букчиним, новий муніципалізм виник для того, щоб кинути виклик неоліберальним умовам. З середини 2015 р. у більшості великих міст

Іспанії громадські платформи, такі як *Barcelona en Comú*, взяли під свій контроль місцеву владу за допомогою стратегій «двовладдя», які успішно мобілізували силу громадських рухів, які виступають проти жорсткої економії. Ці муніципальні «об'єднання» виникли на хвилі протестів проти жорсткої економії, об'єднуючи різноманітні пересічні громадянські інтереси, класи та групи в платформи. *Barcelona en Comú* і нині бере центральну участь в організації мережі *Fearless Cities* в Азії, Африці, Південній і Північній Америці та Європі. Будучи антигегемоністською альтернативою усталеним асоціаціям міжнародного муніципалізму, *Fearless Cities* не є посередником національних урядів, міжнародних неурядових організацій, філантропічних фондів чи транснаціональних корпорацій, а керується своїми членами як автономна низова мережа, що підтримується «транснаціональною альтернативною політикою». *Fearless Cities* надає платформу для активістів, соціальних інноваторів, мерів і радників, щоб ділитися, навчатися та співпрацювати через онлайн-форуми та регіональні саміти, що відбулися в Брюсселі, Варшаві, Нью-Йорку та Вальпараїсо, Амстердамі, де знаходиться штаб-квартира Транснаціонального інституту (TNI). *Fearless Cities* та інші мережі, такі як *Refuge Cities* (об'єднує міста, дружні до біженців, наслідуючи приклад Барселони у сирійській кризі біженців), ілюструють, як ця традиція зараз переосмислюється, коли цифрові технології відіграють важливу роль. Спільне онлайн-картографування, бази даних і нові медіапроекти, такі як фінансований TNI *Atlas of Utopias*, *Cities of Change* і Мінімальна муніципальна обсерваторія, допомагають збирати та поширювати інформацію про ініціативи і є засобом створення муніципальних платформ, розбудови альтернативних декомодифікованих ланцюгів вартості як усередині міст, так і між ними, щоб створити антигегемонічні муніципальні зв'язки. Рух перебуває під впливом неомарксистської та феміністської теорії. Лібертаріанський муніципалізм М. Букчина (*Bookchin, 1987*) є «широко поширеною політичною лексикою» руху і джерелом його назви (*Jarvis, 2019*). Слідом за Лефевром вони використовують гасла: «демократія починається там, де ти живеш» і «право на місто», коли соціальні права переосмислюються як відкриті, динамічні та експансивні права проживання, засновані на участі у (соціальному) виробництві простору, а не абстрактні, фіксовані та ексклюзивні юридичні права територіального громадянства, визначеного нацією (*Purcell, 2002*).

У політичному плані новий муніципалізм розриває традиційну партійну політику. Нові муніципалісти (австралійський рух *Earthworker Cooperative* – об'єднання руху за навколишнє середовище/клімат із робітничим рухом для створення кооперативних мануфактур та мережі кооперативів у сферах виробництва, енергетики та послуг; Іспанські союзи міст, Антигегемоністський історичний блок Грамші, політична партія «*Podemos*», *Corbynism* і *Die Linke* «Кандидатура народної єдності» (*Candidatura d'Unitat Popular, CUP*) (*Atlas of Utopias, 2023*) відкидають як вертикальне прийняття рішень вибраними представниками, так і горизонтальність суспільних рухів через інверсію лідерських ролей. Нові муніципалісти наполягають на посткапіталістичному переході, «щоб передати власність і контроль над основними засобами виробництва в руки робітничому класу» і на «розвитку екологічно відновлювальних сил виробництва» (*Purcell, 2002*). До цього можна додати муніципальне просування соціальної та солідарної економіки. Новий муніципалізм втілює тенденцію до нового виду міського підприємництва, заснованого на «експериментуванні», а не на «спекуляціях»,

в якому успіх вимірюється не поверненням інвестицій, а оцінюється за альтернативними показниками, такими як соціальна цінність у прогресивній політиці закупівель. Головною точкою відходу від неоліберального підприємництва є (ре) муніципалізація раніше приватизованих державних активів. Повертаючись до парламентської стратегії та намагаючись побудувати альтернативні міські інституції, нові муніципалісти роблять новий крок в історії соціальних рухів. Новий муніципалізм відмовляється від претензій до держави на користь побудови паралельних *міських* інституцій, здатних задовольняти потреби за межами держави. У цьому сенсі вони поділяють з політичними практиками «міського повсякденного» відмову від державної логіки для відмінного «міського» – зробленого місцем і характеризують «міську повсякденну політику» як децентралізацію держави та виведення на перший план просторових практик у «тут і зараз», що вкорінені в повсякденному житті, які тимчасово змінюють або перепривласнюють міський простір або встановлюють альтернативні міські системи для задоволення соціальних потреб, наприклад, через кооперативне житло, альтернативні валюти, громадські сади та соціальні центри. На думку М. Томпсона, незважаючи на спільні зв'язки з транснаціоналізмом, державною трансформацією та політико-економічною демократизацією, новий муніципалізм є географічно, ідеологічно та соціокультурно строкатим, містить різноманітні, часто розбіжні та контекстуально залежні проекти (Thompson, 2020): 1) «*платформний муніципалізм*» – працює в державі, проти та за її межами, і використовує платформний капіталізм через мобілізацію громадянського суспільства для створення нових платформ громадян, використовуючи технології цифрових платформ; 2) «*автономістський муніципалізм*» спрямований на бездержавний поліс конфедеративних кооперативів, комун і зборів через колективну самоорганізацію, мотивовану антидержавною боротьбою за біорегіональне та культурне самовизначення; 3) «*керований муніципалізм*», спрямований на переоснащення місцевої держави для демократизації міської економіки за допомогою технократичної інженерії.

Платформний муніципалізм є частиною появи «платформного урбанізму». Платформи сприймаються як нові цифрові архітектури та інфраструктури, такі як екранні інтерфейси та алгоритми; як економічні актори; як дискурсивні конструкції для репозиціонування компаній і міст на нових ринках. Платформний муніципалізм здійснюється компаніями-платформами, такими як Deliveroo, щодо координації міської інфраструктури, робочої сили, мобільності та управління способами, які ретериторіалізують міський простір і переформатують громадянство. Міські платформи «*проявляються як гнучкі просторові домовленості, які територіально розподіляються за допомогою низки мережевих міських об'єктів за межами інтерфейсу та алгоритму*» для створення «*нової форми колективної або громадської інфраструктури, хоча вона не є безкоштовною для використання та не надається державою. Орієнтовні приклади включають муніципальний «План переходу до громадських об'єктів» (Commons Transition Plan) Гента (Bauwens and Onzia, 2017), «Офіс громадянської уяви» (Office for Civic Imagination) у Болоньї. Це паралельно з низовим розквітом цифрових соціальних інновацій і платформних кооперативів, відданих «технологічному суверенітету» – відновленню демократичного громадського контролю над даними та цифровим управлінням за допомогою програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом і широкосмугових і хмарних інфраструктур, що належать громаді. З 2015 р. Barcelona en*

Comú переробила стратегію розумного міста «зверху вниз», розірвала контракти з Microsoft і Cisco та перенаправила фінансування на кооперативи цифрових платформ через муніципальні інкубатори, поставивши технологічний суверенітет на перший план. Так, онлайн-платформа *Decidim.Barcelona* (Визначаємося. Барселона) діє як платформа з відкритим вихідним кодом для участі громадян у прийнятті рішень, включаючи партиципаторне бюджетування, описане її архітекторами як «розширення соціальних процесів як платформа для масової соціальної координації для колективних дій». До початку 2023 р. *Decidim.Barcelona* залучила 28 тис. громадян до прийняття рішень, сприяла проведенню понад 800 публічних зустрічей і підготувала близько 12 тис. пропозицій, з яких 9 тис. були включені в муніципальну політику, включаючи (пере)проектування міських суперкварталів (*superilles*), які зробили місто (навіть) більш зручним для життя. В 2023 р. на платформі обговорюють: бюджети участі, проект «Трансформуємо двори», громадські збори «За клімат».

Cooperation Jackson – міський проект під керівництвом громадян у м. Джексон (штат Міссісіпі) є зразком «автономістського муніципалізму». Активісти описують свій підхід як «подвійну владу» – «побудову автономної влади поза межами держави» у формі народних зборів і «ширшої платформи для відновлення «спільного». Вибраний у 2013 р. мер м. Джексон радикальний соціаліст Чокве Лумумба втілює обіцянку зробити Джексон «найрадикальнішим містом на планеті» та мету кооперації Джексона шляхом економічної автономії, екологічної самодостатності, негрошовому обміні через експерименти з альтернативними валютами, банкінгом часу, вирощуванням продуктів харчування, відновлюваною енергією.

На іншому кінці спектра – *керований муніципалізм*. Так, місцеві органи влади, аналітичні центри та організації третього сектору у Великій Британії приймають нову муніципальну назву для опису муніципалізації місцевих економічних процесів. Місто Престон (Північна Англія) було названо «лабораторією корбіноміки» і «Престонською моделлю», яка передбачає створення місцевого прибутку шляхом використання невикористаних повноважень опорних установ – державних некомерційних організацій, що здійснюють соціальні функції, таких як університети, житлові асоціації та лікарні – шляхом перенаправлення бюджетів для кооперативних фірм, які використовують місцеву робочу силу та виробляють соціальні цінності на місцевому рівні. Цією стратегією керують прогресивні аналітичні центри на чолі з Центром місцевих економічних стратегій (CLES) і Democracy Collaborative, чий підхід до «побудови добробуту громади» контрастує з більш радикальними муніципальними принципами. У звіті CLES «Новий муніципалізм у Лондоні» Престон разом із Барселonoю та Джексоном називають зразками нового муніципального руху.

Отже, новий муніципалізм є рухом експериментів у сфері впровадження інновацій в управлінні муніципальним розвитком на основі гнучкої просторової диференціації. Міські платформи соціальної координації переналаштовують муніципальну інфраструктуру і основи комунікації інших. Саме місто переосмислюється як платформа – у розробці альтернативних місцевих стратегій для створення та рециркуляції багатства на місцевому рівні через міські схеми опорних установ, кооперативних підприємств та інших недержавних організацій або через декомодифікацію і автономні міські системи, що перебувають у спільній власності. *Автономістський* муніципалізм перетворює «бездержавну» конфеде-

рацію демократично самоврядних комун. *Керований* муніципалізм реорганізує наявний державний апарат для демократизації місцевої економіки. Ці відмінності, на думку Томпсона, відображають сучасний розкол у посткапіталістичній думці між ліво-популістською, техно-утопічною, автоматизовано-акселераційною програмами дій. Якщо ми визнаємо (разом з Лефевром і новими муніципалістами), що виробництво знань – *задуманий простір* – має вирішальне значення для історичного виробництва простору, тоді має значення те, як ми концептуально моделюємо, картографуємо та опосередковуємо платформу муніципалізму як основу для модифікації простору на рівні муніципального горизонту.

Близьким за цілями до «нового муніципалізму» є рух «нового урбанізму» (неоурбанізм), який базується на концепції впорядкування урбаністичного (міського) простору, що виникла на тлі критики розповзання передмість, яка обстоює відродження невеличкого компактного «пішохідного» міста чи району, на противагу «автомобільним» передмістям. Перший Конгрес нового урбанізму (CNU) відбувся в Александрії (штат Вірджинія, США) у 1993 р. Офіційний сайт CNU містить таку інформацію: «Маючи 19 державних і регіональних відділень і штаб-квартиру у Вашингтоні, округ Колумбія, CNU працює над об'єднанням руху New Urbanist. Наші проекти та кампанії служать для посилення зусиль наших членів, визначення політичних можливостей, поширення чудових ідей та інноваційної роботи серед національної аудиторії та стимулювання нових стратегій реалізації політики за допомогою дизайнерських підходів. Чверть століття потому члени CNU та їхні співробітники пливають у морі ідей, які рухають громади вперед» (Steuteville, 2018; Mission CNU, 2023). У Стратегії руху 2020 вказується, що «члени CNU мають відіграти важливу роль у вирішенні проблем (соціальної нерівності, вираженої в міському ландшафті, якості життя та проблемах безпеки в різних районах забудови міста): використовувати антропогенне середовище в прагненні до більш справедливого та стійкого світу. Наше переконання полягає в тому, що побудована форма відіграє незамінну роль у вирівнюванні доступу до ресурсів, допомагаючи людям почуватися безпечнішими та більш соціальними, а також у боротьбі зі зміною клімату. Наші стратегії...: збільшити пропозицію районів, доступних і доступних за ціною; працювати над зміною кодексів і правил, які блокують пішохідний урбанізм; втілювати передові стратегії проектування, які допомагають громадам адаптуватися до зміни клімату та пом'якшити їхні майбутні наслідки. Ми керуємося Хартією, яка робить наші цінності чіткими та недвозначними. Ми впевнені, що проблеми громади – розселення, сегрегація, вилучення інвестицій і погіршення стану навколишнього середовища – взаємопов'язані. Хоча причини багатьох із цих проблем часто є глибоко структурними (расизм, класовість, невдала державна політика та політична поляризація), вплив дизайну та якості людських поселень є величезним. CNU прагне представити принципи та практики міського дизайну та зібрати мешканців, політиків і практиків для прискорення спільної пропаганди в пошуках інклюзивного та справедливого пішохідного урбанізму» (Mission CNU, 2023).

Один із сучасних діячів Конгресу Роберт Стютвіль зазначає, що за однієї назви новий урбанізм – це два різних потоки ідей (Steuteville, 2018). Перший, європейський варіант, лідерами якого стали брати Лео і Роб Кріє, тісно пов'язаний із трендом т. зв. архітектури постмодернізму. Архітектуру постмодернізму легко

впізнати: перебільшені або, навпаки, применшені деталі, з'єднання різнорідного, розриви, що підкреслюють, що справа не в копіюванні старого, а в його експлуатації заради абсолютно нового ефекту. Однак поряд з іграми в архітектурі проявилось і серйозне прагнення – відтворити найкращі якості старовинних міст: невеликі квартали з їхніми суцільними, без розривів між будівлями, фасадами вулиць, маленькі пішохідні площі, затишні куточки. Американський варіант нового урбанізму інший. Це прагнення сформувати повнокровні нові міста з пішохідною доступністю всіх видів послуг і – в теорії – місць докладання праці (Steuteville, 2018).

Конгрес нового урбанізму (CNU) виходить з того, що розвиток міст сформував три його функціональні складники: *взаємодію* (дозволяє нам генерувати соціальну відмінність), *транзакцію* (маніпуляція матеріалами, товарами, їжею, продуктами харчування, енергією – всім тим, що необхідне для підтримання звичного рівня життя в матеріальному плані) та *організацію* (створює інституції, які дають нам змогу співпрацювати в рамках певної стабільності). Ці елементи роблять міську систему неоднорідною, нерівномірною. Великий ринок, своєю чергою, призводить до нерівності: достаток ресурсів сконцентрований точково. Вирішення проблеми нерівності може запропонувати архітектура.

М. Шефер, відомий швейцарський архітектор, пропонує альтернативний метод проектування сучасних міст (Schaefer, 2020). Шефер вказує, що модель традиційного європейського міста – маленького, з чіткою формою та оточеного стінами, – більше не актуальна. До того ж саме таке планування створює міста, що продукують тотальну нерівність. Проектування районів сучасного міста має ґрунтуватися на різноманітності, відліковою точкою якої є людина. Міста стають цікавими, коли різні люди зустрічаються випадково, спілкуються, спільно працюють над ідеями. У цьому сенсі невдалим плануванням можна назвати величезні заасфальтовані парковки, розташовані навколо офісів-хмарочосів. Крім того, що такий простір концентрує у собі велику кількість людей приблизно однакового соціального статусу, значна частина міської території випадає з людського контексту, оскільки вона призначена для машин. Гніздовий принцип проектування не тільки урізноманітнює соціальну конструкцію. Усередині нових районів починає змінюватися й управлінська, політична система. Простори стають настільки самодостатніми, що адміністративна влада втрачає для них колишню актуальність. Так, деієрархізація простору деієрархізує відносини, а держава монополіст – демополізується. Шефер пропонує подумати над новими моделями, в яких, наприклад, Единбург буде єдиним містом Великої Британії, що входить до складу Євросоюзу (Schaefer, 2020).

Новий тип урбаністики ґрунтується на проектуванні та конструктивній взаємодії. Інструментами для створення комфортного майбутнього в умовах тотальної нерівності мають стати ефективна комунікація та довіра, а також визнані 10 принципів нового урбанізму:

1) *пішохідна доступність* (більшість об'єктів обслуговування мають знаходитись у межах 10-хвилинної ходьби від будинку і роботи; вулиці проектується за принципом дружності до пішохода, а не автомобіля) (принцип «прогулочного» самодостатнього району в місті) (див. рис. 1);

2) *поєднаність* (мережа взаємозв'язаних вулиць забезпечує перерозподіл транспорту і полегшує пересування пішки; вулиці ієрархічно структуровані

(вузькі вулиці, бульвари, алеї); акцент на високій якості пішохідної мережі і громадських просторах для мінімізації використання автомобіля);

3) *багатофункціональність* (поєднання магазинів, контор, індивідуального житла та апартаментів в єдиній структурі; змішане використання на рівні мікрорайону (сусідства), кварталу, будівлі);

4) *різноманітність* (поєднання людей різного віку, рівня доходів, культур і рас);

5) *змішана забудова* (різноманітність типів, розмірів, цінового рівня будинків, розташованих поруч. Замість великих квартирних комплексів і приватних будинків – «середина»: таунхауси, котеджні корти, дуплекси, квадриплекси, комплекси у дворі, невеликі житлові будинки та «квартири для бабусі» (granny flats); «переосмислення парковки» (Steuteville, 2018); якість архітектури і міського планування, акцент на естетиці, комфортності міського середовища, коли створюється «відчуття місця»; архітектура набуває людського масштабу; естетичний контроль над деталюванням фасадів, силуетом і навіть колористичним рішенням по кожній вулиці) (див. рис. 2);

6) *традиційна структура сусідства* (відмінність між центром і периферією; громадські простори в центрі; якість громадських просторів; найвища щільність забудови в центрі; забудова стає менш щільною у разі віддалення від нього);

7) *висока щільність* забудови (будівлі розташовуються ближче одна до одної для полегшення пішохідної доступності, ефективного використання ресурсів і послуг, створення зручного і приємнішого для життя середовища; опорний урбанізм (Lean Urbanism));

8) *екологічний транспорт* (мережа транспорту, що з'єднує міста, селища і сусідства; доброзичливий до пішоходів простір, що передбачає широке використання велосипедів, роликових ковзанів, самокатів і пішохідних прогулянок для щоденних пересувань; тут важливим є визнання публічного простору важливішим, ніж приватним і звідси прагнення поставити будинки фасадами по червоній лінії, відновивши почуття руху по вулиці, а не по дорозі, і, відповідно, відродження класичної тераси, на якій є лава-гойдалка або шезлонги, звідки сусіди вітають сусідів-перехожих. Звідси ж відродження тротуару, відсутність якого шокує в низці міст);

9) *сталий розвиток* (мінімальний вплив забудови на довкілля та її використання; екологічно чисті технології, повага до довкілля й усвідомлення цінності природних систем; «світловий відбиток», або «зелена інфраструктура»: з інфраструктурою та мінімумом асфальту, де світловий відбиток – це створення невеликого району землі, що дозволяє якнайбільшій кількості дощу проникати у землю. Це ніби «запобігання забрудненню» в Новому урбанізмі) (Steuteville, 2018);

10) *енергоефективність* (зменшення використання невідновлюваних джерел енергії; збільшення місцевого виробництва; створення умов для зменшення використання приватного автотранспорту). Певною мірою новий урбанізм розвиває ідеї початку ХХ ст., у т.ч. ідеї створення міст-садів Ебенізера Говарда, в яких з'єднані позитивні межі міста і села, а земля є комунальною власністю. Місто-сад – місто, призначене для здорового життя і праці, розміром не більш того, щоб забезпечити повноцінне соціальне життя, де житлові квартали перемежуються із зеленими масивами (останніх не менше 50%); населення мешкає переважно в індивідуальних малоповерхових будинках. За цією ідеєю побудовані були міста

найбільш технологічно розвинуеного світу. Тому в 2022 р. Світовий Банк, розвиваючи інструменти впровадження «срібної економіки», переорієнтованої на потреби людей похилого віку, представив звіт «Срібні відтінки: будівництво міст, готових до старіння» (Das, Yuko, Chapman & Vibhy, 2022).

Звіт припускає, що інвестування в планування та проектування міст може сприяти їх трансформації в напрямі готовності до тенденції старіння, і місцевої економіки, орієнтованої на потреби людей похилого віку. Місто, побудоване з урахуванням універсального дизайну, пропонує рішення для користувачів будь-якого віку та здібностей, але особливо для тих, хто має проблеми з мобільністю, когнітивними функціями, слухом або зором. Прикладом продуманого, універсального дизайну є планування будівельних норм і правил і заохочення їх застосування не тільки під час будівництва нових будівель і громадських просторів, але й під час модернізації або вдосконалення наявних. Житлові рішення повинні допомагати людям похилого віку жити незалежним, і вільно користуватися безпечним і гідним життям. Ці простори мають бути загальнодоступними; надавати людям широкий вибір транспортних засобів; і бути поруч з іншими службами, такими як охорона здоров'я, особистий догляд, магазини, доступ до громадських і соціальних закладів. Йдеться не про ізоляцію, а про включення, інклюзивний підхід: створення простору для кількох поколінь, у т.ч. найстаршого.

Висновки. Глобальні трансформації в контексті впровадження нової глобальної «політики на основі місця» через технологічні, демографічні та міграційні процеси призвели до визнання міста – привілейованим місцем такої політики. Урбанізація та формування глобальних міст – метрополій, агломерацій тощо – призводить до надмірної концентрації виробництв, нерівномірності глобального заселення територій, надмірної імміграційної навантаженості на центри промислового зростання і до проблем глобальної соціальної нерівності, яка проявляється і в ієрархії міст, і у внутрішній соціальній ієрархії в містах. Два соціальних рухи: Новий муніципалізм та Новий урбанізм стали глобальними соціальними рухами, які втілюють інновації для сприяння вирішенню вище вказаних проблем і розвитку «політики на основі місця» як «політики, на основі комфортного для життя міста». Новий урбанізм є одним із найвпливовіших рухів планування з кінця ХХ століття. Ідеї планування та успішні проекти Нового урбанізму просувають інструменти для якісного містобудування заради людини в умовах глобальної реконструкції міських мереж з метою деконцентрації та демонополізації ресурсів, інвестицій. Ідеї Нового муніципалізму просувають інструменти для забезпечення самоорганізації на рівні міст, інструменти соціальної солідарної взаємодії для захисту інтересів людини.

References [Список використаної літератури]

- Acuto, M., Morissette, M., Tsouros, A. (2017). City diplomacy: Towards more strategic networking? Learning with WHO Healthy Cities. *Global Policy*, 8(1), 14–22 [in English]. [Acuto M., Morissette M., Tsouros A. City diplomacy: Towards more strategic networking? Learning with WHO Healthy Cities. *Global Policy*. 2017. Vol. 8, Is. 1. P. 14–22.]
- Atlas of Utopias. (2023) Transformative Cities Featured Initiative [in English]. Atlas of Utopias. Transformative Cities Featured Initiative. 2023. 07 June. URL: <https://transformativecities.org/atlas-of-utopias/> [дата звернення: 07.06.2023].]
- Bauwens, M., Onzia, Y. (2017). Commons Transition Plan for the City of Ghent. 132 p. [in English]. [Bauwens M., Onzia Y. Commons Transition Plan for the City of Ghent. 2017. 132 p. URL: <https://stad.gent/sites/>

- default/files/page/documents/Commons%20Transition%20Plan%20-%20under%20revision.pdf (дата звернення: 07.06.2023).]
- Beveridge, R., Koch, P. (2021). Contesting austerity, de-centring the state: Anti-politics and the political horizon of the urban. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 39(3), 451–468. DOI: 10.1177/2399654419871299 [in English]. [Beveridge R., Koch P. Contesting austerity, de-centring the state: Anti-politics and the political horizon of the urban. *Environment and Planning C: Politics and Space*. 2019. Vol. 39, Is. 3. P. 451–468. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2399654419871299>.]
- Bookchin, M. (1987). *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship*. San Francisco: Sierra Club Books [in English]. [Bookchin M *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship*. San Francisco : Sierra Club Books, 1987. 300 p.]
- Bookchin, M. (1991). Libertarian Municipalism: An Overview. *Green Perspectives*. October 1991 [in English]. [Bookchin, M. Libertarian Municipalism: An Overview. *Green Perspectives*. October 1991. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-libertarian-municipalism-an-overview> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Burdett, R. (2016). Inequality and urban growth. *OECD Yearbook* [in English]. [Burdett R. Inequality and urban growth. *OECD Yearbook*, 2016. URL: <https://www.oecd.org/social/inequality-urban-growth.htm> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Campbell, E. (1987). The ideals and origins of the Franco-German sister cities movement, 1945–1970. *History of European Ideas*, 8(1), 77–95 [in English]. [Campbell E. The ideals and origins of the Franco-German sister cities movement, 1945–1970. *History of European Ideas*. 1987. Vol. 8, Is. 1. P. 77–95.]
- Capello, R., Lenzi, C. (2014). Spatial Heterogeneity in Knowledge, Innovation, and Economic Growth Nexus: Conceptual Reflections and Empirical Evidence. *Journal of Regional Science*, 54 (2), 186–214 [in English]. [Capello R., Lenzi C. Spatial Heterogeneity in Knowledge, Innovation, and Economic Growth Nexus: Conceptual Reflections and Empirical Evidence. *Journal of Regional Science*. 2014. Vol. 54, Is. 2. P. 186–214.]
- Carson, K. (2017). Libertarian municipalism: Networked cities as resilient platforms for post-capitalist transition. *Center for a Stateless Society* [in English]. [Carson K. Libertarian municipalism: Networked cities as resilient platforms for post-capitalist transition. *Center for a Stateless Society*. 2017. URL: <https://c4ss.org/content/50407> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Chatterton P., Pusey A. (2020). Beyond capitalist enclosure, commodification and alienation: Postcapitalist praxis as commons, social production and useful doing. *Progress in Human Geography*, 44 (1), 27–48. DOI: 10.1177/0309132518821173 [in English]. [Chatterton P, Pusey A. Beyond capitalist enclosure, commodification and alienation: Postcapitalist praxis as commons, social production and useful doing. *Progress in Human Geography*. 2020. Vol. 44, Is. 1. P. 27–48. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0309132518821173> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Clarke, N. (2012). Urban policy mobility, anti-politics, and histories of the transnational municipal movement. *Progress in Human Geography*, 36(1), 25–43 [in English]. [Clarke, N. Urban policy mobility, anti-politics, and histories of the transnational municipal movement. *Progress in Human Geography*. 2012. Vol. 36, Is. 1. P. 25–43. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0309132511407952> (дата звернення: 07.07.2023).]
- CNU. (2023). CNU. Congress for the New Urbanism. 2023. URL: <https://www.cnu.org/what-we-do/build-great-places/plaza-la-reina> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Cochrane, A. (1993). *Whatever happened to local government?* Open University Press, Buckingham [in English]. [Cochrane A. *Whatever happened to local government?* Open University Press, Buckingham, 1993. 150 p.]
- Das, M.B., Yuko, A., Chapman, T.B., Jain, V. (April 1, 2022). *Silver Hues Building Age-Ready Cities*. World Bank, Washington, DC. [in English]. [Das M.B., Yuko A., Chapman T.B., Jain V. *Silver Hues Building Age-Ready Cities*. World Bank, Washington, DC. 2022, 1 April. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/d4b84e5a-8d31-5b32-b8ad-3d23b7f0c61e/full> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Duranton, G., Venables, A.J. (2018). *Place-Based Policies for Development*. *Policy Research Working Paper* 8410, World Bank, Washington, DC. [in English]. [Duranton G., Venables A.J. *Place-Based Policies for Development*. *Policy Research Working Paper* 8410, World Bank, Washington, DC. 2018.]
- Ehrlich, M.V., Overman, H.G. (2020). Place-Based Policies and Spatial Disparities across European Cities. *Journal of Economic Perspectives*, 34(3), 128–149 [in English]. [Ehrlich M.V., Overman H.G. Place-Based Policies and Spatial Disparities across European Cities. *Journal of Economic Perspectives*. 2020. Vol. 34, Is. 3. P. 128–149.]
- Featherstone, D. (2015). Thinking the crisis politically: Lineages of resistance to neo-liberalism and the politics of the present conjuncture. *Space and Polity*, 19(1), 12–30 [in English]. [Featherstone D. Thinking the crisis politically: Lineages of resistance to neo-liberalism and the politics of the present conjuncture. *Space and Polity*. 2015. Vol. 19, Is. 1. P. 12–30.]

- Grover, A., Lall, S.V., Maloney, W.F. (2022). Place, Productivity, and Prosperity: Revisiting Spatially Targeted Policies for Regional Development. Washington, DC: World Bank. [in English]. [Grover A., Lall S.V., Maloney W.F. Place, Productivity, and Prosperity: Revisiting Spatially Targeted Policies for Regional Development. Washington, DC : World Bank. 2022. URL: <http://hdl.handle.net/10986/36843> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Hall, T., Hubbard, P. (1998). The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime, and Representation. Chichester, England; New York: Wiley [in English]. [Hall T., Hubbard P. The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime, and Representation. Chichester, England; New York : Wiley, 1998. 370 p.]
- Jarvis, H. (2019). Sharing, togetherness and intentional degrowth. *Progress in Human Geography*, 43(2), 256–275 [in English]. [Jarvis H. Sharing, togetherness and intentional degrowth. *Progress in Human Geography*. 2019. Vol. 43, Is. 2 P. 256–275.]
- Kincaid, J. (1989). Rain clouds over municipal diplomacy: Dimensions and possible sources of negative public opinion, 223–250. In: Fry, E., Radebaugh, L., Soldatos, P. (Eds.) The New International Cities Era: The Global Activities of North American Municipal Governments. Brigham University, Provo, UT [in English]. [Kincaid J. Rain clouds over municipal diplomacy: Dimensions and possible sources of negative public opinion. The New International Cities Era: The Global Activities of North American Municipal Governments. / Eds. by E. Fry., L. Radebaugh, P. Soldatos. Brigham University, Provo, UT, 1989. P. 223–250.]
- Lauermann, J. (2018). Municipal statecraft: Revisiting the geographies of the entrepreneurial city. *Progress in Human Geography*, 42(2), 205–224 [in English]. [Lauermann J. Municipal statecraft: Revisiting the geographies of the entrepreneurial city. *Progress in Human Geography*. 2018. Vol. 42, Is. 2. P. 205–224.]
- Lefebvre, H. (2003). The Urban Revolution. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English]. [Lefebvre H. The Urban Revolution. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2003. 196 p.]
- Megacities of the world. (2023). How the life of huge cities flows [in Ukrainian]. [Мегаполіси світу. Як протікає життя величезних міст. 2023. URL: <https://businessvisit.com.ua/uk/blog/megapolisi-svitu-yak-protikaye-zhittya-velicheznych-mist/> (дата звернення: 01.07.2023).]
- Mission CNU. (2023). URL: <https://www.cnu.org/who-we-are/organization> [in English]. [Mission CNU – Congress for the New Urbanism. 2023. URL: <https://www.cnu.org/who-we-are/organization> (дата звернення: 07.07.2023)]
- Neumark, D., Simpson, H. (2014). Place-Based Policies. *Working Paper*, 20049. *National Bureau of Economic Research*, 1050. Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138. April [in English]. [Neumark D., Simpson, H. (2014). Place-Based Policies. *Working Paper 20049, National Bureau of Economic Research 1050*. Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138. April 2014]. URL: <http://www.nber.org/papers/w20049> (дата звернення: 07.07.2023)].
- Purcell, M (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2–3), 99–108 [in English]. [Purcell M. Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*. 2002. Vol. 58, Is. 2–3. P. 99–108.]
- Russell, B. (2019). Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the Fearless Cities. *Antipode*, 51(3), 989–1010 [in English]. [Russell, B. (2019). Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the Fearless Cities. *Antipode*. 2019. Vol. 51, Is. 3, P. 989–1010.]
- Saunier, P-Y. Taking Up the Bet on Connections: a Municipal Contribution. *Contemporary European History*, 2001, 11(4), 507–527 [in English]. [Saunier P-Y. Taking Up the Bet on Connections: a Municipal Contribution. *Contemporary European History*. 2001. Vol. 11, Is. 4. P. 507–527. URL: <https://shs.hal.science/halshs-00002770/document> (дата звернення: 07.07.2023).]
- Schaefer, M. (May 1, 2020). Switzerland: Deep Urbanism for an Age of Disruption Strelka Press [in English]. [Schaefer M. Switzerland: Deep Urbanism for an Age of Disruption Strelka Press, 2020. 96 p.]
- Steuteville, R. (2018). 25 Great Ideas of New Urbanism. CNU [in English]. [Steuteville R. 25 Great Ideas of New Urbanism. CNU. 2018. 204 p. URL: https://www.cnu.org/sites/default/files/25-great-ideas-book.pdf?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com (дата звернення: 07.07.2023).]
- Sutton, S.A. (2019). Cooperative cities: Municipal support for worker cooperatives in the United States. *Journal of Urban Affairs*, 41(8), 1081–1102. DOI: 10.1080/07352166.2019.1584531 [in English]. [Sutton S.A. Cooperative cities: Municipal support for worker cooperatives in the United States. *Journal of Urban Affairs*, 2019. Vol. 41, Is. 8. P. 1081–1102.]
- Thompson, M. (2020). What's so new about New Municipalism? *Progress in Human Geography*, XX(X), 1–26. DOI: 10.1177/0309132520909480 [in English]. [Thompson, M. What's so new about New Municipalism? *Progress in Human Geography*. 2020. XX(X). P. 1–26. URL: <https://livrepository.liverpool.ac.uk/3093982/1/0309132520909480.pdf> (дата звернення: 01.07.2023).]

- Urban Development At-A-Glance. Worldbank. (2023). [in English]. [Urban Development At-A-Glance. Worldbank. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment>. (дата звернення: 01.07.2023)]
- World Urbanization Prospects (2023). [in English]. [World Urbanization Prospects UN. 2023. URL: <https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un> (дата звернення: 01.07.2023).]

Стаття надійшла до редакції 10.06.2023

Andriiv B. Ye.

Department of International Policy,
Uzhhorod National University,
Universytetska str., 14, Uzhhorod, 88000, Ukraine

CITY-ORIENTED POLITICS: SOCIAL MOVEMENTS OF NEW URBANISM AND MUNICIPALITY ON THE WAY TO INNOVATION

Summary

The article discusses the latest trends related to global transformations in the context of the introduction of a new global “place-based politics”. The author draws attention to the fact that due to the technological, demographic and migration processes that lead to large-scale urbanization and the concentration of the Earth’s population in cities, the recognition of the comfort of the city, oriented to the needs of the social and the needs of people of different ages, has become a privileged object of such a global and national policy. It is noted that urbanization and the formation of global cities – metropolises, agglomerations, etc. – leads to excessive concentration of production, uneven global settlement of territories, excessive immigration load on the centres of industrial growth, which in turn causes problems of global social inequality, which is also manifested in the hierarchy cities, and in the internal social hierarchy in cities. The author points out that social movements: New Municipalism and New Urbanism have become global social movements that embody innovations to help solve the above problems. Therefore, the purpose of the study is to determine the main proposals of new urbanism and new municipalism for the implementation of “place-based politics” in the city as a centre of innovation. The article examines the historical features of the development of both movements built on the slogans: “democracy begins where you live” and “right to the city”. The article defines the goals and principles of activity of organizations that are participants in these movements, and also examines the scientific and methodological discourse formed around the development of these movements. In particular, the author presents an interpretation of the “nature” of municipalism, analyzes three models of municipalism, according to Matthew Thompson’s typology. In the conclusions, the author points out that planning ideas and successful projects of New Urbanism promote tools for quality urban planning for the sake of people in the conditions of global reconstruction of urban networks for the purpose of deconcentration and demonopolization of resources and investments. The ideas of New Municipalism promote tools to ensure self-organization at the city level, tools of social solidarity interaction to protect human interests.

Key words: place-based politics, new municipalism, new urbanism, local self-government, demonopolization, city cooperation, international municipal movement.

УДК 341.218.4:353

Брусилівська О. І.

д-р політ. наук, професор,
кафедра міжнародних відносин,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: brusylovska@onu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0519-4206>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288705>

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ: ЧИ ЧЕКАТИ ПОДАЛЬШОЇ ЕВОЛЮЦІЇ?

У міру нівеляції понять «наддержава», «сателіт», «другий світ» збільшувався обсяг нових понять – «центр сили», «глобальна політична динаміка», «багатополярний світовий полюс», «дисперсія», «регіональний устрій», «непідпорядковані території». По-новому почала вибудовуватися ієрархія політичних акторів, де регіони різного рівня (макрорегіони, мезорегіони, субрегіони) раптово стали домінуючими структурними одиницями глобального простору. Це вплинуло на роль і місце регіоналізму. Умовно розвиток дисципліни «Регіональні студії» поділяють на три хвилі: «старий регіоналізм» періоду «холодної війни»; «новий регіоналізм» 1990-х рр.; «порівняльний регіоналізм» XXI ст. Метою даної роботи є виявлення еволюції розвитку регіональних студій через якісний аналіз провідних робіт, що сформували обличчя науки про регіоналізм. Ставиться також питання про те, які напрями досліджень регіоналізму потребують подальшого розвитку. У результаті зроблено висновки, що сьогодишній контекст світового порядку помітно відрізняється від контексту 1990-х років. Порівняльний регіоналізм формується світовим порядком, який характеризується такими процесами, як війна з терором, гуманітарне втручання, багаторівневий світовий порядок, періодичні фінансові кризи в усьому світі, підйом держав, що розвиваються. Наукові дебати зосереджуються на різноманітних взаємодіях між державою та недержавою, інституціях та процесах на різноманітних взаємодіючих рівнях, починаючи від двостороннього до регіонального, міжрегіонального та багатостороннього. Якщо раніше регіон розглядався переважно як мікрорегіон, то в сучасних дослідженнях мова йде про макрорегіональний рівень. Крім того, недержавні актори та групи інтересів тепер активно залучені до регіональної співпраці. Отже, майбутні дослідження приділятимуть більше уваги саме недержавним акторам регіональних відносин.

Ключові слова: регіон, регіональні студії, дебати, світовий порядок.

Вступ. Наука про міжнародні відносини й ширше – соціальні науки як такі – поступово відмовляються від пошуку універсальних моделей репрезентації, віддаючи перевагу порівняльному аналізу досліджень мінливих контекстів людського існування в більш-менш замкнених середовищах. Пошук наукової мови, здатної відтворити в історичній ретроспективі локально-просторову ідентичність території, обмеженої кордонами, і водночас запропонувати критерій для порівняння різних культурно-історичних типів, посилюється в наукових дослідженнях різних шкіл. Домінуючими об'єктами в предметному полі як глобальної, так і регіональної історії постають порівняння, зв'язки, взаємобмін, перехресні впливи. На зміну національно організованим наративам приходять компаративи, а місце метафоричних стратегій в інноваційній культурі наукового мис-

лення міцно посідають цілісні парадигми, засновані на наукових критеріях. Відмова від ідеї центральності та нормативності західної інтелектуальної традиції супроводжується ідеєю еквівалентності всіх історичних культур. Сучасна постмодерна історіографія постійно демонструє вихід за межі національних кордонів і тенденцію розглядати Захід лише як один із багатьох культурних та інтелектуальних світів.

Нова динаміка зумовлена суттєвими змінами місця та ролі регіонального чинника в житті сучасних суспільств. Регіони не виявляють однозначно прагнення до самодостатності, але впевнено виступають як нові політичні актори на арені міжнародної взаємодії. У міру нівеляції понять «наддержава», «сателіт», «другий світ» збільшувався обсяг нових понять – «центр сили», «глобальна політична динаміка», «багатополярний світовий полюс», «дисперсія», «регіональний устрій», «непідпорядковані території». По-новому почала вибудовуватися ієрархія політичних акторів, де регіони різного рівня (макрорегіони, мезорегіони, субрегіони) раптово стали домінуючими структурними одиницями глобального простору.

Сьогодні планетарна архітектура все більше представляється як регіональна система зі своїми підсистемами та специфічною ієрархією політичних акторів. Регіон є не просто одним із ключових акторів цієї системи: він виступає як структурна одиниця глобального простору. Регіоналізм сьогодні вже не просто стратегія регіональних еліт, а передусім потужний інструмент формування багатополярної та поліцентричної конфігурації міжнародних відносин і потужний важіль інтеграційних процесів. Регіони стають усе більш важливими для функціонування всіх аспектів світових справ, і можна сказати, для створення світового порядку.

Глобалізаційні процеси та пов'язане з ними переосмислення співвідношення глобального та локального суттєво змінили кут зору на локальну історію як таку та на її окремі галузі. І це не просто підвищення інтересу до «контрфази глобалізації» – локалізації, регіоналізації, фрагментації. Важливіше, що регіоналізм у різних його проявах сьогодні викликає підвищений інтерес як феномен постіндустріальної культури. Це відкриває можливість розширення дослідницького простору, адже «цеглинки», які сформували глобальний світ, створювалися протягом століть. Цей новий простір можна визначити як культурно-історичний. При цьому простір і все, що з ним пов'язано, уже не сприймається як щось неповноцінне чи периферійне.

Ми є свідками усвідомлення світовою спільнотою того, що скорочення підготовки та досліджень у галузі регіональних досліджень, яке сталося після закінчення «холодної війни», обмежує знання сфер, де політики стикаються з новими конфліктами та кризами. Як зазначають Клоуз та Бромберг, «світ побачив вплив непослідовного фінансування та навчання, наприклад, в американських пригодах в Афганістані та Іраку, на початку яких уряд США намагався знайти добре підготовлених мовних експертів і надійну місцеву та регіональну інформацію, але марно» (Clowes, Bromberg, 2015, p. 2).

Євромайдан, Крим, Донбас, а тепер повномасштабна війна Росії проти України викликали різкий спад у відносинах між США та РФ, що спонукало Чарльза Кінга вказати на небезпеку «літати наосліп» в епоху, коли щедре фінансування епохи «холодної війни» більше не доступне для підтримки поглибленої мовної підготовки та глибоких знань про критично важливу для США частину світу.

Роберт Галлуччі, колишній президент Фонду Макартурів, зазначив у своїй промові 2014 р.: «Це час, коли політикам потрібна допомога більше, ніж будь-коли, щоб зрозуміти світ не як абстрактний набір загальних речей, а як складне та непередбачуване середовище, сформоване культурою, мовою, релігією та історією» (King, 2015).

Отже, у період після 2014 р. попит на регіональні студії різко підвищився, але системні зусилля з просування дисципліни в правильному напрямі не є можливими без узагальнення попереднього досвіду та спроби виявити, які саме напрями досліджень регіоналізму потребують подальшого розвитку.

Протягом перших двох десятиліть XXI ст. роль регіонів було суттєво переосмислено. Провідну роль у цих дослідженнях відіграли Ф. Содербаум та Б. Хеттне, які наголошували на тому, що розвиток регіоналізму повинен бути пов'язаний із безліччю структурних змін у глобальній системі, таких як посилення глобалізації, побоювання щодо стабільності багатостороннього торговельного порядку, реструктуризації національної держави та критики неоліберального економічного розвитку й політичних систем у країнах, що розвиваються, а також у посткомуністичних країнах (Hettne, Söderbaum, 2000). Хеттне та Содербаум довели, що регіони стали незалежними акторами світової політики і навіть можуть «конструювати» себе не лише за участю зовнішніх акторів, а й зсередини. Аналізуючи динаміку інтеграційних проєктів після закінчення «холодної війни», дослідники регіонів розглядали зростання інтеграційних альянсів як відповідь на глобалізаційні процеси у світі.

Регіоналізм став структурним компонентом сучасної глобальної політики. Деякі науковці навіть стверджують, що сьогоdnішній світопорядок є регіональним. П. Катценштайн вважає, що ми наближаємось до «світу регіонів» (Katzenstein, 2005). А. Ачарія наголошує на «новій регіональній архітектурі світової політики» (Acharya, 2007) і побудові «регіональних світів» (Acharya, 2014). Б. Бузан і О. Вейвер говорять про «глобальний порядок сильних регіонів» (Buzan, Waever, 2003, p. 20).

Про те, що з регіоналізмом щось сталося в останнє десятиліття, а також про ознаки його дедалі більшої різноманітності свідчить багатий набір нових концептів та концепцій, таких як «постійна проникність» (Salloukh, Brynen, 2004), «пористі регіональні порядки» (Katzenstein, 2005), «поза межами регіоналізму» (Harders, Legrenzi, 2008), «мережевий регіон» (Haug, Baldersheim, Ogard, 2011), «постнеоліберальний регіоналізм» (Riggirozzi, 2012), «постгегемоністичний регіоналізм» (Riggirozzi, Tussie, 2012), «диференційована інтеграція» (Leuffen, Rittberger, Schimmelfennig, 2013), «гетеродоксальний регіоналізм» (Vivares, 2013), «регіональні світи» (Acharya, 2014) та «конвергентні регіони» (Lenze, Schriwer, 2014). Ці концепти є ознаками зростаючої різноманітності та складності регіоналізму і причиною, чому на часі є переосмислення історії його розвитку.

Метою роботи є виявлення еволюції розвитку дисципліни «Регіональні студії» через якісний аналіз провідних робіт, що сформували три хвилі розвитку регіоналізму: «старий», «новий» та «порівняльний».

Результати. В епоху старого регіоналізму увага дослідників була спрямована передусім на регіони та регіональні підсистеми. Канторі та Шпігель визначили такі характеристики регіону: географічна близькість, спільні зв'язки (історичні, соціальні, культурні, етнічні та мовні), відчуття ідентичності та міжнародні взаємодії (Cantori, Spiegel, 1970, p. 6–7); тоді як Рассетт наголошував на географіч-

ній близькості, соціальній та культурній однорідності, політичному ставленні чи зовнішній поведінці, політичних інститутах та економічній взаємозалежності (Russett, 1967, p. 11). Неофункціоналісти, такі як Е. Хаас, критикували підхід до регіональних систем як просто описовий і підкреслювали, що занепокоєння дослідників «регіональної інтеграції» (особливо неофункціоналістів) відрізняються від турбот дослідників регіональних систем (Haas, 1970, p. 612).

Велика частина дискусій про старий регіоналізм у Європі була зосереджена на концепції «регіональної інтеграції». Хаас визначив її як «процес, за допомогою якого політичні актори у кількох різних національних умовах переконуються змінити свою лояльність, очікування та політичну діяльність до нового центру, чий інституції володіють або вимагають юрисдикції над попередніми – національних держав» (Haas, 1958, p. 16). Регіональна інтеграція розглядалася, як шлях, яким можна виміряти «прогрес». Пізніше Хаас перевизначив її як «дослідження, яке займається поясненням того, як і чому держави перестають бути повністю суверенними, як і чому вони добровільно зливаються та зміщуються зі своїми сусідами, щоб втратити фактичні атрибути суверенітету, набуваючи нові техніки вирішення конфлікту між собою» (Haas, 1970, p. 607–610). Хаас відповів критикам, які називали дослідження регіональної інтеграції «попередньою теорією» (на основі того, що не було чіткого уявлення про залежні та незалежні змінні) припущенням, що вивчення регіональної інтеграції має перестати бути самостійним предметом (Haas, 1975).

У той же час не враховувався неофункціоналістами глобальний контекст регіональних відносин. Неофункціоналісти наголошували на свідомому проектуванні регіональних інституцій, які вважалися найефективнішим засобом вирішення спільних проблем. Ці інституції та наднаціональні органи влади повинні бути ініційовані державами, але тоді регіональні бюрократи та групи інтересів стануть важливими учасниками процесу. Регіональні інституції, у свою чергу, відіграли важливу роль у визначенні групової ідентичності «поза межами національної держави» та навколо регіональної одиниці (Haas, 1964).

На межі 1970–80-х років Д. Розенау передбачив початок транснаціоналізму як процесу розмивання державних кордонів, інтенсифікації комерційного, культурного та інформаційного обміну між недержавними утвореннями. Інтерес, виявлений до явищ поліцентричності, взаємодії інтеграції та дезінтеграції підсистем на різних рівнях, незабаром привів дослідника до аналізу «каскадних взаємозалежностей» у процесах глобалізації (Rosenau, 1997).

Розенау вважав поняття «міжнародні відносини» застарілим, запропонувавши нову дефініцію «пост-міжнародна політика» (Rosenau, 1997). Пропонуючи «зрозумілі підходи до незабгненного світу», Розенау підкреслив, що традиційні керовані державою ієрархічні системи управління руйнуються; відтак актуалізуються проблеми горизонтальної глобальної взаємодії на недержавному рівні. Оптимальним він вважав перехід частини повноважень держави на «мультицентричний» рівень. Розенау запропонував нове поняття «фрагмеграція», в якому органічно поєднав поняття «інтеграція» та «фрагментація» (Rosenau, 1997). Сфера компетенції, яка впливає з їхнього переплетення, не безпроблемна – глобальному може протистояти локальне. Але саме природний процес взаємодії процесів інтеграції та диверсифікації дозволяє говорити про фрагментацію як про явище, що виходить за межі глобалізації та є ширшим за змістом останнього. На цій основі Розенау побуду-

вав теорію стирання меж між зовнішньою та внутрішньою політикою, ввівши терміни «взаємний перетин», «взаємне проникнення», «складна взаємозалежність» (Rosenau, 1997). Багато дослідників вважають, що саме Розенау належить заслуга введення поняття регіоналізму, принаймні мало хто може вважатися батьком дисципліни в такій же мірі, як Розенау.

Робота Е. Саїда «Орієнталізм» стала точкою, з якої почався поступовий відхід від традиційних західноцентричних концепцій. У баченні Саїда орієнталізм, навіть завуальований, із кінця XVIII ст. був продуктом колоніалізму та перетворився на західний стиль панування, перекроювання та панування над Сходом (Saïd, 1978). Ця книга була сприйнята як пристрасний заклик до іноземців припинити дивитися на східні культури з позицій ворожнечі чи переваги. Природно, це не могло не вплинути докорінно на тональність досліджень, пов'язаних із феноменом регіоналізму.

Новий сплеск інтересу до теоретичних проблем регіоналізму як у Європі, так і в США був тісно пов'язаний із вступом у активну фазу інтеграційних процесів. Три «класичні» парадигми – неореалізм, неолібералізм і глобалізм – змагалися у «великих дебатах» 1970-х і 1980-х рр., загальний напрямок яких змінився від проголошення держави головним міжнародним актором до визнання ключової ролі нових політичних акторів, у тому числі регіонів, у цих процесах. Поступово всі парадигми, засновані на позитивістських підходах, були замінені постпозитивістськими, які запозичували висновки з соціології, антропології, лінгвістики, психології та інших галузей знань. Ідентичність стала центральною категорією аналізу, а питання суверенітету, безпеки та природи глобалізації були критично переосмислені. Оскільки жодна з «класичних» парадигм, що конкурують у науці про міжнародні відносини, не могла передбачити неминучого краху «біполярного світу», фокус досліджень дедалі більше зміщувався на пошук відповідей на питання про життєздатність національних держав і далі в поле аналізу впливу недержавних суб'єктів політики. У цьому контексті міжнародні експерти відзначають «загальну зміну парадигми» – зсув у бік нових пояснювальних теорій, насамперед соціального конструктивізму.

Пізніші теорії регіоналізму органічно вписалися в нові концепції інформаційного суспільства. У баченні М. Кастельса заміна «простору місць» на простір потоків супроводжується зниженням до рівня вузлів мережі та компетенцій територіальних сегментів, обмежених державними кордонами (Castells, 1996). Ті елементи системи, яким вдається вирватися зі свого національного контексту, за таких умов отримують багато переваг. Особливо це стосується глобального міста; повноваження та компетенція органів місцевого самоврядування (муніципалітетів), зосереджених навколо нових політико-економічних комунікацій, часто є більш конкурентними, ніж повноваження національних урядів. Зміни в архітектурі світоустрою та логіці його розвитку коригують просторову парадигму в бік перерозподілу ресурсів між центром і периферією, що неминуче посилює роль регіонів і регіоналізму. Просторові метафори «вузли», «ворота», «переплетення» все більше переходять на рівень, проміжний між національним і локальним (Castells, 1998).

Із середини 1990-х рр. провідні факультети політології в Сполучених Штатах приділяли менше уваги накопиченню знань, орієнтованих на певну сферу, на користь методологічних технік, які відповідають «революції причинно-наслідко-

вих висновків». Рушійною силою цього є уявлення, що існує універсальний набір методологічних принципів і логіки висновків, які визначають науковість як у кількісних, так і в якісних дослідженнях (King, Keohane, Verba, 1994). Ця ідея, звичайно, не позбавлена негативних наслідків, що стало очевидним у дебатах, які тривають щодо того, чи існують різні «культури» кількісної та якісної науки.

Тим не менш, увага, яка зростає до ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків у США, зменшила простір для окремих якісних досліджень, особливо якщо вони зосереджені на конкретних країнах або регіонах. Це особливо очевидно в провідних журналах (наприклад, *American Political Science Review*), які рідко публікують статті, присвячені одній країні чи регіону, не рахуючи США. А на топових факультетах політології в США якісне дослідження окремої країни чи регіону, незалежно від того, наскільки воно переконливе чи оригінальне, розглядається як таке, що лежить поза сферою «передових» наукових досліджень у політології. У той же час є ознаки того, що спеціалістам у цій галузі в США, незважаючи на нові виклики, вдалося вижити та розвиватися. По-перше, у порівняльній політиці, де зазвичай працюють політологи зі спеціальними знаннями в галузі, більшість статей, опублікованих у провідних журналах цієї підгалузі, зосереджені на країні чи регіоні, хоча все частіше включають принаймні певний кількісний аналіз чи польові експерименти. Більше того, книжки, опубліковані з порівняльної політології, як правило, здебільшого та непропорційно зосереджені на окремих країнах або дослідженнях кейсів, обмежених однією територією.

Перспективи падіння Берлінської стіни разом із Білою книгою про внутрішній ринок 1985 р. та Єдиним європейським актом призвели до динамічного процесу європейської інтеграції. Це також було початком того, що часто називають «новим регіоналізмом» у глобальному масштабі. Новий регіоналізм посилався на низку нових тенденцій і подій, таких як вражаюче збільшення кількості регіональних торговельних угод, зовнішньо орієнтований і менш протекціоністський тип регіоналізму, антигегемоністський тип регіоналізму, який виник із самих регіонів, замість того, щоб бути під контролем наддержав, зростання більш багатомірного та плюралістичного типу регіоналізму, який не був зосереджений навколо торгових схем чи співпраці у сфері безпеки та з більш різноманітним інституційним дизайном, і зростаюча важливість низки бізнесів та учасників громадянського суспільства в регіоналізації.

Зростаюча багатомірність регіоналізму призвела до розширеного дослідницького порядку денного та поширення теорій і перспектив, таких як різні неореалістичні та неоліберальні інституційні теорії, нові теорії торгівлі та нові інституціоналістські теорії, багаторівневі підходи до управління, різноманітні конструктивістські та дискурсивні підходи, теорія комплексу безпеки та різноманітні критичні підходи. Це багатство теоретизування як у Європі, так і в решті світу можна розглядати як інтелектуальний прогрес.

Тим не менш, існував також значний ступінь плутанини. Фрагментація посилювалася тим фактом, що багато вчених не поділяли однакового розуміння того, що являє собою «хорошу» теорію (або навіть те, що таке теорія взагалі). Деякі теорії були суворо причинно-наслідковими та «об'єктивними», у яких «факти» та «теорії» слід розділяти, тоді як інші базувалися на радикально інших теоретичних основах. Цей розрив був тісно пов'язаний із відмінністю між «раціоналіс-

тичним» і «рефлексивістським» підходами до міжнародної теорії, де різні типи соціального конструктивізму займали «золоту середину» (Adler, 1997).

Крім того, різні раціоналістичні підходи зблизилися протягом 1990-х років ближче, ніж це було під час старого регіоналізму. Раціоналісти не тільки погоджуються в цілому щодо спільної епістемології та набору основних онтологічних припущень, вони також поділяють схожу дослідницьку програму, яка зосереджена на витоках, формі та наслідках різноманітних регіональних організацій і домовленостей. Цей порядок денний кружляв навколо таких питань: «Чому держави вирішують укладати регіональні угоди? Чому інтеграція відбувалася швидше в одних сферах політики, ніж у інших? Які інституційні форми найбільш ефективні? Коли і чому відбулося поглиблення домовленостей і який вплив на торгівлю, фінанси, розвиток, безпеку тощо?»

Іншою головною характеристикою галузі з 1990-х років стала поява безлічі конструктивістських і рефлексивістських підходів до регіоналізму, які кинули виклик основним раціоналістичним припущенням, таким як поділ суб'єкта й об'єкта, факту й цінності, державоцентрична онтологія, а також роль норм та ідентичностей у формуванні неформальних і формальних регіонів. Деякі конструктивісти насамперед вели дебати з раціоналістами та мейнстрімними дискурсами (Adler, 1997; Katzenstein, 1996; Acharya, 2004), тоді як інші були залучені до більш радикальних і критичних підходів.

Рефлексивістські підходи мали особливу турботу про структурну трансформацію, а також про те, для кого та з якою метою регіоналізм реалізується на практиці. Багато вчених у 1990-х роках досліджували, чи є новий регіоналізм «поверненням політичного» в контексті економічної глобалізації. Дехто був налаштований скептично та стверджував, що регіоналізм був перш за все проявом економічної глобалізації та переважаючих форм гегемонії, тоді як інші були більш оптимістичними щодо наслідків регіоналізму (Hettne, Inotai, Sunkel, 1999). Більше того, у той час, як більшість раціоналістичних науковців зосереджувалася на попередньо визначених регіональних розмежуваннях і регіональних організаціях, рефлексивістів і конструктивістів, навпаки, більше цікавило те, як утворені та сконструйовані регіони.

Один із найвпливовіших підходів, «підхід нового регіоналізму» (NRA), стверджує, що не існує «природних» регіонів, але вони створюються в процесі глобальної трансформації колективом, людськими діями та ідентичностями (Söderbaum, 2004). Оскільки регіони є соціальними конструкціями, жоден із них не є «даним», і також немає даних регіоналістських інтересів, натомість інтереси та ідентичності формуються в процесі взаємодії та міжсуб'єктивного розуміння. Порівняно з мейнстрімними та раціоналістичними дослідницькими програмами, цей тип теоретизування призводить до інших відповідей щодо того, чому і як регіони формуються та консолідується, ким, з якою метою.

Усупереч зосередженості під час старого регіоналізму на регіоналістських проєктах «зверху», «формально керованих державою» («регіональна інтеграція»), стало зрозуміло, що недержавні актори також відіграють життєво важливу роль у новому регіоналізмі. Ділові інтереси та транснаціональні корпорації не лише діють у глобальній сфері, але й створюють регіональні моделі економічної діяльності. Деякі вчені стверджували, що приватні економічні сили реагували швидше або принаймні ефективніше, ніж державні актори, на нову ситуацію та більш лібералізовану політичну економію (Hettne, Inotai, Sunkel, 1999).

Дослідники нового регіоналізму вказали на зростаючу актуальність і силу громадянського суспільства в усьому світі (Söderbaum, 2007). Регіоналізація громадянського суспільства виникла з низки різних причин, таких як функціональне вирішення проблем і надання послуг, «потреба» вийти за рамки структур і кордонів окремих національних держав, обмін інформацією та навчання. Справа полягала не в тому, що національні громадянські суспільства зникали, а радше в тому, що вони перепліталися на регіональній основі й певною мірою інтегрувалися в глобальне громадянське суспільство.

«Порівняльний регіоналізм» – явище XXI століття. Автори, які його використовують, посилаються на появу нових підходів у вивченні сучасних регіональних процесів, які враховують інклюзивне, комплексне їх вивчення.

Нове визначення широко використовується в науковій літературі, але досі немає єдиної думки щодо того, що мається на увазі під «порівняльним регіоналізмом». Одні автори мають на увазі порівняльний аналіз теоретичних перспектив, інші – порівняльний аналіз регіонів, треті – порівняльний аналіз типів регіональних проєктів тощо.

Одним із перших, хто ввів цей термін, був Ф. Лаурсен у своїй монографії «Порівняльна регіональна інтеграція: Теоретичні перспективи» (Laursen, 2003). Л. Ван Лангенхов дійшов висновку, що порівняльний аналіз регіональної динаміки з використанням, наприклад, соціальних наук має бути застосований з акцентом на порівнянні різних країн та культур. Тут мають бути задіяні два соціологічні підходи, а саме дослідження міжнаціональних процесів (збір емпіричних даних по регіонах) та ідіографічний підхід (що передбачає детальне вивчення кожного окремого випадку та висвітлення особливостей). Так, під «порівняльним регіоналізмом» автор розуміє ухил у бік соціального конструктивізму в дослідженні регіонів (van Langenhove, 2011).

Регіональні підходи стали більш зосередженими на нормативних та ідейних засадах регіоналізації. Ф. Содербаум і Б. Хеттне вводять дефініцію «регіональна згуртованість» (regionness). Це процес формування регіону, подібний до процесу становлення держави чи нації. За їх словами, не існує «природних» регіонів, регіони можуть створюватися і створюватися знову в процесі глобальних змін (Hettne, Söderbaum, 2000).

А. Ачарія, який досліджує переважно інтеграційні процеси в Азії, ставить під сумнів використання досвіду Європейського Союзу як моделі для еволюційної побудови регіону. Під «порівняльним регіоналізмом» він розуміє теорію регіоналізму в ширшому розумінні, яка також враховує історичну спадщину. Для нього порівняльний регіоналізм – це підхід, який передбачає, насамперед, відмову від європоцентризму як класичного прикладу регіонального будівництва, допускаючи інші варіанти регіонального будівництва як модельні проєкти. Ачарія вважає, що регіональна інтеграція може йти різними шляхами залежно від історичних, культурних і мовних традицій. Це своєрідний «позаєвропейський» тип регіоналізму, дослідження якого вимагає серйозного теоретичного переосмислення таких питань, як принципи регіонального формування, критерії ефективності регіоналізму, роль інститутів у процесі регіоналізації та ін. (Acharya, 2004).

Одна з характеристик порівняльного регіоналізму полягає в тому, що регіональне будівництво є проєктом або політично мотивованою дією. По-перше, створення регіону може бути зумовлене необхідністю вирішення конкретних

проблем (знизу), а також результатом інтеграційної політики регіональної та/або світової держави. З точки зору Ачарії, світ регіонів сьогодні структурований у рамках гегемоністської політики США (Acharya, 2014). По-друге, у теорії порівняльного регіоналізму географічний і територіальний чинники продовжують відігравати важливу роль. Регіон – це група двох чи більше держав, які мають спільні кордони та тісні внутрішньорегіональні зв'язки. По-третє, відмінною рисою регіонального підходу є те, що дослідники вивчають уже існуючі інституції та організації або передбачають появу нових інституцій. Традиційними об'єктами дослідження є регіональні установи. Однак не можна стверджувати, що регіональна організація є кінцевим продуктом ефективної регіональної політики. Для дослідників, з одного боку, немає прямого зв'язку між процесом розбудови регіону та створенням регіональної організації, з іншого – поява чи існування регіональної інтеграційної організації може бути ознакою одного з етапів розвитку регіоналізму. По-четверте, процес розбудови регіону майже завжди пов'язаний із вирішенням практичних завдань. Це можуть бути цілі економічної інтеграції (АСЕАН), питання економіки та безпеки (ШОС), цілі вирішення конфліктів (Схема сертифікації Кімберлійського процесу) та багатофункціональні цілі (МЕРКОСУР, ЄС). Регіоналізація як процес побудови регіональної згуртованості з'являється переважно тоді, коли виникає потреба вирішення практичних завдань. Ряд експертів, які аналізують АСЕАН, пише про ідентичність АСЕАН як про особливу нормативну культуру всередині організації. Набір певних норм і прийняття цих норм регіональними акторами може сформувати регіональну ідентичність. Ідеї стають головними в сучасних регіональних процесах, часто випереджаючи економічні та політичні можливості.

Таким чином, регіоналізм як проект може мати різні інституційні форми та різні типи регіональної консолідації, а також може по-різному позиціонувати себе на міжнародному рівні. Європейський Союз як регіональний проект пройшов кілька етапів регіонального будівництва: від економічного співтовариства до регіонального економічного та політичного союзу. Інші регіональні угруповання мають різні рівні інтеграції та регіональної згуртованості.

Теоретико-методологічний діалог є ще однією особливістю порівняльного регіоналізму, а також характеризується зростаючим визнанням того, що безліч наукових точок зору та перспектив є необхідними та вірогідними (Söderbaum, 2009; De Lombaerde, Söderbaum, 2013).

Ми спостерігаємо креативність, що зростає, у способі порівняння регіонів у часі та просторі. Посилення перехресного збагачення та взаємодії між дослідниками європейської інтеграції та регіоналізму в інших країнах є особливо важливим не в останню чергу тому, що це обіцяє призвести до зменшення європоцентризму в цій галузі. Ряд раніше порівнюваних регіонів і регіональних рамок тепер піддається свіжим та інтригуючим новим порівнянням. Ачарія має рацію в тому, що необхідно визнати «глобальну спадщину» регіоналізму: «Ідеї та література, які становлять порівняльний регіоналізм, походять із багатьох регіонів, включаючи Латинську Америку, Азію, Північну Америку, Близький Схід, і були збагачені завдяки внеску в них. Африка і, звичайно, Європа» (Acharya, 2012, p. 12). Слід також визнати, що наше розуміння регіонів і регіоналізму змінилося протягом останніх десятиліть, що є хорошою новиною для порівняльного регіоналізму, а також для спроб

відійти від вузького та традиційного розуміння європейської інтеграції. І все-таки необхідно далі поглиблювати порівняльний елемент регіоналізму.

У рамках порівняльного регіоналізму через його плюралістичний характер сформувалися два основні підходи до визначення поняття «регіон»: більшість досліджень усе ще зосереджено на розумінні «регіону» як міждержавної форми співробітництва (Fawcett, 2005), але тенденцією останніх років є перехід до так званого «м'якого», або неформального, регіоналізму із залученням до регіональної співпраці недержавних акторів (бізнесу та громадянського суспільства) (Söderbaum, 2007).

Л. Фосетт пропонує три варіанти побудови регіоналізму, спираючись на досвід ЄС. Перший варіант, ортодоксальний, передбачає побудову регіональних і між-регіональних відносин на основі флагманського досвіду ЄС. Другий варіант – ревізіоністський, який ставить під сумнів досвід ЄС і наголошує на ролі інших акторів і моделей регіонального будівництва. Третій варіант, постревізіоністський, є синтезом попередніх двох варіантів, а саме визнання ролі ЄС як інтеграційної моделі, його впливу та ролі у формуванні регіонів за межами Європи, а також визнання того, що ЄС є одним із багатьох варіантів для регіоналізму (Fawcett, 2016). Сьогодні актуальними є всі три варіанти досліджень, оскільки різні регіони використовують різні варіанти побудови регіоналізму: від побудови регіоналізму через навчання, використання практик ЄС до ревізіоністського регіоналізму.

У результаті дослідження трьох хвиль регіоналізму було виявлено, які напрями досліджень регіоналізму потребують подальшого розвитку.

По-перше, це розвиток так званого «перекриваючого регіоналізму», який зараз зустрічається в Африці та Азії, Північній і Південній Америці та Європі. Крім того, понад 60 нині діючих регіональних організацій перетинаються між собою як за складом, так і за сферами діяльності. Тому важливо дослідити, як сучасні регіональні інституції можуть взаємодіяти та боротися з конфліктами інтересів.

По-друге, новий напрямок пов'язаний із дослідженням виникнення, природи та основних процесів міжорганізаційних відносин у глобальних процесах.

По-третє, наступний напрямок підказує поява таких ініціатив, як «Один пояс, один шлях» (ініціатива Китаю), «Великий євразійський простір» (ініціатива Росії) та «Об'єднання Європи та Азії». Класичні інтеграційні теорії не дозволяють досліджувати між- та трансрегіональні зв'язки, що виникають у рамках цих ініціатив. Більш того, сам феномен «ініціатив» не вписується в дослідницьке поле класичних теорій. Виникнення практики трансрегіональних та міжрегіональних відносин і розвиток теоретичних досліджень у цій галузі вимагають порівняльних досліджень міжрегіональних відносин.

По-четверте, це вивчення особливостей сучасних міжрегіональних відносин:

1) появи «конкуруючого», суперницького регіоналізму, регіональних блоків, у яких міжрегіональне співробітництво використовувалося як інструмент домінування регіону в іноземній регіональній групі; 2) формування складного між-регіоналізму з появою міжрегіональних «концертів» сил у Європі, Східній Азії та Північній Америці; 3) формування регіональних сил, що розвиваються та використовують свій інструментарій для регіонального будівництва, конфліктних форм взаємодії між регіональними державами й їхніми сусідами в регіоні та з іншими регіонами; 4) формування інституційного перенапруження в сучас-

ному глобальному управлінні через зростання кількості регіональних блоків, інституцій і домовленостей на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Такі нові явища, як БРІКС, МІСА (Мексика, Індонезія, Південна Корея, Туреччина та Австралія), Транстихоокеанське партнерство, «Один пояс, один шлях», важко дослідити в рамках класичної теорії інтеграції та концепції регіону.

По-п'яте, одним із важливих теоретичних напрямів сучасних регіональних студій може стати дослідження співвідношення регіоналізму (макрорівень) та регіоналізації (мікрорівень). Одночасно з формуванням мега-процесів відбувається побудова макрорегіонів, фрагментація та регіоналізація всередині кожного регіону. Субнаціональні регіони (мікрорегіони) і наднаціональні регіони (макрорегіони) майже не перетинаються в дослідженнях; їх вивчають різні академічні спільноти. Мікрорегіоналізм зазвичай аналізується в контексті питань федералізму, сепаратизму та трансрегіонального співробітництва. Зв'язки між мікрорегіоналізмом і макрорегіоналізмом не просто недооцінюються з «емпіричної» точки зору. Співіснування мікрорегіоналізму та макрорегіоналізму, а насамперед їхній складний взаємозв'язок, погано пояснюється традиційними теоріями, які домінують у сучасних міжнародних відносинах. Зростаюча кількість мікрорегіонів, що виникають у різних формах, таких як субнаціональні та/або транскордонні, офіційні чи неформальні, економічні, політичні, адміністративні, культурні тощо, стає очевидною та вимагає окремого дослідницького поля.

Висновки. Однією з опор розмежування старого і нового регіоналізму була увага останнього до контексту світового порядку кінця 1980-х – 1990-х років. Відмінність порівняльного регіоналізму полягає в тому, що якщо в 1990-х роках актуальність регіоналізму інколи ставилася під сумнів, то сьогодні важко заперечувати ріст регіонів і вагу регіоналізму. Сьогоднішній контекст світового порядку помітно відрізняється від контексту 1990-х років. На відміну від світового порядку, де домінували падіння Берлінської стіни, кінець «холодної війни», неолібералізм та економічна глобалізація, порівняльний регіоналізм формується світовим порядком, який характеризується багатьма суперечливими процесами, такими як війна з терором, гуманітарне втручання, багаторівневий світовий порядок, періодичні фінансові кризи в усьому світі, підйом держав, що розвиваються. У той час, як новий регіоналізм зосереджувався на взаємозв'язку між глобалізацією та регіоналізмом, часто у формі питання, чи зміцнювали ці два процеси один одного, нинішні наукові дебати зосереджуються на різноманітних взаємодіях між державою та недержавою, акторами, інституціях та процесах на різноманітних взаємодіючих рівнях, починаючи від двостороннього до регіонального, міжрегіонального та багатостороннього / глобального. Концептуально прихильники порівняльного регіоналізму сходяться на тому, що «регіон» є багатозначним поняттям («контейнер-концепт»), і його визначення залежить від конкретної проблеми дослідження. Якщо раніше регіон розглядався переважно як простір, розташований між національним і локальним рівнями в межах однієї держави (мікрорегіон), то в сучасних дослідженнях мова йде про макрорегіональний рівень. Крім того, представники неофункціоналізму, інституціоналізму та особливо транснаціоналізму вказують на те, що регіони більше не є виключно державоцентричними, недержавні актори та групи інтересів тепер активно залучені до регіональної співпраці. Отже, майбутні дослідження мають приділяти більше уваги саме недержавним акторам регіональних відносин.

References [Список використаної літератури]

- Acharya, A. (2004). How Ideas Spread. Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism. *International Organization*, 58, 239–275 [in English].
- Acharya, A. (2007). The Emerging Regional Architecture of World Politics. *World Politics*, 59(4), 629–652 [in English].
- Acharya, A. (2012). Comparative Regionalism: A Field Whose Time has Come? *The International Spectator*, 47/1, 3–15 [in English].
- Acharya, A. (2014). *The End of American World Order*. Cambridge: Polity Press, 224 p. [in English].
- Adler, E. (1997). Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations. *Millennium: Journal of International Studies*, 26/2, 249–277 [in English].
- Buzan, B., Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 592 p. [in English].
- Cantori, L.J., Spiegel, S.L. (1970). *The International Politics of Regions*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 432 p. [in English].
- Clowes, E.W., Bromberg, S.J. (Eds). (2015). *Area Studies in the Global Age: Community, Place, Identity*. IL: Northern Illinois University Press, 304 p. [in English].
- De Lombaerde, P., Söderbaum, F., Van Langenhove, L., Baert, F. (2010). The Problem of Comparison in Comparative Regionalism. *Review of International Studies*, 36/3, 731–753 [in English].
- Fawcett, L. (2005). Origins and Development of Regional Ideas in the Americas. In: Fawcett, L., Serrano, M. (Eds). *Regionalism and Governance in the Americas*, 25–51. Basingstoke: Palgrave Macmillan [in English].
- Fawcett, L. (2016). *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 424 p. [in English].
- Haas, E.B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 552 p. [in English].
- Haas, E.B. (1964). *Beyond the Nation-State*. Stanford: Stanford University Press, 595 p. [in English].
- Haas, E.B. (1970). The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing. *International Organization*, 24/4, 607–646 [in English].
- Haas, E.B. (1975). *The Obsolescence of Regional Integration Theory*. Working paper. Berkeley: Institute of International Studies, 123 p. [in English].
- Harders, C., Legrenzi, M. (2008). *Regional Cooperation, Regionalism and Regionalization in the Middle East*. London: Routledge, 222 p. [in English].
- Haug, A.V., Baldersheim, H., Ogard, M. (Eds). (2011). *The Rise of the Networking Region: The Challenges of Regional Collaboration in a Globalized World*. Aldershot: Ashgate, 212 p. [in English].
- Hettne, B., Inotai, A., Sunkel, O. (Eds). (1999). *Globalism and the New Regionalism*. Basingstoke: Macmillan Press, 437 p. [in English].
- Hettne, B., Söderbaum, F. (2000). Theorising the Rise of Regionness. *New Political Economy*, 5/3, 457–474 [in English].
- Katzenstein P.J. (1996). Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict*, 31/2, 123–159 [in English].
- Katzenstein, P.J. (2005). *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 320 p. [in English].
- King, G., Keohane, R.O., Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press, 259 p. [in English].
- King, Ch. (2015). The Decline of International Studies: Why Flying Blind is Dangerous. *Foreign Affairs*, 94(4), 88–98 [in English].
- Laursen, F. (Ed). (2003). *Comparative Regional Integration. Theoretical Perspectives*. Aldershot: Ashgate, 320 p. [in English].
- Lenze, N., Schriwer, Ch. (Eds). (2014). *Converging Regions: Global Perspectives on Asia and the Middle East*. Aldershot: Ashgate, 248 p. [in English].
- Leuffen, D., Rittberger, B., Schimmelfennig, F. (Eds). (2013). *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 287 p. [in English].
- Paasi, A. (2001). Europe as a Social Process and Discourse: Considerations of Place, Boundaries and Identity. *European Urban and Regional Studies*, 8/1, 7–28 [in English].
- Riggirozzi, P. (2012). Region, Regionness and Regionalism in Latin America: Towards a New Synthesis. *New Political Economy*, 17(4), 421–443 [in English].
- Riggirozzi, P., Tussie, D. (Eds). (2012). *The Rise of Post-hegemonic Regionalism. The Case of Latin America*. Dordrecht: Springer, 194 p. [in English].

- Rosenau, J.N. (1997). *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. Cambridge: Cambridge University Press, 488 p. [in English].
- Russett, B.M. (1967). *International Regions and the International System. A Study in Political Ecology*. Chicago, IL: Rand McNally, 252 p. [in English].
- Salloukh, B., Brynen, R. (Eds). (2004). *Persistent Permeability? Regionalism, Localism, and Globalization in the Middle East*. Aldershot: Ashgate, 208 p. [in English].
- Söderbaum, F. (2004). *The Political Economy of Regionalism. The Case of Southern Africa*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 272 p. [in English].
- Söderbaum, F. (2007). Regionalisation and Civil Society: The Case of Southern Africa. *New Political Economy*, 12/3, 319–337 [in English].
- Söderbaum, F. (2009). Comparative Regional Integration and Regionalism. In: Landman, T., Robinson, N. (Eds). *Handbook of Comparative Politics*. London: Sage, 477–496 [in English].
- van Langenhove, L. (2011). *Building Regions, Regionalization of World Order*. Aldershot: Ashgate, 187 p. [in English].
- Vivares, E. (Ed.) (2013). *Exploring the New South American Regionalism (NSAR)*. Aldershot: Ashgate, 270 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.06.2023

Brusylovska O. I.

Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

STUDY OF REGIONALISM: SHOULD WE WAIT FOR FURTHER EVOLUTION?

Summary

As the concepts of "superpower", "satellite", "second world" were levelled, the volume of new concepts increased – "centre of power", "global political dynamics", "multipolar world pole", "dispersion", "regional system", "independent territories". A hierarchy of political actors began to be built in a new way, where regions of different levels (macroregions, mesoregions, subregions) suddenly became the dominant structural units of the global space. This affected the role and place of regionalism. Conventionally, the development of the discipline "Regional Studies" is divided into three waves: "old regionalism" of the Cold War period; "new regionalism" of the 1990s; "comparative regionalism" of the 21st century. The purpose of the presented work is to identify the evolution of the development of regional studies through a qualitative analysis of the leading works that shaped the face of the science. There is also a question about which areas of regionalism research need further development. As a result, it was concluded that today's context of the world order is significantly different from the context of the 1990s. Comparative regionalism is formed by the world order which is characterized by such processes as the war on terror, humanitarian intervention, multi-level world order, periodic financial crises around the world, and the rise of developing states. Scholarly debates focus on various state-non-state interactions, institutions and processes at various interacting levels, ranging from bilateral to regional, inter-regional and multilateral. If earlier the region was considered mainly as a microregion, then in modern studies we are talking about the macroregional level. In addition, non-state actors and interest groups are now actively involved in regional cooperation. Therefore, future studies will pay more attention to non-state actors of regional relations.

Key words: region, regional studies, debates, world order.

УДК 321.01(477)

Гапоненко В. А.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політичних технологій,
Юридичний інститут КНЕУ імені Вадима Гетьмана,
вул. Ілленка, 81, м. Київ, 02222, Україна
E-mail: vgapap@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1004-3165>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288706>

Чубур Н. В.

канд. пед. наук, доцент,
кафедра політичних технологій,
Юридичний інститут КНЕУ імені Вадима Гетьмана,
вул. Ілленка, 81, м. Київ, 02222, Україна
E-mail: chbnv@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0735-7307>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288706>

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ТОЧКИ БІФУРКАЦІЇ

Стаття присвячена осмисленню наслідків інституційних змін у контексті трансформації демократичної політичної системи України. На прикладі України запропоновано розвиток концепції колії залежності (pathdependence) у пострадянських країнах щодо подолання негативного інституційного ізоморфізму та виходу зі стану гібридності політичної системи. Запропоновано періодизацію інституційної динаміки в Україні, де точками біфуркації були масштабні акції громадянської непокори.

Компаративний аналіз народних протестів різних років дав можливість сформулювати особливості переламних моментів інституційного розвитку та в цьому контексті розглянути поточні політичні події. До специфічних особливостей інституційного розвитку відносимо ініціативу «знизу», некерований національною елітою характер, стихійність. Також відзначимо посилення драматизму розгортання подій, зокрема застосування сили як із боку учасників масових заходів, так і з боку влади в період Революції Гідності. Ці особливості зумовили як позитивні зміни, так і негативні наслідки, які до цього часу даються взнаки.

Проведено науковий аналіз змін основних політичних інститутів, що базувався на статистичних даних та результатах соціологічних опитувань. Він засвідчує глибинні зрушення структури партійно-політичного спектра, характеру громадської діяльності, політичної участі, світоглядних орієнтирів українців та лише поверхові зміни в державних органах. Така тенденція продовжується і в умовах воєнного стану, що дає підстави для прогнозування векторів і траєкторії інституційних змін у поточний період.

Сформульовано авторські висновки щодо ролі акцій громадянських протестів у формуванні та розвитку демократичних політичних інститутів, здійснено прогнозування подальших тенденцій розвитку політичних інститутів.

Ключові слова: політичні інститути, інституційні зміни, демократична політична система, громадянська непокора.

Актуальність теми. Уся історія незалежної України може бути представлена як боротьба громадськості за демократію всупереч авторитарним прагненням влади.

Наближається десята річниця Революції Гідності, що, безумовно, є одним із поворотних пунктів української історії, та яка призвела до глибинних змін інституційного дизайну та світоглядних орієнтирів. Нині вона може стати чинником формування нової інституційної структури світової політичної системи та міжнародних відносин через військову агресію російської федерації, що підриває підвалини міжнародного права та етичних принципів співжиття в глобальних масштабах. Це зумовлює потребу переосмислення ролі Революції Гідності в контексті інституційних змін, на які вона вплинула, насамперед, визначивши цивілізаційну приналежність України, змінивши світоглядний і громадський вимір політичної інституціоналізації.

Аналіз останніх досліджень. У проведенні даного дослідження автори спирались на вітчизняні (Ю. Мацієвський, Ю. Шведа) та зарубіжні (Aram Terzuyan) розробки. Однак, варто зазначити, що аналіз інституційних змін не вичерпав себе через емоційно-суб'єктивні оцінки наслідків акцій громадянської непокори з різних ідеологічних позицій, спроби російських пропагандистів знівельювати інституційні досягнення після 2014 року. Тому залишається актуальною потреба розгляду розвитку демократичних інститутів України через розвінчування всіх міфів. Навіть більше: дослідження наслідків Революції Гідності в контексті демократизації набуває нового звучання у зв'язку з потребою з'ясування питання про перспективи збереження демократичної траєкторії інституційного розвитку, зокрема в умовах військової агресії російської федерації проти України.

Дослідження базується на методології неінституціоналізму в розумінні інституційних змін у тісному взаємозв'язку інституційних правил та поведінки політичних акторів, розмежуванні об'єктивних зрушень та штучних реформ, зумовлених боротьбою провідних політичних акторів за утвердження статусу-кво (Boas, 2007; Streeck, 2005; Schmidt, 2010).

Також застосовується авторська концепція циклічного інституційного розвитку. Її сутність полягає в періодичному повторенні хвиль демократизації під тиском громадськості, які змінюються поступовим скочуванням у бік авторитаризму. Завдяки історико-типологічному порівнянню основних циклів інституційних змін в Україні, виявлено особливості Революції Гідності відносно інших акцій громадянської непокори. Аргументація авторів базується на використанні результатів соціологічних досліджень та офіційної статистики.

Результати. Протягом усіх років незалежності відбувається коливання між авторитаризмом і демократією. Воно прослідковується в періодах інституціоналізації політичної системи, які відбуваються за однаковою логікою та призводять до подібних наслідків.

Так, перший період пов'язуємо з крахом радянського авторитаризму внаслідок виступів студентів, коли Україна здобула незалежність і здійснила стрімкий стрибок у напрямку демократії. Однак, на хвилі лібералізації економіки та роздержавлення нажились окремі кланові (неопатрімоніальні) угруповування. Це призвело до розчарування населення в цінностях демократії через погіршення соціально-економічного становища, нечесну приватизацію, зосередження владних важелів у Президента.

Другий період, пов'язаний із показовою спробою здійснення демократичних реформ, був зумовлений масовими акціями протесту «Україна без Кучми». Її зміст полягав в ініціативі референдуму щодо доцільності конституційного проекту, рішення якого так і не було реалізовано.

Третій період – період падіння кучмівського авторитаризму під тиском «Помаранчевої революції». Провідні гасла останньої так і не стали реальністю через відсутність консенсусу серед правлячих еліт та боротьбу за владу, внаслідок чого на пост Президента був обраний В. Янукович, а парламентську більшість склала пропрезидентська політична сила.

Четвертий період демократизації розпочався впродовж Революції Гідності (Matsiyevsky, 2015, p. 37).

Тобто балансування в бік демократії відбувається внаслідок масових акцій протесту. Авторитарна політика легітимізує себе завдяки відносній стабілізації соціально-економічної ситуації. На противагу цьому демократичним перетворенням часто заважало об'єктивне погіршення економічної ситуації внаслідок «післяреволюційної розрухи», розкрадання та створення дефіциту державного бюджету попередньою владою, чим завжди виправдовувались невдалі реформатори. Для ілюстрації цього твердження наведемо декілька прикладів. Так, кризові явища посткомуністичної розрухи в соціально-економічній сфері були зупинені із впровадженням національної валюти, а зростання економіки відновилося лише в четвертому кварталі 1999 року. Починаючи з 2000 року, економіка України стабільно зростає, проте й досі не досягла рівня 1990 року. Спад економічних показників спостерігався внаслідок світової економічної кризи 2008 року. Тому у 2010 році Україна змінила економічний курс країни на розвиток внутрішнього ринку. Як наслідок, темп зростання ВВП у 2010 році склав 4,2%. Нова хвиля падіння ВВП почалася у 2013 році та становила 0,027%, прискорившись у 2014–2015 роках через політичну, економічну кризу, військові дії. Протягом цих років сумарне падіння склало близько 16% (Вінокуров, 2021).

На наш погляд, це свідчить не лише про об'єктивні обставини соціально-економічного розвитку, але й про різні методи легітимації влади, різний характер взаємодії між суб'єктами політики. В умовах української гібридності політична еліта, що отримала владу в результаті акцій громадянської непокори, користуючись високим рівнем довіри та народної підтримки, зосереджувала увагу на внутрішній боротьбі за важелі впливу. Авторитарна еліта в процесі легітимації влади робила ставку на використання значних державних ресурсів для проведення популістської соціальної політики, необґрунтоване збільшення видатків на соціальний захист.

Отже, становлення політичних інститутів в Україні відбувалось у формі часткових поступок влади у відповідь на акції громадянської непокори. При цьому формальне показове поглиблення демократичних перетворень відбувалось під тиском громадськості. Та внесення дедалі нових поправок у законодавство від імені або за ініціативою народу було спрямовано на введення додаткових обмежень для «слабких» гравців і впроваджувалось з метою зниження ризику поразки на виборах та підвищення власної електоральної підтримки. Усе це лише дестабілізувало інституційну систему колективної дії з управління та легітимації влади. Інституціоналізація також має гібридний характер, оскільки впливові політичні особи можуть довільно змінювати політичні інститути, зловживати владою, порушувати норми закону.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що український інституційний розвиток яскраво демонструє гібридну інституційну динаміку, за якої народні протести виступають точкою біфуркації. Вони щоразу дають потенційну можливість

для подолання стану гібридності, однак сила громадської активності й контролю не дає змоги зберегти досягнення «революціонерів».

Встановлена в такий спосіб гібридна стабільність не сприяє швидкому, мирному вирішенню конфліктів та суперечностей, оскільки відсутні відпрацьовані механізми та інституціоналізовані форми їхнього вирішення. Вона не забезпечує самовдосконалення демократії без істотних потрясінь. Гібридна політична система не здатна забезпечувати адаптацію до зовнішніх викликів. У точках біфуркації ця вада дає про себе знати, і важелі маятника починають схилитись до авторитаризму, що призводить до загострення ситуації, поглиблення соціальних конфліктів, соціального вибуху у вигляді масових акцій громадянської непокорності (Мацієвський, 2016).

Це унеможливило гру «з ненульовою сумою», коли правляча група зацікавлена у виробленні справедливих правил, які згодом будуть використовуватись і стосовно неї, якщо вона опиниться в опозиції. Кожна політична сила починає політику з «чистого аркуша» (робить нові призначення на всіх рівнях, скасовує рішення попередньої влади, змінює стратегію внутрішньої та зовнішньої політики). Як наслідок, правляча еліта не відчуває відповідальності за свої дії та не створює таких правил, що будуть вигідні всім сторонам політичного процесу. Компаративний аналіз усіх громадських виступів вказує на висновок про наростання їх гостроти та кількості учасників, проте водночас дає змогу фіксувати й повторювані явища. Наприклад, перемога громадськості в протистоянні призводила до поверхових і формальних змін.

Так, із ряду прогресивних політичних вимог «Революції на граніті», зокрема, це – дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення нових виборів на багатопартійній основі восени 1991 року, відставка голови Ради Міністрів України Віталія Масола, прийняття закону про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ; недопущення підписання нового Союзного договору; повернення в Україну солдатів, які проходять строкову службу за межами держави, та забезпечення проходження служби на території республіки юнакам подальших призовів, повністю виконана була лише вимога відставки Віталія Масола. Інші пункти депутати зобов'язались виконати згодом. Як відомо, вирішення названих питань затягнулось на роки.

Опосередкованими наслідками революційних виступів можна вважати Декларацію про незалежність України та референдум 1 грудня 1990 року. Однак, згадаємо, що політична еліта зважилась на рішучі кроки лише під загрозою втрати влади під час серпневого військового путчу в Москві. Надалі зволікання з поглибленням реформ та прорахунки в економічній політиці звели нанівець демократичні досягнення й поставили питання фізичного виживання більшої частини населення України.

У 1993 році, крім гострих соціально-економічних проблем, страйкуючі шахтарі вимагали провести референдум щодо недовіри Президенту та Верховній Раді й надання регіональної автономії Донбасу. У результаті шахтарських виступів нарешті відбулась зміна вищих органів державної влади, була частково погашена заборгованість по заробітній платі. Натомість, замість підняття рівня мінімальної зарплати та решти соціальних вимог, задовольнили інтереси директорів шахт, зокрема надавши державні дотації на розвиток шахтарської галузі. Невирішеність цих питань багато років зберігала стан соціальної напруженості в Донбаському регіоні та нерентабельність економіки цілої галузі, що і на сьогодні дається взнаки. Мітингувальники акції «Україна без Кучми» 1999 р. вимагали відставки

президента країни й керівників силових відомств, проведення незалежної експертизи у справі зниклого журналіста Георгія Гонгадзе. Однак, ці акції громадянської непокори завершилися проведенням показового референдуму на підтримку конституційних змін, які так і не були втілені в життя.

У 2004 році вимогою Помаранчевої революції було недопущення результатів фальсифікації виборів. Вважаємо ці події найбільш організованими (інституціоналізованими) в історії українських протестів: керованими конкретними інститутами, що включали як представників парламентської опозиції, так і громадських організацій і рухів, супроводжувались агітаційною роботою, виробленням об'єднуючих символів, побутовим забезпеченням мітингувальників. Саме в результаті цього вдалося досягти чи не найглибших перетворень у країні. Так, відбувся перехід до парламентсько-президентської форми республіки. Уже до так званого третього туру виборів Президента України було внесено зміни до виборчого законодавства, змінено склад ЦВК.

Однак, як з'ясувалось у подальшому, учасники акцій громадянської непокори прагнули набагато більшого, ніж було вміщено в найвідоміших лозунгах 2004 року. Зокрема, не було проведено належного розслідування у справі Г. Гонгадзе, ефективних антикорупційних заходів. Показова люстрація торкнулась лише адміністративного апарату органів державної влади, який має бути аполітичним за своєю природою, а тому це лише знизило якість управління. Розчарування в результатах Помаранчевої революції наростало через відсутність консенсусу серед правлячої еліти та боротьбу за владу.

Революція Гідності висунула вимоги підписання Угоди про асоціацію з ЄС, відставки уряду та Президента, скликання позачергової сесії Верховної Ради, відміни «диктаторських законів» від 16 січня 2014 р., люстрації та звільнення Ю. Тимошенко. Формально всі ці вимоги були виконані. Досягненнями Революції Гідності стало відновлення Конституції в редакції 2004 року, прийняття Закону «Про очищення влади» тощо. Договір про асоціацію було підписано. Водночас обіцяного поглиблення реформ так і не відбулося. Це зумовило нищівну поразку правлячих політичних сил на виборах 2019 року (Шаповалов, 2019).

Підсумовуючи, варто визначити такі спільні риси всіх етапів інституційного поступу в Україні:

- цілями всіх протестних акцій були інституційні зміни та утвердження демократичних правил політичної діяльності (припинення сваволі влади, відновлення законних прав і свобод, зміна влади). Тому громадянську непокору можна вважати основним каталізатором інституційної динаміки;

- наслідками всіх акцій громадянської непокори були ротації у владній політичній еліті та формальні поверхові інституційні зміни, які не виключали дуалізму виконавчої влади та потенційного конфлікту між Президентом і Прем'єр-міністром, не забезпечували ефективного функціонування демократичних інститутів, не гарантували проголошені демократичні принципи. Найбільше виконані були вимоги та досягнення інтересів впливових груп (політичної опозиції, олігархічних груп);

- до віддалених наслідків акцій громадянської непокори належить розчарування населення в здатності чинити вплив на перебіг подій, зменшення динаміки політичної участі, де є легітимація органів державної влади. Рядові учасники революції почувалися ошуканими та не схильні були брати участь у подальшій боротьбі. У такий спосіб формувались передумови для авторитарного реверсу.

Загалом у зв'язку з масовістю, позасистемністю, позаінституційністю Революція Гідності стимулювала і глибші інституційні перетворення, які будуть проаналізовані нижче (Шведа, 2014, с. 5–14).

В умовах воєнного стану постала загроза нового «відкату» демократичного інституційного розвитку. Об'єктивними обставинами для цього є розширення повноважень військових структур, спецслужб, виконавчих органів, задіяних до вирішення конфлікту, обмеження частини індивідуальних прав і свобод, плюралізму думок, відкритості урядової інформації.

Авторитарні тенденції цілком можуть бути наслідком складної соціально-економічної ситуації. Безумовно, вона надзвичайно загострилась із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, через матеріальні та людські втрати, вимушене переміщення або призупинення роботи низки підприємств, припинення інвестицій через ризики. Як повідомляє Укрінформ, за даними Держстату, зниження ВВП у другому кварталі 2022 року становило 37,2% та 35% у серпні (порівняно з відповідним періодом торік). Варто відзначити, що реальний показник виявився кращим, ніж прогнозований Мінекономіки (40,6%) (Падіння української економіки, 2021).

Тому особливого значення набуває питання про те, чи чекає українську політичну систему чергове відхилення від демократичного вектора? Адже, безумовно, наша держава переживає чергову точку біфуркації, перебуває на роздоріжжі свого інституційного розвитку.

Висновки. Застосування неоінституційної методології до дослідження трансформаційних процесів свідчить про циклічний розвиток української демократії внаслідок громадянської активності, яка чергувалась із періодами авторитарного реваншу. Інституційний розвиток характеризується поступовим посиленням громадянського суспільства та його прагненням захистити демократичні цінності від зазіхання з боку певних груп політичної еліти. Новітня вітчизняна історія від «Революції на граніті» та виступів шахтарів до акцій «Україна без Кучми» та Помаранчевої революції демонструє зростання ролі активних і свідомих соціальних груп у здатності впливати на політичні процеси, оскільки кількість учасників цих акцій постійно зростає, вимоги протестувальників стають дедалі конкретнішими, а їхні досягнення стосуються все глибших суспільних перетворень.

Апогеєм такого протистояння стала Революція Гідності. На відміну від попередніх акцій громадянської непокори, її учасники не пов'язували себе з конкретними політичними організаціями, не були організовані та очолені політичною елітою, не контролювались політичними інститутами. Позаінституційний характер народних виступів 2013–2014 років став причиною драматичного сценарію розвитку подій у цей період. Відсутність дієвих механізмів конвенційних форм впливу на державно-політичні рішення призвела до застосування силових методів відстоювання своїх інтересів. Проте й засвідчила несприйняття суспільством поточної державної політики, зростаючу роль громадянського суспільства, що унеможливило поновлення авторитаризму. Саме перетворення громадськості на реального учасника політичних процесів зумовило найглибші трансформації: зміни в методах і принципах політичного управління, партійному структуруванні, світоглядних установах усіх учасників політичного процесу, а не лише в інституційному дизайні, тобто змістовні, а не формальні перетворення.

За поточних умов зовнішньополітичної агресії та зумовленої нею суспільної кризи українська демократія знову знаходиться під загрозою. І саме уроки Рево-

люції Гідності дають підстави позитивно оцінювати перспективи подальшого демократичного транзиту, оскільки сформований на попередньому етапі соціальний капітал демонструє здатність до високого рівня самоорганізації, здатності протистояти порушенню громадянських прав та національних інтересів.

References [Список використаної літератури]

- Boas, T. (2007). Conceptualizing continuity and change. The composite-standard model of path dependence. *Journal of Theoretical Politics*, 19(1), 33–54. doi:10.1177/0951629807071016 [in English].
- For Ukraine without ... fanaticism (2001). *Ukrainian truth*. February, 25. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2001/02/25/2981975/> [in Ukrainian]. [За Україну без ... фанатизму. *Українська правда*. 2001. Лютий, 25. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/02/25/2981975/> (дата звернення: 03.06.2023).]
- Law of Ukraine "On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of Propaganda of Their Symbols" (2015). Retrieved from <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> [in Ukrainian]. [Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 05.06.2023).]
- Matsiyevsky, Y. (2015). Breaking out of an Institutional Trap: Ukraine's Survival and the Role of the West. *PONARS Eurasia Policy Memo*, 406, 37–45. Retrieved from <http://www.ponarseurasia.org/memo/breaking-outinstitutional-trap-ukraine-survival-and-role-west> [in English].
- Matsiyevskiy, Y. (2016). In the trap of hybridity: zigzags of transformations of the political regime in Ukraine (1991–2014). Chernivtsi: Books – XXI, 552 p. [in Ukrainian]. [Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книжки – XXI, 2016. 552 с.]
- "Revolution on granite in 1990: what was the first Ukrainian Maidan" (2020). Channel 24, October, 2. Retrieved from https://www.24tv.ua/revolyutsiya_na_graniti_1990_prichini_naslidki_uchasniki_foto_n1213193 [in Ukrainian]. [«Револьюція на граніті 1990 року: яким був перший український Майдан». 24 канал. 2020. Жовтень, 2. URL: https://www.24tv.ua/revolyutsiya_na_graniti_1990_prichini_naslidki_uchasniki_foto_n1213193 (дата звернення: 09.06.2023).]
- Schmidt, V. (2010). Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth "new institutionalism". *European Political Science Review*, 2(1), 1–25. doi:10.1017/S175577390999021X [in English].
- Shapovalov, S. (2019). How many citizens will come to the polling stations in the summer? *Ukrainian Truth*, August 17. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/17/7221112/> [in Ukrainian]. [Шаповалов С. Скільки громадян прийде на виборчі дільниці влітку? *Українська правда*. 2019. Серпень, 17. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/17/7221112/> (дата звернення: 09.06.2023).]
- Shveda, Y. (2014). "Revolution of dignity" in the context of the general theory of social revolutions. *Agora*, 13, 5–14 [in Ukrainian]. [Шведа Ю. «Револьюція гідності» в контексті загальної теорії соціальних революцій. *Агора*. 2014. № 13. С. 5–14.]
- Streeck, W., and Thelen K. (2005). *Beyond continuity: Institutional change in advanced political economies*. Oxford: Oxford University Press [in English].
- Terzyan, A. (2020). Towards Democratic Consolidation? Ukraine After the Revolution of Dignity. *Open Political Science*, 3, 183–191. doi.org/10.1515/openps-2020-0015 [in English].
- The fall of the Ukrainian economy turned out to be slightly smaller than predicted (2022). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3577296> [in Ukrainian]. [Падіння української економіки виявилось трохи меншим, ніж прогнозувалося. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3577296> (дата звернення: 05.06.2023).]
- Vinokurov, Ya. (2021). How the economy of Ukraine has changed in 30 years. *Economic truth*, August, 21. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/23/677115/> [in Ukrainian]. [Вінокуров Я. Як змінилась економіка України за 30 років. *Економічна правда*. 2021. Серпень, 21. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/23/677115/> (дата звернення: 02.06.2023).]

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023

Нароненко V. A., Chubur N. V.

Department of Political Technologies,

Law Institute of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,

Illienka str., 81, Kyiv, 02222, Ukraine

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE: MAIN POINTS OF BIFURCATION

Summary

The paper aims to consider the consequences of civil protests in the context of the transformation of the democratic political system of Ukraine. Taking Ukraine as an example, the development of the path dependence concept in post-Soviet countries has been suggested in order to overcome negative institutional isomorphism and avoid the hybridity state in the political system. A periodization of institutional dynamics in Ukraine has been proposed, where the large-scale actions of civil disobedience became the bifurcation point.

A comparative analysis of recurring protests of different years made it possible to outline the main features of the turning points of institutional development and in this context to consider current political events. Specific features of institutional development include the "from below" initiative, uncontrollability by the political elites, spontaneity. We will also note the increased drama of the unfolding of events, in particular. The use of force by the participants of the mass events and the authorities was also unprecedented. These features have led to both positive changes and negative consequences, which are still evident.

A scientific analysis of changes in the main political institutions has been carried out on the basis of statistical data and the results of sociological surveys. Its results testify to profound shifts in the structure of the party-political spectrum, the nature of public activity, political participation, worldview orientations of Ukrainians, and only superficial changes in state bodies. This trend continues under martial law, which provides grounds for predicting the vectors and trajectory of institutional changes in the current period.

The author's conclusions about the role of the Revolution of Dignity in the formation and development of democratic political institutions have been made, and further trends in the development of political institutions have been predicted.

Key words: political institutions, institutional changes, democratic political system, civil disobedience.

УДК 323

Коптев О. С.

аспірант,

кафедра міжнародних відносин,

ДНУ імені Олеся Гончара,

пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49000, Україна

E-mail: alex.koptev18@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8731-7526>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288707>

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду специфіки публічної дипломатії в Україні, в тому числі під час війни. Це дало змогу виокремити підходи і головні принципи, які дозволять збільшити безпеку та привабливість країни на міжнародній арені.

Шляхом застосування технологічного підходу було проаналізовано розвиток та різні підходи до вивчення публічної дипломатії в Україні та світі, охарактеризовано специфіку публічної дипломатії сучасної України, а також визначено дієві технології публічної дипломатії в умовах зміни переходу від двовекторності до європейської інтеграції. Наукова новизна полягає в огляді технологій публічної дипломатії в контексті вирішення ключових викликів у міжнародних відносинах, зокрема в контексті геополітичних змін та повномасштабного вторгнення окупантів в Україну. Досліджено ефективність публічної дипломатії та її роль у підтримці і покращенні ставлення до країни, залученні міжнародної підтримки та розвитку партнерських відносин. Таким чином, дослідження розширює розуміння публічної дипломатії як інструменту, який можна використовувати для позитивного впливу на міжнародну політику.

Основна увага приділена дослідженню інструментів публічної дипломатії як дієвих механізмів розвитку зовнішньої політики України. Проведене дослідження доводить необхідність посилення зусиль усіх акторів міжнародних відносин, громадян, лідерів думок та представників організацій на підвищенні іміджу України, а також її економічному, соціальному, політичному та культурному збагаченні. Запропоновано створити громадську інституцію з кібербезпеки, яка допомагатиме правоохоронцям з Кіберполіції та представникам Міністерства цифрової політики. Були сформовані стратегічні напрями діяльності та ефективного використання публічної дипломатії в Україні під час великої війни та зміни вектора розвитку в міжнародних відносинах. Наробки можуть бути використані органами влади для підвищення іміджу держави та її впізнаваності на міжнародній арені.

Ключові слова: публічна дипломатія, стейкхолдер, міжнародні відносини, публічна дипломатія, кібербезпека.

Постановка проблеми. Росія розпочала повномасштабне вторгнення, намагаючись військовим шляхом змінити світові геополітичні умови. Україна опинилася на межі свого існування і стикнулася з низкою нагальних проблем. Це стало викликом і для публічної дипломатії, яка необхідна для підтримки і покращення ставлення світової спільноти до країни, залучення міжнародної підтримки та розбудови партнерських відносин. Ефективне використання публічної дипломатії дає можливість Україні використовувати і свою м'яку силу в культурній, освітній, науковій, спортивній, туристичній галузях, щоб покращити ставлення

до інших країн і привернути до себе іноземні інвестиції, розвиток туризму, торгівлі та інше.

З огляду на вищезазначене актуальність цієї статті полягає у її практичній значущості, необхідності на основі досліджень провідних українських та закордонних фахівців окреслити специфіку публічної дипломатії сучасної України, особливо в умовах війни, виокремити її підходи і головні принципи, які дозволять збільшити безпеку та привабливість України на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ролі публічної дипломатії у зовнішній політиці України займалися чимало провідних вітчизняних науковців, таких як: О. Розумна, Д. Кулеба, Т. Пересунька. Дослідженню безпосереднього впливу міжнародної інформаційної політики на зовнішньополітичні комунікації держави та використання методології зв'язків з громадськістю у міжнародних відносинах присвячені роботи О. Висоцького, Н. Доценко, К. Балабанова, В. Ціватого та інших.

Серед закордонних фахівців, які займалися безпосередньо вивченням впливу публічної дипломатії на політичні процеси виділено Н. Джозефа, С. Кривохижа, С. Туронока, Н. Сноу, М. Тейлора та Е. Гілбоа.

Методологічна основа дослідження. Фундаментальною основою методологічного інструментарію осмислення публічної дипломатії сучасної України виступає технологічний підхід. Він дозволяє аналізувати політику держави на міжнародній арені в практично-прикладному аспекті та уможливорює оцінку ефективності її зовнішньополітичного інструментарію. Обґрунтування доцільності та релевантності використання технологічного підходу як методологічного засобу в міжнародних дослідженнях знаходимо у публікаціях О. Висоцького (Vysotsky, 2010, p. 19).

Мета дослідження – окреслити специфіку публічної дипломатії сучасної України, в тому числі під час війни, виокремити її підходи і головні принципи, які дозволять збільшити безпеку та привабливість країни на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. Публічна дипломатія є важливим інструментом зовнішньої політики сучасних держав, у тому числі і України. Вона відіграє важливу роль у побудові позитивного іміджу країни, а також сприяє розумінню та сприянню її інтересам на міжнародній арені. Одним з основних завдань публічної дипломатії є підвищення інформованості та свідомості громадськості у світі про Україну, її культуру, історію, досягнення та виклики, з якими країна стикнулася. Це досягається через активне використання засобів масової інформації, соціальних мереж, організацію культурних та освітніх заходів, виставок, фестивалів, конференцій та інших заходів з метою популяризації України.

Іншим важливим аспектом публічної дипломатії є комунікація із зарубіжними громадськими організаціями, активістами та експертами. Це допомагає створити партнерські відносини та сприяє обміну думками, ідеями та досвідом. Така комунікація може включати зустрічі, консультації, публічні дебати та інші формати. Окрім того, публічна дипломатія передбачає активну участь України у міжнародних організаціях та форумах. Це дає можливість виступати з позиції країни щодо актуальних глобальних питань, долучатися до прийняття рішень та сприяти формуванню міжнародної політики. Одним з найважливіших інструментів міжнародної політики є публічна дипломатія. Завдяки її правильному

використанню можна налагодити плідні і довготривалі взаємини з міжнародними партнерами, а також популяризувати нашу країну на міжнародній арені.

Від початку існування незалежної України у 1991 році зовнішня політика держави поступово вибудовувалася навколо країн колишнього СРСР. Україна як новостворена держава мала з нуля вибудовувати взаємини на міжнародній арені, знаходити друзів та вливатися у соціально-політичні та економічні світові процеси.

З огляду на історію можна з упевненістю сказати, що зовнішня політика України ледь не завжди стояла на засадах публічної дипломатії, яка є реалізацією м'якої влади країни і слугує задля просування інтересів держави у світі за рахунок підтримки закордонної громадськості (Vysotsky, 2020). Ця підтримка досягається завдяки стимулюванню бажання закордонної громадськості споживати ідеали демократичності, раціонального управління, добропорядності, добробуту, безпеки, успішності та необмежених можливостей розвитку людського потенціалу. Чимало фахівців сходяться на думці, що для країн, які розвиваються та значно поступаються у могутності більш розвинутих, «публічна дипломатія» може стати ефективним засобом заявити про себе, зосередити увагу громадськості на важливих для них питаннях, а також підвищити авторитет і посилити вплив на внутрішні та міжнародні процеси (Kuleba, 2015). Увага громадськості до нагальних проблем досягається за рахунок інформування спільноти про політику країни і популяризацію її національних та культурних цінностей.

Вивченням значення публічної дипломатії займався чимало вітчизняних науковців. Наприклад, на думку В. Ціватого, публічна дипломатія – це інструмент довгострокової дії, який створює сприятливий клімат для зовнішньої політики і дипломатії. Він стверджує, що публічна дипломатія не замінює собою класичної дипломатії, а лише допомагає підготувати підґрунтя для проведення офіційних заходів на зовнішньополітичній арені.

Своєю чергою науковці Є. Макаренко та О. Кучмій стверджують, що публічна дипломатія охоплює вимір міжнародних відносин за рамками традиційної дипломатії. А на думку С. Гуцал, сучасний розвиток у сфері міжнародних відносин України вимагає набагато складніших механізмів успішної реалізації зовнішньої політики через публічну дипломатію з метою посісти гідне місце на світовій арені (Gutsal, 2010, p. 112).

Через виклики, перед якими постала українська держава, ми маємо докорінно змінити підхід до реалізації публічної політики шляхом виявлення дієвих технологій та створення нових практик.

Так, основні принципи публічної дипломатії України включають прозорість, відкритість, діалог та співпрацю. А одна з головних функцій публічної дипломатії полягає у забезпеченні ефективного комунікаційного процесу між Україною та міжнародним співтовариством. Це означає, що уряд України та дипломатичні місії активно взаємодіють з міжнародними ЗМІ, громадськістю, академічними колами та громадськими організаціями, щоб розповісти про свої позиції, інтереси, цінності та досягнення. Все це дозволяє формувати правильне сприйняття України на міжнародній арені, залучати підтримку іноземних держав та народів, а також протидіяти дезінформації та негативній пропаганді.

Задля оцінки ефективності публічної дипломатії пропонуємо розглянути поняття, сутність та її роль у зовнішній політиці. Вперше термін «публічна дипло-

матія» було використано у 1856 році у лондонській газеті «Times» для позначення культури та ввічливості (Cull, 2009, р. 19). А у науковий обіг цей термін у 1965 році ввів декан Флетчерівської школи права і дипломатії Едмунд Гулліон. На його думку, публічна дипломатія може бути описана як сукупність заходів та інструментів, спрямованих на комунікацію з міжнародними аудиторіями з метою формування позитивного іміджу країни, просування своїх національних інтересів та забезпечення сприятливого міжнародного оточення. Публічна дипломатія включає у себе використання ЗМІ, культурні обміни, громадські візити, публічні промови, впливових особистостей та соціальних медіа.

Так, британський науковець Н. Калл вивів основні та додаткові елементи публічної дипломатії:

- збір і пошук необхідної інформації;
- стимулювання інтересу до мови, літератури, мистецтва;
- популяризація своїх цінностей, пояснення політичних кроків;
- обміни студентами та науковцями;
- телевізійні і радіопрограми як джерела інформації про події в країні (Cull, 2013).

Не варто забувати, що публічна дипломатія також має внутрішній вимір, що означає залучення громадськості та стейкхолдерів до формування та реалізації зовнішньої політики України. Це може бути реалізовано шляхом проведення громадських дебатів, консультацій з експертами, залучення активістів громадськості до публічних заходів тощо. Подібний підхід дозволяє створити широкий консенсус щодо зовнішньополітичних пріоритетів країни і підвищує довіру до влади.

Основи теорії стейкхолдерських відносин у сфері бізнесу формувалися ще з 30-х рр. ХХ ст. У ті часи були висунуті перші припущення, що цілі економічної корпорації включають у себе не тільки отримання прибутку, а й забезпечення безпечних робочих місць, кращої якості продукції, підвищення добробуту місцевого співтовариства. Але найбільш повно теорія стейкхолдерських відносин була вперше описана в 1984 р. Едвардом Фріманом у книзі «Стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід». Він розглядав стратегію розвитку фірми з точки зору врахування інтересів стейкхолдерів (зацікавлених сторін – організацій або індивідів), на які вона впливає і від яких залежить. Тому відповідно до теорії керівники компанії повинні вести справи так, щоб інтереси стейкхолдерів не порушувалися.

Англійський термін «stakeholder» буквально перекладається як «держатель інтересу». В українській науковій літературі він найбільш часто фігурує як «зацікавлена сторона», «зацікавлена група», «група інтересів», «група впливу» або просто «стейкхолдер». Однак змістове порівняння всіх цих термінів показує різне їх смислове навантаження. Це поняття має широке і вузьке трактування. Перше – теоретичне, а друге – більш практичне і включає у себе впливових стейкхолдерів, з якими фірма стикається найчастіше. У широкому сенсі стейкхолдер – це фізичні або юридичні особи, що є заінтересованими у результатах діяльності компанії (тобто акціонери, члени органів управління, персонал, фінансові агенти, клієнти, територіальна громада, суспільство загалом, уряд тощо).

Своєю чергою Н. Доценко виокремлює стейкхолдерів як активи проекту чи його проблеми, проте не наголошує, яких саме фігурантів слід відносити до стейкхолдерів (Dotsenko, 2015, р. 150).

Однак науковий розвиток не стоїть на місці, і в економіці постійно відкриваються нові зв'язки, взаємодії та елементи. Тому більш правильним буде використання визначення широкого трактування (класичне теоретичне визначення), яке включає практично всіх, хто стикається з фірмою: «stakeholder» – це будь-яка група або індивід, які можуть вплинути або на які впливає діяльність організації. Це визначення дає змогу використовувати термін у будь-яких контекстах, тоді як вузьке трактування накладає деякі жорсткі обмеження.

Американські дослідники Джонс і Уїкс так сформулювали положення теорії зацікавлених сторін:

- корпорація (фірма) має відносини з великою кількістю груп та індивідів (стейкхолдерів, що становлять її внутрішнє та зовнішнє оточення), які впливають або на які можуть вплинути прийняті корпорацією рішення;
- теорія займається природою цих відносин: процесами (супроводжуваними відносинами) і результатами (ресурсного обміну) для фірми та її стейкхолдерів;
- інтереси всіх стейкхолдерів повинні бути взяті до уваги і задоволені своєчасно;
- теорія робить акцент на управлінському рішенні (тому цільовою групою є власне менеджмент).

Функціонування зацікавлених сторін у державній політиці може бути як явним, так і прихованим. Зокрема, стейкхолдери у держполітиці – це і лобісти, і економічні групи, і групи тиску, і бандугруповання, дотичні до тих чи інших політичних прошарків. Діяльність стейкхолдерів або є узаконеною, або не потребує нормативного оформлення. Заборони ж стосуються явно неконвенційної сутності у частині безпосередніх форм діяльності.

Суто історично у країнах світу було сформовано різне бачення щодо роботи стейкхолдерів. Наприклад, у США діяльність так званих лобістів узаконена та гідно оплачується, а от наприклад в Україні така діяльність де-юре є забороненою, хоча звичайно, що де-факто вона знаходить своє відображення.

Звичайно, спеціаліст-стейкхолдер має відповідати певним критеріям:

- має бути обізнаний;
- має бути комунікабельний;
- має бути харизматичний;
- має бути стриманий;
- володіє декількома мовами;
- має знання психологічних особливостей ведення переговорів;
- має орієнтуватися та аналізувати нагальну політичну ситуацію.

У рамках державної політики стейкхолдери можуть виступати сильними гравцями, котрі здатні налагодити комунікацію між сторонами та налаштувати перемовини на правильний лад. Однак негативним чинником залишається корупційний складник, а також лобіювання інтересів шляхом погроз чи шантажу. Як правило, в країнах із нестійкою демократією стейкхолдери (лобісти) орієнтовані на досягнення своєї мети якомога швидше, не завжди у чесний спосіб. Саме тому, на мою думку, діяльність стейкхолдерів є ефективним складником у сфері державної політики, однак така діяльність обов'язково має бути врегульована чинним законодавством та захищатися державою з метою уникнення різноманітних злочинних схем.

Публічна дипломатія та стейкхолдери мають велике значення для зовнішньої політики України з декількох причин. По-перше, вони дозволяють підви-

щити обізнаність міжнародної спільноти про Україну та її культуру, історію та досягнення. Це стимулює позитивне ставлення до країни та залучення іноземних інвестицій. По-друге, публічна дипломатія сприяє підтримці міжнародної коаліції на підтримку України у контексті конфлікту на Сході країни. За допомогою публічних промов та інформаційних кампаній Україна може мобілізувати підтримку міжнародної спільноти та підвищити свою міжнародну дипломатичну вагу. Одними з найбільш популярних способів є міжнародні культурні обміни, масові заходи, презентації тощо, які дозволяють показувати українські досягнення на світовій арені. Все це є елементом своєрідного піару, а також важливим складником популяризації України у глобальному світі, підвищенні її економічної, політичної, соціальної важливості.

Окрім того, Україна активно використовує соціальні медіа для залучення уваги до своїх позицій та цінностей, особливо під час війни. Адже у сучасних умовах життя постійно зростає обсяг та швидкість передачі політичної інформації. На мою думку, українське суспільство характеризується підвищенням ролі масмедіа у створенні, поширенні, відборі та фільтрації інформаційних потоків, ефективності взаємодії влади та громадянського суспільства, висуванням на політичну арену інтернет-комунікацій (Кортев, 2015, р. 27). Політичний дискурс інтернет-комунікацій стає універсальним, вирішуючи у суспільстві такі завдання, як створення інформаційного контенту, передача політичної інформації, структурування політичного простору тощо. А розвиток політичного дискурсу призводить не лише до появи та формування нових технологічних механізмів впливу політичних акторів на суспільство, а й привертає значну увагу лідерів думок, політиків та населення за кордоном. Важливу роль відіграють офіційні сторінки Президента України, посадовців, депутатів, військових, спортсменів, лідерів думок, які активно взаємодіють з міжнародною аудиторією та розповідають про досягнення України.

Інша річ, що в Україні на початку століття публічна дипломатія використовувалася взагалі неефективно і не дозволяла більш розвинутим країнам відтворити для себе повну картину тодішніх політичних процесів. На нашу думку, довгий час після набуття незалежності Україна була відсторонена від більшості європейських держав, а також вела багатовекторну політику.

У ці складні часи, на мою думку, залучення світової спільноти на бік України вимагає стратегічного та систематичного підходу, спільної дипломатичної роботи, інформаційних кампаній, створення нових міжнародних альянсів та посилення політичного та санкційного тиску на Росію. На відміну від подій 2014 року з анексією Криму, після повномасштабного вторгнення окупантів в Україну міжнародна спільнота рішуче засудила РФ і ввела проти неї безпрецедентні санкції.

Важливо акцентувати, що поняття публічної дипломатії тісно пов'язане і з концепцією «м'якої сили», тобто здатності добиватися бажаного на основі добровільної участі інших країн. Наприклад, Джозеф Най вказує три джерела «м'якої сили» держави: політичні дії, культура та цінності. А «публічну дипломатію» розглядає як засіб, за допомогою якого держава може розповісти світу про себе (Нью, 2010). На жаль, довгий час цьому не приділялось достатньо уваги, а роль публічної політики в Україні носила епізодичний характер. За приклад можна взяти події Помаранчевої революції. Тоді через іноземні ЗМІ та інші інформаційні канали активно порушувалися питання політичних перетворень в Україні. Під

час війни силами публічної дипломатії вдалося досягнути значного просування сучасної української літератури, сприяння участі України в провідних міжнародних книжкових виставках, сприяння перекладу та виданню творів українських письменників за кордоном.

Публічна дипломатія як технологія зовнішньої політики України вийшла на новий рівень лише з військовою агресією Росії, яка для нашої країни стала глобальним викликом. Бойові дії на Сході країни значно дестабілізували фінансові та дипломатичні стосунки з європейськими державами, які певний час мали розгублену реакцію щодо подій у Криму та нині анексованих регіонів Донецької та Луганської областей.

На початку 2014 року Україні було нічого протиставити діяльності «Кремлівського рупору», головним завданням якого є дискредитація української влади та національної ідеї в очах самих же мешканців України, а також пересічних жителів РФ, Білорусі, Казахстану, Угорщини, Польщі та багатьох інших країн світу. Результатом їхньої діяльності є сильний вплив на думки українців. Адже, згідно з дослідженнями однієї з українських компаній, на медіаринку найбільші можливості впливу РФ виявились в Угорщині, де індекс становив 61, далі йшли Грузія – 54, Україна – 49 та Чехія – 48 (Коптев, 2019). За висновками фахівців, у всіх цих країнах медіапростір є сприятливим для інформаційного впливу.

На протигагу інформаційній політиці Росії в Україні почалися стрімкі зрушення у публічній дипломатії. Найбільшим досягненням прийнято вважати створення департаменту публічної дипломатії у складі МЗС України, який невпинно веде соціально-політичну, культурну та інформаційну діяльність, спрямовану на покращення взаємин з дружніми державами.

Серед іншого активного розвитку набули спільноти у соціальних мережах, де публічні особи порушують питання стратегічного розвитку та підтримки один одного насамперед у культурних та соціальних ініціативах. Найбільша з цих спільнот була створена у 2015 році. Це «Клуб культурної дипломатії при МЗС України». Безпосередньо в Україні у 2015 році Міністерство закордонних справ заявило і про напрям роботи у сфері публічної дипломатії. Тоді ж був створений новий підрозділ, завданням якого є популяризація України у світі: «Публічна дипломатія України стала реальністю. Ми будемо з урахуванням вже набутого досвіду спільно з іншими органами влади та народною дипломатією ще активніше розповідати світові про Україну», – зазначив тодішній голова МЗС України Павло Клімкін.

Нині у прагненні підтримувати рівновагу між різними елементами зовнішньої політики Україна намагається відсторонитися від Росії та відкривається до співпраці зі США та країнами Європи, що говорить про перехід вектора міжнародних відносин від двовекторності до європейської інтеграції. Також 14 лютого 2022 року під час двосторонньої зустрічі українська сторона висловила зацікавленість у плідній співпраці в оборонній сфері з представниками Об'єднаних Арабських Еміратів. Потурбувалися й про створення позитивного іміджу країни. Дуже вагомим кроком у контексті розвитку публічної політики України було залучення лідерів європейських країн, котрі мають приємне ставлення до України. Досить згадати лише колишнього Президента Литви Даля Грибаускайте та інших.

Під час презентації стратегії публічної дипломатії України на 2021–2025 роки Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба зазначив, що «публічна диплома-

тія» являє собою комплекс заходів, за допомогою яких країна взаємодіє з громадськістю інших держав з метою впливу на формування громадської думки та сприяння своїм національним інтересам і зовнішньополітичним цілям. Своєю чергою інструменти публічної дипломатії дозволяють значно розширити аудиторію, створювати нові партнерства та залучати представників сфери, що перебувають поза офіційними органами влади (неурядові організації, бізнес, аналітичні центри, освітні заклади, молодь, лідери громадської думки та окремі громадяни). Таким чином, публічна дипломатія відкриває широкі можливості для співпраці та досягнення зовнішньополітичних цілей країни.

Повномасштабне вторгнення російських загарбників в Україну поставило перед країною чималу кількість викликів, у тому числі і у площині публічної дипломатії. Виявилося, що у світі низький рівень обізнаності про Україну, а також відсутній сталий образ країни за кордоном. Саме тому одним з першочергових завдань, на мою думку, є формування позитивного іміджу України у світі через інституціоналізацію та посилення функції публічної дипломатії. До цієї роботи мають залучатися представники МЗС, закордонних дипломатичних установ України, а також державні та недержавні органи, лідери думок, які можуть підвищити імідж країни.

Нині основними напрямками розвитку публічної дипломатії мають бути культурна, економічна, науково-освітня, спортивна і цифрова дипломатії. В кожному з напрямків пропонуємо створити компетентні групи, які опікуватимуться питаннями підвищення іміджу України, а також протидії російській агресії.

Виходячи з основних проблем, з якими нині стикається Україна, нашій державі важливо поглибити міжнародну співпрацю в економічній, науковій, освітній та культурній сферах з допомогою лідерів думок, волонтерів та активістів. Повномасштабне вторгнення окупантів в Україну виявило нових суспільних лідерів, які від імені великих груп людей допомагають країні стримувати російську навалу.

Також у рамках публічної дипломатії доцільно, на мою думку, буде створити громадську інституцію з кібербезпеки, яка допомагатиме правоохоронцям з Кіберполіції та представникам Міністерства цифрової політики. Оскільки в Україні IT-галузь є значно розвинутою, впевнений, що серед кваліфікованих фахівців знайдуться ті, хто допомагатиме у кібервійні з ворогом. Так само представники громадської інституції проводитимуть інформаційну роботу в Інтернеті з метою популяризації України та українських цінностей.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що публічна дипломатія є невід'ємним складником зовнішньої політики України. Особливо в контексті сучасного світу, де міжнародні стосунки все більше стають складними та конкурентними, публічна дипломатія є необхідним інструментом для досягнення зовнішньополітичних цілей країни. Вона дозволяє підвищити обізнаність міжнародної спільноти про Україну, просунути її національні інтереси та підтримати міжнародну підтримку. Застосування інструментів публічної дипломатії, таких як публічні заходи та соціальні медіа, є важливими, а діяльність стейкхолдерів є необхідною для збільшення присутності нашої держави на світовій арені, особливо під час війни.

Велика війна докорінно змінила вектор розвитку міжнародних відносин України з двовекторного на тотальну євроінтеграцію. Останнє положення було

закріплене в головному Законі України, що говорить про непорушність вибраного шляху, який має захистити державу від російської агресії.

Нині у зовнішній політиці України спостерігаються позитивні зрушення, які супроводжуються поступовим покращенням взаємних відносин з багатьма іншими державами за рахунок вдалої публічної політики. Україна активно використовує публічну дипломатію у своїй зовнішній політиці, зокрема в контексті війни з Росією. За допомогою міжнародних кампаній та заходів представники нашої держави створюють позитивний образ, просувають свої позиції та мобілізують підтримку спільноти інших держав. Разом із розвитком культурних і соціальних проєктів створюються також і передумови для економічних проєктів та залучення іноземного капіталу, що в майбутньому може позитивно вплинути на розвиток нашої країни.

Проведене дослідження доводить необхідність посилення зусиль усіх акторів міжнародних відносин, громадян, лідерів думок та представників організацій на підвищенні іміджу України, а також її економічному, соціальному, політичному та культурному збагаченні. Для цього слід сформувати компетентні фахові групи, які підпорядковуватимуться профільним міністерствам, а також створити громадську інституцію з кібербезпеки. Вона допомагатиме в проведенні інформаційної роботи в Інтернеті з метою популяризації України як бренду.

References [Список використаної літератури]

- Balabanov, K. (2013). "Public diplomacy" as a response to modern challenges. Ukraine is diplomatic, 14, 989–1021 [in Ukrainian]. [Балабанов К.В., Трофименко М.В. «Публічна дипломатія» як відповідь на виклики сучасності. Україна дипломатична = Diplomatic Ukraine : науковий щорічник. Київ, 2013. Вип. 14. С. 989–1007.].
- Cull, J. (2009). Nicholas Public diplomacy: Lessons from the past. FIGUEROA PRESS, LA. URL: <http://usepublicdiplomacy.org/publications/perspectives/CPDPerspectivesLessons.pdf> [in English].
- Dotsenko, N.V. (2015). Stakeholder management tools within the scope of improving project viability / N.V. Dotsenko, I.A. Gonchar, A.I. Skrynnyk, Yu.Yu. Zhebel. Radioelectronic and computer systems. Kharkov: NAU "KHAIF". No. 2 (72). P. 150–154 [in Ukrainian]. [Доценко, Н.В. Інструменти управління стейкхолдерами в рамках підвищення життєздатності проєкту / Н.В. Доценко, І.А. Гончар, А.І. Скринник, Ю.Ю. Жебель. *Радіоелектронні та комп'ютерні системи*. Харків : НАУ «ХАІ». 2015. № 2 (72). С. 150–154.].
- Gutsal, S.A. (2010). Public diplomacy as a modern priority of the state's foreign policy. Strategic priorities. No. 4. P. 106–113 [in Ukrainian]. [Гуцал С.А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 4. С. 106–113.].
- Koptev, O.S. (2018). Education and science in conditions of global transformations. Materials of the II All-Ukrainian Scientific Conference. October 26–27, 2018, Dnipro. Part II. / Sciences. ed. O.Yu. Vysotsky. Dnipro: SPD Okhotnik. P. 27–29 [in Ukrainian]. [Коптев О.С. Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. *Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції*. 26–27 жовтня 2018 р., м. Дніпро. Частина II. / наук. вид. О.Ю. Висоцький. Дніпро : СПД Охотник, 2018. С. 27–29.].
- Koptev, O.S. (2019). The security of the Ukrainian state in the conditions of an information war with Russia. Security in the modern world. Materials of the International Scientific Conference. September 27–28, 2019, Dnipro. / Sciences. ed. O.Yu. Vysotsky. Dnipro: SPD Okhotnik. P. 24–25 [in Ukrainian]. [Коптев О.С. Безпека Української держави в умовах інформаційної війни з Росією. Безпека в сучасному світі. *Матеріали міжнародної наукової конференції*. 27–28 вересня 2019 р., м. Дніпро. / наук. вид. О.Ю. Висоцький. Дніпро : СПД Охотник. С. 24–25.].
- Kuleba, D. Public diplomacy is a new weapon of Ukraine in the conditions of hybrid war. European truth. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038633/> [in Ukrainian]. [Кулеба Д. Публічна дипломатія – нова зброя України в умовах гібридної війни. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038633/>.].
- Nye Joseph. (2010). New public diplomacy. Day, No. 28 [in Russian]. [Най Джозеф. Новая публичная дипломатия. *День*, 2010. № 28. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-new-public-diplomacy-2010-02/russian?barrier=accesspaylog>.].

- Vysotsky, O. (2010). Technologies of political power legitimation: theory and practice. Porohy [in Ukrainian]. [Висоцький О. Технології легітимації політичної влади: теорія і практика. *Пороги*, 2010. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9401/1/M_Tur_TL_IS.pdf].
- Vysotsky, O., Vysotska, O. (2020). Technologies of public diplomacy: methodological foundations and practical potential. Epistemological studies in philosophy, social and political sciences, 3(1), 139–147. DOI: 10.15421/342015 [in Ukrainian]. [Висоцький О., Висоцька О. Технології публічної дипломатії: методологічні основи та практичний потенціал. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*, 2020. № 3(1), 139–147. DOI: 10.15421/342015].

Стаття надійшла до редакції 23.06.2023

Koptiev O. S.

Department of International Relations,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

PUBLIC DIPLOMACY AS A TECHNOLOGY OF THE FOREIGN POLICY OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to consideration of the specifics of public diplomacy in Ukraine, including during the war. This made it possible to single out approaches and main principles that will increase the country's security and attractiveness on the international stage. By applying a technological approach, the types of development and different approaches to the study of public diplomacy in Ukraine and the world were analyzed, the specifics of public diplomacy in modern Ukraine were characterized, and effective technologies of public diplomacy were determined in the conditions of the transition from two-vector to European integration.

The scientific novelty consists in the review of public diplomacy technologies in the context of solving key challenges in international relations, in particular in the context of geopolitical changes and the full-scale invasion of the occupiers in Ukraine. The effectiveness of public diplomacy and its role in maintaining and improving attitudes towards the country, attracting international support and developing partnership relations have been studied. Thus, the study expands the understanding of public diplomacy as a tool that can be used to positively influence international politics.

The main attention is paid to the study of the tools of public diplomacy, as effective mechanisms for the development of Ukraine's foreign policy. The conducted research proves the need to strengthen the efforts of all actors of international relations, citizens, opinion leaders and representatives of organizations to improve the image of Ukraine, as well as its economic, social, political and cultural enrichment. It is proposed to create a public institution for cyber security, which will assist law enforcement officers from the Cyber Police and representatives of the Ministry of Digital Policy.

Strategic areas of activity and effective use of public diplomacy in Ukraine during the great war and changes in the vector of development in international relations were formed. The fakes can be used by the authorities to improve the image of the state and its recognition in the international arena.

Key words: public diplomacy, stakeholder, international relations, public diplomacy, cyber security.

УДК 323.232

Коч С. В.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288708>

МАЙБУТНЄ МИНУЛОГО, АБО ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ УГОРЩИНИ: МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМ ТА УНІВЕРСАЛЬНИМ

Меморіальні стратегії політичних суб'єктів пов'язані зі стратегічним курсом, який обирає політичний актор, із бажаним історичним іміджем соціально-політичної спільноти, зі ступенем внутрішнього різноманіття векторів пам'яті в умовах багатоскладових суспільств. Найбільша хвиля розширення ЄС у 2004 році не тільки включила східноєвропейські країни до Союзу, але й обумовила радикальні зміни в позиціях забезпечення загальноєвропейської єдності, коли постало питання про врахування історичного минулого нових членів. Основи політики пам'яті ЄС, які сформувались після Другої світової війни, потребували нових комеморативних практик та акцентів для запобігання меморіальних конфліктів. Умовою забезпечення внутрішньої єдності всередині ЄС є поступове послаблення внутрішніх символічних кордонів, передусім національних. Саме це стало найбільш складним для східноєвропейських національних держав, які опинились у ситуації двох різноспрямованих векторів: з одного боку, вони продовжують розвивати національні доктрини модерного типу, коли нація визначає себе в межах історичних земель, де триває форматування національних ідентичностей на основі етнополітичних інтересів титульних націй та їх історичних наративів; з іншого боку, загальноєвропейські постмодерні процеси передбачають визнання універсальних цінностей та спільних стратегій. Прикладом амбівалентної меморіальної політики є Угорщина, яка намагається за допомогою комеморативних практик вирішувати різні соціально-політичні завдання: залишаючись у колі наднаціонального простору ЄС, конструювати національно-орієнтовану меморіальну стратегію. Пошук балансу між цими векторами розглядається як умова ефективного розвитку національної спільноти. Отже, метою представленої статті є визначення взаємозв'язку між новим форматом національної доктрини Угорщини та комеморативними політичними технологіями, які реалізує ця держава. Політику пам'яті в Угорщині розглянуто в контексті зміни ролі комеморації у світовій політиці та визначено особливості формування інституційного середовища політики пам'яті. Автор доходить до висновку, що сучасна меморіальна політика Угорщини розвивається в форматі організації соціально-політичного простору для діалогу держави та споріднених діаспор за кордоном.

Ключові слова: меморіальна політика, національна політика пам'яті, угорська нація, ЄС, ідентичність, європейська ідентичність, комеморація, комеморативні технології, політичні міфи, міжнаціональні відносини, взаємодія з державою, інструменти лобізму.

Постановка проблеми. Пошук оптимального погляду на минуле та вибір засобів комеморації історичного тексту є актуальним завданням політичного розвитку в умовах постмодерного суспільства, коли більш значимим є не стільки

відповідність історичним фактам, скільки закріплення значення події минулого, виходячи з потреб сучасного.

Приклад Угорщини є типовим для країн східноєвропейського регіону, коли держави за допомогою меморіальних політик намагаються забезпечити максимально широкі умови політичної інтеграції, пристосовуючи національні доктрини до нових викликів постмодерного суспільства.

У центрі уваги є три вектори меморіальної політики Угорщини, для якої політична комеморація набула характеру ефективної технології. Остання сприймається як здатна забезпечити реалізацію нового формату національної стратегії, де концепт «нації» ширше за концепт «держави» та забезпечує можливість створення мережі функціональних структур для формування транскордонної системи національно-орієнтованих лобістських структур етнокультурного типу за межами політичних кордонів держави.

Предметом аналізу є варіативність меморіальної політики Угорщини в контексті трансформації національної доктрини та взаємовідносин із прикордонними регіонами та спорідненими діаспорами. Спираючись на системний аналіз, ми розглянули формати та напрямки трансформації національної моделі розвитку держави, яка намагається адаптуватись до умов постмодерної системи інтеграції.

Метою дослідження є визначення взаємозв'язку між форматом національної доктрини Угорщини та варіаціями комемораційних політичних технологій держави.

Результати. У меморіальних дослідницьких стратегіях індивідуальна та групова пам'ять представляється як об'єкт соціально-політичного впливу, який забезпечує структурування соціального простору, що обґрунтовано в працях таких науковців, як Ф. де Сосюр, Л. Альтюссер, П. Бурдьє, Б. Верлен, А. Шюц.

Політика щодо інтерпретації минулого (за Е. Мейером) може виконувати різні функції: амністії, інтеграції, демаркації, що забезпечують реалізацію інтересів політичного суб'єкта (Meuer, 2008). У питаннях (де)конструювання національної пам'яті відправними роботами стали праці Т. Адорно відносно проблем міфологізації та деміфологізації подій минулого й сучасного (Adorno, 1963), Б. Андерсона (Anderson, 1991) і Д. Ловенталю (Lowenthal, 1998) щодо питань уявного майбутнього як форми конструювання соціальної реальності. Я. Ассман (Assmann, 2011), Ф. Анкерсмит (Assmann, 1989) порушують питання визначення суб'єкта, «носія» історичної пам'яті, формуючи таким чином «реперні» точки в минулому, які повинні визначити «вісь», навколо якої вибудовується національна ретроспектива. Дж. Роулз визначав, що «домінуюча пам'ять» політичного суб'єкта забезпечує репрезентацію сталих уявлень про справедливість та правду, які визначають сталість національно-політичної системи (Rawls, 1955). Функціональні можливості політики пам'яті представлені як «м'яка сила» у Дж. Ная (Nye, 2004), як маніпулятивна технологія в П. Нора (Nora, 1989), як символічна влада у П. Бурдьє (Bourdieu, 1984).

Проблеми вивчення національного досвіду меморіальної політики Угорщини, символічної політики та «політики символів» представлені в роботах А. Баторія (Batory, 2016), С. Бенаццо (Benazzo, 2017), А. Манчін (Manchin, 2015), Р. Сегал (Segal, 2010), З. Горват (Horvath, 2008). Так, А. Баторій визначає, що меморіальна політика Угорщини уникає плюралізму спогадів та прагне гомогенізації національної історії шляхом маргіналізації небажаних сторінок історії. Біль-

пність авторів зазначають багатшаровість політики пам'яті, яка має виражені внутрішні та зовнішні акценти; визначають актуальність альтернативних версій історії та контрпам'яті через дослідження меморіальних конфліктів між внутрішніми локальними сегментами суспільства та між сусідніми з Угорщиною державами. Г. Гаяні зазначає, що історичний імідж Угорщини розділювався в результаті різниці між концептуалізацією національної історії та варіантами її уявлення в особистій та колективній пам'яті. Він називає Угорщину «нацією, розділеною історією та пам'яттю» (Guyani, 2021).

Відкритим залишаються питання про формування єдиної концепції національної пам'яті країни в умовах трансформації національної доктрини та про можливість сполучення національно-орієнтованих комеморативних практик зі стратегією ЄС, яка спрямована на нівелювання національних наративів та визнання загальноєвропейських акцентів спільної історії.

Концептуалізація національної доктрини в умовах переходу до постмодерну. Відмова від модерного формату концепту «нації» в країнах Європи пов'язана з інтенсивністю інтеграційних процесів та формуванням нового формату міжнародних відносин: визнанням активної ролі дисперсних етнокультурних систем, локальних соціальних структур, традиційних історичних та новітніх діаспор, меншин. Активна взаємодія між класичними модерними територіально-політичними системами та транскордонними мережевими політичними гравцями стала можлива за умов модифікації національних доктрин держав, які прагнули уникати жорсткої кореляції між державним територіально-політичним простором та нацією, допускаючи розширення концепту «нації» за рахунок споріднених локальних груп за кордоном та (історичних) просторів, втрачених співвітчизників, громадян за кордоном.

Для Угорщини процес оновлення формату національної доктрини почався в 70-х роках ХХ ст., коли була запроваджена концепція «національного мосту», вона була орієнтована на етнічних угорців без прив'язки до території держави. Ця політика була представлена, як турбота про збереження угорської культури та ідентичності за кордоном у межах «діаспор катаклізми» (угорці, які залишались за межами Угорщини в просторі історичного розселення). Така політика проводилась з ініціативи Угорщини, і споріднені групи за кордоном виступали в якості об'єкта впливу. З боку держав зі спільним прикордонням такі дії сприймалися настоорожено.

Помітні зміни в акцентах такої політики почали відбуватися на початку 1990-х років. Вони мали, передусім, зняти напругу, яка виникла у відносинах із прикордонними державами, де розташовані угорські історико-культурні анклавні. Оновлений формат був представлений як «двобічна інтеграція», де споріднені групи та простори виступали б в якості суб'єкта процесу інтеграції. Інтеграційна політика проявлялась як допомога в організації соціально-політичного та економічного простору на місцях постійного проживання. Уже наприкінці 90-х років став помітним зсув підтримки закордонних угорців у сферу політичних проєктів уряду, який прийняв більше сотні нормативних актів, які регулюють надання допомоги закордонним співвітчизникам та створення спільної інфраструктури з регіонами проживання споріднених груп за кордоном.

Так, маючи населення держави близько 10 млн осіб, близько 5 млн угорців проживають за її межами, у тому числі до 3 млн угорців у сусідніх країнах ство-

рюють компактні діаспори, які утворились у результаті політичних катаклізмів – змін території держави в XIX–XX століттях. Автохтонні групи угорців проживають у Австрії, Румунії, Словаччині, Сербії, Україні, Хорватії.

Початком створення соціально-політичної мережі національних транскордонних структур стали «Постійна угорська конференція», «Всесвітня Рада угорців», «Всесвітня Рада Підкарпатських русинів», «Форум представників Карпатського регіону», які виконують функцію майданчиків для постійного діалогу угорців усього світу та дозволяють державі лобювати свої інтереси через діаспорні структури за кордоном.

Взагалі діаспорна політика може розглядатися як метод політичного впливу, завдяки якому національна держава перетворюється на координатора транснаціональних процесів та зберігає політичну суб'єктність; метод координації лобістських структур за кордоном, як додаткового соціально-політичного ресурсу держави.

Організація системного діалогу між спорідненими угорськими діаспорами в прикордонні може розглядатися як модель створення «Угорського світу» – розгалуженої мережевої системи соціально-політичних зв'язків, які забезпечують соціально-політичну дієздатність локальних регіональних громад. Гнучка інституційна структура за кордоном координується державними інститутами: при парламенті Угорщини діє Парламентська комісія за національної єдності, головним завданням якої є вивчення, оцінка та просування законодавчих ініціатив у сфері підтримки закордонних угорців, а при Уряді функціонує Міжвідомча комісія з питань національної політики, яка зайнята узгодженням діяльності окремих міністерств та відомств, пов'язаних із закордонними угорцями. Державною структурою, що розподіляє кошти на підтримку закордонних угорців, є урядовий Фонд імені Габора Бетлена. Офіційна мета фонду – сприяння реалізації цілей, пов'язаних із національною політичною стратегією угорського уряду. Керує фондом віце-прем'єр-міністр із питань національної політики та справ церкви. Діють і інші фонди, які опікуються окремими напрямками: «Фонд імені Дюли Йієша» (розвиток регіональної інфраструктури); «Фонд "Нове рукостискання"» (підтримує бізнес-проекти); «Фонд імені Яноша Апацаї» (освітні проекти); «Фонд імені Лайоша Мочарі» (соціальні програми та охорона здоров'я); Фонд «Рука допомоги» (благодійне лікування співвітчизників); Фонд «Закарпатський центр економічного розвитку "Еган Еде"» (підтримка підприємців угорського походження в організації бізнесу).

Законодавче закріплення нового формату соціально-політичного простору відбувалось із прийняттям у 2001 році Рамкового Закону «Про угорців, які проживають в суміжних країнах», у якому йшлося про *возз'єднання угорської нації без перегляду кордонів* (A Szomszédos államokban, 2001). Важливим моментом, закріпленим у преамбулі Закону, є поділ етнічних угорців на дві групи: 1) «угорці, які проживають в суміжних державах», 2) «угорці, які проживають за кордоном», що акцентує увагу на різній природі цих груп, бо угорці в суміжних державах розглядаються як такі, що проживають на історичних землях. Ключовим з точки зору трансформації політичного простору стало те, що суб'єкти закону отримали на території Угорщини права, рівні з правами громадян. Цей правовий акт став символом возз'єднання нації без перегляду кордонів.

У 2010 році був прийнятий Закон «Про спрощення порядку надання громадянства закордонним угорцям» (A Magyar allampolgarságról, 1993), який надав новим угорським громадянам у Сербії, Словаччині, Румунії та Україні всі права,

включаючи *права обирати і бути обраними до угорського парламенту*. Новою нормою стало те, що за Законом на угорське громадянство можуть претендувати всі, хто має предків, які до 1920 року або між 1940 і 1945 роками мали угорське підданство. Отже, «право крові» при отриманні громадянства було доповнено «правом ґрунту». Прийняттям цього закону Угорщина закріпила на законодавчому рівні заяву Йозефа Антала (прем'єр-міністра в 1990–1993 роках) про «15-мільйонну угорську націю».

Оновлена Конституція Угорщини в 2010 році вже декларувала, що з цього часу «Угорська Республіка відчуває відповідальність за долю угорців, які проживають поза її межами, і сприяє культивуванню їх зв'язків з Угорщиною» (Magyarország Alaptörvénye, 2011, п. 3). Після першої фрази «Боже, благослови угорців!» міститься преамбула під назвою «Національне кредо», що починається зі слів: «Ми, члени угорської нації...», а після переліку того, чим пишуться угорці, містить обіцянку «зберігати інтелектуальну єдність *нашої нації, розірваної на частини бурями двадцятого сторіччя*». Про те, що під «членами угорської нації» і займенником «МИ» в різних відмінках розуміються етнічні угорці, а не всі громадяни, свідчить речення з 7-го абзацу «Національного кредо»: «Національності, які живуть разом із НАМИ, є частиною угорської політичної спільноти і чинниками формування держави».

Угорська політика демонстративно розглядає споріднені громади за кордоном як національно-політичний та геополітичний ресурс, який здатний забезпечити транзит для національної доктрини, яка одночасно забезпечує модерну складову етнонаціональної ідеї та надає можливість гнучко реагувати на просторові трансформації з боку ЄС, де регіон визначається в якості перспективної територіально-політичної одиниці.

Захист закордонних угорців став фундаментом зовнішньої політики: визнання статусу «розділеної нації» та реалізація проектів автономізації через координацію політичних партій за кордоном. Сама ідея створення автономій для закордонних угорців під патронатом політичної влади Угорщини сприймається як умова забезпечення для держави статусу регіонального лідера ЄС в Карпатському басейні.

Сьогодні Угорщина вже сформувала можливість озвучувати власну політику стосовно історичної комеморативної політики та впливати на формування регіональних просторів та транснаціональних систем Європи за допомогою регіональних партій.

Так, в Україні діють дві партії: «Демократична партія угорців України» та «Партія угорців України» (під назвою «Товариство угорської культури Закарпаття», діє як громадська організація поза виборами). Обидві партії люблять створення Угорського автономного округу з центром у Береговому. У Румунії діють три авторитетні політичні партії: «Демократичний альянс угорців» (із 1989 р.); «Національна угорська партія»; «Громадська партія угорців». Усі три партії домовилися спільно домагатися максимальної автономії для угорців. Під «максимальною автономією» вони розуміють створення автономної області в межах історичних земель Секейського краю (східна частина Трансильванії) та надання особливого самоврядного та адміністративного статусу іншому історичному регіону – Парціумі (Захід Румунії в прикордонні з Угорщиною). У Словаччині діє «Партія угорської коаліції» – представлена в Європарламенті. Партія

обґрунтовує необхідність створення «Комарнянського краю» – єдиної адміністративної одиниці з компактним проживанням угорців. У Сербії інтереси угорців представляють три політичні партії, які об'єднані в «Угорську коаліцію». Остання має представництво в Скупщині. «Альянс воеводинських угорців», як найбільш відома та впливова частина Коаліції, презентує інтереси угорської групи в сербському автономному краї Воеводина. Партія виступає за створення регіональної автономії угорців у північній Воеводині. Процес автономізації діаспор спрямований на розширення політичного простору угорської нації за рахунок соціального ресурсу споріднених діаспор за кордоном.

Вплив Угорщини на розвиток позадержавного регіонального угорського автономізму значний і системний. Він передбачає збереження та розширення іконографічної та комунікаційної систем за рахунок використання угорської етнічної та політичної символіки, мови в медіа-просторі та топографії, встановлення меморіальних об'єктів. У розумінні Угорщини суть нової моделі національних зв'язків для закордонних угорців полягає в наступному: зберегти культуру та традиції, угорську ідентичність, проживаючи на рідній угорській землі, хай навіть сьогодні вона є територією інших держав; створити сильні угорські спільноти за кордоном із сталою ідентичністю та міцним соціально-політичним ресурсом, включаючи представництво в органах влади; ці автономні спільноти закордонних угорців повинні не відрізнятися в правах та обов'язках від співгромадян, які мешкають на території сучасної Угорщини, і бути культурно, емоційно та політично частиною цілого. Процес формування трансдержавної нації підтримується лобюванням з боку Угорщини «подвійного громадянства» для етнічних угорців за кордоном. Введений Закон про подвійне громадянство, який вводив до політичного поля Угорщини представників діаспор, які отримали змогу брати участь у голосуваннях всередині країни та ті самі преференції, як і угорці, що мешкають у державі. Таким чином, декларовані тези щодо об'єднання всіх угорців у світі під єдиним крилом отримали практичну реалізацію. Масова видача угорських паспортів розпочалась після спрощення процедури в 2010 році. Але якщо в Румунії подвійне громадянство дозволене, то в Словаччині та Україні поки що – ні.

У листопаді 2011 року Угорська Постійна Конференція (MAERT), що складається з угорських політичних партій за кордоном, угорських парламентських партій, угорського уряду, прийняла документ із назвою «Політика для угорських громад за кордоном. Стратегічні рамки для угорських громад за кордоном». Це перший документ, який об'єднав тих, хто формує політику щодо угорських громад за кордоном, і перший документ, що служить основою для управління майбутнім цих громад (Policy for Hung, 2013).

Завдяки активній участі Угорщини в соціально-економічному та політичному розвитку «своїх» діаспор, більшість із них набули якостей суб'єктів політики. Угорська діаспора, як помітний політичний гравець в Австрії, Румунії, Сербії, Словаччині, Україні, демонструє позитивний результат у процесі формування постмодерної транскордонної нації. Практично такі кроки демонстрували початок процесу нової націоналізації, яка відштовхувалась від потреби переосмислення історичних подій ХХ століття та комуністичного минулого.

Три вектори меморіальної політики Угорщини. Переформатування етнонаціональної доктрини на користь етнокультурного формату нації з ураху-

ванням соціально-політичного капіталу діаспор часто презентується як модель постімперської політики з метою реалізації геополітичних амбіцій та як противага глобалізації задля збереження національної ідентичності в межах європейської інтеграції.

На користь такої інтерпретації політики пам'яті використовують повернення до етнонаціональних символів, героїв, місць пам'яті, подій минулого. Відправною точкою цього процесу став ювілей «Віднайдення Батьківщини» – міленіум – тисячоліття Угорщини (1896). Ця подія дозволяла акцентувати гордість за «тисячолітню державу» (символ перемоги та глибини національної історії). Саме тоді за пропозицією Калмана Талі – члена парламенту та історика – було запроваджено грандіозний меморіальний проєкт встановлення пам'ятних знаків (тотемний образ Турула) на згадку про сім угорських племен, які склали основу державності (один із таких символів був до 2022 року встановлений в Україні на території Мукачівського замку).

Символізм цього процесу був підкріплений переносом у 2000 році корони Святого Іштвана в парламентський палац на честь святкування 1100-річчя державності Угорщини. Свята Корона асоціюється з таким поняттям, як «землі корони Святого Іштвана», до яких у XIX ст. офіційно входили, крім Угорщини (яка включала тоді Трансильванію, Словаччину та Закарпаття), також Хорватія та Славонія.

У новій Конституції 2010 року в якості державних символів були закріплені золота корона та булава Святого Стефана, а в преамбулі була висловлена пошана до «досягнень історичної конституції і Святої Корони, в яких втілюється перманентність конституційної державності Угорщини і єдність нації» (Magyarország Alaptörvénye, 2011). Віртуальна «Велика Угорщина» перевершує сучасну в три рази.

Завдяки короні Святого Іштвана можна провести аналогію з Габсбурзькою монархією, яка асоціюється з політичним успіхом та геополітичною міцністю держави. Із 2000 року (з нагоди святкування 1100-річчя державності Угорщини) корона виставляється в центральній залі Парламентського палацу в Будапешті, і перші двадцять хвилин кожної години біля неї стоїть почесна варта в історичній уніформі.

До образу «Великої Угорщини» апелює також і концепт «Тріанонської трагедії». На відміну від Міленіуму, це символ поразки та тригер «каяття» за втрату батьківської землі. «Тріанонська трагедія» в якості меморіального об'єкта була відновлена в статусі колективної травми угорського народу, коли з'явилися ідеї об'єднання угорських земель. За Тріанонським договором Угорщина втратила територію нинішньої Словаччини, сербську Воеводину, Хорватію, частину Словенії, нині українське Закарпаття, Трансильванію, яка увійшла до складу Румунії, і ще деякі території. Народи, які до 1920 року були меншинами у складі Угорщини, утворили свої держави, а угорці виявилися народом, розділеним новими кордонами.

Символізація та міфологізація цієї події тільки на сучасному етапі набула характеру створення основної меморіальної вісі: започатковано День пам'яті Тріанонського договору (із 4 червня 2010 р.); введено до Основного закону Угорщини статті "D" про угорців за кордоном (із 25 квітня 2011 р.); здійснено глобальну меморіалізацію по всій країні – розбудову «Тріанонських меморіалів»,

як символів єдності нації. На 100 років угорської трагедії та на честь Дня національної єдності В. Орбан обрав місцем звернення до нації прикордонне для чотирьох держав (Словаччини, Румунії, України та Угорщини) містечко Шаторальяуйхей (угор. Sátoraljaújhely), де проголосив маніфест національного розвитку держави, який був адресований не до громадян Угорщини, а до угорської нації, яка, незважаючи на історичне розділення, прагне до єднання. Ця промова була сприйнята як провокація, оскільки поставила під сумнів суверенітет сусідніх держав, які «користуються «чужими» територіями».

Формування так званого «перехресного геополітичного простору», який Угорщина осмислює як втрачений, закріплюється в меморіальних актах різного масштабу, як, наприклад, назва ювілейного мюзиклу на честь річниці національної єдності – «Вони її розірвали», або розбудова меморіалу глобального масштабу, як «Яр Тріанона» біля парламенту, де перераховано 12 тисяч угорських населених пунктів станом на 1913 рік (тобто до Тріанона), які опинилися за межами нинішньої Угорщини. Населення цих територій – нині частина сучасної Румунії, Сербії, Хорватії, Словенії, Австрії, Словаччини та України (Laszlo, 2020). Наприклад, названі сучасні українські поселення: Берегшаш (Берегове), Мункач (Мукачево), Рахо (Рахів), Надьшелеш (Виноград) та Унгвар (Ужгород). Атрибутика «Великої Угорщини» – це не тільки меморіали, але й політичні символи, які раз від разу використовують перші особи держави під час публічних заходів – П. Сійярто та В. Орбан.

Обидва меморіальні вектори – і Міленіум (символічна перемога), і Тріанон (реальна втрата територій та політичної ваги) – повертають меморіальну політику до етнокультурного контексту національної єдності. Взагалі ці вектори меморіальної політики провокують наростання конфлікту національних історій із сусідніми державами. Наприклад, Румунський парламент вирішив річницю Тріанонського договору зробити святковою датою, а в Україні в 2022 році тотемний символ Турула рішенням міської ради міста Мукачево був замінений на Тризуб – український державний герб.

Оформилися два підходи для реваншу. Перший вимагав повернення всіх «Земель Корони», тобто територій, які належали стародавньому Угорському королівству, другий – ставив завдання повернути території, де з'явилися історичні угорські «діаспори катаклізми». Певною мірою гостроту проблеми знижує той факт, що Угорщина, Словаччина та Румунія знаходяться в єдиному просторі ЄС.

Надія, що членство в ЄС забезпечить зміни в меморіальних стратегіях держав, де будуть домінувати процеси інтернаціоналізації пам'яті та маргіналізації національних травм, не виправдалась у повному обсязі по відношенню до деяких держав Східної Європи, у тому числі щодо Угорщини. Якщо для Західної Європи центральною трагедією в ХХ ст. став Голокост, то для угорців такою подією є Тріанонський договір 1920 р., коли Угорщина втратила найбільші території та регіони етнічного розселення. В есе «Тріанон проти Голокосту» Г. Гаїані проводить паралель і розглядає їх як дві взаємовиключні форми національних спогадів. До схожих рис він відносить: самовіктимізацію, наділення історичних подій символічним значенням і віддання їм провідної ролі в розбудові національного політичного міфу (Gyani, 2019). Аналогічний висновок формулює П. Дьордь у праці «Тріанон та Голокост – майбутнє минулого», де він стверджує,

що в сучасній Угорщині такий меморіальний конструкт, як «Травма Тріанона», відіграє провідну роль у суспільній свідомості, тому Голокост із ним не може конкурувати, а побудувати нову ідентичність без етноцентризму і без «Тріанонської образи» є вкрай важким завданням (György, 2012).

А. Ассман, описуючи феномен глобалізації пам'яті про Голокост, демонструє специфічність механізмів комеморації на міжнародному рівні. Вона стверджує, що обрати в міжнародному просторі образ, який би був універсальним носієм травмуючого досвіду, дуже важко. І для країн (вона називає Угорщину та Польщу), які використовують минуле як важливий символічний капітал у межах європейської інтеграції проти прийняття сформованих на міжнародному рівні канонів, є зрозумілим (Assmann, 2010).

Тим не менш Угорщина в межах загальноєвропейських канонів включає в меморіальній політиці такі важливі для Європи заходи, як засудження злочинів комуністичного режиму, засудження війн та геноцидів, депортацій (Conceptual basis for..., 2008). Створені такі інституції, як Дім терору в Будапешті (2002), заснований Фондом досліджень історії і суспільства Східної та Центральної Європи; Комітет національної пам'яті (2013), який отримав статус незалежної наукової дослідницької організації; Інститут вивчення історії зміни режиму (2013); Історичний науково-дослідний інститут VERITAS (2014); Інститут і Архів історії зміни режиму та інші, як, наприклад, Урядова структура, створена в 2016 році – «Тріанон-100» – дослідницька група (яка має грант від Угорської академії наук). У цих установах засуджуються репресії, політика часів Угорської радянської республіки 1919 р., комуністичний режим 1949–1989 рр., подавлення угорського повстання 1956 р. У межах засудження минулих політичних режимів Угорщина прирівняла нацистську та радянську окупації, як і співпрацю з цими режимами. У 2010 році уряд запровадив концепцію «подвійної окупації» (Nagy, 2015). Канонізуючи подвійну окупацію, угорський уряд докорінно змінив політику пам'яті: переклав відповідальність на окупантів і завуалював не тільки співпрацю з Німеччиною, але й угорські дії на Прикарпатті, яке було окуповано угорською армією в 1939 році.

Зміна історичного дискурсу, яка проявилась і в зміні інституційної системи академічного життя, була спрямована за забезпечення легітимності політичного режиму: виключались опозиційні історичні наративи, угорці зображувались як нація, яка тривалий час знаходилась під зовнішнім гнобленням. Колективні спогади спрямовували на формування відчуття належності до спільного колективу, шани власної історії та образи на іноземців (Peto, 2022).

Висновки. Ключові меморіальні вектори політики пам'яті Угорщини забезпечують реалізацію різних політичних завдань: 1) збереження національно-культурної ідентичності за умов існування двох версій національних доктрин – етнокультурної та громадянської; 2) створення умов для розвитку нації в умовах постмодерну та забезпечення її транскордонного існування в форматі мережевої системи інститутів та локальних груп; 3) створення умов для забезпечення реалізації інтересів держави через систему лобістських структур та представництв; 4) подальше інтегрування в європейську суспільно-політичну систему, створюючи можливість для функціонування спільних історичних та змістовних наративів. Пам'ять, як завжди актуальний феномен, постійно змінюється, адаптується до нових вимог та соціальних викликів. Національна пам'ять – це інструмент

реалізації політичного проекту, утилітарний феномен, який дозволяє обґрунтувати наявні життєві стратегії. Саме тому Угорщина демонструє функціонування багатопарової структури пам'яті, що дозволяє охопити різні аспекти її політичного буття як постімперії, національної модерної держави, яка розвивається та інтегрується в постмодерний простір ЄС. Усі три меморіальні вектори дають можливість проявити версії «уявного спільного майбутнього» залежно від інтенсивності подальших процесів розвитку політичної світової системи та простору: ступеня актуальності національної держави як політичного актора, політичної суб'єктності регіону в європейському просторі, ефективності мережевих політичних систем постмодерного взірця з високим ступенем інституціональної гнучкості.

References [Список використаної літератури]

- A Magyar állampolgárságról szóló 1993: Törvény módosításáról (2011) [in Hungarian]. [Amendment of the 1993 Act on Hungarian Citizenship. URL: <http://www.parlament.hu/irom39/04699/04699.pdf> (дата звернення: 23.10.2022).]
- A Szomszédos államokban élő magyarokról: Törvény LXII/2001. Nemzeti Jogszabálytár (2001) [in Hungarian]. [On Hungarians living in neighboring states: Law LXII/2001. National Legal Repository. 2001. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=57066.338598 (дата звернення: 23.06.2020).]
- Adorno, T. (1963). Was bedeutet Aufarbeitung der Vergangenheit. *Eingriffe. Neun kritische Modelle*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 127–143 [in English].
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and. Spread of nationalism*. London: Verso, 256 p. [in English].
- Ankersmit, F. (1989). The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks LII-i*; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 37 p. [in English].
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 410 p. [in English].
- Assmann, A. (2010). *The Holocaust – a Global Memory? Extensions and Limits of a New Memory Community*. In *Memory in a Global Age: Discourses Practices and Trajectories*, Edby Aleida Assmann and Sebastian Conrad. London: Palgrave, 97–118 [in English].
- Batory, A. (2016). Populists in Government? Hungary's System of National Cooperation. *Democratization*, 23(2), 283–303 [in English].
- Benazzo, S. (2017). Not All the Past Needs To Be Used: Features of Fidesz's Politics of Memory. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 11(20), 198–221 [in English].
- Bourdieu, P. (1984). Espace social et genèse des "classes" *Actes de la Recherche en Sciences Sociales. Fait partie d'un numéro thématique. Le travail politique*, 52–53, 3–14 [in English].
- Conceptual basis for a House of European history (October 2008). *European parliament*. Brussels, 27 p. [in English].
- Gyáni, G. (2021). A Nation Divided by History and Memory Hungary in the Twentieth Century and Beyond. London: Routledge, 198 p. [in English].
- Gyáni, G. (2019). Trianon – a veszteség természete. *Publicisztika*. LXIII. évfolyam, 51–52, szám., December 19 [in Hungarian]. [Gyáni G. Trianon – the nature of loss. *Publicity*. 2019. LXIII. 19 December. Vol. 51–52. URL: <https://www.es.hu/cikk/2019-12-19/gyani-gabor/trianon-a-veszteseg-termeszete.html> (дата звернення: 11.07.2023).]
- György, P. (2012). Trianon és holokauszt – múlt jövője. *ÉS*, 56(34), Augusztus, 24 [in Hungarian]. [György P. Trianon és holokauszt – múlt jövője. *ÉS*. 2012. 24 Augusztus. Vol. 56, Is. 34. URL: <https://www.es.hu/cikk/2012-08-24/gyorgy-peter/trianon-es-holokauszt-8211-a-mult-jovoje.html> (дата звернення: 11.07.2023).]
- Horváth, Zs. (2008). The Redistribution of the Memory of Socialism. Identity Formations of the Survivors in Hungary after 1989. In *Past for the Eyes: East European Representations of Communism in Cinema and Museums After 1989*. Eds. by Sarkisova, O., Apor, P. Central European University Press, 247–274 [in English].
- László, S. (2020). Memory Politics in an Illiberal Regime: Hungary's New Trianon Memorial. *ASEEES Blog*, September, 1 [in English].

- Lowenthal, D. (1996). *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press, 358 p. [in English].
- Magyarország Alaptörvénye (2011). *Köztársasági Elnöki Hivatal* [in Hungarian]. [Basic Law of Hungary 2011. *Office of the President of the Republic*. 2011. 25 April. URL: http://www.keh.hu/magyarorszag_alaptorvenye/1515-Magyarorszag_Alaptorvenye&pnr=1 (дата звернення: 12.10.2022).]
- Manchin, A. (2015). Staging Traumatic Memory: Competing Narratives of State Violence in Post-Communist Hungarian Museums. *East European Jewish Affairs*, 45(2–3), 236–251 [in English].
- Meyer, E. (2008). Memory and Politics. In *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook*. Eds. by Astrid, Erll & Ansgar, Nünning. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 173–180 [in English].
- Nagy, G. (2015). Increasingly Radical Interventions: The New Wave of Political Art in Hungary. In *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Eds. by Krasztev, P, Van Til, J. Central European University Press, 291–316 [in English].
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les lieux de Mémoire. *Representations*, 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. Oakland, Spring, 7–24 [in French]. [Nora, P. Between Memory and History: Les lieux de Mémoire. *Representations*. 1989, Spring. Vol. 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. Oakland, P. 7–24.]
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. N.Y.: Public Affairs, 192 p. [in English].
- Peto, A. (2022). The Illiberal Memory Politics in Hungary. *Journal of Genocide Research*, 24(2). Special Issue on “Patriotic History” and the (Re)Nationalization of Memory. 241–249 [in English].
- Policy for Hungarian Communities Abroad. Strategic Framework for Hungarian Communities Abroad, adopted by Hungarian Standing Conference (MÁÉRT) (2011) / Repas, Z. (Ed.). Budapest: Magyar Közlöny Lapés Könyvkiadó Kft, 17 p. [in English].
- Rawls, J. (1955). Two Concepts of Rules. *Philosophical Review*, 64(1), 3–32 [in English].
- Segal, R. (2010). Becoming Bystanders: Carpatho-Ruthenians, Jews, and the Politics of Narcissism in Subcarpathian Rus. *Holocaust Studies*, 16, 1–2, 129–156 [in English].

Стаття надійшла до редакції 13.06.2023

Koch S. V.

Department of Political Science of the Faculty of International Relations,
Political Science and Sociology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

THE FUTURE OF THE PAST, OR POLICY OF MEMORY OF HUNGARY: BETWEEN NATIONAL AND UNIVERSAL

Summary

The memorial strategies of political actors are related to the strategic course chosen by the political actor, the desired historical image of the socio-political community, and the degree of internal diversity of memory vectors in the context of multicomponent societies. The largest wave of EU enlargement in 2004 not only included Eastern European countries in the Union but also led to radical changes in the position of ensuring pan-European unity when it came to taking into account the historical past of the new members. The EU's post-World War II memory policy framework required new commemorative practices and emphasis to prevent memorial conflicts. A condition for ensuring internal unity within the EU is the gradual weakening of internal symbolic boundaries, especially national ones. This is what has become the most difficult for Eastern European nation-states, which have found themselves in a situation of two different vectors: on the one hand, they continue to develop modern-type national doctrines when the nation defines itself within the historical lands, where national identities are being shaped on the basis of the ethnopolitical interests of the titular nations and their historical narratives; on the other hand, pan-European postmodern processes involve the recognition of universal

values and common strategies. An example of an ambivalent memorial policy is Hungary, which is trying to solve various socio-political problems with the help of commemorative practices: remaining in the EU supranational space and constructing a nationally oriented memorial strategy. Finding a balance between these vectors is seen as a condition for the effective development of the national community. Thus, the purpose of this article is to determine the relationship between the new format of Hungary's national doctrine and the commemorative political technologies implemented by the state. The memory policy in Hungary is examined in the context of the changing role of commemoration in global politics and the peculiarities of the formation of the institutional environment of memory policy are identified. The author concludes that Hungary's contemporary memorial policy is developing in the format of organizing a socio-political space for dialogue between the state and related diasporas abroad.

Key words: memorial policy, national memory policy, Hungarian nation, EU, identity, European identity, commemoration, commemorative technologies, political myths, international relations, interaction with the state, lobbying tools.

УДК 327.019.51[470:498]

Максименко І. В.

к. політ. наук, доцент,

кафедра міжнародних відносин факультету міжнародних відносин,

політології та соціології,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 32, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65082, Україна

E-mail: maksymenko.iryna@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1331-5485>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288709>

РОСІЙСЬКА ДЕЗІНФОРМАЦІЙНА КАМПАНІЯ В РУМУНІЇ: QUO VADIS, КРЕМЛІН?

Дезінформація та пропаганда визнається Кремлем таким самим інструментом зовнішньої політики та гібридних війн, як і інші методи примушення та залякування. Україна була одним з основних об'єктів застосування цього методу зовнішньої політики росії. Разом із тим інші держави Центральної та Східної Європи також відчують інформаційний тиск через поширення дезінформації та наративів, що мають виправдовувати дії російської держави та її агресію щодо окремих держав. Румунія, яка межує з Україною, а після незаконної анексії Кримського півострова перетворилася на сусідку російської федерації, потрапила до важливих об'єктів кремлівської дезінформації та пропаганди. Стаття присвячена вивченню особливостей російської дезінформаційної кампанії в Румунії, де відкрито демонструються антиросійські настрої. Існуючий дискурс щодо наративів та дезінформації Кремля в країнах Центральної та Східної Європи наголошує, що протягом останніх років росія почала змінювати підходи до кожної країни, використовуючи особливості регіонального контексту та внутрішнього становища для досягнення власних цілей. Метою статті визначено виокремлення основних меседжів, що розповсюджуються російськими ресурсами в румунському інформаційному просторі для визначення того, які саме цілі переслідує Кремль у цій державі. Застосування комбінації методів якісної методології, як-то: метод кейс-стаді, контент-аналіз документів і наукових праць, а також дискурс-аналіз інформаційних ресурсів, дозволяє надати відповіді на такі пошукові задачі: розкрити особливості сприйняття росії в Румунії; виокремити основні джерела поширення проросійських тез та інформації в румунських медіа; проаналізувати наративи, що культивуються в румунському інформаційному просторі, з тлумаченням їхніх реальних завдань та оцінкою того, яким чином вони можуть вплинути на громадську думку. У висновках узагальнюються результати дослідження із зазначенням того, які є прямі та непрямі цілі, що переслідує Кремль, розповсюджуючи ті чи інші меседжі та наративи.

Ключові слова: Румунія, росія, дезінформація, наратив, війна.

Постановка проблеми. Війна росії проти України найбільше вплинула на сусідні з Українською державою країни, що пов'язано з наявністю спільного кордону або проживанням на території України національних меншин цих країн, або через особливості відносин із росією. Румунія є однією з країн, що з перших годин повномасштабного вторгнення росії в Україну демонструє високий рівень стурбованості цими подіями. Це пояснюється значною румунською (151 тис. чол.) та молдавською (258,6 тис. чол.) меншинами (останню румунські офіційні кола

вважають бессарабськими румунами) на території України (Maksymenko & Maystrenko, 2017, p. 213). Крім того, Румунія є чорноморською державою та прямим сусідом росії після незаконної анексії Кримського півострова. Крім того, вона є державою-членом ЄС і НАТО, які проголошені супротивниками росії, для протистояння яким Кремль готовий використовувати всі засоби, які він має. Тож не викликає подиву, що Румунія стала однією з пріоритетних цілей для реалізації дезінформаційної кампанії Кремля, яка здійснюється за допомогою різних платформ та інструментів. Утім, враховуючи традиційно складні та суперечливі відносини між Бухарестом та Москвою, постає питання, які саме цілі переслідує росія, поширюючи дезінформацію та пропаганду в Румунії?

Аналіз попередніх досліджень. Значний вплив організованого розповсюдження фейкової та оманливої інформації став очевидним у країнах Східної Європи після активізації російської дезінформаційної війни проти України в 2014 році. Кремль розглядає дезінформацію та пропаганду як один з інструментів зовнішньої політики, такий, як інструменти жорсткого та м'якого примусу (Danciu, 2023; Rebegea, 2017). Більше того, розповсюдження дезінформації та пропаганди – це відомий підхід Кремля для надання більшої кількості доказів та аргументів своїм наративам, особливо під час військових дій. Так, М. Гріффін (Griffin, 2010), Г. Сімонс (Simons, 2006), А. Міскімон, Б. О'Лафлін та Л. Розел (Miskimmon, O'Loughlin & Roselle, 2012) зазначають, що уряди та політичні групи використовують засоби масової інформації для поширення певних наративів, які мають впливати на сприйняття та ставлення як внутрішньої, так і зовнішньої аудиторії на ситуацію щодо конфлікту, його причин та наслідків, потенційно зміцнюючи або розмиваючи громадську підтримку політики війни.

Наративи Росії після «холодної війни» здебільшого пов'язані з військовими загрозами, які виходять від розширення НАТО та місця Росії у світі (Bacon, 2015; Rumer & Sokolsky, 2022). Тому головною метою наративів Кремля було представлення політики росії як такої, що має оборонний характер та виправдовується протистоянням Заходу (Hutchings & Szostek, 2015; Miskimmon & O'Loughlin, 2017). Однак ці наративи не набули підтримки серед переважної кількості країн ЦСЄ, особливо Румунії, що змусило Кремль переглянути дезінформаційну складову політику в регіоні.

Наративи Росії щодо країн Східної Європи широко представлені в академічному дискурсі, де стверджується, що російська дезінформація та пропаганда добре підготовлені та враховують національні особливості, які відображаються в окремих наративах та стилі їх репрезентації (Čížik 2018; Havlíček & Yeliseyeu 2021). Так, у деяких країнах, зокрема в Румунії, Кремль змінив наративи від пропаганди та історичного ревізіонізму до розмивання історії, «постійного забування фактів», фальшивих тверджень і теорій змови, спрямованих на те, щоб відволікти, заплутати й ввести в оману громадську думку, а також посилити атмосферу страху й небезпеки (Danciu, 2023; Terracino & Matasick, 2022; Ventsel et al., 2021). Однак, проблемний характер відносин Бухареста з Москвою сприяв формуванню високої дезінформаційної стійкості Румунії, що спонукало Кремль поширювати переважно антизахідні та націоналістичні настрої, розвиваючи зв'язки з ультраправими та популістськими політиками та групами, які перегукуються та просувають націоналістичні, антимігрантські, ревізіоністські та інші неліберальні ідеї (Górka et al., 2018; Shentov et al., 2021; Tibričan, 2022).

Отже, метою дослідження є виокремлення основних меседжів, що розповсюджуються російськими ресурсами в румунському інформаційному просторі для визначення цілей, які переслідує Кремль.

Дослідження базується на якісній методології, яка включає метод кейс-стаді, контент-аналіз документів і наукових праць, а також дискурс-аналіз. Методологія дискурс-аналізу використовується для короткого опису наративів, представлених у румунському інформаційному просторі, із тлумаченням їхніх реальних завдань та оцінкою того, чи вони вплинули на громадську думку. Крім того, цей метод сприяє виявленню страхів і занепокоєння суспільства, які використовуються для просування проросійських наративів.

Особливістю даного дослідження є висвітлення російських наративів, що є найбільш розповсюдженими в Румунії, з метою розкриття головної мети, яку переслідує Кремль у їх поширенні, та визначення, який вплив вони можуть мати на відносини Української та Румунської держав в умовах затяжної повномасштабної війни росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Основні підходи дезінформаційної кампанії росії в Румунії доцільно розглядати крізь призму сприйняття російської держави, яке ґрунтується на антиросійських настроях у суспільстві, на вірі в те, що росія є «природним ворогом» (Górka et al., 2018, p. 61). Таке ставлення формувалося під впливом складних і суперечливих двосторонніх відносин ще з часів російсько-турецьких війн. Під гаслом «звільнення від панування Османської імперії» росія вела війни на території Румунії, завойовуючи частину Балкан і сприяючи спустошенню цих земель. Політика царської росії щодо Молдови та Валахії викликала розчарування з поступовим сприйняттям російської держави як загрози серед румунів (Górka et al., 2018, p. 56–57).

Ворожнеча між двома державами посилювалася протягом ХХ ст., трансформувавшись у «перманентну відразу до росії» через її звичку захоплювати території (Górka et al., 2018, с. 10), що не сприяло взаємній зацікавленості в подальшому (Chifu et al., 2010). Ситуація змінилася після вступу Румунії до НАТО та ЄС, коли Кремль почав демонструвати свою ворожість Бухаресту. Крім того, тісна співпраця Румунії в сфері безпеки та оборони із США та її активна підтримка проєвропейської зовнішньої політики Молдови та України викликали роздратування росії, що призвело до посилення (дез)інформаційних кампаній у румунських ЗМІ з метою зменшення русофобських настроїв румунського населення (Gómez, 2023).

Разом із тим агресивна політика росії щодо сусідніх країн, зокрема протидія врегулюванню Придністровського конфлікту в Молдові, війна проти Грузії у 2008 р. та України у 2014 р. й пізніше, стала тригером для активізації негативного ставлення Румунії. Для порівняння, опитування за квітень і серпень 2010 р. показують зростаючий страх перед росією серед румунів (Chifu et al., 2010, p. 221); у 2015 р. 66% громадян Румунії негативно ставилися до росії, а 64% респондентів вважали війну 2014 р. в Україні загрозою для Румунії (Solodkyu & Racheru, 2016, p. 10). Цікаво, що ті самі 64% румунів вважали вторгнення в Україну ймовірним у січні 2022 р. (Krastev & Leonard, 2022). Крім того, згідно з опитуванням Avangarde у травні 2022 р. 64% румунів сприймають росію як ворожу державу, до якої 94% опитуваних не мають довіри (Nine O'clock, 2022b).

Втім, можна побачити, що зміна офіційного підходу Румунії до росії не була різкою. Поступову переоцінку місця російської федерації можна спостерігати

в румунських стратегічних документах. Стратегія національної оборони 2010 р. опосередковано згадувала росію в контексті незаконної присутності російських військ у Придністровському регіоні Республіки Молдова та російсько-грузинської війни, які вважалися дестабілізуючим фактором із тенденцією до зростання напруженості (Strategie Națională de Apărare, 2010, p. 11; p. 16). Незаконна анексія Криму росією у 2014 р. із подальшою мілітаризацією півострова і, таким чином, Чорного моря загалом стала водорозділом у сприйнятті Румунією російської держави. Так, дії Кремля щодо консолідації свого статусу сили в Чорноморському регіоні та збереження заморожених конфліктів розглядалися як підрич міжнародного права та міжнародного порядку, що впливатиме на безпеку та регіональну стабільність Румунії (The National Defense Strategy, 2015, p. 12–14).

У Стратегії національної оборони Румунії на 2020–2024 роки росія та її дії прямо згадуються як джерело додаткових ризиків і загроз, що сприяють погіршенню безпекової ситуації та стабільності в регіоні. У документі чітко зазначено, що посилення «наступальної позиції та агресивності / напористості російської федерації, доповнені тактикою дезінформації та пропаганди, яку вона використовує, призвели до ескалації існуючої напруженості в регіоні» (The National Defense Strategy, 2020, p. 23). Крім того, стратегія Кремля щодо «озброєння інформації» за допомогою нарративів, яка підриває розпливчасту співпрацю, водночас сприяючи поширенню безладу та сумнівів у регіоні, різко підняла занепокоєння щодо безпеки в Румунії (Rebegea, 2017).

У той же час Румунія демонструє «імунітет» (Górka et al., 2018, p. 32) або «органічний щит проти дезінформації та антипропаганди» (Gross, 2020). Посилаючись на складність історії та досвіду румунсько-російських відносин, аналітики стверджують, що немає підстав для радянської ностальгії. На відміну від країн Балтії чи Болгарії з їхньою великою російською меншиною, Румунія не настільки вразлива до нарративів Кремля через відсутність тісних культурних зв'язків чи сильного впливу російської православної церкви та наявності мовного бар'єру. Більше того, немає жодної потужної політичної групи з чіткою проросійською позицією. Деякі ультраправі групи чи популістські політичні сили, такі як Revista Rost і «Альянс за румунську єдність», які з'явилися в останні роки, не відіграють значної ролі. Економічно Румунія також менш вразлива до політики примусу з боку росії, оскільки частка товарообігу складає тільки 1,4% експорту та 4,8% імпорту (Trading Economics, 2023). Після російсько-української «газової кризи» 2009 р. Румунія посилити енергетичну незалежність, поступово зменшивши обсяги постачання російського газу за рахунок місцевого видобутку або імпорту російського газу через посередників.

Враховуючи зазначені чинники, постає питання: які саме нарративи використовує Кремль щодо Румунії? Розглянувши це питання, стане зрозумілим, у чому полягає мета дезінформації росії в Румунії.

Більшість аналітиків вважає, що Румунія є одним із тих випадків, які показують низьку ефективність російської пропаганди та нарративів, спрямованих на легітимізацію наступальної політики Кремля у Східній Європі та особливо щодо його повномасштабного вторгнення в Україну. Щоб проілюструвати цю оцінку, П. Гросс посилається на провал спроб росії переконати румунів у тому, що радянська армія була «визволителькою» Європи від фашизму (Gross, 2020). Коли ж стало зрозумілим, що такий підхід не сприяє поширенню проросійських настроїв у румунському суспіль-

стві, Кремль зосередився на пошуку «сенсаційних» історій і створенні альтернативної реальності шляхом ребрендингу фактів і подій (Moga, 2018, p. 269).

Основними джерелами розповсюдження наративів і дезінформації Кремля є офіційні пропагандистські канали (Russia Today, Sputnik), посольство російської федерації, а також проросійські акаунти в соціальних мережах, маргінальні, конспірологічні чи націоналістичні сайти, які поширюють створені Кремлем наративи та коментарі російських офіційних осіб (переважно Володимира Путіна, Сергія Лаврова, Марії Захарової). За даними Veridica, найактивніші джерела фаворитизації російських наративів і дезінформації пов'язані з людьми, які відомі своїми популістськими заявами проти вакцинації та захистом інтересів росії, а саме Козміном Гушею, Діаною Шошоаке та Йозефіною Паскаль. Використовуючи численні облікові записи в соціальних мережах (Facebook, Telegram, TikTok, Twitter), радіо- та телестанції (Gold FM, Antena 3, România TV) і вебсайти (4Media.Info, corectnews.com, gândește.org, National.ro, solidnews.ro та ін.), вони активно поширюють певні ідеї, які є відповідними наративам про виправдання вторгнення росії через провокації України, повне заперечення реальної війни або Україну як штучну та невдалу державу. Серед інших тем, які з'явилися після повномасштабного вторгнення в Україну, є «нейтралітет» щодо російсько-української війни та «мир / переговори» за будь-яку ціну з метою зменшення проукраїнських та антиросійських настроїв (Tibrigan, 2022). Ще одне спостереження пов'язане зі спробами вищезазначених ЗМІ розміщати новини про зустрічі Путіна з лідерами інших держав та зростання їхньої довіри до намірів Кремля досягти мирного вирішення конфлікту (CORECTPolitics, 2023).

Із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну Румунія прийняла рішення заблокувати канали Russia Today і Sputnik, головні рупори Кремля, а також деякі потенційно небезпечні вебсайти, зокрема profitsmall.com, yourincome.site, citeșteșitu.com, cloudx.ro (Kraiev, 2023, p. 12–13). Говорячи про соцмережі, аналітики відзначили, що Facebook є найпопулярнішим ресурсом, хоча контент проросійських груп і сторінок лише віддзеркалює заяви російських офіційних осіб, поширюючи дописи російських державних ЗМІ та ультраконсервативний, ультраправий і певною мірою православний зміст (Kravchuk & Gerasimchuk, 2022; Vladimirov et al., 2021).

Аналіз наявного дискурсу в Румунії показує, що кінцева мета дезінформації та пропаганди Кремля залишається незмінною протягом періоду до та після повного вторгнення в Україну: підірвати об'єктивну реальність, культивуючи страхи, параною та недовіру до європейських цінностей і солідарності. Однак після початку війни росії проти України з'явилися деякі специфічні інформаційні маніпуляції щодо ультранаціоналістичних настроїв, які доповнювали традиційні наративи. Зокрема, критика України, пацифізм, «українізація» Румунії та антисанкційні тези, які прямо відповідають внутрішньому радикальному дискурсу, стали новими «мантрами» проросійських наративів, які поширюють румунські радикальні популісти та ультраправі політики.

Варто зазначити, що 95,4% румунів демонструють високий рівень обізнаності про війну росії проти України, серед них 79,6% респондентів вважають, що неправдива або оманлива інформація може викликати паніку серед населення Румунії. При цьому лише 63,8% респондентів довіряють джерелам інформації, до яких вони мали доступ з 24 лютого 2022 р. (Marcău et al., 2022).

Найбільш стійкі російські наративи, які поширювалися румунськими ресурсами з 24 лютого 2022 року, можна згрупувати так.

Наратив 1 «Вторгнення росії в Україну почалося через провокації Києва та агресію НАТО» продовжує традиційний підхід Кремля до виправдання своїх дій. Згідно з опитуванням GlobSec 2020 року, НАТО було однією з головних цілей російської дезінформації в Східній Європі, включаючи Румунію. Риторика Кремля про те, що НАТО провокує Росію, розгортаючи військові бази, підтримали 38% проти 37% респондентів (Milo, 2021). Із 24 лютого ця ідея отримала нові «докази» у вигляді викриття існування біолабораторій в українських містах, відмови Заходу визнати наявність у Києві нацистського режиму, а також легітимації референдумів, проведених в окупованих регіонах України, що розповсюджується веб-ресурсами *solidnews.ro*, *ziua.ro*, *România Libertă* (Veridica, 2022a; Veridica, 2022b; Neșuțu, 2022b). Основний меседж цих публікацій спрямований на посилення на міжнародне право (наприклад, статті 106 і 107 Статуту ООН) або попередні прецеденти визнання самовизначення (випадок Косово). Крім того, вони намагаються применшити значимість ситуації в Україні, запитуючи «Навіщо весь цей галас навколо референдумів?» у Луганській, Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях, що є менше 0,3% від усіх територій України. Чого прагне Володимир Путін, який уже підкорив понад 100 тисяч квадратних кілометрів? Чи мають ці питання бути головним пріоритетом євроатлантичної спільноти в епоху після «глобального потепління», обурюючись *România Libertă* (Neșuțu, 2022a).

Тим не менш, більшість новин і коментарів про війну росії проти України демонструє загальне звинувачення кремлівської влади у військових злочинах і гуманітарній катастрофі в Україні. Понад 71% румунів вважають росію головним винуватцем війни в Україні, тоді як 87,3% респондентів виступають за покарання та переслідування російських лідерів за їхні військові злочини, скоєні в Україні (Romania Insider, 2022). Твердження про оборону батьківщини та традиційні цінності росії підтримували 41,4% респондентів на початку 2022 р. та лише 24,7% у травні того ж року (Romania Insider, 2022).

Наратив 2 «Ризики, пов'язані з постачанням зброї в Україну», що може спровокувати ескалацію, є серед найбільш поширених у Румунії наративів Кремля. Крім того, думка про можливе залучення Румунії викликає одну з найбільших стурбованостей суспільства. Понад 41% румунів відчувають страх перед подальшою ескалацією та її впливом на румунську державу (Marșău et al., 2022). Незважаючи на тверду та чітку заяву Клауса Йоганніса про те, що Румунія не буде втягнута у військовий конфлікт в Україні (Neagu, 2022), деякі румунські політики (Діана Шошоакє, Міхай Йоан Ласка) активно культивують занепокоєння щодо ризиків військової участі Румунії у війні, готовності румунських військових і поліцейських сил до боротьби на території Румунії або за кордоном (Manu, 2023).

Досить цікавим є той факт, що російські чиновники вимагають від офіційного Бухареста публічно визнати, що вони надсилають Україні не лише гуманітарну допомогу, посилаючись на заяву Міноборони росії про відправлення в Україну приблизно 1500 румунських найманців (Tass, 2022). Ще до 24 лютого 2022 р. деякі ЗМІ пропагували ризик того, що румуни стануть «гарматним м'ясом» у війні з росією, допомагаючи Україні повернути Крим (Gomboș, 2021;

Necșuțu, 2021). Дійсно, ідея можливої участі військових і поліцейських сил Румунії у війні викликає найбільше занепокоєння громадськості – до 41% румунів поділяють страх (Marșău et al., 2022; Manu, 2023).

Основна мета всіх подібних заяв – ввести в оману громадську думку Румунії, переконуючи, що румунських солдатів таємно відправили воювати в Україну. Інший бік цього нарративу та пропаганди полягає в розпалюванні антиукраїнських настроїв у румунському суспільстві.

Наратив 3 «Румунія не хоче війни» також можна назвати ефектом «додаткової вартості» попередніх наративів. У сукупності всі ці та подібні заяви як румунських, так і російських політиків мають створювати благодатне підґрунтя для заяв про нейтралітет Румунії та досягнення миру будь-якою ціною, щоб уникнути втрат з боку румунів. Так, щойно Кремль представив свій список вимог як передумови для мирних переговорів, деякі румунські політики розпочали кампанію за проголошення абсолютного нейтралітету та закликали союзників і партнерів Бухареста негайно почати мирні переговори, пропонуючи «власні проєкти переговорів», що за суттю лише повторювали російські ідеї (Global Focus Report, 2023, р. 4; Necșuțu, 2022a).

Наратив 4 «Занепокоєння щодо територіальних захоплень» є доволі суперечливим, проте популярним серед ультранационалістів і популістів, які знову підняли питання про реалізацію ідеї *România Mare* в таких «сприятливих» умовах. Їхні заяви в основному стосуються Молдови, але багато разів вони поширювалися на відносини Румунії та України, спекулюючи на історичному підґрунті недовіри та незадоволення. Заяви російських офіційних осіб щодо «проєкту Новоросії» лише посилюють занепокоєння Бухареста щодо можливого втручання росії для «захисту» російської меншини, відкриваючи, таким чином, нову зону конфлікту.

За словами неназваного румунського урядовця, Путін не задовольниться захопленням частини України, він хоче «весь пиріг». Тому румунські офіційні особи звертаються до союзників: «Або ви зупините Росію в Україні, або готуйтеся воювати з нею на території НАТО, на території ЄС» (Mahshie, 2022). Це занепокоєння посилюється риторикою Кремля щодо інтеграції Молдови в ЄС як «антиросійського» кроку, погрожуванням втрати суверенітету Молдови через приєднання до ЄС або її «поглинання» Румунією.

Наратив 5 «Наслідки війни для Румунії та її населення» також належить до меседжів, які активно впроваджуються російськими чиновниками (Izvestiia, 05.04.2022; 06.04.2022; 25.04.2022) та повторюються румунськими радикальними медіа, а також є лейтмотивом багатьох виступів і постів ультраправих політиків, які змушені переорієнтувати свою увагу на потенційні негативні наслідки війни для Румунії та внесок України в це. На жаль, цей наратив знайшов вагому підтримку серед румунів: 38,3% із них вважають, що війна росії проти України вплине на їхнє життя, а 44% румунів вважають війну критичною проблемою, тоді як 65% респондентів очікують економічного спаду (Marșău et al., 2022).

Тим не менш Румунія рішуче підтримує санкції ЄС проти росії, оскільки впевнена в необхідності «тотальної блокади» російської держави як інструмента запобігання цій «жахливій війні» в інших країнах. Як стверджує румунський сенатор Флорін Чіту, мова йде не про «наш комфорт сьогодні, але радше про нашу безпеку в майбутньому» (Nine O'clock, 2022a).

Висновки. Суперечливі історичні зв'язки вплинули на сприйняття російської держави як «ворога» в румунському суспільстві, що тільки посилювалося через агресивну та експансивну політику Кремля в останні роки. Така ситуація не сприяла намірам росії виправдати свою політику щодо України як визвольну місію, натомість вимагаючи знайти інші методи та меседжі, які можна більш вдало використати в румунському медійному просторі. На підставі здійсненого дослідження можна зробити висновок, що присутність росії в румунських медіа є досить обмеженою та обережною, уникаючи відкритих пропутінських меседжів. Переважно росія вдається до використання болючих тем, пов'язаних з історією, економікою чи цінностями, з метою розширення внутрішнього розколу в румунському суспільстві, а також для підживлення невдоволення та недовіри до місцевої влади, європейських інституцій і сусідніх країн. Споживачами таких фейкових новин і дезінформації є переважно євроскептики, націоналісти та громадяни з ксенофобськими та расистськими настроями. Прокремлівські політики підживлюють хвилювання, що пов'язані з війною, яка може серйозно вплинути на інтереси та життя громадян Румунії. Таким чином, наративи про вину Києва та Заходу у війні проти України, ризик втягнення румунських військ у війну, що супроводжуються дискусіями про негайний початок мирних переговорів, отримали більше прихильників.

Саме в цьому проявляються приховані цілі дезінформаційної кампанії Кремля в Румунії: посилити та розхитати націоналістичні імпульси, пробудити застарілі стереотипи та недовіру до України з метою завдати шкоди суспільній підтримці Українській державі та українцям у протистоянні агресії росії, посилити незадоволення від війни, що триває, та зменшити обсяги будь-якої допомоги, що надається Україні.

Крім того, вони доповнюють головну мету Кремля в його «боротьбі з колективним Заходом» – підірвати європейську та євроатлантичну позицію румунської влади. Разом із тим ворожість і опозиція Кремля щодо європейської інтеграції Молдови та України не сприяють оборонним наративам росії, тому нагнітання нерелевантних наративів посилює занепокоєння Румунії, що призвело до більшої підтримки членства Румунії в НАТО та ЄС, а також до прагнення посилити військову присутність НАТО в Румунії та Чорному морі.

Очевидним є, що росія не припинить дезінформаційну кампанію, а тільки шукатиме нові больові точки як у різних країнах, так і в Українській державі, аби і надалі тиснути на партнерів України та зменшувати їхню підтримку. Тож виявлення нових тактик та підходів, що Кремль впроваджуватиме в подальшому, вимагає ретельного відстеження для доповнення загальної стратегії України з протидії російській пропаганді та дезінформації конкретними кроками з їхнього спростування та зменшення негативного впливу на міжнародну підтримку.

References [Список використаної літератури]

- Bacon, E. (2015). Putin's Crimea Speech, 18 March 2018: Russia's Changing Public Political Narrative. *Journal of Soviet and Post-Soviet Political and Society*, 1(1), 13–36 [in English].
- Chifu, I., Nantoi, O., and Sushko, O. (2010). The perception of Russia in Romania, Republic of Moldova and Ukraine. București: Editura Curtes Veche, 395 p. [in English].
- Čížik, T. (2018). Russian Information Warfare in Central Europe. In Čížik, T. (ed.) *Information Warfare: New Security Challenge in Europe*, 8–31. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA) [in English].

- CORECTPolitics. (2023, April 5). Dezvăluiri despre intențiile lui Putin în Ucraina: A răs. *CORECTPolitics*. Retrieved from: <http://www.corectnews.com/politics/dezvalui-despre-inten-tiile-lui-putin-n-ucraina-r-s> [in English].
- Danciu, V. (2023). Disinformation and the balance of power or the reason why Russian information warfare is rampant in democratic states. *The Conservative*, January 25. Retrieved from: <https://www.theconservative.online/disinformation-and-the-balance-of-power-or-the-reason-why-russian-information-warfare-is-rampant-in-democratic-states> [in English].
- Global Focus Report (2023, January 10). Evolution of disinformation and information manipulation in Romania, in the context of the war in Ukraine. Retrieved from: https://www.global-focus.eu/wp-content/uploads/2023/01/L2-Ukraine-War-Disinfo_RO.pdf [in English].
- Gombo, C. (2021, April 8). DISINFORMATION: Romania risks going to war with Russia because of Ukraine. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/disinformation/disinformation-romania-risks-going-to-war-with-russia-because-of-ukraine> [in English].
- Gómez, R. (2023, February 15). Russian disinformation in Romania: mantras and biases as a method of seduction. Retrieved from: <https://www.theconservative.online/russian-disinformation-in-romania-mantras-and-biases-as-a-method-of-seduction> [in English].
- Górka, S., Gosu, A., Manea, O., Rebegea, C. & Chorabik, Z. (2018). *The historical and current state of Romanian-Russian relations*. Brussels: New Direction – The Foundation for European Reform, 66 p. [in English].
- Griffin, M. (2010). Media images of war. *Media, War & Conflict*, 3(1), 7–41 [in English].
- Gross, P. (2020, June 11). PART II: Pursuing Wickedness: Russia's Disinformation and Propaganda in Romania. Retrieved from: <https://gja.georgetown.edu/2020/06/11/part-ii-pursuing-wickedness-russias-disinformation-and-propaganda-in-romania/> [in English].
- Havlíček, P., Yeliseyev, A. (eds.) (2021). *Disinformation Resilience Index in Central and Eastern Europe in 2021*. Warsaw: EAST Center, 270 p. [in English].
- Hutchings, S., & Szostek, J. (2015). Dominant narratives in Russian political and media discourse during the Ukraine crisis. In Pikulicka-Wilczewska, A., Sakwa, R. (Eds.). *Ukraine and Russia: People, politics, propaganda and perspectives*, 183–196. Bristol, UK: E-International Relations. Retrieved from: <https://www.e-ir.info/2015/04/28/dominant-narratives-in-russian-political-and-media-discourse-during-the-crisis/> [in English].
- Kraiev, A. (2023). *Russian Octopus in the Black Sea Region: Identifying Vulnerable Areas and Strengthening Resilience. Case of Romania*. Kyiv: Foreign Policy Council “Ukrainian Prism”, 20 p. [in English].
- Krastev, I., Leonard, M. (2022). The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine. *ECFR Policy Brief*. Retrieved from: <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-security-what-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/> [in English].
- Kravchuk, V., Gerasimchuk, S. (2022). *Modern-day Russian propaganda in Romania: current narratives, preferred ways of spreading and the target audience*. Policy brief. Retrieved from: https://dlwqtxts1xzl7.cloudfront.net/97366901/Modern_day_Russian_propaganda_in_Romania-libre.pdf [in English].
- Mahshie, A. (2022, April 6). Repositioning of Russian Forces in Ukraine Creates Nightmare Scenario for Romania. Retrieved from: <https://www.airandspaceforces.com/repositioning-of-russian-forces-in-ukraine-creates-nightmare-scenario-for-romania/> [in English].
- Maksymenko, I., Maystrenko, Y. (2017). The South-Eastern Europe and Western Balkans in the Ukrainian Foreign Policy. *Strategic Culture and Foreign Policy of Ukraine*. In Koval, I., Brusylivska, O., Dubovyk, V. (Eds.) Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University, 204–226 [in Ukrainian]. [Максименко І.В., Майстренко Ю.І. Південносхідний та західнобалканський напрямки зовнішньої політики України. *Стратегічна культура та зовнішня політика України* / під заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусилівської, В.А. Дубовика. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2017. С. 204–226.]
- Manu, C. (2023, March 8). FAKE NEWS: Romania is preparing to join the war. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/fake-news/fake-news-romania-is-preparing-to-join-the-war> [in English].
- Marcău, F.C., Peptan, C., Gorun, H.T., Băleanu, V.D., Gheorman, V. (2022, July 29). *Analysis of the impact of the armed conflict in Ukraine on the population of Romania*. DOI: 10.3389/fpubh.2022.964576 [in English].
- Milo, D. (2021). The image of Russia in Central & Eastern Europe and the Western Balkans Russia: Mighty Slavic brother or hungry bear next-door? *GLOBSEC* [in English].
- Miskimmon, A. & O'Loughlin, B. (2017). Russia's Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. *Politics and Governance*, 5(3), 111–120 [in English].
- Miskimmon, A. O'Loughlin, B., Roselle, L. (2012). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations [in English].
- Moga, T.L. (2018). Romania. In Yeliseyev, A., Damarad, V. (eds). *Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe*, 265–280. Kyiv [in English].

- Neagu, B. (2022, February 25). Romania Will Not Be Drawn Into Ukraine Conflict, Says President. Retrieved from: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/romania-will-not-be-drawn-into-ukraine-conflict-says-president/ [in English].
- Necșuțu, M. (2021, October 13). FAKE NEWS: Romania Will Deploy Military Forces Under EU Command to Crimea. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/fake-news/fake-news-romania-will-deploy-military-forces-under-eu-command-to-crimea> [in English].
- Necșuțu, M. (2022a, March 14). PRO-RUSSIA PROPAGANDA: Romania Needs to Proclaim Its Neutrality. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/fake-news/pro-russia-propaganda-romania-needs-to-proclaim-its-neutrality> [in English].
- Necșuțu, M. (2022b, September 30). FAKE NEWS: The Referendums Held in Occupied Ukraine Are Legitimate, And Russia's Military Strength Overpowers the West's. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/fake-news/fake-news-the-referendums-held-in-occupied-ukraine-are-legitimate-and-russias-military-strength-overpowers-the-wests> [in English].
- Nine O'clock. (2022a, April 26). Senate's Citu: There Is A Need for a Total Blockade Against Russia So That This Terrible War Cannot Occur in Other Countries [in English].
- Nine O'clock. (2022b, May 23). Avangarde Poll: 64 pct of Romanians Perceive Russia as Enemy, 44% Say War in Ukraine Is Critical Issue [in English].
- Povidolennia. <https://iz.ru/> [in Russian]. [Повідомлення. URL: <https://iz.ru/> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Rebegea, C. (2017, March 23). The Black Sea as a Battleground for the Information Warfare: a View from Bucharest. *The Black Sea Strategy Papers* [in English].
- Romania Insider (2022, June 3). Survey: Seven In Ten Romanians Hold Russia Accountable for the War in Ukraine [in English].
- Rumer, E. & Sokolsky, R. (2022, May). Russia's National Security Narrative: All Quiet on the Eastern Front. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/2022/05/23/russia-s-national-security-narrative-all-quiet-on-eastern-front-pub-87185> [in English].
- Simons, G. (2006). The Use of Rhetoric and the Mass Media in Russia's War on Terror. *The Journal of Post-Soviet Democratization*, 14(4), 579–600 [in English].
- Shentov, O., Stefanov, R., Galev, T. (eds.) (2021). Countering Kremlin's media influence in Europe. Patterns of anti-democratic messaging, disinformation responses, and resilience assets. Center for the Study of Democracy <https://csd.bg/publications/publication/countering-kremlins-media-influence-in-europe/> [in English].
- Soldokyy, S., Racheru, I. (2016). Foreign Policy Audit: Ukraine-Romania. Kyiv: Institute of World Politics, 44 p. [in Ukrainian]. [Солодкий С., Рахеру І. Аудит зовнішньої політики: Україна – Румунія. Київ : Інститут світової політики, 2016. 44 с.]
- Strategie Națională de Apărare. Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor viitoare (2010). București. Retrieved from: https://www.cdep.ro/caseta/2010/08/31/hp100622_CSAT.pdf [in Romanian]. [Strategie Națională de Apărare. Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor viitoare. București, 2010. URL: https://www.cdep.ro/caseta/2010/08/31/hp100622_CSAT.pdf (дата звернення: 25.06.2023).]
- TASS (2022, April 17). Russia says Kiev regime employed 6,824 foreign mercenaries since special operation started. Retrieved from: https://tass.com/defense/1438799?utm_source=ziare.com&utm_medium=referral&utm_campaign=ziare.com&utm_referrer=ziare.com [in English].
- Terracino, J.B., & Matasick, C. (2022, November 3). Disinformation and Russia's War of Aggression Against Ukraine: Threats and Governance Responses, OECD Policy Responses: Ukraine. Talking the Policy Challenges. Retrieved from: <https://read.oecd.org/10.1787/37186bde-en?format=pdf> [in English].
- The National Defense Strategy 2015–2019. A Strong Romania within Europe and the World. Retrieved from: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/Defence-Procurement-Gateway/national-defense-strategy-2015---2019.pdf> [in English].
- The National Defense Strategy 2020–2024. Together for a Safe and Prosperous Romania in a World Marked by New Challenges. The official website of the President of Romania. Retrieved from: https://www.presidency.ro/files/userfiles/National_Defence_Strategy_2020_2024.pdf [in English].
- Tibrigan, N. (2022). Russia's new information war is digital nationalism. Retrieved from: <https://dcnglobal.net/posts/article/russias-new-information-war-is-digital-nationalism> [in English].
- Trading Economics (2023). Romania Exports By Country. Retrieved from: <https://tradingeconomics.com/romania/exports-by-country> [in English].
- Ventsel, A., Hansson, S., Madisson, M.-L., & Sazonov, V. (2021). Discourse of Fear in Strategic Narratives: The Case of Russia's Zapad War Games. *Media, War & Conflict*, 14(1), 21–39 [in English].
- Veridica. (2022a, March 8). WAR IN UKRAINE: Anti-Ukrainian Narratives in Romania. Among the Sources, Anti-vaxxers and People Previously Promoted by the Kremlin's Mouthpiece, Sputnik. Retrieved from:

- <https://www.veridica.ro/en/analyses/war-in-ukraine-anti-ukrainian-narratives-in-romania-among-the-sources-anti-vaxxers-and-people-previously-promoted-by-the-kremlins-mouthpiece-sputnik> [in English]. Veridica (2022b, October 4). FAKE NEWS: The UN Charter Allows Russia to Attack Ukraine in Order to Combat Nazism. Retrieved from: <https://www.veridica.ro/en/fake-news/fake-news-the-un-charter-allows-russia-to-attack-ukraine-in-order-to-combat-nazism> [in English].
- Vladimirov, M., Gerganov, A., Stefanov, R., Zamfr, R., Iavita, V. (2021). Influence of pro-kremlin public pages in Bulgaria's and Romania's Facebook ecosystem. *Global Focus*. Retrieved from: <https://www.global-focus.eu/2021/06/fluence-of-pro-kremlin-public-pages-in-bulgarias-and-romanias-facebook-ecosystem/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023

Maksymenko I. V.

Department of International Relations of the Faculty of International Relations,
Political Science and Sociology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

RUSSIAN DISINFORMATION CAMPAIGN IN ROMANIA: QUO VADIS, KREMLIN?

Summary

Disinformation and propaganda are recognized as an equal tool of Russia's foreign policy and hybrid wars as other methods of coercion and intimidation. Ukraine was one of the main objects for the implementation of this method of the Kremlin's foreign policy. At the same time, other Central and Eastern European states also are feeling informational pressure due to the spread of disinformation and narratives that were supposed to justify the actions of the Russian state and its aggression against individual states. Romania, which borders Ukraine and became a neighbor of the Russian Federation after the illegal annexation of the Crimean Peninsula, became one of the important objects of the Kremlin's disinformation and propaganda. The article is devoted to the study of the peculiarities of the Russian disinformation campaign in Romania, which openly demonstrates its anti-Russian sentiments. The existing discourse on the narratives and misinformation of the Kremlin in the countries of Central and Eastern Europe emphasizes that in recent years, Russia has begun to change approaches in each country, using the peculiarities of the regional context and internal situation to achieve its own goals. The purpose of the article is to identify the main messages distributed by Russian resources in the Romanian information space in order to determine the exact goals pursued by the Kremlin in this country. The application of a combination of qualitative methodology methods, such as the case study method, content analysis of documents and scientific works, as well as discourse analysis of information resources, allows us to provide answers to the following search tasks: to reveal the peculiarities of the perception of Russia in Romania; identify the main sources of dissemination of pro-Russian theses and information in the Romanian media; to analyze the narratives cultivated in the Romanian information space, with an interpretation of their real tasks and an assessment to what extent they can influence public opinion. The conclusions summarize the results of the study, indicating which are the direct and indirect Kremlin's goals by spreading certain messages and narratives.

Key words: Romania, Russia, disinformation, narrative, war.

УДК 327(430+477)

Мателешко Ю. П.

канд. іст. наук, доцент,

кафедра міжнародних студій та суспільних комунікацій,

ДВНЗ «УжНУ»,

пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна

E-mail: yurii.mateleshko@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-8354>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288710>

КУЛЬТУРНИЙ НАПРЯМ «М'ЯКОЇ СИЛИ» НІМЕЧЧИНИ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано культурну діяльність німецьких недержавних інституцій (організацій) в Україні протягом періоду незалежності крізь призму концепції «м'якої сили» ("soft power") Дж. Ная, з'ясовано цілі, напрями та результати цієї діяльності. У роботі застосовано широке розуміння культури, яка включає освіту, науку, мистецтво, літературу, світогляд, цінності тощо. Джерельну основу дослідження становлять матеріали вебсторінок німецьких інституцій та їхніх українських осередків, а також законодавчі акти, аналітичні доповіді, глобальні рейтинги та результати соціологічних опитувань.

Інституційну основу німецької культурної «м'якої сили» в Україні утворюють недержавні організації, які переважно фінансуються з федерального бюджету ФРН. До них належать Інститут Гете, Німецька служба академічних обмінів (DAAD), Фонд Олександра Гумбольдта та «Німецька хвиля» (DW). При реалізації політики "soft power" зазначені інституції спираються на такі ресурси, як німецька мова та культура, федеральна система освіти та науки, а також ліберально-демократичні цінності. Діяльність цих організацій в Україні здійснюється через різні форми контактів із цільовими аудиторіями та загалом відповідає меті поширення німецької (а також європейської) культури в її широкому значенні. Водночас кожна організація має свої пріоритети: популяризація німецької мови та культури (Інститут Гете), розвиток академічних обмінів (DAAD), співпраця у сфері науки (Фонд Гумбольдта), просування ліберально-демократичних поглядів («Німецька хвиля»). Після 24 лютого 2022 р. представники згаданих інституцій засудили російську агресію та скоригували свою діяльність відповідно до умов та потреб воєнного часу. Головними результатами діяльності німецьких організацій є формування позитивного іміджу ФРН та поширення європейських культурних і політичних цінностей серед цільових груп населення України (переважно молоді).

Ключові слова: «м'яка сила», Німеччина, Україна, інституції, публічна дипломатія, культурна дипломатія.

Постановка проблеми. Офіційно не згадуючи «м'яку силу» (термін «сила» в Німеччині набув негативного контексту після Другої світової війни), Берлін сьогодні активно використовує її технології для популяризації німецької мови та культури, освітніх і наукових установ, брендів, а також поширення демократичних цінностей. Згідно з даними світової консалтингової компанії Brand Finance за 2022 та 2023 рр. Німеччина посідає третє місце серед держав світу за рейтингом «м'якої сили» (Global Soft Power Index). Хоча німецька держава є головним суб'єктом «м'якої сили», безпосередніми її реалізаторами найчастіше виступають

недержавні інституції, що мають статус незалежних неурядових організацій. Останні починають свою активну діяльність в Україні з 1992 р. шляхом поширення культури та політичних цінностей – двох із трьох складових (третя – зовнішня політика), на яких базується «м'яка сила» держави (Nye, 2004, р. 11). Вивчення діяльності німецьких інституцій «м'якого» впливу в Україні дозволяє краще зрозуміти процес формування позитивного іміджу Німеччини серед українського населення (ФРН посідає третє місце серед найбільших союзників України (The results of the survey..., 2021)), а також становлення українського громадянського суспільства, яке сприйняло європейські цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість науковців, які приділяли увагу німецьким неурядовим організаціям в Україні, розглядала їх поза концепцією "soft power". Культурні аспекти «м'якої сили» Німеччини в Україні залишаються недостатньо дослідженими, хоча питання діяльності окремих німецьких недержавних інституцій порушувалося українськими науковцями. Зокрема в статті В. Рудневої, присвяченій публічній дипломатії Німеччини в Україні, стисло охарактеризовано роботу інформаційної служби «Німецька хвиля» (Rudnieva, 2013, р. 122). Коротко висвітлив діяльність декількох німецьких організацій в Україні, зокрема фонду А. Гумбольдта, В. Солошенко (Soloshenko, 2006). Розглянути діяльність деяких німецьких культурних інституцій в Україні крізь призму концепції «м'якої сили» спробував Ю. Мателешко (Mateleshko, 2023, р. 226–231). На окрему увагу заслуговує аналітична доповідь представників громадської організації «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», у якій зроблено аналіз напрямів та масштабів діяльності німецьких організацій в Україні, зокрема академічних фондів (Burakovskiy, Anhel, Kravchuk, & Yukhymenko, 2018, р. 37–38).

Методологічна основа дослідження побудована на застосуванні концепції "soft power" американського вченого Дж. Ная. «М'яка сила» Німеччини в Україні розглядається як поєднання таких складових, як ресурси (культура, мова, цінності тощо), суб'єкти (актори, що використовують привабливість цих ресурсів для впливу на цільові групи населення), інструменти (засоби впливу, до яких, насамперед, належить публічна дипломатія), результати (позитивний імідж, імплементація культурних цінностей та ін.). Основний акцент зроблено на діяльності німецьких суб'єктів "soft power" у вигляді недержавних інституцій, що виконують культурні функції. Критерієм для відбору останніх є наявність їхніх українських осередків (представництв, клубів, центрів тощо). Дослідження ґрунтуються на широкому розумінні культури, яка включає освіту, науку, мистецтво, світогляд тощо.

Мета статті – охарактеризувати інституційний вимір культурного напрямку «м'якої сили» ФРН в Україні, що проявляється в діяльності німецьких недержавних організацій.

Результати дослідження. Система організації «м'якого» впливу Німеччини, що спирається на злагоджений механізм державно-приватного партнерства, є досить цілісною та відкритою. Центральними структурами, які займаються розвитком та фінансуванням «м'якої сили» Німеччини, є три федеральні міністерства (закордонних справ, освіти і наукових досліджень, економічного співробітництва та розвитку). Крім коштів державного бюджету, які є основними, «м'яка» політика держави також фінансується за рахунок надходжень від земель

(регіонів), приватних організацій, доходів від освітніх послуг, членських внесків тощо (Mateleshko, 2023, p. 219).

Діяльність німецьких культурно-освітніх та наукових інституцій є складовою зовнішньої культурної політики (die Auswärtige Kulturpolitik) як однієї з невід'ємних основ зовнішньої політики ФРН. Її також називають «третьою опорою» зовнішньої політики, поряд із традиційною дипломатією та зовнішньоекономічною діяльністю. Зовнішня культурна політика ґрунтується на «розширеній концепції культури», яка включає мистецтво, освіту, науку тощо (Auswärtige Kulturpolitik..., 2007).

Серед культурно-освітніх організацій насамперед варто згадати Інститут Гете (Goethe-Institut), діяльність якого спрямована на сприяння вивченню німецької мови, розвиток міжнародного співробітництва в галузі культури та поширення інформації про культурне, громадське та політичне життя ФРН. Федеральне міністерство закордонних справ підтримує роботу установи, але при цьому вона є політично та юридично незалежною. Близько третини бюджету Інститут Гете одержує за рахунок надходжень від мовних курсів та іспитів. Крім того, фінансування Інституту здійснюють федеральні міністерства (зокрема згадане Міністерство закордонних справ), Європейський Союз, а також фонди та компанії в Німеччині й за кордоном (Goethe-Institut). Сьогодні 158 інститутів у 98 країнах світу (Geschichte des Goethe-Instituts) разом із численними партнерськими організаціями утворюють глобальну мережу.

Goethe-Institut працює в Україні з 1993 р. Він представлений великим інститутом у Києві, з якого координується розгалужена мережа, що складається з трьох культурних товариств (Будинок Нюрнберга в Харкові, Баварський дім в Одесі та Центр Gedankendach у Чернівцях), 15 центрів вивчення німецької мови, 17 бібліотек-партнерів або читальних залів. До 24 лютого 2022 р. у Goethe-Institut у Києві працювало 115 співробітників. До цього часу німецька мова викладалася в більш ніж 5000 школах, більшість із яких користувалася послугами Goethe-Institut. Крім того, Інститут охоплював близько 4000 студентів мовних курсів на рік (Solidarität mit der Ukraine, 2022).

Goethe-Institut в Україні поставив перед собою такі завдання: 1) посередництво та співучасть у німецько-українському діалозі в культурній та освітній сферах; 2) сприяння зростанню й підтриманню симпатії та інтересу до Німеччини; 3) надання інформації про Німеччину; 4) сприяння вивченню німецької мови в Україні; 5) підтримання діалогу між Європою та східноєвропейськими культурами (Goethe-Institut in Ukraine: tasks and goals). Основними напрямками роботи Інституту є презентація сучасної німецької культури, зустрічі між українськими та німецькими художниками й інтелектуалами, організація мовних курсів (від початкового до найвищого рівня), навчальних заходів для педагогів, надання інформації з актуальних аспектів культурного, суспільного та політичного життя ФРН тощо.

У лютому 2008 р. Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини у співпраці з Гете-Інститутом, Центральним офісом з питань шкільної освіти за кордоном, Німецькою службою академічних обмінів і Педагогічною службою обміну започаткувало ініціативу «Школи: партнери майбутнього» (PASCH). Ця ініціатива, що об'єднала в єдину мережу понад 2000 шкіл у різних країнах світу, мала викликати в молоді стійкий інтерес до сучасної Німеччини, захоплення

нею, її суспільством та німецькою мовою. Освітні проекти, конкурси, мовні перебування в Німеччині, багатонаціональні літні школи PASCH сприяють розвитку мовних навичок та міжкультурного спілкування. У рамках ініціативи відбувається підтримка випускників у процесі переходу від школи до університету та надання стипендій на навчання в Німеччині (Über die PASCH-Initiative). Goethe-Institut опікується понад 600 школами PASCH у національних освітніх системах понад 100 країн, зокрема України, де 17 шкіл у різних містах отримують спеціальну підтримку від Інституту в рамках ініціативи. Він пропонує методично-дидактичне підвищення кваліфікації та мовні курси для вчителів, різні мотивуючі проекти та заходи для учнів, оснащує школи сучасними мультимедійними практичними матеріалами для викладання та навчання. Основною вимогою для участі шкіл була їхня готовність активно сприяти розвитку та викладанню німецької мови (Initiative "Schools: partners of the future").

У 2013 р. Міністерство освіти і науки України та Goethe-Institut в Україні підписали Меморандум про співпрацю з метою підтримки німецької мови в Україні. Серед іншого було досягнуто домовленості про наступні цілі співробітництва: підтримка реформування української системи освіти в галузі викладання іноземних мов; участь у вдосконаленні системи післядипломної педагогічної освіти вчителів німецької мови; підтримка якості викладання німецької мови в українських навчальних закладах. Спільним для Інституту Гете та Міністерства освіти і науки України став проект «Іспити у школах», у рамках якого можливе складання іспитів на рівень володіння німецької мови (A1–B2) з отриманням відповідних сертифікатів (Goethe-Institut in Ukraine: cooperation...).

Goethe-Institut в Україні став координатором проекту Українсько-німецького року мов 2017/2018, що був ініційований міністрами закордонних справ двох країн за підтримки Посольства Німеччини в Києві та Міністерства освіти і науки України. Заходи Українсько-німецького року мов (вуличні фестивалі, освітні конгреси тощо) мали на меті поглибити взаємну довіру та дружбу між Німеччиною та Україною, а також зміцнити й розбудувати співпрацю в культурно-освітній сфері (Ukrainian-German year of languages).

Після 24 лютого 2022 р. Goethe-Institut повністю солідаризувався з українським народом та своїми партнерами. Зокрема, генеральний секретар Йоганнес Еберт 8 березня 2022 р. зазначив: «Ми приголомшені порушенням російським урядом міжнародного права та ескалацією насильства в Україні. Ми підтримуємо заходи, прийняті Федеральним урядом та Європейською комісією. Наразі наша найбільша увага зосереджена на наших співробітниках та партнерах у сфері культури та освіти, щоб підтримати їх, наскільки це можливо» (Uneingeschränkte solidarität mit der Ukraine, 2022). У річному звіті Гете-Інституту за 2021/2022 р. слово «Україна» згадується 186 разів, здебільшого в контексті згаданих подій (Das Goethe-Institut: Jahrbuch, 2022).

Німецька служба академічних обмінів (Deutscher Akademischer Austausch Dienst, DAAD) бере активну участь у формуванні освітньо-культурної зовнішньої політики Німеччини на консультативній основі, а також займається розвитком зв'язків у сфері вищої школи з іншими країнами шляхом міжнародного академічного обміну студентами та науковцями, підтримки германістики, вивчення німецької мови та літератури в іноземних вищих навчальних закладах, консультування іноземних університетів тощо. Із моменту свого заснування в 1925 р.

DAAD підтримала близько 2,8 млн вчених у Німеччині та за кордоном (тільки у 2021 р. – близько 135 тис. осіб). Бюджет організації формується в основному з федеральних коштів різних міністерств, перш за все Міністерства закордонних справ та Міністерства освіти та досліджень, а також коштів Європейського Союзу, компаній, організацій та іноземних урядів. Світова мережа DAAD складається з 19 філій, 47 інформаційних центрів і пунктів, 20 центрів німецьких та європейських досліджень (Deutscher Akademischer Austauschdienst).

У 1998 р. у Києві був підписаний «Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти України та Німецькою службою академічних обмінів (DAAD)», який передбачав відкриття офісу організації. До завдань інформаційного центру, що розташований на території Київської політехніки, належать: інформування та консультування щодо системи вищої освіти у ФРН, можливостей навчання в цій країні та отримання стипендії; організація та проведення конкурсу на отримання стипендій Німецької служби; підтримка контактів із колишніми стипендіатами DAAD; консультації представників німецьких університетів, які навчаються або проводять дослідження в Україні; підтримка контактів із німецькими та українськими вищими навчальними закладами; співпраця з Міністерством освіти і науки України та Посольством ФРН; співробітництво з іншими представництвами німецьких освітніх організацій (зокрема Інститутом Гете); співпраця з лекторами Німецької служби, які працюють в Україні (German Academic Exchange Service. Information center in Kyiv).

У середині 2010-х рр. щорічно в Німеччині навчалось близько 9 тис. українських студентів, із яких 1500–2000 отримували стипендію DAAD. У 2017 р. Німецька служба надала українським громадянам 1659 стипендій, що становить 2,6% від їхньої загальної кількості (19% від кількості стипендій для регіону Східної Європи, Центральної Азії та Кавказу) (Burakovskiy, Anhel, Kravchuk, & Yukhymenko, 2018, p. 37).

У 2009–2016 рр. DAAD виконувала програму «Підтримка демократії в Україні», цільовою аудиторією якої було визначено студентів, аспірантів та науковців (Burakovskiy, Anhel, Kravchuk, & Yukhymenko, 2018, p. 37). У її рамках передбачалась підтримка навчальних заходів (лекцій, семінарів, конференцій тощо) в Україні або Німеччині, а також перебування українських учасників за обміном у ФРН. Із 2016 р. запущено програму «Діалог Схід–Захід», у якій станом на 2018 р. взяло участь 17 українських вишів (проекти, спрямовані на вивчення політики пам'яті, феномена популізму, правової культури тощо) (Burakovskiy, Anhel, Kravchuk, & Yukhymenko, 2018, p. 38). DAAD співфінансувала спільну магістерську програму з німецьких та європейських студій кафедри політології Києво-Могилянської академії та Інституту політичних наук Єнського університету ім. Ф. Шиллера в Тюрингії, а також викладання права німецькою мовою в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. Фінансування ряду інших проектів співробітництва в німецько-українській вищій освіті здійснюється, зокрема, у рамках програм DAAD «Східне партнерство» (із 1974 р.) та «Діалог Схід–Захід» (із 2016 р.) (Vorshekh, Mikhel, & Umland, 2021). У квітні 2022 р. Німецька служба академічних обмінів запустила вебсайт Національного академічного контактного центру для України, що містить інформацію щодо перебування в Німеччині, а також навчання, дослідження та викладання в цій країні (German Academic Exchange Service. National Academic Contact Center for

Ukraine). Він призначений надавати первинну інформацію про систему вищої освіти Німеччини українським студентам та науковцям, щоб вони могли максимально швидко продовжити своє навчання або свої дослідження.

Фонд Александра фон Гумбольдта (Alexander von Humboldt-Stiftung) є організацією, метою якої є розвиток співробітництва у сфері науки між німецькими та іноземними дослідниками. Ця інституція переважно фінансується з державних коштів Міністерства закордонних справ та Міністерства освіти і науки ФРН, а також деяких інших федеральних структур Німеччини. Додаткові кошти надходять із ЄС та приватних джерел. Фонд фінансує довгострокові поїздки науковців до Німеччини з метою проведення досліджень в академічній установі, а також видає премії за досягнення в різних галузях науки. Сьогодні організацією створена своєрідна міждисциплінарна мережа з понад 30000 гумбольдтівців у понад 140 країнах світу, що включає 59 нобелівських лауреатів (Über die Humboldt-Stiftung).

У 1999 р. в Інституті біоорганічної хімії Національної академії наук України відбулася установча конференція Гумбольдт-клубу в Україні – громадської організації, яка об'єднує колишніх та нинішніх українських стипендіатів та лауреатів Фонду Александра фон Гумбольдта. Основною метою діяльності Клубу є встановлення та подальший розвиток наукових зв'язків між українськими вченими та їхніми німецькими колегами, залучення молодих спеціалістів до виконання наукових проєктів світового рівня, сприяння вдосконаленню системи організації фундаментальних та прикладних досліджень в Україні, спираючись на світовий досвід. Починаючи з 1981 р., коли від України почали надходити заявки на участь, Фонд Гумбольдта надав підтримку близько 200 науковцям з України, представникам природничих (орієнтовно 80% стипендіатів) та гуманітарних наук. В Україні регулярно організуються Гумбольдт-Колеги – міждисциплінарні конференції, на які запрошуються як колишні лауреати та стипендіати Фонду Гумбольдта, так і визнані вчені світового рівня. Крім того, Фонд Гумбольдта фінансово підтримує участь у таких конференціях перспективних молодих вчених з України (Humboldt-Club Ukraine).

Фонд Александра фон Гумбольдта рішуче засудив російську агресію в Україні 2022 р. Дослідникам, яким загрожувала війна, була запропонована фінансова підтримка та притулок. У рамках ініціативи Філіпа Шварца університету та наукової установи Німеччини приймають дослідників, які втекли з України, на термін до шести місяців. Під час короткострокової стипендії можна компенсувати витрати на проживання та розпочати програму подальшого довгострокового фінансування (Hilfe für Forschende aus der Ukraine..., 2022).

Великий вплив на поширення німецьких та європейських цінностей і політичних поглядів, а також німецької мови та культури має заснована в 1953 р. медіакомпанія «Німецька хвиля» (Deutsche Welle, DW), що об'єднує радіо-, теле- та інтернет-проєкти. DW є візитівкою Німеччини, яка робить важливий внесок у позиціонування цієї країни у світі. Діяльність компанії регулюється Законом про Deutsche Welle 2005 р., відповідно до якого її продукти мають позиціонувати Німеччину як європейську культурну націю та демократичну правову державу. Вони також повинні відображати німецькі та інші погляди на значущі теми, насамперед у галузі політики, культури та економіки, забезпечити форум з метою сприяння розумінню та обміну між культурами та народами, а також

просувати німецьку мову. Згідно з вимогами закону передачі «Німецької хвилі» не повинні підтримувати позицію тільки однієї політичної партії чи іншої інституції (Gesetz über die Rundfunkanstalt...).

DW як незалежний громадський мовник, що фінансується за рахунок федеральних коштів, сьогодні надає журналістський контент 32 мовами, залучаючи щотижня 291 млн користувачів з усього світу. У різних країнах працює 4000 співробітників компанії понад 140 національностей. Стратегія DW, спрямована на перехід на цифровий формат, знайшла своє втілення у створенні потужних онлайн-платформ на Facebook, YouTube та Instagram. Головними темами, на яких зосереджується компанія, є свобода та права людини, демократія та ефективне врядування, вільна торгівля та соціальна справедливість, здоров'я та захист навколишнього середовища, технології та інновації (Deutsche Welle).

Навчанням журналістів, працівників інформаційних служб, технічного персоналу та менеджерів ЗМІ займається Академія (DW Akademie), яка прагне налагоджувати довгострокове співробітництво з партнерами на місцях. Багато її випускників пізніше займають керівні посади у своїх країнах. Основними сферами діяльності Академії є медіа та інформаційна грамотність, журналістська освіта, інновації та цифрові права (Deutsche Welle). DW Akademie, що є стратегічним партнером Міністерства економічного співробітництва та розвитку, працює за рахунок коштів Міністерства закордонних справ ФРН та ЄС загалом у понад 70 країнах, зокрема в Україні (DW Akademie), де вона сприяє просуванню вільної журналістики та свободи преси й проводить підвищення кваліфікації українських журналістів.

Українська редакція DW розпочала роботу в березні 2000 р. До 2011 р. українська аудиторія мала змогу щодня слухати радіопередачі та читати тексти DW рідною мовою в Інтернеті. Потім медіакомпанія припинила радіомовлення на коротких хвилях більшістю програмних мов, натомість на перший план вийшов Інтернет. Під час та після Революції Гідності 2013–2014 рр. Deutsche Welle значно розширила свою діяльність в Україні: відкрила кореспондентський пункт у Києві, почала виробляти телепрограми українською мовою та активізувала свою присутність в українському сегменті соціальних мереж. Спільноти DW українською мовою на Facebook, Twitter та YouTube станом на 2018 р. налічували загалом понад 185 тис. фоловерів (Shtrak, 2018).

Після початку повномасштабної війни тема України перебуває у фокусі уваги Deutsche Welle та її української редакції, свідченням чого є поява на вебсайті компанії протягом кінця лютого 2022 р. – червня 2023 р. близько 5000 матеріалів (статті, звіти, інтерв'ю, відео тощо) на українську тематику.

Висновки. Отже, культурний напрям «м'якої сили» Німеччини в Україні спирається на досить потужну інституційну основу у вигляді недержавних організацій, які переважно фінансуються з федерального бюджету ФРН та активно взаємодіють з державними структурами Німеччини. У своїй діяльності Інститут Гете, Німецька служба академічних обмінів, Фонд Гумбольдта та «Німецька хвиля» спираються на такі ресурси, як ліберально-демократичні цінності, німецька мова та культура, федеральна система освіти та науки. Діяльність цих інституцій в Україні, яка здійснюється через різні форми контактів із цільовими групами населення, загалом відповідає меті поширення німецької культури в її широкому значенні. Водночас кожна організація має свої пріоритети: популяризація німецької мови

та культури (Інститут Гете), розвиток академічних обмінів (DAAD), співпраця у сфері науки (Фонд Гумбольдта), просування ліберально-демократичних поглядів («Німецька хвиля»). Після 24 лютого 2022 р. представники згаданих інституцій засудили російську агресію та скоригували свою діяльність відповідно до умов та потреб воєнного часу. Головними результатами активності німецьких організацій є формування позитивного іміджу ФРН та поширення європейських культурних і політичних цінностей серед цільових груп населення України (переважно молоді). Перспективним для подальших досліджень є з'ясування взаємозв'язку між діяльністю згаданих інституцій та інтелектуальною еміграцією українського населення (так званім «відтоком мізків»).

References [Список використаної літератури]

- Auswärtige Kulturpolitik der Bundesrepublik Deutschland (2007). *Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages*. Retrieved from: <https://www.bundestag.de/resource/blob/414764/985e4f193867cc676bdc8dff6480f1d/WD-10-053-07-pdf-data.pdf> [in German]. [Auswärtige Kulturpolitik der Bundesrepublik Deutschland. *Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages*. 2007. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/414764/985e4f193867cc676bdc8dff6480f1d/WD-10-053-07-pdf-data.pdf> (дата звернення: 13.06.2023)].
- Burakovskiy, I., Anhel, Ye., Kravchuk, V., & Yukhymenko, S. (2018). *Foreign non-state funds in Ukraine: directions and scope of activity: analytical report*. Kyiv [in Ukrainian]. [Бураковський І., Ангел Є., Кравчук В., Юхименко С. Іноземні недержавні фонди в Україні: напрями та масштаби діяльності : аналітична доповідь. Київ : ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», 2018. 65 с.]
- Das Goethe-Institut: Jahrbuch 2021/2022 (2022). *Goethe-Institut*. Retrieved from: https://www.goethe.de/resources/files/pdf270/jahrbuch-2021_2022.pdf [in German]. [Das Goethe-Institut: Jahrbuch 2021/2022. *Goethe-Institut*. 2022. URL: https://www.goethe.de/resources/files/pdf270/jahrbuch-2021_2022.pdf (дата звернення: 12.06.2023).]
- Deutsche Welle. Über uns. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://corporate.dw.com/de/profil/s-30626> [in German]. [Deutsche Welle. Über uns. *Deutsche Welle*. URL: <https://corporate.dw.com/de/profil/s-30626> (дата звернення: 08.06.2023).]
- Deutscher Akademischer Austauschdienst. Wer wir sind. *Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD)*. Retrieved from: <https://www.daad.de/de/der-daad/wer-wir-sind/> [in German]. [Deutscher Akademischer Austauschdienst. Wer wir sind. *Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD)*. URL: <https://www.daad.de/de/der-daad/wer-wir-sind/> (дата звернення: 14.06.2023).]
- DW Akademie. Wer wir sind. *DW Akademie*. Retrieved from: <https://akademie.dw.com/de/wer-wir-sind/s-30740> [in German]. [DW Akademie. Wer wir sind. *DW Akademie*. URL: <https://akademie.dw.com/de/wer-wir-sind/s-30740> (дата звернення: 20.06.2023).]
- German Academic Exchange Service. Information center in Kyiv. *National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*. Retrieved from: <https://kpi.ua/daad-about> [in Ukrainian]. [Німецька служба академічних обмінів. Інформаційний центр у Києві. *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. URL: <https://kpi.ua/daad-about> (дата звернення: 10.06.2023).]
- German Academic Exchange Service. National Academic Contact Center for Ukraine. Retrieved from: <https://www.daad-ukraine.org/uk/> [in Ukrainian]. [Німецька служба академічних обмінів. Національний академічний контактний центр для України. URL: <https://www.daad-ukraine.org/uk/> (дата звернення: 09.06.2023).]
- Geschichte des Goethe-Instituts. *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/de/uun/org/ges.html> [in German]. [Geschichte des Goethe-Instituts. *Goethe-Institut*. URL: <https://www.goethe.de/de/uun/org/ges.html> (дата звернення: 16.06.2022).]
- Gesetz über die Rundfunkanstalt des Bundesrechts "Deutsche Welle" (Deutsche-Welle-Gesetz – DWG). *Gesetze im Internet: Website des Bundesministeriums der Justiz und des Bundesamtes für Justiz*. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/dwg/DWG.pdf> [in German]. [Gesetz über die Rundfunkanstalt des Bundesrechts "Deutsche Welle" (Deutsche-Welle-Gesetz – DWG). *Gesetze im Internet: Website des Bundesministeriums der Justiz und des Bundesamtes für Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/dwg/DWG.pdf> (дата звернення: 16.06.2026).]

- Global Soft Power Index. *Brand Finance. Brandirectory*. Retrieved from: <https://brandirectory.com/softpower/> [in English].
- Goethe-Institut. Wer wir sind. *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/de/uun/org.html> [in German]. [Goethe-Institut. Wer wir sind. *Goethe-Institut*. URL: <https://www.goethe.de/de/uun/org.html> (дата звернення: 16.06.2023).]
- Goethe-Institut in Ukraine: cooperation with the Ministry of Education and Science of Ukraine. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/partneri-z-rozvitku/goethe-institut> [in Ukrainian]. [Goethe-Institut в Україні: співпраця з Міністерством освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/partneri-z-rozvitku/goethe-institut> (дата звернення: 20.06.2023).]
- Goethe-Institut in Ukraine: tasks and goals. *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/ueb/auf.html> [in Ukrainian]. [Goethe-Institut в Україні: завдання і цілі. *Goethe-Institut*. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/ueb/auf.html> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Hilfe für Forschende aus der Ukraine: Philipp Schwartz-Initiative richtet mit privaten Zustiftungen Notfonds ein (2022). *Alexander von Humboldt-Stiftung*. Retrieved from: <https://www.humboldt-foundation.de/entdecken/newsroom/pressemitteilungen/hilfe-fuer-forschende-aus-der-ukraine> [in German]. [Hilfe für Forschende aus der Ukraine: Philipp Schwartz-Initiative richtet mit privaten Zustiftungen Notfonds ein. *Alexander von Humboldt-Stiftung*. 2022. 31 März. URL: <https://www.humboldt-foundation.de/entdecken/newsroom/pressemitteilungen/hilfe-fuer-forschende-aus-der-ukraine> (дата звернення: 14.06.2023).]
- Humboldt-Club Ukraine. About us. *Humboldt-Club Ukraine*. Retrieved from: <http://humboldt.org.ua/club/> [in Ukrainian]. [Гумбольдт-Клуб Україна. Про нас. *Гумбольдт-Клуб Україна*. URL: <http://humboldt.org.ua/club/> (дата звернення: 12.06.2023).]
- Initiative "Schools: partners of the future" (PASCH). *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/eng/pas.html> [in Ukrainian]. [Ініціатива «Школи: партнери майбутнього» (PASCH). *Goethe-Institut*. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/eng/pas.html> (дата звернення: 19.06.2023).]
- Mateleshko, Y. (2023). Non-Governmental Institutions as Actors of German 'Soft Power' in Ukraine (1992–2022). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 1(41), 216–233. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.1\(41\).631](https://doi.org/10.33782/eminak2023.1(41).631) [in English].
- Nye, J. (2004). *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 206 p. [in English].
- Rudnieva, V. (2013). German public diplomacy in Ukraine: practical aspects of implementing the state's image strategy. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 4, 120–122 [in Ukrainian]. [Руднева В. Публічна дипломатія Німеччини в Україні: практичні аспекти реалізації іміджевої стратегії держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 120–122.]
- Shtrak, K. (2018). 65 years of DW: 30 languages – one wave. *Deutsche Welle, June 5*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/65-rokiv-dw-30-mov-odna-hvilya/a-43593364> [in Ukrainian]. [Штрак К. 65 років DW: 30 мов – одна хвиля. *Deutsche Welle*. 05.06.2018. URL: <https://www.dw.com/uk/65-rokiv-dw-30-mov-odna-hvilya/a-43593364> (дата звернення: 20.06.2023).]
- Solidarität mit der Ukraine. Reaktion auf den russischen Angriff auf die Ukraine (2022). *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/de/uun/pub/akt/22755103.html#i7623088> [in German]. [Solidarität mit der Ukraine. Reaktion auf den russischen Angriff auf die Ukraine. *Goethe-Institut*. 2022. 28 Februar. URL: <https://www.goethe.de/de/uun/pub/akt/22755103.html#i7623088> (дата звернення: 12.06.2023).]
- Soloshenko, V. (2006). Activities of German governmental and non-governmental organizations in Ukraine. *Visnyk Kyivskoho slavistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 9, 97–105 [in Ukrainian]. [Солошенко В.В. Діяльність німецьких урядових та неурядових організацій в Україні. *Вісник Київського слов'янського університету. Серія «Філологія»*. 2006. Вип. 9. С. 97–105.]
- The results of the survey of Ukraine's adult population, conducted by the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation together with the Center of Political Sociology February 16–27, 2021 (2021). *Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation*. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/skazhi-meni-khto-tviy-soyuznik> [in Ukrainian]. [Результати опитування дорослого населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва спільно з Центром політичної соціології 16–27 лютого 2021 р. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 2021. 18 березня. URL: <https://dif.org.ua/article/skazhi-meni-khto-tviy-soyuznik> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Über die Humboldt-Stiftung. *Alexander von Humboldt-Stiftung*. Retrieved from: <https://www.humboldt-foundation.de/entdecken/ueber-die-humboldt-stiftung> [in German]. [Über die Humboldt-Stiftung. *Alexander von Humboldt-Stiftung*. URL: <https://www.humboldt-foundation.de/entdecken/ueber-die-humboldt-stiftung> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Über die PASCH-Initiative. *Initiative "Schulen: Partner der Zukunft" (PASCH)*. Retrieved from: <https://www.pasch-net.de/de/pasch-initiative/ueber-die-initiative.html> [in German]. [Über die PASCH-Initiative.

Initiative "Schulen: Partner der Zukunft" (PASCH). URL: <https://www.pasch-net.de/de/pasch-initiative/ueber-die-initiative.html> (дата звернення: 18.06.2023).]

Ukrainian-German year of languages. About the project. *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/dus/prb.html> [in Ukrainian]. [Українсько-німецький рік мов. Про проект. *Goethe-Institut*. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/dus/prb.html> (дата звернення: 20.06.2023).]

Uneingeschränkte solidarität mit der Ukraine (2022). *Goethe-Institut*. Retrieved from: <https://www.goethe.de/de/uun/pub/akt/22775554.html> [in German]. [Uneingeschränkte solidarität mit der Ukraine. *Goethe-Institut*. 2022. 8 März. URL: <https://www.goethe.de/de/uun/pub/akt/22775554.html> (дата звернення: 21.06.2023).]

Vorshekh, S., Mikhel, T., & Umland, A. (2021). Ukrainian-German relations after Euromaidan: institutions, personalities, challenges. *Khvyliya, February 12*. Retrieved from: <https://hvylyya.net/analytics/225036-ukrajino-nimecki-vidnosini-pislya-yevromaydanu-instituciji-osobistosti-vikliki> [in Ukrainian]. [Воршех С., Міхель Т., Умланд А. Україно-німецькі відносини після Євромайдану: інституції, особистості, виклики. *Хвиля*. 12.02.2021. URL: <https://hvylyya.net/analytics/225036-ukrajino-nimecki-vidnosini-pislya-yevromaydanu-instituciji-osobistosti-vikliki> (дата звернення: 13.06.2023).]

Стаття надійшла до редакції 23.06.2023

Mateleshko Yu. P.

Department of International Studies and Human Communication,
Uzhhorod National University,
Narodna sq., 3, Uzhhorod, 88000, Ukraine

THE CULTURAL DIRECTION OF GERMANY'S SOFT POWER IN UKRAINE: THE INSTITUTIONAL DIMENSION

Summary

The article explores the cultural activities of German non-governmental institutions (organizations) in Ukraine during the period of independence through the prism of J. Nye's soft power concept. The goals, priorities and results of this activity are analyzed. The work uses a broad understanding of culture, which includes education, science, art, literature, worldview, values, etc. The source base of the research includes materials from the web pages of German institutions and their Ukrainian offices, as well as legislative acts, analytical reports, global ratings and the results of sociological surveys. The institutional basis of German cultural soft power in Ukraine is non-governmental organizations, mainly funded from the federal budget of Germany. These include the Goethe Institute, the German Academic Exchange Service (DAAD), the Alexander Humboldt Foundation and the Deutsche Welle (DW). These institutions draw on resources such as the German language and culture, the federal system of education and science, and liberal democratic values. Their activities in Ukraine are carried out through various forms of contacts with target audiences and generally meet the goals of spreading German (as well as European) culture in its broadest sense. At the same time, each organization has its own priorities: popularization of the German language and culture (Goethe Institute), development of academic exchanges (DAAD), cooperation in the field of science (Humboldt Foundation), promotion of liberal democratic views (DW). After February 24, 2022, representatives of these institutions condemned Russian aggression and adjusted their activities in accordance with the conditions and needs of wartime. The main results of the German organizations activities are the formation of Germany's positive image and the spread of European cultural and political values among the target population groups of Ukraine (mainly young people).

Key words: soft power, Germany, Ukraine, institutions, public diplomacy, cultural diplomacy.

УДК 321.1(316.6)(316.4)

Новакова О. В.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політичних наук,
УДУ імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна
E-mail: elenanovakova1961@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0402-1904>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288711>

Остапенко М. А.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політичних наук,
УДУ імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна
E-mail: m_ost@i.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-0229>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288711>

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу динаміки процесів геополітичної та цивілізаційної самоідентифікації українців, її впливу на сприйняття свідомістю громадян місця та ролі України у світі, а також на ставлення до західних інститутів і цінностей. Простежено емпіричні показники стану суспільства, тенденції його розвитку, пошук механізмів збереження та підсилення єдності українців, зокрема в контексті їх геополітичних орієнтацій. Основна увага приділяється вивченню якісних і кількісних змін у ставленні українців до процесів євроінтеграції, вступу України до НАТО, взаємозв'язку проведення модернізаційних реформ українського суспільства та темпів євроатлантичних інтеграційних процесів, культурно-цивілізаційних орієнтирів розвитку. У центрі уваги знаходиться проблема консолідації громадянського суспільства України, використання його потенціалу для ефективної відбудови та подальшого успішного розвитку країни. Визначено, що підсилення євроатлантичної орієнтації українців стало додатковим джерелом потужності України, оскільки громадяни західної геополітичної ідентифікації продемонстрували найбільшу рішучість у захисті територіальної цілісності та суверенітету своєї країни. Дослідження показало майже повне вгасання комплексів «меншовартості» та «радянської ностальгії», актуалізацію громадсько-політичної ідентичності та розуміння міжнародної суб'єктності України в контексті євроатлантичної інтеграції. Збереження та підтримка високого рівня консолідації суспільства потребує відповідальних політичних інститутів та лідерів, здатних здійснювати ефективну державну політику відновлення та реформування суспільства, захисту та підтримки суверенітету України на міжнародній арені.

Ключові слова: геополітичні орієнтації, громадсько-політична ідентичність, цивілізаційні цінності, демократична консолідація, європейська інтеграція.

Актуальність дослідження. Ще у 2015 році, виступаючи з лекцією в Карловому університеті, професор Єльського університету Тімоті Снайдер визначав, що українська таємна зброя в боротьбі з Росією – це громадянське суспільство.

З іншого боку, воно ж є і головним об'єктом російської агресії (Shchur, 2015). Сьогодні, після розгортання повномасштабної війни, ми можемо на практиці пере-свідчитися у справедливості цих слів. Саме консолідація українських громадян, організація потужного спротиву стала головним чинником провалу російського «бліцкригу» в перші дні війни та продовжує визначати сутність героїчного проти-стояння нашої країни в битві з сильним та агресивним ворогом.

Дослідження громадської думки відіграють велику роль у демократичному суспільстві. Як зазначав Вінстон Черчилль, виступаючи в Палаті Громад 11 листопада 1947 року, «... у нашій країні є поширене переконання, що правити повинен народ, правити безперервно, і що громадська думка, виражена всіма конституційними засобами, повинна формувати, спрямовувати і контролювати дії міністрів, які є його слугами, а не володарями» (Parliament Bill, 1947). Громадська думка за демократії визначає політичний порядок денний та алгоритм прийняття рішень, тому її вивчення та врахування наявних тенденцій розвитку є важливим чинником успішності державної політики.

Головний удар російських загарбників спрямовується на підрив єдності українського суспільства, тому вкрай актуальною проблемою виступає постійна діагностика стану суспільства, виявлення тенденцій його розвитку, пошук механізмів збереження та підсилення єдності українців.

Аналіз публікацій. Питання, присвячені вивченню як загальнотеоретичних, так і практичних аспектів геополітики, розглядалися в класичних працях Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, Н. Спайкмена, К. Хаусхофера та інших. У ХХ столітті геополітичні стратегії формуються такими дослідниками, як З. Бжезинський, С. Хантінгтон, А. Коул, Ф. Фукуяма. Визначення традиційних українських геополітичних цінностей містяться в дослідженнях вітчизняних мислителів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (М. Драгоманов, Д. Донцов, В. Липинський, С. Рудницький, Ю. Липа). Сучасний науковий аналіз тенденцій формування геополітичних цінностей в Україні здійснювався передусім такими авторами, як В. Дергачов, М. Дністрянський, М. Дорошко, А. Кудряченко, В. Храмов та ін., усвідомленню основних геополітичних інтересів країни присвячували увагу Д. Базив, В. Булгаков, С. Василенко, А. Луценко, Ж. Панченко, Д. Сирота, М. Шульга та ін. У той же час динаміка змін геополітичних цінностей українців під впливом сучасних подій є надзвичайно високою, їх вплив на консолідацію суспільства постійно підсилюється, тому окреслена проблематика потребує подальших досліджень.

Метою статті є з'ясування впливу процесів геополітичної та цивілізаційної самоідентифікації на сприйняття свідомістю громадян місця та ролі України у світі, а також на ставлення до демократичних інститутів і цінностей. Значущість цього завдання визначається як важливістю підтримки мобілізаційного ресурсу громадянського суспільства України під час війни, так і процесами повоєнного відновлення, модернізації країни, формування її суб'єктності на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішний розвиток суспільства, його здатність до самоорганізації для виконання складних завдань реформування та захисту своєї країни потребує консолідованої політичної нації. Як зазначає О. Резнік, один з авторів колективної монографії Інституту соціології НАН України «Українське суспільство в умовах війни», «політичною нацією вважається спільнота громадян, які володіють політичною суб'єктністю на підставі

колективної ідентичності поза інших соціальних відмінностей (етнічних, мовних, регіональних, класових тощо). Йдеться про розуміння нації як співгромадянства, спільноти, яка політично підкорила собі державу. Якраз колективна національна (громадянська) ідентичність, опосередковуючи інституційні норми, регулює між-особистісні та міжгрупові взаємодії на основі загальноприйнятих стійких цінностей, важливих для національної єдності» (Ukrainian society, 2022, p. 264).

Найважливішою умовою та невичерпним ресурсом консолідації суспільства є громадянська ідентичність – ототожнення людини з комплексом уявлень, що асоціюються з національно-державною спільнотою, із зобов'язаннями та правами стосовно інших членів цієї спільноти та до держави. На думку французького мислителя Е. Ренана, «існування нації є щоденним плебісцитом» у сенсі підтвердження своєї приналежності до неї через постійну, повсякденну участь в інститутах та інфраструктурі, спільних для всієї нації. Під час цього «плебісциту» формується національний світогляд. Він складається з урахуванням загального соціально-політичного досвіду людей. Громадянська ідентичність є джерелом і водночас результатом такого досвіду (Renan, 2000, p. 118–119).

Важливим показником та чинником консолідації суспільства, особливо під час війни, виступає геополітична ідентифікація українців, яка складається з комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних «політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів громадської свідомості, структура яких склалася в процесі та внаслідок тривалого історичного розвитку українського суспільства» (Shergin, 2010, p. 83).

Рівень консолідації громадян є провідним ресурсом як перемоги у війні, так і повоєнного відновлення та модернізації України. У даному контексті важливою проблемою є аналіз впливів військової агресії РФ на поляризацію та ідентифікацію українського суспільства, вивчення тенденцій та динаміки змін у соціально-політичних орієнтаціях і цінностях українців в умовах війни.

Дослідження, проведені фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова з 13 по 21 грудня 2022 року, продемонстрували якісні зміни в європейській самоідентифікації українців, їх орієнтаціях на повноцінне членство в ЄС та НАТО (Burkovskiy, Sydorenko, 2023). Якісний характер змін виявився не стільки в кількісних показниках підтримки даних інтеграційних напрямків, скільки у свідомому характері таких настроїв та їх розповсюдженні на всі регіони України.

В аспекті євроінтеграції помітні зрушення в геополітичних орієнтаціях українців відбулися під впливом Революції Гідності. Російська агресія зробила проблему інтеграційного вибору більш гострою та категоричною для українців. У такій ситуації процес євроінтеграції набув більшої глибини та значущості, перетворився на показник громадянської ідентифікації та змістовний орієнтир реформування країни. З 2013 по 2020 роки кількість прихильників євроінтеграції зросла з 48% до 56%, а кількість противників зменшилася вдвічі (з 36% до 18%) (Burkovskiy, Sydorenko, 2023; Identity of citizens, 2016; Should Ukraine meet, 2022). У той же час опитування свідчили про перевагу таких мотивів підтримки євроінтеграції, як високий рівень матеріального добробуту (59%) та правова захищеність (36%), повагу до цінностей демократії як мотив підтримки євроінтеграції обрали тільки 26% респондентів (Visa-free for, 2017).

Після початку повномасштабної війни спостерігаються суттєві зміни. У попередні роки противники євроінтеграції змінювали свою позицію як на користь

«євроінтеграції» (8%), так і в бік «невизначеності» (10%) (Identity of citizens, 2016). Ще у грудні 2021 року 27% опитаних виступали за неприєднання ані до Європи, ані до Росії, а 8% були прихильниками Євразійського економічного союзу (Burkovskiy, Sydorenko, 2023).

Військова агресія Росії в черговий раз виступила потужним каталізатором євроінтеграційних процесів та цивілізаційного вибору українців: 79,4% підтримують вступ до ЄС, противників – 7,9%. Цей результат продемонстровано по всій Україні, навіть на Сході, понад 67% опитаних проголосували «за», і лише 14% – «проти».

Українці все більше розуміють, що без реформ у соціально-політичній та економічній сферах суспільного життя вступ до ЄС неможливий. Більшість громадян (60%) вимагає від влади не тільки просування до членства, а, передусім, необхідних реформ, як головної умови успішності досягнення поставленої мети (Burkovskiy & Sydorenko, 2023; Should Ukraine, 2022).

Формування розуміння українцями наявності нерозривного зв'язку успішної євроінтеграції та проведення необхідних реформ має важливий наслідок для формування нового геополітичного статусу України, яка демонструє не лише рішучість та відповідальність у відносинах із партнерами, але й свідомість громадянського суспільства щодо необхідних умов вступу до ЄС.

Аналіз даних соціологічних досліджень дозволяє виявити наявність взаємозв'язку між геополітичними налаштуваннями громадян та їх цивілізаційними цінностями, зокрема прихильністю до демократії. Демократію підтримують ті, хто прагне євроінтеграції України та заперечують євразійський вектор розвитку (Ukrainian society, 2009, p. 348–357). Результати моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України за 2021 рік свідчать, що ця закономірність є відтворюваною (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок рівня підтримки демократії українськими громадянами та їх геополітичних орієнтацій (2021)

Твердження, що виявляють рівень підтримки демократії	Геополітичні орієнтації	
	Прихильники євроінтеграції	Прихильники союзу з РФ та Білоруссю
Демократія – найкращий політичний устрій для будь-якої сучасної держави	68,9	28,7
Для мене не важливо, демократія у нас, чи ні	18,1	40,6
Іноді авторитарний уряд буде кращим за демократичний	12,9	30,7

Джерело: (Reznik, 2022a)

Окрім євроінтеграції, потужним напрямком геополітичного орієнтування українців є членство в НАТО. Провідною мотивацією вступу до НАТО для українців виступає прагнення національної безпеки. Дані опитувань свідчать про активізацію цих процесів протягом 2016–2017 років, оскільки в цей час кількість українців, для яких членство в НАТО виступає провідною умовою національної безпеки, зросла на 15% (Identity of citizens, 2016; Public opinion, 2017).

Такі тенденції підсилюються в орієнтаціях українських громадян в аспекті гарантування безпеки після початку повномасштабної війни: 49% опитаних в усіх без винятку регіонах обрали НАТО як головного гаранта захисту суверенітету України, а ідею «нейтральності» підтримали лише 8,5% опитаних (на Півдні – 13% і навіть на Сході – майже 17%) (Burkovskiy, Sydorenko, 2023).

У загальнонаціональних опитуваннях, які були проведені Київським міжнародним інститутом соціології у 2022 році, було виявлено, що українці не тільки покладаються на зовнішню допомогу, але й самі демонструють готовність до боротьби за територіальну цілісність своєї країни (див. табл. 2).

Таблиця 2

Ставлення українців до територіальної цілісності держави

Дата опитування	Абсолютна підтримка територіальної цілісності	Визнання можливості територіальних поступок
Травень 2022 р.	82%	10%
Липень 2022 р.	84%	10%
Лютий 2023 р.	87%	9%

Джерела: (Dyamic..., 2023; Reznik, 2022b)

Рішучість українців захищати територіальну цілісність, незважаючи на затягування війни та створення нових загроз, свідчить про формування патріотичного консенсусу громадянського суспільства, безкомпромісного прагнення визволення всієї території України. Дослідження показують, що протягом 2022 року фактично стираються регіональні та мовно-етнічні розбіжності в цьому питанні.

Важливою для забезпечення консолідації суспільства та накопичення потенціалу спротиву російській агресії є виявлена тенденція до взаємозв'язку геополітичних налаштувань громадян України та їх готовності до опору (див. табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок рівня готовності українських громадян до опору та їх геополітичних орієнтацій (2022)

Позиція респондента у випадку вторгнення Росії	Геополітичні орієнтації			
	Вступ до ЄС	Вступ до ЄАЕС	Неприєднання до жодного союзу	Важко відповісти
1. Приєднання до Збройних Сил для боротьби з агресором	10,9	1,6	5,9	5,2
2. Приєднання до добровільних формувань для боротьби на фронті та в тилу ворога	19,1	4,4	9,0	9,9
3. Надання невійськової допомоги	31,8	8,2	21,8	14,2
4. Збереження власного життя	14,8	22,5	21,8	18,9
5. Виїзд за кордон	2,7	2,2	4,0	3,9
6. Заперечення можливості агресії	7,4	41,8	17,4	12,0
7. Важко відповісти	13,3	19,2	20,3	36,1

Джерело: (Reznik, 2022a)

Таким чином, найбільшу активність у захисті своєї країни (позиції 1, 2, 3 у таблиці) виявили громадяни з європейськими геополітичними налаштуваннями, 61,8% яких обрали найрішучіші позиції спротиву. Серед «євразійців» частка налаштованих на активний спротив сягнула лише 14,2% опитаних, серед прихильників нейтралітету таких виявлено вже 36,7%.

Важливим аспектом геополітичної налаштованості українців є бачення майбутніх відносин із Росією з огляду, з одного боку, на глибокі традиції соціально-економічного та культурного співіснування, з іншого – на військову агресію, територіальну анексію, відмову визнати Україну суверенною державою, а не складовою Російської імперії.

На підставі аналізу даних багаторічних соціологічних досліджень можна виділити три етапи еволюції бачення українцями відносин із Росією.

1. За період до Революції Гідності спостерігалось зниження частки тих, хто хотів об'єднання України та Росії в спільну державу. У квітні 2008 року такої думки дотримувалися 20% опитаних, а в листопаді 2013 року – тільки 9%. Кількість тих, хто виступав за «закриті» кордони, була постійною на рівні 10-12%, відповідно 11% змінили ідею «об'єднання» на ідею «дружніх відносин» (How Ukrainians, 2022).

2. Починаючи з 2014 року, ідея «об'єднання» зазнала подальшої девальвації, її прибічники склали 5–6%. Опитування показали, що, на думку близько половини респондентів (49%), нормалізація відносин між Україною та Росією може відбутись лише у віддаленій перспективі за наявності конкретних умов. На Донбасі в перспективі покращення відносин України та Росії вірили 63% опитаних, у Центрі – 52%, на Заході та Півдні – 43% та 42% відповідно. Майбутні україно-російські відносини, на думку українців, могли розвиватись за наступними сценаріями: обмеження відносин та співробітництва, збереження режиму санкцій та запровадження візового режиму (35%); обмежена співпраця у стратегічних галузях, продовження контактів та діалогу, але чітке визначення провідних питань, щодо яких неможливі компроміси (28%); пошук компромісів у відносинах із Росією задля припинення конфлікту та відновлення мирних відносин (15%) (Ukraine – Russia, 2017).

3. Після розв'язання повномасштабної війни у 2022 році українці виявляють налаштування на кардинальний розрив із Російською імперією (див. табл. 4).

Таблиця 4

Бачення українцями відносин із Росією (2022)

Варіанти відповідей	Дата опитування			
	Лютий 2021 р.	Листопад 2021 р.	Лютий 2022 р.	Липень 2022 р.
Відносини, як з іншими державами – із закритими кордонами, візами, митницями	39	39	44	79
Україна та Росія мають бути незалежними, але дружніми державами – із відкритими кордонами, без віз та митниць	49	49	48	11
Україна та Росія мають об'єднатись в одну державу	6	6	5	1
Важко сказати	6	6	3	8

Джерела: (How Ukrainians see..., 2022; Smola, 2023)

Можна побачити, що помірно позитивне бачення українцями дружнього співіснування України та Росії як суверенних, але незалежних держав під впливом повномасштабної війни обвалилося з 48% до 11%, натомість підтримка жорсткого відмежування від Росії стрімко зростає з 44% до 79%. Важливим є також регіональне єднання в даному аспекті – у всіх регіонах переважна більшість (від 86% на Заході до 70% на Сході) вважає, що між Україною та Росією мають бути закриті кордони з візами й митницями (How Ukrainians see, 2022; Smola, 2023).

Розуміння українцями важливості підтримки західних партнерів дозволяє розвивати активну комунікацію з урядами та громадськістю країн світу, цілеспрямовано працювати над створенням антиросійської коаліції держав, що захищають демократію, право та мир. Переважна більшість українців вважає наші перемоги спільними із Заходом, розглядає війну проти російських агресорів як історичну битву проти несправедливості, жорстокості та зла.

Важливим є також, що 73% українців вірять у довготривалу підтримку західних партнерів, розуміння неможливості миру за рахунок втрати суверенітету та територіальної цілісності нашої країни. Українці в більшості бачать Україну складовою Заходу (90% за членство в ЄС і 73% за членство в НАТО). В умовах проведення РФ псевдореферендумів, розповсюдження пропагандистських наративів щодо характеру та причин війни, громадська консолідація в геополітичних прагненнях є справжньою зброєю проти агресора (Perceptions of the, 2022).

Дані досліджень свідчать про зростаючу свідомість та зрілість українського суспільства, оскільки громадяни позбуваються «комплексу меншовартості» (85% вважають внесок саме українців таким, що дорівнює підтримці Заходу, або вищим) та упередженості оцінок (лише 10% приписують успіхи винятково Україні). У зв'язку з цим дуже важливою виглядає робота над поглибленням усвідомлення належності України до західної цивілізації та розуміння боротьби з російським агресором як спільної битви за право та справедливість (Ukrainian national, 2023; Geopolitical orientations, 2022).

Висновки. Повномасштабна війна, розв'язана російським агресором у 2022 році, не створила в Україні атмосфери паніки, страху та непевності, на що сподівався ворог. Навпаки, загроза існуванню суверенної, незалежної України, безпечному життю кожної людини призвела до безпрецедентної консолідації громадянського суспільства навкруги цінностей цивілізаційного вибору: демократії, свободи та незалежності. Це підсилило та кристалізувало євроатлантичні орієнтації українців, оскільки дані налаштування зі сфери теоретичних міркувань перейшли в практичні переконання під впливом реального досвіду подій відкритої російської агресії 2014–2022 років. З іншого боку, підсилення євроатлантичної орієнтації українців стало додатковим джерелом сили України, оскільки громадяни західної геополітичної ідентифікації продемонстрували найбільшу рішучість у захисті територіальної цілісності та суверенітету своєї країни.

Війна РФ проти України у 2022 році зробила геополітичні прагнення українців майже однозначними. Підтримка європейської інтеграції та членства в НАТО демонструє абсолютну більшість та регіональну консолідацію. Позитивна динаміка даних процесів підтверджується не лише кількісними, але і якісними показниками, зокрема, розумінням необхідності модернізаційних реформ; майже повним зникненням радянської ностальгії; підсиленням власної громадсько-політичної ідентичності та міжнародної суб'єктності України в контексті євроатлантичної інтеграції.

Дослідження переконливо демонструють тісний зв'язок геополітичних цілей та підтримки демократичного устрою. Підтримка прихильниками євроінтеграції демократичних цінностей створює фундамент для успішного повоєнного відновлення та проведення модернізаційних реформ в Україні. Взаємозв'язок між європейськими орієнтаціями українців і демократичними цінностями підтверджує глибину та свідомий характер здійсненого Україною цивілізаційного вибору.

Важливим завданням для політичних суб'єктів у даному аспекті виступає збереження та підтримка високого рівня консолідації суспільства, використання його потенціалу для ефективної відбудови та подальшого успішного розвитку країни. Для цього потрібні відповідальні політичні інститути та лідери, здатні здійснювати ефективну взаємодію як між різними соціальними групами в середині суспільства, так і з партнерами на міжнародній арені.

References [Список використаної літератури]

- Burkovskiy, P., Sydorenko, S. (2023, January 3). *The South and the East believed in NATO and demand reforms: what do the regions think about the future of Ukraine*. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation [in Ukrainian]. [Бурковський П., Сидоренко С. Південь та Схід повірили в НАТО та вимагають реформ: що думають регіони про майбутнє України. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2023. 3 січня. URL: <https://dif.org.ua/article/pivden-ta-skhid-povirili-v-nato-ta-vimagayut-reform-shcho-dumayut-regioni-pro-maybutne-ukraini> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Dynamics of readiness for territorial concessions for the earliest possible end of the war (2023, February 14–22). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Динаміка готовності до територіальних поступок для якнайшвидшого завершення війни: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 14–22 лютого 2023 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1192&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Geopolitical orientations of residents of Ukraine (2022, July 6–20). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Holovakha, E., Panina, N. (2001). Post-Soviet deinstitutionalization and formation of new social institutions in Ukrainian society. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 5–22 [in Ukrainian]. [Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.]
- How Ukrainians see relations between Ukraine and Russia (2022, July 6–20). *The results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Якими українці бачать відносини України та Росії: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1127&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Identity of citizens of Ukraine in new conditions: state, trends and regional features (2016). *National security and defense*, 3(4), 3–58 [in Ukrainian]. [Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції та регіональні особливості. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 3–4. С. 3–58. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf (дата звернення: 17.06.2023).]
- Parliament Bill. (1947). HC Deb. 11 November, 444, 203–321 [in English].
- Perceptions of the contribution of Western support to the recent successes of the Ukrainian army (2022, September 15–22). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Сприйняття внеску підтримки Заходу у нещодавні успіхи української армії: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 15–22 вересня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1139&page=1> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Public opinion of the population of Ukraine about NATO*. (2017, June 9–13). Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation and the Razumkov Center [in Ukrainian]. [Громадська думка населення України про НАТО. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва

- та Центру Разумкова. 2017. 9–13 червня. URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naseleennyia-ukraini-pro-nato> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Renan, E. (2000). What is a nation? *Nationalism. Anthology*. In Protsenko, O., Lisovyi, V. (edit). Kyiv: Smoloskip, 107–120 [in Ukrainian]. [Ренан Е. Що таке нація? Націоналізм. Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000. С. 107–120.]
- Reznik, O. (2022a, August 30). European integration aspirations of Ukrainians: from ambivalence to expression. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation [in Ukrainian]. [Резнік О. Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до вираження. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2022. 30 серпня. URL: <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Reznik, O. (2022b). Territorial integrity of Ukraine in public opinion during the war. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation. *November 7, 2022* [in Ukrainian]. [Резнік О. Територіальна цілісність України у громадській думці під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2022. 7 листопада. URL: <https://dif.org.ua/article/teritorialna-tsilisnist-ukraini-u-gromadskiy-dumtsi-pid-chas-viyni> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Shchur, M. (2015, February 2). Ukrainian weapons – civil society – the main object of Russian aggression – historian. *Radio Svoboda Ukraine* [in Ukrainian]. [Щур М. Українська зброя – громадянське суспільство – головний об'єкт агресії Росії – історик. *Радіо свобода Україна*. 2015. 2 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26825543.html> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Shergin, S. (2010). Geopolitical identity of Ukraine in the conditions of globalization. *Ukrainian scientific journal Education of the region. Politology. Psychology. Communications*, 2, 81–87 [in Ukrainian]. [Шергін С. Геополітична ідентичність України в умовах глобалізації. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Політологія. Психологія. Комунікації. 2010. № 2. С. 81–87.]
- Should Ukraine meet all EU requirements for early accession. (2022, July 6–20). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Чи має Україна виконувати всі вимоги ЄС для якнайшвидшого вступу: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1126&page=> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Smola, L. (2023, May 27). How do Ukrainians feel about Russia and its citizens? We were never brothers. *Dzerkalo Tyzhnya* [in Ukrainian]. [Смола Л. Як українці ставляться до Росії та її громадян? Братами ми ніколи не були. *Дзеркало тижня*. 2023. 27 травня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jak-ukrajintsi-stavlajatsja-do-rosiji-ta-jiji-hromadjan-bratami-mi-nikoli-ne-buli.html> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukraine – Russia: what should be the format of future relations? (2017, March 16). *Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation and the Razumkov Center* [in Ukrainian]. [Україна – Росія: яким має бути формат майбутніх відносин? *Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центру Разумкова*. 2017. 16 березня. URL: <http://dif.org.ua/article/ukraina-rosiya-yakim-mae-buti-format-maybutnikh-vidnosin> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukraine 2015–2016: the reform challenge (assessments). *Ukrainian Center for Economic and Political Research named after O. Razumkov* [in Ukrainian]. [Україна 2015–2016: випробування реформами (аналітичні оцінки). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2016.pdf (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukrainian national interests and values: public awareness and reassessment. (2023). *Political research*, 1(5), 142–162 [in Ukrainian]. [Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка. *Політичні дослідження*. 2023. № 1(5). С. 142–162.]
- Ukrainian society 1992–2009. Dynamics of social changes* (2009). Eds. by Vorony, V., Shulgy, M. Kyiv: IS NASU, 506 p. [in Ukrainian]. [Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ : ІС НАНУ, 2009. 560 с.]
- Ukrainian society in the conditions of war* (2022). Collective monograph. Eds. by Golovakhy, N., & Makeev, N. Kyiv, 410 p. [in Ukrainian]. [Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.]
- Visa-free for Ukrainians is public opinion. (2017, 21 June). *Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation* [in Ukrainian]. [Безвіз для українців – громадська думка. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2017. 21 червня. URL: <http://dif.org.ua/article/bezviz-dlya-ukraini-gromadska-dumka> (дата звернення: 17.06.2023).]

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023

Novakova O. V., Ostapenko M. A.

Department of Political Sciences,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
Pyrohova str., 9, Kyiv, 01601, Ukraine

THE EVOLUTION OF GEOPOLITICAL VALUES AND ORIENTATIONS OF UKRAINIANS UNDER THE INFLUENCE OF THE WAR

Summary

The article analyzes of the dynamics of the processes of geopolitical and civilizational self-identification of Ukrainians, the impact on the perception of the consciousness of citizens of the place and role of Ukraine in the world, as well as on the attitudes to Western institutions and values. Empirical indicators of the state of society, trends in its development, the search for mechanisms to preserve and strengthen the unity of Ukrainians, particularly in the context of their geopolitical orientations, are monitored. The main attention is paid to the study of qualitative and quantitative changes in the attitude of Ukrainians to the processes of European integration, Ukraine's accession to NATO, the relationship between modernization reforms of Ukrainian society and the pace of Euro-Atlantic integration processes, cultural and civilizational development guidelines. The focus is on the problem of consolidating Ukrainian civil society, using its potential for effective reconstruction and further successful development of the country. It was determined that the strengthening of the Euro-Atlantic orientation of Ukrainians became an additional source of Ukraine's power, as citizens of Western geopolitical identification demonstrated the greatest determination in protecting the territorial integrity and sovereignty of their country. The study showed the almost complete disappearance of the complexes «inferiority» and «Soviet nostalgia», the actualization of socio-political identity and the understanding of Ukraine's international subjectivity in the context of Euro-Atlantic integration. Preservation and maintenance of a high level of consolidation of society requires responsible political institutions and leaders capable of implementing an effective state policy of restoring and reforming society, protecting and supporting the sovereignty of Ukraine in the international arena.

Key words: geopolitical orientations, socio-political identity, civilizational values, democratic consolidation, European integration.

UDC 327:339.9

Poble D. K.

Professor Assistant,
Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua, dmitrypoble@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5898-3343>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288712>

Mindelis A. N.

Postgraduate Student,
Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: amina.mindelis@gmail.com
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288712>

**COLLISION TRENDS IN THE BILATERAL RELATIONS OF EGYPT
AND ETHIOPIA DURING THE LAST DECADE**

The fluctuations in Egypt's and Ethiopia's foreign policies, in general, and in relation to a non-consumptive hydropower project being built by Ethiopia on the Nile, in particular, go back centuries. The *purpose* of this article is to study the collision tendencies of bilateral relations between Egypt and Ethiopia in the last decade. The article indicates a certain degree of uniqueness due to its actuality from a practical point of view, and, despite the availability of numerous *research works and publications* on the subject written by Ukrainian-, US-, and British-based researchers of Ethiopian and Egyptian origin, and official documents of the concerned countries, it reveals a certain scientific demand. The inter-disciplinary nature and subject of the research resulted in the use of two basic *research methods*, such as case study and event analysis, supported fragmentarily by historical, functional, geopolitical, and empirical methods. The two methods mentioned allowed for reviewing the quantitative and qualitative peculiarities of the problem. The application of the historical method gave a reference to the initial source of a legal settlement in the last century; the use of the functional method determined the level of development of relations between Egypt and Ethiopia; the use of the geopolitical method made it possible to determine the situation and the involvement of main actors in the region during the last decade; and the empirical component is presented in the form of statistical, sociological, financial, and economic data, as well as archival materials. A cautious *prognosis* was added with the purpose of forecasting the further outcome of the conflict around the waters of the Nile.

Key words: collision trends, foreign policy priorities, bilateral relations, a non-consumptive hydropower project, the main actors in the region, legal settlement.

Introduction. The raised tension in bilateral relations between Egypt and Ethiopia, due to the difference in their opinions and motivations regarding the use of water from the Nile River, is prompting regional states to start a real competition for water, food, and energy security. The role of water may dominate in the future, and it will be more important than oil. The water supply may turn into the main geopolitical problem of the 21st century, so the mentioned subject seems to be the

topic of the day. Therefore, it is obvious that the scarcity of water resources, on the one hand, and the lack of efficient distribution and management, on the other hand, initiate the conflicts.

Construction of the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD), a non-consumptive hydropower project being built by Ethiopia on the Nile, has strained relations between Ethiopia and Egypt, two nations that respectively frame the project as a matter of urgency and an existential threat. However, this conflict is not only about physical resources but also extends to the very identities of the two states.

This research work highlights the essential points related to the factors escalating tension between the two countries, the role of historical perspectives for the use of Nile waters, and the formulation of resource allocation policies.

The aim of the study is to analyze comprehensively and reveal the evolution of the formation and establishment of international relations between Ethiopia and Egypt over the last decade, as well as review the events that have triggered the current conflict between the countries.

The preparation of the article inquired into the following **main tasks** for the research, i.e., to:

- review the historical background of the bilateral relations between both countries;
- analyze Egyptian-Ethiopian relations in the context of disagreements regarding the construction and engagement of the "Renaissance" dam;
- highlight the relevance of the Egyptian-Ethiopian conflict as a factor in the emergence of certain problems and threats in international relations.

Different types of literary sources were used to conduct the study: research works of Ukrainian and international scientists, scientific articles and publications of foreign researchers, documents, statistical data and photos, and electronic resources. It is advisable to cite the publications and studies of Ukrainian authors, such as Bovsunivskiy (2015), Woloshyn (2020), Kryvega & Sukhareva (2022), Pavlyvoda (2017), Panchenko (2020), Kucherenko (2020), Zelinskyi (2022), etc. The research works of Ukrainian scientists give us an objective assessment, which allows us to create a comprehensive view and to understand more correctly the essence of the relationship between Egypt and Ethiopia from an unbiased outsider's point of view through the prism of events and news. Thus, Bovsunivskiy (2015) explains the collision trends from a historical point of view, which is the origin of the problem between the two countries. Kryvega and Sukhareva (2022) examine the conflict from the point of view of water resources as a key factor of social development, especially in Africa, and a vital factor in encouraging people to fight for the right to possess them. Kucherenko (2020) explains the reasons why the iconic project has led to a large-scale crisis in northeastern Africa. The variety of sources for foreign researchers includes the publications of such authors as Mercy (2020), Hamdy & Rasheedy (2007), Smiegel (2020), Ramani (2021), Ahmady (2020), Aboye & Metcalfe (2021), Zegeye (2022), Zekhal (2009), Rennick (2013), Kirk (2016), Kendie (2018), Hailemichael (2019), Langer (1935), and Kalpakian (2015). The specific reference to the research works of foreign scientists is subjective in terms of thoughts and perceptions; since the list of references includes the publications of American, Arab, European, and African researchers, etc., this contributes to the creation of your personal opinion towards

the bilateral relations of these countries. For example, Ahmady (2020) argues and explains the origin of the situation in which Ethiopia threatens Egypt and what this indicates. Aboye & Metcalfe (2021) inform on the political ideology in contemporary Ethiopia, which may make obvious the country's motivation for the commission of the Renaissance project. Kendie (2021) writes about Egypt and the essence of hydropolitics on the Blue Nile River, which in turn explains Egypt's position on the conflict. The chronological framework of the study dates back to the 1900s as the initial boundary, and it ends in 2023. The lower limit is due to the conclusion of the treaty between England and Ethiopia in 1902, which indicated the first attempts to mark the border between Sudan and Ethiopia. The upper limit of the chronology ends with the present, where the conflict between the two countries still worries international relations.

The basic material. The African continent is currently facing far more conflict than any other. The most common reason for the emergence of such a conflict is the competition between countries due to a lack of resources. A vivid example of such conflicts can be the conflict between Egypt and Ethiopia due to the construction of the Addis Ababa "Renaissance" dam on the Nile River, which may, in turn, escalate the further conflict between the two countries. It is appropriate to mention that it concerns precisely the economic factors that aggravate regional conflicts. To understand what is happening in the relations between Egypt and Ethiopia, it is worth paying attention not only to the statements of the two countries' officials, dictated at times by the momentary conjuncture but also to look at the situation from a wide perspective. It may include the public opinion of the world community on this problem, the position of the key actors in world politics, as well as a review of the problem in retrospect since everybody knows well that the conflict situation did not appear right now, not even 10 years ago, when the construction project was on the discussion stage, but much earlier.

"Egypt is a gift of the Nile," said the ancient Greek historian Herodotus. More than two thousand years have passed, but the river still has no less, if not more, importance in the lives of the Egyptians. Egypt's water resource is estimated at about 60 billion cubic meters annually, most of it from the Nile River, in addition to very limited amounts of rainwater and deep groundwater in the deserts. (Affi, 2021). The river provides both drinking water and moisture for irrigating crops such as wheat, cotton, corn, sorghum, and sugarcane, as well as many types of fruits and vegetables. Over 90% of Egypt's territory is occupied by hot and dry tropical deserts, and almost the entire population of the country (95.7%) is located along the banks of the Nile (Zahran, 2014).

Egypt, with its more than 100 million populations, uses less than 600 cubic meters of water per capita annually, while a normal existence, according to the UN, needs at least 1000 cubic meters per capita (Worldometer, 2023). The problem of water resource shortages will become increasingly acute in the future due to climate change, population growth, and increased water consumption, including for the needs of industry and agriculture. Diagrams of agricultural production's growth in both countries over the past several decades can serve as a demonstration of the increase in the consumption of Nile waters (see fig. 1).

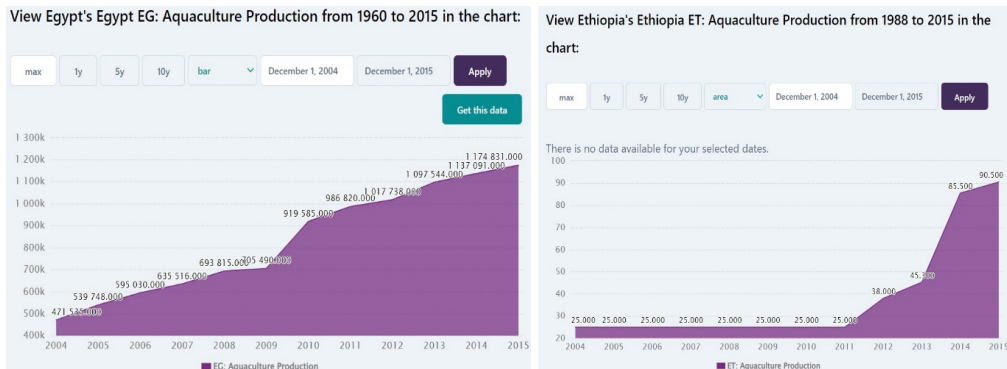

Fig. 1. Agriculture production in Egypt and Ethiopia

Source: CEIC Data Global Base

Thus, in February 2014, the Ministry of Water Resources and Irrigation of Egypt published the report "Water deficit in Egypt. Urgent need for regional cooperation of the Nile Basin countries", which states that by 2030, only because of population growth, the amount of water per capita in Egypt annually will fall below the mark of 500 cubic meters, which is the threshold of absolute scarcity. The availability of fresh water in Egypt is 660 cubic meters per person – this is one of the lowest indicators in the world. The Nile River provides water for more than 90% of Egypt. Almost the entire population of the country lives densely in the Nile Valley. About 60% of the water comes from the Blue Nile, one of the two main tributaries (Pavlyvoda, 2017).

Next, it is worth finding out why Ethiopia itself is the main reason for the growth of the Egyptian problem. The reason is that the sources of the Nile River are located outside of Egypt.

The Nile is formed by three main rivers: the White Nile, the Blue Nile, and the Atbara River, which carry their waters from the Ethiopian highlands. The White Nile and the Blue Nile merge into a single Nile river near Khartoum, the capital of Sudan, and a little further downstream, near the Sudanese city of Atbara, the river of the same name (sometimes it is called Atbarah) joins the Nile. According to various data, the contribution of the Blue Nile to the total volume of Nile waters ranges from 65% to 85% (Bovsunivskyi, 2011). And now Ethiopia is completing the construction of a huge dam on this river with a volume of 74 cubic kilometers (for comparison, the annual flow of the Nile in the Aswan area is about 84 cubic kilometers) and is preparing to fill it within three years. It is clear that under such a development, Egypt may annually face the lack of a huge amount of water, which will inevitably lead to serious consequences of both ecological and socio-economic origin. The problem is compounded by the fact that the substantive legal documents regulating the use of Nile waters grant such a right only to Egypt and Sudan. It is to them that Cairo refers, calling for support from the world community and demanding Ethiopia stop construction (Aboye, 2021).

For a more precise understanding of the situation, the legal position of Egypt should be considered. The legal status of the Nile was determined at a time when most modern African states did not yet exist as independent actors on the world political stage. The territories in the upper reaches of the Nile were British and Belgian colonies, and only Egypt and the Ethiopian Empire were independent states in the Nile basin. In 1902, a treaty was signed between England and Ethiopia (see fig. 2).

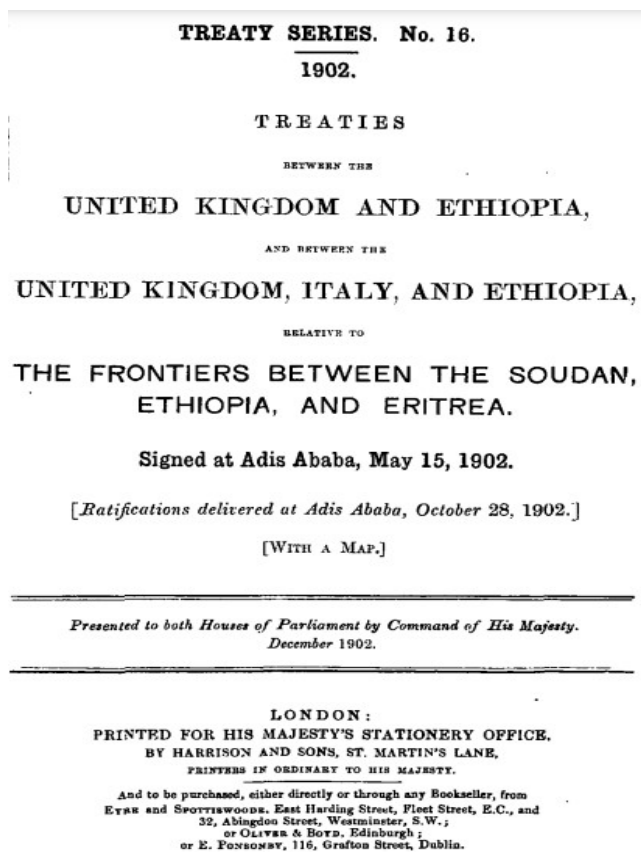

Fig. 2. Treaties between the United Kingdom and Ethiopia, and between the United Kingdom, Italy, and Ethiopia, related to the Frontiers between the Sudan, Ethiopia, and Eritrea
Source: E-Marefa (Digital Arabic Database). Retrieved from: https://m.marefa.org/images/bd/bd/Treaty_of_Addis_Ababa_1902.pdf

The Anglo-Ethiopian Treaty of 1902 was intended to define the border between Sudan and Ethiopia. In addition to this treaty, the governments of Great Britain, Italy, and Ethiopia agreed to make a series of changes to the border between Sudan and Eritrea (the original colony of Italy) and to the border between Ethiopia and Eritrea. Although the latter lasted until the Italian-Ethiopian War of 1935–1936 (and was essentially restored by the British military administration in 1941 and existed until the Ethiopian-Eritrean Federation in 1952), the Sudanese-Ethiopian border has remained virtually unchanged to this day. The treaty was the culmination of lengthy negotiations between Emperor Menelik and the British agent in Ethiopia, Lt. Col. J.L. Harrington. Another agreement, determining the water use of the Nile, was concluded between Great Britain, under whose leadership Sudan was then, and Egypt in 1929 (Langer, 1936). The title of this set of documents is "Great Britain, Northern Ireland, and Egypt: Exchange of Notes on the Use of Nile Waters for Irrigation." The documents, including a letter from the head of Egypt's Council of

Ministers, Mohammed Mahmoud Pasha, to the High Commissioner to Egypt, Lord George Lloyd, include a proposal to include a clause in the treaty that would prevent Sudan from withdrawing more than 126 cubic meters of water per second (4 cubic meters) from the Nile during floods (km per year) (Zeghal, 2009).

Immediately after gaining independence in 1956, Sudan demanded a revision of the agreements. It is clear that 4 cubic kilometers per year for the largest territory of the African country at the time was unacceptably small. As a result, on November 8, 1959, a new agreement was signed: "Agreement between the Republic of Sudan and the United Arab Republic on the full use of Nile waters" (Kryvega, 2022). Over time, the annual flow of the Nile in the Aswan area reached its current volume of 84 cubic kilometers, of which, according to the new agreement, Egypt received 55.5 cubic kilometers and Sudan 18.5 cubic kilometers. Another 10 cubic kilometers were determined by the parties as annual losses due to evaporation. Also, Egypt undertook to pay Sudan compensation in the amount of 15 million Egyptian pounds for the damage that will be caused to the environment during the construction of the Sadd El-Aali reservoir.

In the same agreement, it is stated that in the event of any questions concerning the use of the Nile waters or the carrying out of any works on the Nile by other Nile basin states, Egypt and Sudan must develop a joint position and agree to or impose a ban on conducting works on the river (Ahmady, 2022). Egypt primarily refers to these agreements in its dialogue with Ethiopia and other Nile basin countries, justifying the inviolability of its rights to 55.5 cubic meters per km of water annually. But the subject of these agreements is not a single Nile country, except for Egypt and Sudan, due to the fact that the countries at that time could not be participants in these negotiations as they were not independent. In 1993, Egypt concluded a framework agreement with Ethiopia, in which the parties undertook to carry out joint projects to reduce the discharge of waste into the river and increase the inflow of water and not to act to the detriment of each other's interests; however, none of the measures led to the joint implementation of mutually beneficial projects in the field of water resources. Egypt's tough position on the use of Nile waters and long fruitless negotiations among the Nile Basin countries, especially active in the last two decades, led to the signing of the Agreement on May 14, 2010 by Tanzania, Uganda, Rwanda, and Ethiopia, despite the protests of Egypt and Sudan on the basics of interaction in the Nile basin, where in paragraph 6 of Article 3 there is an undisputed reference to the right of the countries of the Nile basin to use Nile waters within their borders at their own discretion. Over time, the Ministers of Water Resources of Egypt, Muhammad Nasr al-Din Alyam, and Sudan's Kamal Ali condemned the signing of the agreement. In a joint statement, the ministers emphasized that they support the initiative of the Nile Basin countries to implement hydropower projects, but this should not come at the expense of reducing Egyptian and Sudanese water quotas (Hamdy, 2007).

Soon, the signed agreement became the basis for the implementation of the practical project. In 2011, in the Ethiopian region of Benishangul-Gumuz, 40 km east of the border with Sudan, on the Blue Nile River, the construction of the "Great Renaissance of Ethiopia" hydroelectric power plant began (see fig. 3), which will become the largest construction of its kind in Africa.

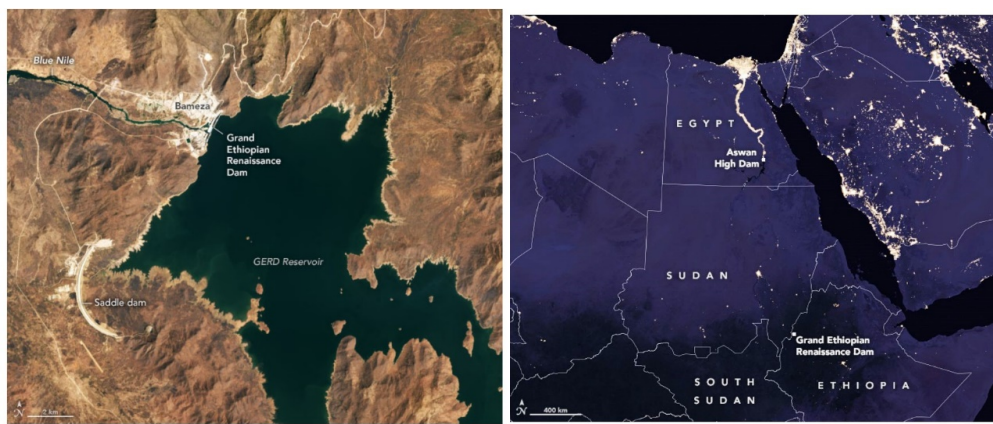

Fig. 3. Construction of the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD)

As it was planned before, the construction was supposed to be completed in the summer of 2017, but due to critical changes that had to be made to the project, the work is still ongoing. The design capacity of the HPP is 6,000 megawatts, and the cost is \$4.7 billion. The start of the implementation of this project coincided with the events of the "Arab Spring" in Egypt, which captured the public's attention to the country's internal problems and gave them the opportunity to actively engage in construction (Mersie, 2020). Many believed that Ethiopia could not afford such an ambitious project in financial terms, especially since the country's authorities planned to commence it with their own funds and minimal borrowing in order to gain all the rights to the object after construction. When the situation in Egypt stabilized, it turned out that the construction of the dam was actively developing. Today, Egyptians blame former President Mohammed Morsi, who was unable to solve the construction problem due to a lack of true information. Muhammad Morsi, like other presidents of Egypt before him, drew attention to this problem and threatened war with Ethiopia in case of a decrease in Nile waters entering the country. Muhammad Morsi, like other presidents of Egypt before him, drew attention to this problem and threatened war with Ethiopia in case of a decrease in Nile waters entering the country. The American private intelligence and analytical company Stratfor even considered the possibility of a military operation by Egypt with the help of regular troops or special forces to destroy the dam but concluded that the probability of such an intervention is extremely unlikely since Egypt and Ethiopia do not share a common border and the distance between the countries is fairly considerable. Despite the aggressive actions on the part of the Egyptians, Ethiopia continued the construction of the hydroelectric power plant, convincing Egypt and Sudan that nothing is in danger for these countries and, on the contrary, the appearance of such a powerful source of electricity will make the entire region more developed. And finally, in Khartoum on March 23, 2015, the leaders of the three countries signed the Agreement on the Declaration of Principles between the Arab Republic of Egypt, the Federal Democratic Republic of Ethiopia, and the Republic of Sudan. This document defines 10 principles that all three states agree on. The main opinion is that Egypt and Sudan agree that Ethiopia can build a hydroelectric power plant, but Ethiopia must share information about

all stages of construction and further operation of the facility with its neighbors, sell excess energy in priority order to Sudan and Egypt, and also voluntarily comply with all recommendations of experts. The most important point is the 5th point, which is called "Principle of Cooperation in the First Filling and Management of the Dam", where the three countries, based on expert opinions, proposed to develop rules for filling the dam under different scenarios and rules for annual management of the facility, which the owner (i.e., Ethiopia) can sometimes adjust (Woloshyn, 2020). Undoubtedly, the conclusion of this agreement was a victory for Ethiopia. Now a new facility under construction (strategic for the entire region) is becoming a given that countries cannot refuse.

Was the signing of the Declaration of Principles a defeat for Egypt? On the one hand, the benefit from it is not very small. After the commissioning of the hydroelectric power plant, Egypt will have the opportunity to purchase energy at discounted prices. On the other hand, the new dam will be a powerful lever of pressure on Egypt, which is completely dependent on the Nile. It would seem that the second argument is much stronger than the first, but only at first glance. The signing of the agreement gave Egypt the opportunity to claim at least some advantages in the future; besides, there were still several years of construction ahead, during which Cairo planned to agree with Addis Ababa on all disputed issues. Otherwise, Egypt could be left with nothing. As of now, in 2023, when the construction of the facility is nearing completion, we see that, despite dozens of meetings, the parties have not reached a consensus on the most important point of the Declaration of Principles: when and how to fill the dam and who will manage it. This time, the rhetoric from Cairo and Addis Ababa is even tougher. Both with their words and actions, the leaders of the two countries show determination in defending their positions and even talk about readiness for a possible armed conflict. When studying this conflict, it is difficult to say with confidence on whose side the power is now, so it is necessary to focus attention on the assessment of the armed forces and mobilization of resources.

According to the data from the Global Fire Power non-governmental organization, the population of Egypt in 2023 was 107,170,524. The total military personnel was 1,220,222; active personnel: 440,000; reserve personnel: 480,000; paramilitary units: 300,000; among them: Air Force personnel: 50,000; Army personnel: 682,000; Navy personnel: 32,500.

The Egyptian Army had 4,664 (stock) and 3,032 (readiness) tanks; 77,596 (stock) and 50,437 (readiness) vehicles; about 4,500 artillery systems; and about 3,000 anti-aircraft weapons (including more than 2,000 portable anti-aircraft missile systems, MANPADS). Military aviation includes 245 fighters, 88 attack aircraft, and 325 helicopters. The Navy had at its disposal 8 submarines, 2 helicopter carriers, 13 frigates, 7 corvettes, 48 patrol boats, and 23 mine sweepers (Global Fire Power, 2023).

According to the data from the Global Fire Power non-governmental organization, the population of Ethiopia in 2023 was 113,656,596. The total military personnel was: 150,000; active personnel: 150,000; reserve personnel: 0; paramilitary units: 0; among them: Air Force personnel: 5,000; Army personnel: 65,000; Navy personnel: 11,000.

The Ethiopian Army had 468 (stock) and 281 (readiness) tanks; 6,240 (stock) and 3,744 (readiness) vehicles; and about 600 artillery systems (Global Fire Power, 2023).

As military experts believe, Ethiopia currently has a well-trained army at its disposal. From 2005 to 2015, it was the subject of a deep modernization. The country

actively participates in UN peacekeeping missions in Darfur and South Sudan, as well as in Somalia. In 2015, Ethiopian peacekeepers made up the second-largest group in the "blue helmets" of the UN and the African Union. Ethiopia's armament is mainly represented by Soviet weapons, but in recent years the supply of Chinese equipment has increased.

To understand the situation more correctly, two main factors should be taken into consideration, namely: Egypt and Ethiopia are, firstly, very large countries (in terms of population, territory, and GDP), which play an important role in regional politics; and, secondly, these are countries that conduct a very active foreign policy, maintaining good relations with the key world powers and international organizations, and their leaders enjoy certain authority in the area of foreign policy.

On May 19, 2020, UN Secretary-General Antonio Guterres spoke about overcoming differences between concerned countries and concluding a mutually beneficial agreement (UN News, 2021). A month later, Stéphane Dujarric, the official representative of the UN Secretary-General, called on Egypt, Ethiopia, and Sudan "to work together to intensify efforts for the peaceful settlement of outstanding differences." Nicolas Rivery, the Chairman of the UN Security Council and French Representative, asked Cairo and Addis Ababa to adhere to the Declaration of Principles and resolve all issues during an online meeting held on June 29, 2020, at the request of Egypt.

The European Union also sees no other alternative for overcoming differences between countries other than continuing negotiations and is even ready to promote the attraction of finances to find a mutually acceptable solution. Ursula von der Leyen, the head of the European Commission, made a field visit to Addis Ababa in early December 2019, just a week after taking office. And this is not accidental. Ethiopia is one of the main partners of the European Union in Africa; several hundred European companies work there (Hailemichael, 2019). It should be noted that Europe could hypothetically suffer the most in a hypothetical conflict if one does not take into account its main participants, since the refugee flows in the event of hostilities will move primarily to European countries. Residents of European cities have already experienced the large number of refugees from Africa since the start of the civil war in Libya, as well as the Russian invasion of Ukraine.

Speaking of the US's position in the conflict, it is necessary to highlight its special role in the developments around the construction. After the failure of another round of negotiations in October 2019, Egypt asked the USA to be a mediator in the negotiation process. Several meetings were held with the participation of Washington, and it was announced that the parties would sign a final tripartite agreement on the Ethiopian dam at the end of February. The US Ministry of Finance even issued a statement describing the details of the future agreement: it will present a schedule for the gradual filling of the reservoir and prescribe an algorithm for actions during droughts, rains, and normal weather (Pavlyvoda N., 2017).

However, there was no breakthrough: Ethiopia refused to sign the agreement in the version proposed to it and accused the presidential administration of playing along with Egypt. To date, only the League of Arab States has expressed unequivocal support for Egypt. In March 2020, a statement signed by representatives of 21 countries stated that Ethiopia's construction of a dam on the Blue Nile is a violation of Egypt's historic rights. The Arab League (LAS) foreign ministers called for a negotiated settlement of disputes between Egypt, Sudan, and Ethiopia in connection

with the construction of the Ethiopian Great Renaissance Dam (GERD) during a special meeting on June 16, 2021, in Doha, Qatar's capital. The released statement said that "the water security of Egypt and Sudan is an integral part of Arab national security." The aggravation of the situation around the "Renaissance" hydroelectric power station determines the intensification of the international community's efforts to find possible approaches to blurring the Egyptian-Ethiopian contradictions and preventing a forceful solution to the problem.

Conclusions. Based on this analysis, the following conclusions have been drawn.

The analysis of Egyptian-Ethiopian relations shows the continuation of the tendency toward the deepening of contradictions between Cairo and Addis Ababa regarding the water use of the Nile River. The leadership of Egypt considers the construction of the "Renaissance" dam by Ethiopia a threat to national security and expresses its readiness to guard the country's interests. In their turn, the Ethiopian authorities have no intention of stopping the implementation of the project, which is strategically important for the state's economy.

First, there is no legal ban on Ethiopia launching the project. Colonial treaties are scant, and the 2015 Declaration of Principles only recommends preparing an agreement on filling and managing the dam but does not prohibit its filling and operation until such an agreement is in place.

Secondly, the largest countries and the most influential international organizations, except for the League of Arab States, are in favor of continuing the dialogue. They do not categorically support any of the countries.

Third, a war between Egypt and Ethiopia is unlikely since the countries do not have a common border and the distance separating them is enormous. Intervening under such conditions in an armed conflict on the territory of Ethiopia for Egypt will most likely mean defeat. Moreover, the consequences of such a war would be catastrophic not only for the participants but also for the entire region. The option of resolving the issue by force could be considered at the initial stage of dam construction. However, this moment was lost by Egypt. To destroy such a huge and powerful structure from a distance is an overwhelming task for Egypt.

Fourth, by signing this Declaration of Principles, Egypt actually recognized Ethiopia's right to build the facility. In the near future, Egypt will be forced to conclude similar agreements with other countries in the Nile basin in order to have at least some legal basis for controlling their activities on the river.

Therefore, it is possible to suggest that the parties will continue to try to find a realistic solution to the "water conflict" that would satisfy both Egypt and Ethiopia. The development of events demonstrates that the international community and major world powers are paying close attention to the disagreements between the two countries.

References [Список використаної літератури]

- Aboye, A., Metcalfe, A. (2021). Political Ideology and Academic Autonomy in Ethiopia. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 13(4), 16–27 [in English].
- Afiifi, E. (2021, December 29). River Nile; the Lifeline of Egypt's Water Economy. Nile Basin Discourse/One Nile – one family [in English].
- Agreement on Declaration of principles between the Arab Republic of Egypt, the Federal Democratic Republic of Ethiopia And the Republic of the Sudan on the Grand Ethiopian Renaissance Dam Project (GERDP) (2015) [in English].

- Ahmady, M. (2020, June 7). Ethiopia's threats to Egypt. *AhramOnline* [in English].
- Bovsunivskiy, P. (2015). The Problem of Nile Water Distribution in International Relations on the African Continent. *Educational and Research Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, History of International Relations*, 3 (26), 325–336 [in Ukrainian]. [Бовсунівський П. Проблема розподілу вод Нілу в міжнародних відносинах на африканському континенті. *Навчально-науковий інститут міжнародних відносин / КНУ ім. Т. Г. Шевченка / Історія міжнародних відносин*. 2015. Вип. 3(26). С. 325–336. URL: <http://vmv.kyvu.edu.ua/series/vipusk3/26.pdf> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Global Fire Power (2023). *Egypt 2023 Military Strength* [in English].
- Global Fire Power (2023). *Ethiopia 2023 Military Strength* [in English].
- Hailemichael, A. (2019, May). Hydro-Political discourse analysis of the Ethiopian and the Egyptian Government Foreign Affairs office press releases on the Grand Ethiopian Renaissance Dam [in English].
- Hamdy, H., Rasheedy, A. (2007). The Nile River and Egyptian Foreign Policy Interests. *JSTOR Collection/ African Sociological Review*, 11(1), 25–37 [in English].
- Kalpakian, J. (2015). Ethiopia and the Blue Nile. *ASPJ Africa & Francophonie - 2nd Quarter* [in English].
- Kendie, D. (2018). Egypt and the Hydro-Politics of the Blue Nile River. *Northeast African Studies*, 6(1), 141–169 [in English].
- Kirk, J. Beattie (2016, March 9). Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics, and Civil Society. *Cambridge University Press, Review of Middle East Studies*. [in English].
- Krivega, L. & Sukhareva, K. (2022). Water as a factor of social development and confrontation of countries over water resources. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house "Helvetica", 13(90), 40–45 [in Ukrainian]. [Кривега, Л., Сухарева К. Вода як чинник соціального розвитку та протистояння країн щодо водних ресурсів. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporozhzhia : Publishing house "Helvetica". 2022. Vol. 13 (90). P. 40–45. URL: <http://humstudies.com.ua/article/download/272506/268049> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Kucherenko, E. (2020, November 12). "The Dam of the Great Ethiopian Renaissance": How did a symbolic project lead to a large-scale crisis in North-East Africa? *ADASTRA Think Tank* [in Ukrainian]. [Кучеренко Е. «Гребля великого ефіопського відродження»: як проект-символ призвів до масштабної кризи на північному сході Африки? *Аналітичний центр ADASTRA*. 2020. 12 листопада, URL: <https://adastra.org.ua/blog/greblya-velikogo-efiopskogo-vidrodzhennya-yak-proyekt-simvol-prizviv-domasshtabnoyi-krizi-na-pivnichnomu-shodi-afriki> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Langer, W. (1936, January). The Struggle for the Nile. *Foreign Affairs / An American Quarterly Review*, 14(2), 259–273 [in English].
- Mersie, A. (2020). The Ethiopian-Egyptian Water War Has Begun. *Foreign Policy* [in English].
- Neville, C. (2020, November 17). António Guterres reiterates call for Ethiopia to immediately release UN staff. *United Nations News* [in Ukrainian]. [Невіл К. Антоніу Гутерріш знову закликав Ефіопію негайно звільнити співробітників ООН. *Новини. Організація Об'єднаних Націй*. 2020. 17 листопада. URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/11/1414052> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Panchenko, O. (2020). Information Technologies in Ensuring of the State Security. *Science Review*, 5(32), 30–35 [in Ukrainian]. [Панченко О.А. Інформаційні технології в забезпеченні державної безпеки. *Science Review*. Vol. 5. Is. 32. P. 30–35. DOI: 10.31435/rsglobal_sr/30062020/7141. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/527223-information-technologies-in-ensuring-of-9eaeee29.pdf> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Pavlyvoda, N. (2017). Ethiopia blocks the Nile with a reservoir: Egypt faces water problems. *Mind UA/ Neus* [in Ukrainian]. [Павлівода Н. Ефіопія перегородила Ніл водосховищем: Єгипту загрожують проблеми з водою. *Mind UA/Новини*. 2017. 2 жовтня. URL: <https://mind.ua/news/amp/20177161-efiopiya-peregorodila-nil-vodoshovishchem-egiptu-zagrozhuyut-problemi-z-vodoyu> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Ramani, S. (2021, August 16). Russia and the GERD: An uneasy balancing act. *Middle East Institute* [in English].
- Rennick, S. (2013). Contested Meanings in the Egyptian Revolution. *SOCIO*, 2(2), 81–98 [in English].
- Rwamball, F. (2004, February 9). Tanzania Ignores Nile Treaty, Starts Victoria Water Project. *Nothern Tanzania Information Portal. Nile Water Agreement/Extract*. [in English].
- Smiegel, M. (2020, July 3). Egypt and Ethiopia dispute the dam. Is there a real risk of conflict? *Warsaw Institute* [in English].
- Woloshyn, V. (2020). Wars for water – new wars that may arise in the world. *ArmyInform*. 18 June [in Ukrainian]. [Волошин В. Війни за воду – нові війни, які можуть виникнути у світі. *АрміяInform*. 2020. 18 червня. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/18/vijny-za-vodu-novi-vijny-yaki-mozhut-vynyknyty-v-sviti> (дата звернення: 07.06.2023).]

- Worldometer (2023). Egypt population (live) [in English].
- Zahran, M., El-Amier, Y. (2014). Ecology and establishment of fiber producing taxa naturally growing in the Egyptian deserts. *Egyptian Journal for Basic and Applied Sciences*, 1(3-4), 144–150 [in English].
- Zelinsky, S. (2022). Water supply and water security in the context of Russian aggression. *Public organization Flora/Кропивницький* [in Ukrainian]. [Зелінський С. Водопостачання та водна безпека у контексті російської агресії. *Громадська організація Флора/Кропивницький*. 2022. 44 с. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/05/vodopostachannya-ta-vodna-bezpeka-u-konteksti-rosijskoyi-agresiyi.pdf> (дата звернення: 07.06.2023).]
- Zegeye, A. (2022). Revolutionary Democracy: A Terminus or Way Station for Ethiopia? *Journal of Developing Societies*, 38(4), 463–482 [in English].
- Zeghal, M. (2009, January 29). Religion and Politics in Egypt: The Ulema of Al-Azhar, Radical Islam, and the State (1952–94). Cambridge University Press. *International Journal for Middle East Studies*, 31(1), 371–399 [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023

Побле Д. К., Мінделіс А. Н.

кафедра міжнародних відносин,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 306, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

КОЛІЗІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ ЄГИПТУ ТА ЕФІОПІЇ ПРОТЯГОМ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

Резюме

Коливання в зовнішній політиці Єгипту та Ефіопії загалом, а також стосовно проекту неспоживчої гідроелектростанції, що будується Ефіопією на Нілі, зокрема, сягають глибини століть. Метою даної статті є дослідження колізійних тенденцій двосторонніх відносин Єгипту та Ефіопії в останнє десятиліття. Стаття вказує на певну унікальність через її актуальність з практичної точки зору та, незважаючи на наявність численних досліджень і публікацій на цю тему, написаних українськими, американськими та британськими дослідниками ефіопського та єгипетського походження, офіційних документів зацікавлених країн, це виявляє певний науковий попит. Міждисциплінарний характер і тематика дослідження призвели до використання двох основних методів дослідження, таких як кейс-стаді та аналіз подій, фрагментарно підкріплених історичними, функціональними, геополітичними та емпіричними методами. Зазначені два методи дозволили переглянути кількісні та якісні особливості проблеми. Застосування історичного методу дало посилання на першоджерело правового врегулювання минулого століття; використання функціонального методу визначило рівень розвитку відносин між Єгиптом та Ефіопією; використання геополітичного методу дозволило визначити ситуацію та участь основних акторів у регіоні за останнє десятиліття; емпірична складова представлена у вигляді статистичних, соціологічних, фінансово-економічних даних, а також архівних матеріалів. Додано обережний прогноз з метою прогнозування подальшого результату конфлікту навколо вод Великого Нілу.

Ключові слова: колізійні тенденції, зовнішньополітичні пріоритети, двосторонні відносини, неспоживчий гідроенергетичний проект, головні актори в регіоні, правове врегулювання.

УДК 327(55):341.675:623.454

Скрипник М. В.

аспірант,

кафедра міжнародних відносин,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 32, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: svoy.smm@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9212-9132>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288713>

ПИТАННЯ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ В ЯДЕРНІЙ ПОЛІТИЦІ США У XXI СТ.: АНАЛІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ДОКУМЕНТІВ

Стаття присвячена вивченню еволюції ядерної політики Сполучених Штатів Америки у сфері нерозповсюдження в XXI столітті. Зазначається, що США як одна з перших ядерних держав приділяє значну увагу цьому питанню з метою підтримки стабільності режиму нерозповсюдження та міжнародної безпеки. Базуючись на методології контент-аналізу та якісній методології, автор визначає засади, пріоритети та основні методи стратегії адміністрації Білого дому щодо протидії ядерному розповсюдженню на базі основоположних документів США, виступів офіційних осіб та дослідників. Метою статті визначається вивчення засадничих елементів ядерної політики США щодо нерозповсюдження та оцінка наскільки успішно вважається ця політика, зокрема, на прикладах Ірану та КНДР. Задля досягнення поставленої мети дослідження автор поступово розкриває зміни у безпековому середовищі в контексті загрози поширення ядерної зброї та засобів доставки та яким чином це впливає на політику адміністрацій президентів США. Крізь призму таких документів, як Огляди ядерної політики та Стратегії національної безпеки США, що були оприлюднені у XXI столітті, визначаються головні загрози, а отже, і пріоритети та концепції, що формують загальну стратегію Вашингтона для протидії розповсюдженню ЗМЗ. У статті показано, що у XXI столітті серед основних загроз як Сполученим Штатам, їхнім союзникам та партнерам, так і режиму нерозповсюдження загалом увага значним чином концентрується на проблемах, які пов'язані з наявністю та розвитком ядерних та ракетних програм таких держав, як Іран та КНДР. Тому автор аналізує, як офіційний Вашингтон формує стратегію щодо проблеми розповсюдження ядерної зброї, як змінюються підходи різних адміністрацій для протидії цим загрозам, які вибиралися методи та застосовувалися підходи для врегулювання проблеми. З метою розуміння наскільки успішно була стратегія окремих адміністрацій президентів США вивчаються оцінки провідних дослідників та їхні аргументи. У висновках підсумовуються результати проведеного дослідження та розкривається авторське бачення проблеми, що досліджується.

Ключові слова: США, нерозповсюдження, ядерна політика, Іран, КНДР.

Постановка проблеми. Проблема розповсюдження ядерної зброї є об'єктом вивчення не тільки країн, що не володіють ядерним арсеналом, а отже, не мають найпотужнішого інструменту стримування потенційного агресора, але і ядерних держав, які надають значну увагу цьому питанню.

Сполучені Штати Америки відіграють особливу роль у сфері ядерного нерозповсюдження як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. Як перша ядерна держава і як одна з найбільш впливових держав у такому вимірі США

впливають на формування міжнародного режиму нерозповсюдження. І досі офіційний Вашингтон приділяє значну увагу проблемі розповсюдження ядерної зброї та засобів її доставки, які в офіційних документах США зазначаються як одна з найбільших загроз національній безпеці. А повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке супроводжувалося погрозами застосування ядерної зброї, роблять цю проблему надзвичайно актуальною. І основна причина полягає в тому, що росія сьогодні є негативним прикладом для держав, які або вже є неофіційними ядерними державами, або схильні до розвитку ядерних програм.

Аналіз наявних досліджень. Проблему ядерного нерозповсюдження в політиці США досліджують численні науковці та аналітики, зокрема, Джон Болтон (Bolton, 2004), Уолтон Браун (Brown, 1994), Емі Вулф (Woolf, 2008), Дарил Кімбалл (Kimball, 2022), Джеймс Шлезінгер (Schlesinger, 1997). Окремі кейси ядерної політики США щодо нерозповсюдження вивчають такі дослідники: Ніколас Андерсон (Anderson, 2017), Джонатан Поллак (Pollack, 2003), Марк Фіцпатрік (Fitzpatrick 2016) аналізують проблему Північної Кореї в політиці Вашингтона; іранський напрям представлений у працях Іво Даалдера, Джеймса Ліндсей та Джеймса Штейнберга (Daalder, Lindsay & Steinberg 2002), Марка Фіцпатріка (Fitzpatrick 2020). Серед українських дослідників, які розглядають ядерну політику США, в тому числі крізь проблему нерозповсюдження, варто назвати Сергія Галаку (Galaka, 2002), Поліну Сіновець (Sinovets, 2006; 2020) та Валерію Гергієву (Gergieva, 2020) тощо. З огляду на динамічність та актуальність проблеми, що досліджується в рамках цієї роботи, увага, зокрема, зосереджується на поточних завданнях, проблемах та досягненнях політики Сполучених Штатів щодо ядерного нерозповсюдження.

Метою дослідження є визначення засад ядерної політики США щодо нерозповсюдження у XXI столітті та оцінювання успішності реалізації цієї політики на прикладах Ірану та КНДР.

Задля забезпечення комплексного підходу до вивчення проблеми **методологічну основу дослідження** становить, по-перше, контент-аналіз основоположних документів США, в яких окреслено цілі, завдання та пріоритети ядерної політики Сполучених Штатів, зокрема Стратегії національної безпеки (СНБ) та Огляди ядерної політики (ОЯП). Додатковими методами є застосування якісної методології, яка включає аналіз виступів політичних діячів та досліджень українських та закордонних учених з питань ядерного нерозповсюдження та політики США, та метод кейс-стаді для розкриття особливостей імплементації ядерної політики США на конкретних прикладах.

Виклад основного матеріалу. Важливі зміни в підходах адміністрацій Білого дому до проблеми нерозповсюдження ядерної зброї відбуваються із завершенням «холодної війни». Це пояснюються такими причинами: дезінтеграцією Радянського Союзу і припиненням стратегічного протистояння США та СРСР; той факт, що частина ядерної спадщини СРСР опинилася під контролем урядів України, Білорусі та Казахстану; на початку 1990-х років частина таємних ядерних програм окремих держав припинили бути такими. З урахуванням того, що США фактично залишилися єдиною наддержавою в цей період, головним пріоритетом ядерної політики Вашингтону було проголошено запобігання появи нових ядерних держав.

Цікавою є дискусія серед американських політиків та теоретиків щодо перспектив поширення ядерної зброї. Зокрема, Г. Кіссінджер та К. Уолц були перекона-

ними у стабілізуючій ролі ядерної зброї, що пояснює намагання держав отримати цей інструмент гарантування абсолютної безпеки (Rublee, 2009, с. 6). Погоджуючись з таким поглядом на характер ядерної зброї в міжнародних відносинах, Д. Міршаймер вказував, що розповсюдження ядерної зброї триватиме і після завершення «холодної війни», і головне питання – чи буде воно контрольоване чи ні (Mearsheimer, 1990, с. 7–8). Однак з огляду на те, що стало відомо про таємні ядерні програми в Іраку, Лівії, Південній Кореї та КНДР, усе ж домінувала думка, що ядерна зброя та її розповсюдження негативно впливатиме на безпеку та регіональну стабільність.

Ще до оформлення нового підходу до ядерного нерозповсюдження Вашингтон вдався до низки заходів з метою протидії цій проблемі. Так, на початку 1990-х років США здійснили операцію «Буря в пустелі» зі знищення ядерних спроможностей Іраку, який працював над трьома підпільними паралельними програмами з розробки ядерної зброї. Цікавою є оцінка У.Л. Брауна, який зазначив, що «війна в Перській затоці стала перемогою для Сполучених Штатів, але вона висвітлила наслідки їхньої самозаспокійливої політики щодо нерозповсюдження протягом 1980-х років, яка надсилала змішані сигнали потенційним розповсюджувачам», а отже, ослабила стабільність та надійність режиму нерозповсюдження (Brown, 1994, с. 569–570).

Комплексність умов, в яких почала працювати перша адміністрація У. Клінтона, визначила застосування різних підходів до проблеми ядерного розповсюдження, серед яких – політичний діалог та підтримка, санкційний режим, політика «подвійного стримування» та військові методи. Зокрема, підтримка та надання економічної допомоги сприяли швидкому та успішному розв'язанню проблеми щодо ядерного роззброєння України, Білорусі та Казахстану, на території яких опинилися частини радянського ядерного арсеналу. Адміністрація Клінтона також надала допомогу цим республікам для запобігання витоку ракетного обладнання, матеріалів та технологій через недосконалий контроль національних структур; а також приєднання цих трьох країн до ДНЯЗ як держав, що не володіють ядерною зброєю (Galaka, 2002, с. 188–191). Діалог та санкції широко застосовувалися проти КНДР з метою ізоляції та ослаблення Північної Кореї, яка у Стратегіях національної безпеки США за часів адміністрації Клінтона виокремлювалася як загроза національним інтересам США.

Визнання Іраку та Ірану як найсерйозніших загроз інтересам США в регіоні, а також стабільності в Перській затоці реалізувалося в політиці «подвійного стримування», яка передбачала «боротися з цими загрозами шляхом регіональної ізоляції обох країн, відрізаючи їх від світової економічної та торгової системи, та заохочуючи до зміни режиму» (Gause, 1994). Як зазначив П. Клаусон (Clawson, 1997), запровадження політики «подвійного стримування», яку він розуміє як стримування або відбиття агресії з боку цих двох держав і в очікуванні зміни режиму, також було визнано необхідним на тлі «провалу минулих стратегій» в Європі та Японії. СНБ 1996 р., яка позитивно оцінила успіхи першої адміністрації У. Клінтона в сфері ядерного нерозповсюдження, серед завдань на майбутнє визначила подальші «зусилля з перешкоджання Іраку відновити свої попередні програми та просування Ірану на шляху до створення зброї масового знищення (A National Security Strategy, 1996).

Саме з такою метою 1998 року Ірак було піддано новим бомбардуванням, що закріпило використання військових методів у стратегії США щодо нерозповсю-

дження та стало наступним прикладом реалізації концепції контррозповсюдження після «Бурі в пустелі». Як зазначає М. Нахт (Nacht, 2005), контррозповсюдження є політикою, що формується для протидії розповсюдженню, яке вже відбулося з метою змусити акторів відмовитися від зброї масового знищення (ЗМЗ).

Адміністрація Дж. Буша-молодшого визначила пріоритетність цієї концепції в ядерній політиці США, яка в умовах початку глобальної антитерористичної війни визначила такі цілі: по-перше, запобігти потраплянню технології ЗМЗ у «чужі руки»; по-друге, ліквідувати або знищити спроможності з виготовлення ЗМЗ; нарешті, розвинути здатність вести боротьбу у середовищі ЗМЗ, якщо це необхідно, а також зменшити наслідки для навколишнього середовища у разі застосування ворогом ЗМЗ (Nacht, 2005). Детальне пояснення нового, орієнтованого на дії підходу було викладено у таких документах, як: «Стратегія національної безпеки США», «Огляд ядерної політики» та «Національна стратегія боротьби зі зброєю масового знищення», опублікованих у 2002 році.

Огляд ядерної політики вказував на те, що Пентагон мав скласти «плани на випадок непередбачених обставин з використанням ядерної зброї щонайменше проти семи країн, зокрема Росії, Іраку, Ірану, КНДР, Китаю, Лівії та Сирії. Крім того, зазначалася можливість застосування ядерної зброї під час майбутньої арабо-ізраїльської кризи, зокрема, для відплати на хімічні або біологічні атаки, а також на «неочікувані військові розробки» невизначеного характеру (Arkin, 2002). Ще однією особливістю нового підходу адміністрації Дж. Буша-молодшого було розширення місії щодо ядерної зброї, в тому числі проти підземних бункерів, мобільних цілей та багатьох звичайних військових ситуацій, вимагаючи тисячі зброї в ядерному арсеналі США та більш широкого спектра можливостей, щоб відвернути держави від здійснення політичних, військових чи технічних напрямів дій, які загрожували би безпеці США та союзників (Cirincione, 2008).

СНБ 2002 р. надавала детальні пояснення зв'язків між терористичними суб'єктами та ЗМЗ, що є прямою загрозою режиму нерозповсюдження, США та їхнім союзникам. За таких умов адміністрація Буша наголосила на впровадженні додаткових кроків, які полягали у попередженні та запобіганні, аби зупинити ворожі держави та їхніх терористичних клієнтів до того, як вони будуть здатні погрожувати або застосовувати ЗМЗ (The National Security Strategy, 2002). Крім того, в документі підкреслювалось таке: комплексна стратегія США з протидії ЗМЗ включатиме «проактивні заходи». «Ми повинні стримувати та захищатися від загрози, перш ніж вона виникне», що вимагає інтеграції ключових здібностей (виявлення, активний і пасивний захист і засоби протидії) в оборонну систему. Контррозповсюдження також має бути інтегровано в доктрину, навчання та оснащення сил США та союзників, щоб гарантувати перемогу в будь-якому конфлікті з противниками, озброєними ЗМЗ (The National Security Strategy, 2002).

Таким чином, якщо попередні президенти домагалися ліквідації ЗМЗ через договори, Буш зосередився на зв'язку цих держав, зброї та терористів, змінивши фокус з «що» на «хто». Нова стратегія спрямовувалася на ліквідацію режимів, а не зброї, вважаючи, що Сполучені Штати можуть визначити, які країни є досить відповідальними за ядерну зброю, а які ні.

Спочатку ця стратегія була успішною: швидкість досягнення цілей в Афганістані та Іраку стимулювала представників адміністрації Буша говорити про кампанії з повалення режимів в Ірані, Сирії та навіть Північній Кореї. Найбільшим

успіхом вважається відмова Лівії від своїх ядерних, хімічних та ракетних програм. Поєднання років санкцій, силових погроз та гарантій безпеки перемогло Лівію. Ці успіхи сприяли посиленню позицій США на міжнародному рівні та ухвалення Резолюції 1540 Ради Безпеки ООН, вимагаючи від усіх держав докладати більше юридичних та дипломатичних зусиль для протидії розповсюдженню ЗМЗ.

Однак під кінець другого строку роботи адміністрації Дж. Буша експерти дійшли висновку, що майже кожна проблема, пов'язана з розповсюдженням ядерної зброї, тільки зросла за часи його керівництва. Кожен з членів так званої «осі зла» – особливо Іран та Північна Корея – став більш небезпечним, ніж вони були в 2001 році. Ядерна гонка озброєнь триває в Південній Азії. Більше країн шукають необхідні для озброєння технології, і все менше країн довіряють Сполученим Штатам. Мережа договорів з обмеження, контролю та безпеки в рамках режиму нерозповсюдження зараз ближче до краху, ніж будь-коли в історії, оскільки зростають драйвери розповсюдження, а бар'єри слабшають. За оцінками Джозефа Чірінчіоне, причини краху «доктрини Буша» полягають у такому: по-перше, США віддавали перевагу прямим військовим діям, ніж дипломатії та стримуванню, що аргументувалося загрозами з боку терористичних акторів; по-друге, США вживали цих військових дій до того, як фактичні загрози оформилися, оскільки якщо дозволити таким погрозам повноцінно і раптово виникнути, всі дії, всі слова та всі звинувачення будуть вже зайвими; по-третє, адміністрація пов'язувала терористичні угруповання та окремі держави з подіями 11 вересня 2001 року безпосередньо з режимами чиновників, яких вважали ворожими інтересам США (Cirincione, 2008). У підсумку ядерна політика адміністрацій Дж. Буша-молодшого у сфері нерозповсюдження мала негативні наслідки для позицій США у світі, підірвавши зв'язки з партнерами на Близькому Сході та послабивши вплив Вашингтону на режим нерозповсюдження.

Широке визнання невдачі підходу Буша щодо нерозповсюдження призвели до поширення ідеї про необхідність змінити ядерну політику США принципово на таку, яка враховувала б обмежену сучасну потребу в ядерному арсеналі, а також військові та політичні небезпеки, пов'язані зі збереженням масивного ядерного арсеналу. Важливим також вважалося повернення до дипломатії, діалогу і дискусії, розмовляти та прислуховуватися до інших як ключової зброї в національному арсеналі США. «Америка шукає світу без ядерної зброї» стало лейтмотивом передвиборчої кампанії Б. Обама 2008 року (Cirincione, 2008).

Основні ідеї свого підходу Обама проголосив у Празі 2009 року, які згодом були офіційно оформлені у новому Огляді ядерної політики 2010 року. Зазначимо, що загалом документ підтверджував політику, яку здійснював Дж. Буш-молодший, але й містив деякі новації, що мали повернути довіру до США в міжнародному середовищі. Зокрема, йшлося про: розширення міжнародної кооперації з посилення режиму ядерного нерозповсюдження як «пріоритет у ядерному порядку денному США»; відмову від можливості застосування ядерної зброї проти країн, що сумлінно дотримуються ДНЯЗ та зменшення ролі ядерної зброї у запобіганні неядерним атакам (хімічної, біологічної, конвенційної зброї) (Nuclear Posture Review, 2010). Отже, нова ядерна політика Обама визначала запобігання використанню ядерної зброї, запобігання розповсюдженню ядерної зброї та зменшення потенціалу ядерного тероризму як найактуальніші пріоритети, а не захист від широкомасштабної атаки з боку Росії, яка більше не вважалася про-

тивником. Серед інструментів, що мали сприяти ефективній протидії розповсюдженню, адміністрація Б. Обами вважала підтвердження про надання гарантій безпеки союзникам та партнерам, а також намір посилити довгострокові «негативні гарантії безпеки» для всіх держав-учасниць ДНЯЗ (Nuclear Posture Review, 2010).

Аналіз СНБ 2010 року демонструє, що США наголошують на важливості дотримання «комплексного порядку денного нерозповсюдження та ядерної безпеки, заснованих на правах та обов'язках націй», притягнення до відповідальності Ірану та Північної Кореї за невиконання міжнародних зобов'язань, а також взаємодії з усіма акторами щодо захисту ядерних матеріалів від терористів (National Security Strategy, 2010).

З урахуванням невтішних підсумків діяльності адміністрацій Дж. Буша Огляд ядерної політики 2010 року визначив такі елементи політики США з посилення режиму нерозповсюдження та протидії ядерному тероризму: застосування дипломатичних заходів з метою примусити КНДР та Іран відмовитися від «ядерних амбіцій», сприяння подальшому мирному використанню ядерної енергії без ризиків розповсюдження, перешкодження та впровадження покарання за невиконання зобов'язань у рамках ДНЯЗ та інших міжнародних угод у сфері ядерних матеріалів. Втім передбачалося і подальше застосування економічного тиску на Північну Корею та Іран, якщо ці країни не робитимуть відповідні кроки назустріч ініціативам США та інших міжнародних акторів. СНБ 2010 р. наголошувала, що «йдеться не про виділення націй, а про відповідальність усіх націй і успіх режиму нерозповсюдження», тому США надають Ірану та КНДР «чіткий вибір»: відмовитися від ядерних програм та виконувати міжнародні зобов'язання або ж посилення їхньої ізоляції та «приведення» їх у відповідність до міжнародних норм нерозповсюдження (National Security Strategy, 2010).

Оцінюючи успішність політики США у сфері ядерного нерозповсюдження, можна побачити важливі досягнення у випадку з Іраном, який погодився на підписання Спільного всеохоплюючого плану дій (СВПД); однак оцінки щодо підходу адміністрацій Б. Обами до проблеми денуклеаризації КНДР є досить неоднозначними: від «найбільша невдача» до «досягнення певних успіхів» (Dongsoo, 2016; Fitzpatrick, 2016). Проведення Північною Кореєю ядерних випробувань та заява про вихід з усіх угод з Південною Кореєю визначаються як негативні наслідки політики «стратегічного терпіння» адміністрації Обами. Тоді як до успіхів зараховують підписання Декларації «День стрибка» (the Leap Day Declaration) 2012 р., завдяки чому вдалося зупинити розвиток стратегічних озброєнь та ввести мораторій на ядерні та ракетні випробування, а також збагачення урану (U.S. –DPRK Relations, 2012). Іншим важливим досягненням політики Обами є досягнення міжнародного консенсусу у стосунках із Північною Кореєю. На відміну від колишньої адміністрації, Південна Корея та Японія спостерігали за цим питанням разом з Вашингтоном. Мир на Корейському півострові зберігся, як і єдність Ради Безпеки ООН, а Китай та Росія хоча і неохоче, але погоджувалися на жорсткіші санкції.

Стратегія адміністрації Д. Трампа, викладена в ОЯП 2018 р., офіційно продовжувала ядерну політику попередників щодо зниження ризиків ядерної зброї, проте відзначається суттєвими суперечками. Огляд ядерної політики США 2018 р. визначає, що ефективні заходи щодо нерозповсюдження ядерної зброї

мають передбачати посилення контролю за поширенням ядерних матеріалів і технологій; встановлення обмежень на виробництво, накопичення та розміщення ядерної зброї; зменшення помилкового сприйняття та прорахунків; та уникнення дестабілізуючої конкуренції з ядерної зброї. Таким чином, визначаючи засадничу значущість ДНЯЗ для режиму нерозповсюдження та посилення міжнародних зусиль щодо покарання тих, хто намагатиметься отримати ядерну зброю поза межами Договору, пріоритетами адміністрації Д. Трампа було проголошення подальших зусиль з метою, по-перше, мінімізувати кількість держав, які володіють ядерною зброєю, у тому числі шляхом підтримки надійного розширеного ядерного стримування та гарантій США; по-друге, закрити терористичним організаціям доступ до ядерної зброї та матеріалів; а також суворо контролювати матеріали, придатні для використання у зброї, відповідні технології та досвід (Nuclear Posture Review, 2018). Основна увага приділялася КНДР та Ірану, що є «гострими викликами», з якими нині стикається ядерне нерозповсюдження. Цікавим є факт констатування щодо Північної Кореї: ця країна «проводить ядерний шлях, що прямо суперечить ДНЯЗ і прямо суперечить численним резолюціям Ради Безпеки ООН» (Nuclear Posture Review, 2018). А також і щодо Ірану: «хоча СВПД може обмежити ядерну програму Тегерана, немає сумнівів, що Іран зможе швидко створити ядерну зброю, якщо вирішить це зробити». Це свідчить про негативне сприйняття ситуації, попри звіти МАГАТЕ. Про це свідчить і СНБ 2017 року, яка не тільки перелічувала Іран та Північну Корею серед найбільших загроз, але й неодноразово згадувала саме Іран як дестабілізуючий та загрозовий чинник у регіоні та для інтересів США.

На практиці це втілювалося в непослідовність політики Д. Трампа щодо КНДР та відмови від ядерної угоди з Іраном, що зумовило повернення до політики санкцій, «максимального тиску» та розвитку здатностей США щодо стримування будь-яких спроб цих країн від будь-якої атаки на Сполучені Штати чи їхніх союзників та партнерів (Nuclear Posture Review, 2018). Дії Трампа викликали критику експертів, які вважали, що його стратегія призвела до погіршення ситуації та закриття вікна можливостей для спілкування та досягнення стабільності (A Critical Evaluation, 2019).

Так само, як і адміністрація Б. Обама, команда Джо Байдена мала виправляти негативні наслідки політики свого попередника. Разом із тим загальна безпекова та стратегічна ситуація зазнала кардинальних змін, що поставила перед адміністрацією 46-го президента США складніші завдання. Зокрема, під час передвиборної кампанії Джо Байден обіцяв відмовитися від принципу «першого використання» та працювати над тим, аби єдиною метою ядерного арсеналу США було стримування ядерної атаки та, якщо необхідно, відповіді на неї (Kimball, 2022). Однак ОЯП, що була прийнята восени 2022 р. та стала частиною загального документа «Стратегія національної оборони США 2022», наголошує, що «ядерна зброя є унікальним засобом стримування, який не може замінити жоден інший елемент військової могутності США», тобто визначає ядерне стримування основою національної оборони США. Разом із тим визнається, що «лише стримування не зменшить ядерну небезпеку», що зумовлює появу «нового акценту» на напрямках політики – контролі над озброєннями, нерозповсюдженні ядерної зброї та зниженні ризику, які доповнюють та взаємно підсилюють цілі ядерного стримування США (2022 National Defense Strategy, 2022). Отже, можна

говорити, що нерозповсюдження втрачає свою пріоритетність у ядерній політиці адміністрації Джо Байдена.

Проте це не означає, що нерозповсюдження зникає з порядку денного. Теза про те, що «придбання ядерної зброї додатковими державами може призвести до нових викликів для стримування», а «події в безпековому середовищі, зокрема дії Ірану та Північної Кореї, а також агресія Росії проти України, можуть створити або посилити стимули до розповсюдження» (2022 National Defense Strategy, 2022), дає підстави вважати, що, як і раніше, нерозповсюдження залишатиметься на перших позиціях порядку денного ядерної політики США.

Аналізуючи безпекове середовище, новий документ містить пункт під назвою «Інші стійкі загрози», серед яких зазначені КНДР та Іран. Так, зазначається, що загроза з боку Північної Кореї полягає в подальшому нарощуванні ядерного і ракетного потенціалу, щоб «загрожувати території США, розгорнутим американським силам, а також Республіці Корея (РК) і Японії, водночас намагаючись вбити клини» в американо-південно-корейський та американо-японський альянси (2022 National Defense Strategy, 2022). З боку Ірану загрозу створюють його заходи з покращення здатності виробляти ядерну зброю, а також створення та експортування значних ракетних сил, безпілотних авіаційних систем та передових морських можливостей, що доповнюється іранською підтримкою терористичних угруповань та власної участі у військових провокаціях і здійснюючи зловмисні кібер- та інформаційні операції (2022 National Defense Strategy, 2022).

ЯОП 2022 р. доповнює це бачення КНДР та Ірану як загроз. Зокрема, Північна Корея розглядається як суперник, що створює дилеми стримування для Сполучених Штатів, їхніх союзників і партнерів, оскільки Пхеньян «розширює, диверсифікує та вдосконалює свій ядерний, ракетний та неядерний потенціал, включаючи запаси хімічної зброї». Криза чи конфлікт на Корейському півострові може залучити низку ядерних гравців, що підвищить ризик ширшого конфлікту, зазначається в ЯОП. І хоча Огляд визнає «постійну та зростаючу небезпеку», яку становить зброя масового знищення Північної Кореї, документ чітко наголошує на жахливих наслідках, які КНДР матиме у випадку застосування ядерної зброї: «Немає сценарію, за якого режим Кіма міг би застосувати ядерну зброю і вижити» (2022 National Defense Strategy, 2022).

Щодо Ірану документ підкреслює, що США вважають, що нині Тегеран не має ядерної зброї і поки що не прагне до неї (2022 National Defense Strategy, 2022). Тим не менш Вашингтон висловлює занепокоєність через нещодавню діяльність Ірану, яка пов'язана з програмою створення ядерної зброї.

Як саме США планують сприяти нерозповсюдженню, зокрема щодо Ірану та Північної Кореї? ЯОП та Стратегія національної безпеки 2022 р. дають таку відповідь: кінцевою метою є повна денуклеаризація Корейського півострова, яку можна перевірити, та закриття або суттєве обмеження ядерної програми Ірану; кооперація із союзниками та партнерами задля посилення їхніх можливостей стримування та протидії дестабілізуючій діяльності Ірану та КНДР; реалізація «вивіреного дипломатичного підходу для забезпечення практичного прогресу» для підвищення безпеки США та союзників. Під таким підходом мається на увазі не тільки співробітництво з партнерами, але й продовження дипломатичних заходів для гарантування, що «Іран ніколи не зможе отримати ядерну зброю, залишаючись твердими та готовими використовувати інші засоби, якщо дипло-

матія зазнає невдачі» (National Security Strategy, 2022). Так само надається пріоритет сталій дипломатії з Північною Кореєю для досягнення відчутного прогресу в напрямі повної денуклеаризації Корейського півострова, зміцнюючи при цьому розширене стримування проти північнокорейської зброї масового знищення та ракетних загроз (National Security Strategy, 2022).

Нині ще зарано говорити про успішність або провал ядерної політики адміністрації Джо Байдена в питанні нерозповсюдження, оскільки триваюча війна росії проти України продовжує бути одним з найбільш дестабілізуючих чинників. Так, погрози президента росії В. Путіна про можливість застосування ядерної зброї для стримування втручання міжнародної спільноти у війну наочно демонструють ефективність цього інструменту для захисту власних інтересів. Отже, ситуація навколо України тільки посилила вибір Північної Кореї щодо ядерної зброї та готовності перейти до наступальної військової та ядерної позиції, щоб уникнути долі України (Maksymenko, 2022).

Реалізація цього підходу почалася ще до офіційної публікації документів, що аналізувалися вище, коли адміністрація Джо Байдена проголосила про завершення перегляду політики щодо Північної Кореї. Як зазначила прес-секретар Білого дому Джен Псакі в інтерв'ю «Вашингтон Пост», метою адміністрації залишається «повна денуклеаризація Корейського півострова з чітким розумінням того, що зусилля останніх чотирьох адміністрацій не досягли цієї мети» і тому новий підхід, за її словами, не буде зосереджений на досягненні «великої угоди», але й не покладатиметься на стратегічне терпіння» (Hudson & Nakashima, 2021). Таким чином, можна говорити про вироблення проміжного підходу між «стратегічним терпінням» Обама та «великою угодою» Трампа, який обіцяв повне послаблення санкцій в обмін на повну денуклеаризацію. Неназвані високопоставлені особи не надають деталі нової політики Білого дому щодо КНДР, зазначаючи лише, що це є «вивіреном практичним підходом до дипломатії з Північною Кореєю з метою усунення загрози для Сполучених Штатів» (Hudson & Nakashima, 2021). Інший американський чиновник вважає, що ці зусилля є «обережним, модульованим дипломатичним підходом, готовим запропонувати полегшення для конкретних кроків» з «кінцевою метою денуклеаризації» (Hudson & Nakashima, 2021). Однак поки що КНДР не висловила зацікавленості до пропозиції переговорів без попередніх умов, яку запропонували США. Одна з багатьох проблем, з якою стикаються офіційні особи США, полягає в тому, як за цих надскладних умов створити переконливий імпульс для Пхеньяна щодо реалізації поетапного підходу, який замінить часткове пом'якшення санкцій на часткову денуклеаризацію, доки програма не буде повністю демонтована.

Також адміністрація Джо Байдена розпочала непрямі переговори з Іраном щодо повернення до СВПД. Після відмови Д. Трампа від угоди Тегеран значно посилив програму зі збагачення урану та, за словами Р. Ейнхорна, незабаром матиме можливість виробляти досить збройового урану для виготовлення ядерної зброї за лічені дні (Einhorn, 2022). Це сприймається як серйозна загроза для США та союзників, а отже, Білий дім наполегливо працює над відновленням СВПД та його жорстких ядерних обмежень, що подовжило б час «прориву» приблизно до шести місяців, а за найкращими прогнозами збереже Іран на такій безпечній відстані від ядерного порогу ще на вісім років. Так, вдалося поновити неофіційні перемовини, які перервалися у серпні минулого року, під час яких США та Іран намагалися узгодити компромісне бачення щодо СВПД, на якому

наполягає Тегеран, та зняття санкцій. У червні 2023 р. високопоставлений чиновник США зазначив, що адміністрація Байдена «зацікавлена в шляху деескалації», але хоче побачити, чи Іран «готовий до цього», чи готовий він взяти заходів, які демонструють відкритість для «зміни поточної траєкторії» (Davenport, 2023). За К. Давенпорт, серед таких кроків для деескалації США зазначають припинення накопичення урану, збагаченого до 60 відсотків, і встановлення додаткових передових центрифуг; Іран, своєю чергою, прагне розморозити закордонні активи, які перебувають під санкціями США (Davenport, 2023).

Отже, роки діяльності адміністрації Джо Байдена свідчать про те, що США покладається на дипломатичний тиск, економічні санкції та, зрештою, на загрозу превентивного нападу, щоб перешкодити просуванню Ірану до ядерної зброї та стримуванню КНДР від посилення загроз для американської території та їхніх союзників. Обидві країни уважно стежать за розвитком подій навколо війни росії проти України та не поспішають іти назустріч дипломатичним зусиллям США, отримуючи додаткові аргументи для збереження ядерних та ракетних програм задля посилення власного регіонального впливу та захисту внутрішніх інтересів.

Висновки. Сполучені Штати як одна з перших ядерних держав відіграють провідну роль у сфері ядерного нерозповсюдження у XXI столітті. Зміна загального міжнародного та безпекового середовища поставила перед США нові завдання щодо запобігання розповсюдженню ЗМЗ. Перспектива появи нових ядерних держав після завершення «холодної війни», яку активно обговорювали дослідники, змусила Вашингтон переглянути попередню політику щодо нерозповсюдження та більш жорстко підійти до загрози появи нових ядерних держав та поширення ядерних технологій. Так виникла та набула поширення концепція контррозповсюдження, що визначила особливості ядерної політики адміністрацій Білого дому вже у XXI столітті.

Втім аналіз основоположних документів з ядерної політики США, а саме Огляд ядерної політики та Стратегія національної безпеки, які були відкритими для ознайомлення у XXI ст., свідчать про те, що Сполучені Штати сформули комплексний підхід для протидії ядерному розповсюдженню, який включав різні інструменти та враховував регіональні особливості. Цей підхід включав дипломатичні зусилля, санкції та ізоляцію держав, які мали або намагалися розвивати програми з набуття ядерної зброї та засобів доставки, «проактивні заходи» для стримування та попередження загроз виникнення або застосування ЗМЗ ворожими до США та їхніх союзників і партнерів. Кожна адміністрація відповідно до безпекового середовища та наявних проблем визначала пріоритетні інструменти та концепції у протидії розповсюдженню. Так, адміністрації Б. Обама та Джо Байдена (на поточний момент) надають перевагу дипломатичним зусиллям, стримуванню та санкційному режиму. Тоді як адміністрації Дж. Буша-молодшого та Д. Трампа застосовували більш жорсткі методи. Однак порівняння досягнень різних адміністрацій Білого дому підтверджує, що не завжди правильно використовувалися ті чи інші методи або враховувався регіональний контекст та особливості кожної держави. У підсумку це призводило або до надмірної «герпимості» (Б. Обама), або посилення ядерних амбіцій окремих держав (Дж. Буш, Д. Трамп), а загалом – погіршення загальної ситуації з нерозповсюдження ЗМЗ.

З огляду на те, що адміністрація Джо Байдена тільки розпочала впроваджувати свій оновлений комплексний підхід до проблеми ядерного розповсюдження, що

вже сприяло відновленню неофіційних переговорів з Іраном, відстеження подальших подій та їхніх результатів для ядерної політики США та глобального режиму нерозповсюдження залишається актуальним та потребує подальшого вивчення.

References [Список використаної літератури]

- 2022 National Defense Strategy of the United States of America. (2022). Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review. *Ministry of Defense* [in English]. [2022 National Defense Strategy of the United States of America. (2022). Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review. *Ministry of Defense*. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/1-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF> (дата звернення: 15.06.2023).]
- A Critical Evaluation of the Trump Administration's Nuclear Weapons Policies. (2019). *Arms Control Association*. July 29 [in English]. [A Critical Evaluation of the Trump Administration's Nuclear Weapons Policies. *Arms Control Association*. 2019, July 29. URL: <https://www.armscontrol.org/events/2019-07/critical-evaluation-trump-administrations-nuclear-weapons-policies> (дата звернення: 15.06.2023).]
- A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. (1996, February). *Federation of American Scientists* [in English]. [A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. *Federation of American Scientists*. February, 1996. URL: <https://fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Anderson, N.D. (2017). America's North Korean Nuclear Trilemma. *The Washington Quarterly*, 40(4), 153–164 [in English]. [Anderson N.D. America's North Korean Nuclear Trilemma. *The Washington Quarterly*. 2017. Vol. 40, Is. 4. P. 153–164.]
- Arkin, W. (2002, March 10). Secret Plan Outlines the Unthinkable. *Los Angeles Times* [in English]. [Arkin W. Secret Plan Outlines the Unthinkable. *Los Angeles Times*. 2002. March 10. URL: <https://web.archive.org/web/20020315070751/http://www.latimes.com/news/opinion/la-op-arkinmar10.story> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Bolton, J.R. (2004). The Bush Administration's Nonproliferation Policy: Successes and Future Challenges. *Testimony Before the House International Relations Committee*. Washington, DC. March 30 [in English]. [Bolton J.R. The Bush Administration's Nonproliferation Policy: Successes and Future Challenges. *Testimony Before the House International Relations Committee*. 2004. March 30. Washington, DC. URL: <https://2001-2009.state.gov/t/us/rm/31029.htm> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Brown, W.L. (1994). Presidential Leadership and U.S. Nonproliferation Policy. *Presidential Studies Quarterly*, 24:3, 563–575 [in English]. [Brown W.L. Presidential Leadership and U.S. Nonproliferation Policy. *Presidential Studies Quarterly*. 1994. Vol. 24, Is. 3. P. 563–575.]
- Clawson, P. (1997). Dual Containment: Revive It or Replace It? *The Washington Institute for Near East Policy. PolicyWatch*, 290. December 18. [in English]. [Clawson P. Dual Containment: Revive It or Replace It? *The Washington Institute for Near East Policy. PolicyWatch*, 290. 1997. December 18. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/dual-containment-revive-it-or-replace-it> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Daalder, I.H., Lindsay, J.M., Steinberg, J.B. (2002, October 1). The Bush National Security Strategy: An Evaluation. *Brookings Institution* [in English]. [Daalder I.H., Lindsay J.M., Steinberg J.B. The Bush National Security Strategy: An Evaluation. *Brookings Institution*. 2002, October 1. URL: <https://www.brookings.edu/research/the-bush-national-security-strategy-an-evaluation/> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Davenport, K. (2023, June 14). A New Opening for Nuclear Talks? *Arms Control Association* [in English]. [Davenport K. A New Opening for Nuclear Talks? *Arms Control Association*. 2023. June 14. URL: <https://www.armscontrol.org/blog/2023-06/p4-1-iran-nuclear-deal-alert?emci=cde178ec-db0a-ee11-907c-00224832eb73&emdi=8980aa55-780b-ee11-907c-00224832eb73&ceid=23710650> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Dongsoo, K. (2016). The Obama Administration's Policy Toward North Korea: The Causes And Consequences of Strategic Patience. *Journal of Asian Public Policy*, 9:1, 32–44 [in English]. [Dongsoo K. The Obama Administration's Policy Toward North Korea: The Causes And Consequences of Strategic Patience. *Journal of Asian Public Policy*. 2016. Vol. 9, Is. 1. P. 32–44.]
- Einhorn, R. (2022). Will Russia's War on Ukraine Spur Nuclear Proliferation? *Arms Control Association*. October [in English]. [Einhorn R. Will Russia's War on Ukraine Spur Nuclear Proliferation? *Arms Control Association*. 2022. October. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-10/features/russias-war-ukraine-spur-nuclear-proliferation> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Galaka, S.P. (2002). Issue of Nuclear Nonproliferation in International Relations. Kyiv: Kyiv University [in Ukrainian]. [Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах. Київ : Київський університет. 2002. 278 с.]
- Fitzpatrick, M. (2016). North Korea: Obama's Prime Nonproliferation Failure. *Arms Control Association*. December [in English]. [Fitzpatrick M. North Korea: Obama's Prime Nonproliferation Failure. *Arms*

- Control Association. 2016. December URL: <https://www.armscontrol.org/act/2016-11/features/north-korea-obama%E2%80%99s-prime-nonproliferation-failure> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Fitzpatrick, M. (2020, November 30). Assassinating a Scientist to Kill the Iran Deal. *The International Institute for Strategic Studies* [in English]. [Fitzpatrick M. Assassinating a Scientist to Kill the Iran Deal. *The International Institute for Strategic Studies*. 2020. November 30. URL: <https://www.iiss.org/blogs/survival-blog/2020/11/assassinating-a-scientist-to-kill-the-iran-deal> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Gause III, F.G. (1994). The Illogic of Dual Containment. *Foreign Affairs*. March/April [in English]. [Gause III F.G. The Illogic of Dual Containment. *Foreign Affairs*. 1994. March/April. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/1994-03-01/illogic-dual-containment> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Gergieva, V., Sinovets, P. (2020). Evolution of US Policy Toward Iran's Nuclear Program in XXI Century: From President Bush to President Trump. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: збірник наукових праць, 144, 23–33 [in English]. [Gergieva V., Sinovets P. Evolution of US Policy Toward Iran's Nuclear Program in XXI Century: From President Bush to President Trump. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових праць. 2020. Вип. 144. С. 23–33.]
- Hudson, J., Nakashima, E. (2021, April 30). Biden Administration Forges New Path on North Korea Crisis in Wake of Trump and Obama Failures. *The Washington Post* [in English]. [Hudson J., Nakashima E. Biden Administration Forges New Path on North Korea Crisis in Wake of Trump and Obama Failures. *The Washington Post*. 2021. April 30. URL: https://www.washingtonpost.com/national-security/biden-administration-forges-new-path-on-north-korea-crisis-in-wake-of-trump-and-obama-failures/2021/04/30/c8bef4f2-a9a9-11eb-b166-174b63ea6007_story.html (дата звернення: 15.06.2023).]
- Kimball, D.G. (2022). Biden's Disappointing Nuclear Posture Review. *Arms Control Association*. December [in English]. [Kimball D.G. Biden's Disappointing Nuclear Posture Review. *Arms Control Association*. 2022. December. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-12/focus/bidens-disappointing-nuclear-posture-review> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Maksymenko, I. (2022). Security Assurances: Current Challenges and Implications for the Future. *EUNPD Policy Paper* [in English]. [Maksymenko I. Security Assurances: Current Challenges and Implications for the Future. *EUNPD Policy Paper*. 2022. URL: <http://odcnp.com.ua/ukraine-and-npt-regime/247-security-assurances-current-challenges-and-implications-for-the-future> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Mearsheimer, J.J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15 (1), 5–56 [in English]. [Mearsheimer J.J. Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*. 1990. Vol. 15, Is. 1. P. 5–56.]
- Nacht, M. (2005). U.S. Counterproliferation Policy. *Wilson Center*. January 27 [in English]. [Nacht M. U.S. Counterproliferation Policy. *Wilson Center*. 2005. January 27. URL: <https://www.wilsoncenter.org/event/us-counterproliferation-policy> (дата звернення: 15.06.2023).]
- National Security Strategy 2010. *The White House*. Washington, DC. [in English]. [National Security Strategy 2010. *The White House*. Washington, DC. 2010. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (дата звернення: 15.06.2023).]
- National Security Strategy of the United States of America. (2017). *The White House*. Washington, DC. [in English]. [National Security Strategy of the United States of America. *The White House*. Washington, DC. 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/uploads/2017/12> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Nuclear Posture Review Report 2018. *Ministry of Defense*. Washington, DC. [in English]. [Nuclear Posture Review Report 2018. *Ministry of Defense*. Washington, DC. URL: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Nuclear Posture Review Report 2010. *Archive. Ministry of Defense*. Washington, DC. [in English]. [Nuclear Posture Review Report 2010. *Archive. Ministry of Defense*. Washington, DC. URL: https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/NPR/2010_Nuclear_Posture_Review_Report.pdf (дата звернення: 15.06.2023).]
- Pollack, J.D. (2003). The United States, North Korea, and the End of the Agreed Framework. *Naval War College Review*, 56(3), 10–50 [in English]. [Pollack J.D. The United States, North Korea, and the End of the Agreed Framework. *Naval War College Review*. 2003. Vol. 56, Is. 3. P. 10–50.]
- Rublee, M.R. (2009). Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint. Athens, GA: University of Georgia Press [in English]. [Rublee M.R. Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint. Athens, GA : University of Georgia Press. 2009. 320 p.]
- Schlesinger, J.R. (1997). Nonproliferation and U.S. nuclear policy. *Washington Quarterly*, Summer, 20:3, 103–106 [in English]. [Schlesinger J.R. Nonproliferation and U.S. nuclear policy. *Washington Quarterly*. 1997. Summer. Vol. 20, Is. 3. P. 103–106.]
- Sinovets, P.A. (2006). Nuclear Proliferation in the Middle East: Problems of XXI century. *Naukovyy Vistnyk of Odesa State Economic University*, 1(21), 159–166 [in Ukrainian]. [Сіновець П.А. Розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході: проблеми XXI століття. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2006. Т. 1, Вип. 21. P. 159–166.]
- The National Security Strategy of the United States of America. (2002). *Global Security*. Washington, DC. [in English]. [The National Security Strategy of the United States of America. *Global Security*. 2002.

- Washington, DC. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf> (дата звернення: 15.06.2023).]
- U.S.–DPRK Relations. (2012). Press Statement. Victoria Nuland. Department Spokesperson, Office of the Spokesperson. The U.S. Department of State. Washington, DC, February 29 [in English]. [U.S.–DPRK Relations. Press Statement. Victoria Nuland. Department Spokesperson, Office of the Spokesperson. The U.S. Department of State. Washington, DC. 2012. February 29. URL: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/02/184869.htm> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Woolf, A. (2008). U.S. Nuclear Weapons in U.S. National Security Policy: Past, Present, and Prospects. *CRS Report for Congress*, January [in English]. [Woolf A. U.S. Nuclear Weapons in U.S. National Security Policy: Past, Present, and Prospects. *CRS Report for Congress*. 2008. January. URL: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/r134226.pdf (дата звернення: 15.06.2023).]

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023

M. V. Skrypnyk

Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, Frantsuzkyi blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

NON-PROLIFERATION ISSUE IN THE NUCLEAR POLICY OF THE USA IN THE 21ST CENTURY: ANALYSIS OF BASIC DOCUMENTS

Summary

The article is devoted to the study of the evolution of the nuclear policy of the United States of America in the field of non-proliferation in the XXI century. It is noted that the USA, as one of the first nuclear powers, pays considerable attention to this issue in order to maintain the stability of the non-proliferation regime and international security. Based on the methodology of content analysis and qualitative methodology, the principles, priorities, and primary methods of the strategy of the administration of the White House regarding countering nuclear proliferation are determined on the basis of the fundamental documents of the USA, speeches of officials, and researchers. Therefore, the purpose of the article is to study the basic elements of the US nuclear non-proliferation policy and assess how successful this policy is considered to be, in particular, based on the examples of Iran and North Korea. In order to achieve this goal, the study gradually reveals changes in the security environment in the context of the threat of proliferation of nuclear weapons and means of delivery, and how this affects the policies of the US presidents' administrations. Through the prism of such documents as the Nuclear Policy Review and the National Security Strategy of the United States, the main threats are defined, and therefore the priorities and concepts that form the general strategy of Washington to counter the proliferation of WMD. The article shows that in the XXI century, among the main threats to both the United States, its allies and partners, as well as the non-proliferation regime in general, attention is significantly focused on the problems associated with the existence and development of nuclear and missile programs of such states as Iran and North Korea. Therefore, the author analyses how official Washington elaborates a strategy towards the nuclear weapons proliferation problem, how the approaches of different administrations to counter these threats are changing, and which methods and approaches were used. In order to understand, how successful the strategy of individual administrations of US presidents was, the assessments of leading researchers and their arguments are studied. The conclusions summarize the results of the conducted research and reveal the author's vision of the problem.

Key words: USA, non-proliferation, nuclear policy, Iran, North Korea.

УДК 323.172:061.1ЄС(043.5)

Узун Ю. В.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політології,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 37, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288714>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ ЄС: ЦІЛІ, ІНСТРУМЕНТИ, РЕЗУЛЬТАТИ

У статті представлено процес формування та розвитку територіальної політики Європейського Союзу та держав-членів Європейського Союзу. Визначено цілі та логіку територіально-політичної трансформації національних територіально-політичних систем в умовах глокалізації – макрорегіональної інтеграції національних утворень Європи, де головним бенефіціаром реформування проголошено регіони, а місце – топосом, основою політичного процесу. Політика на основі місця, розвиток систем самоврядування, реформи децентралізації, просування локального, регіонального автономізму та системної асиметрії, де статус визначається обсягом функціональних обов'язків, розглядаються як процеси де(ре)конструкції нової моделі поліцентричного врядування та політичної взаємодії в умовах формування ефективного наднаціонального політичного простору ЄС. Автором розглянуто особливості трансформації системних відносин у державах-членах ЄС, у тому числі щодо відносин метрополій та неєвропейських віддалених територій (на прикладі Франції та Нідерландів), та відносин наднаціонального центру ЄС та цих віддалених територій держав ЄС, що мають специфіку асиметричної включеності в територіальні та політичні процеси ЄС. Автор зазначає, що розвиток політичного простору ЄС випереджає процес трансформації територіальної морфології, що проявляється в розширенні політичних прав участі на наднаціональному рівні і збереженні цenzів на національних рівнях. У роботі зазначено, що стратегія просторового розвитку ЄС сформована на основі інституційного компромісу між різними рівнями прийняття політичних рішень у багаторівневій та поліцентричній системі територіально-політичних відносин і забезпечується комплексом інструментів. Цей комплекс утворюють: політика вертикальної та горизонтальної співпраці; багаторівневого та поліцентричного управління; практики регіонального та автономізму; асиметрії статусів та функціональних ролей; інструменти 4D-децентралізації; стандартизації та вимірювання (індексції) стандартів; інструменти консолідації демократії, які передбачають «політику включення», «ефективне громадянство», «мобільну політичну участь» в умовах поглиблення інтеграції, підвищення мобільності, зміни функціональної значимості інституту громадянства.

Ключові слова: політичний простір, політичний процес, територіально-політична система, інтеграція, ЄС, держави ЄС, території з особливим статусом, демократія, територіальна політика, політична географія, геополітика, виборчий процес.

Постановка проблеми. Представлене дослідження через заявлену в ньому проблематику фактично є продовженням дискусії: 1) щодо простору, в межах якого організовано політичний процес; 2) щодо територіальної політики держав ЄС в умовах інтеграції; 3) щодо засобів стабілізації територіально-політичних систем

держави ЄС та самого ЄС. У 2027 році ЄС буде відзначати 70-річчя підписання Римських договорів, що зумовили трансформацію Європейської економічної спільноти в Європейську спільноту, тобто в утворення більш універсального характеру, і одночасно 60 років з часів так званої «просторової революції» у сфері теоретико-методологічного переосмислення значення поняття «політичний простір». За цей час склалася емпірична основа для дослідження *територіальної політики як окремого напрямку політології*, що інтегрує наукові розвідки у сферах, де територіальні атрибути політики або політичні атрибути території є значимими.

Тому **метою дослідження** є визначення стратегічних цілей, інструментів та результатів територіальної політики Європейського Союзу, яка матиме довготривалі наслідки макрорегіональної територіально-політичної ре(де)конструкції.

Результати. Зазначимо, що процес конструювання та інституціоналізації європейської єдності відбувався на фоні трансформації політичних зв'язків у постколоніальних системах, але наприкінці ХХ століття цей процес отримав додатковий імпульс внаслідок руйнації біполярної структури світопорядку та ліквідації межі розширення ЄС, який охопив нові простори. Отже, територіально-політична система (далі – ТПС) ЄС стала: 1) моделлю втілення «просторової гетеротопії», за визначенням Мішеля Фуко – «простором, що вміщує інші простори», складною, багатозмістовною системою; 2) моделлю реалізації Стратегії глобального просторового розвитку, де концепт «територіальних володінь» було трансформовано на концепт «просторового розвитку», і де регіон став модульною одиницею трансформації.

Гетеротопію європейського простору демонструє набір карт, де європейський простір може бути представлено так: 1) держави-члени ЄС; 2) регіони держав ЄС; 3) регіони ЄС (еврорегіони) (див. рис. 1). Тут ми можемо спостерігати мультиплікацію просторово-політичних процесів: національно-територіальної консолідації, міждержавної інтеграції, транснаціональної регіоналізації, регіональної сепарації, транслокального співробітництва.

ГЕТЕРОТОПІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

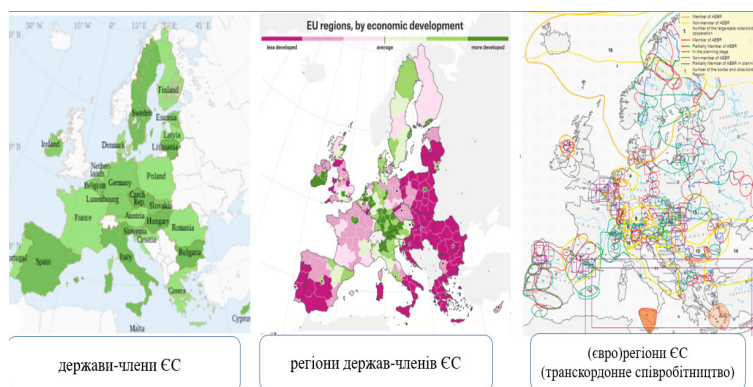

Рис. 1. Гетеротопія європейського простору

Джерело: складено автором

Гетеротопію європейського простору ілюструє і факт того, що позаєвропейський простір ЄС не співпадає з позаєвропейським простором держав ЄС. Адже

поза межами географічної Європи існують тридцять дві (32) території держав ЄС, щодо яких ЄС впроваджує спеціальну політику, передбачену в Договорі про заснування Європейської спільноти 1957 року і закріплену в Договорі про функціонування Європейського Союзу 2007 року.

Ці території розділені на три категорії (див. рис. 2).

Перша група – 9 найбільш віддалених зовнішніх регіонів (*Outermost Regions (OMR)*): 1.1. Азорські о-ви та Мадейра (Португалія). 1.2. Канарські о-ви (Іспанія). 1.3. Території Франції: Французька Гвіана, Гваделупа, Мартиніка, Сен-Мартен, Майотта, Ла Реюньон (див. рис. 2). Усі ці території визнані частинами ЄС, хоча мають додаткові вигоди від певних адаптацій та виключень, що діють для них в актах ЄС. Усі ці території є частиною «митної зони» ЄС, проте деякі (всі французькі департаменти) знаходяться за межами «Шенгенської зони» та «зони оподаткування доданої вартості» (всі французькі департаменти та Канарські о-ви Іспанії) ЄС. Особливості відносин з ЄС регулюються ст. 349 і 355 «Договору про функціонування Європейського Союзу» (EU, 2016; Uzun, 2021, p. 152–153). За період 2014–2020 років ЄС виділив цим територіям 13 млрд євро з європейських структурних та інвестиційних фондів (ESI) з метою підтримки їхнього розвитку (EUROPARL, 2023).

Друга група – 13 заморських країн та територій (*Overseas Countries and Territories (OCT)*), що не є частинами ЄС, хоча співпрацюють з ЄС через *Асоціацію заморських країн та територій (Overseas Countries and Territories Association (ОСТА))*, є залежними територіями з особливими відносинами з однією з держав-членів ЄС, їхній статус визначено в «Договорі про функціонування ЄС». Згідно з положенням ст. 198 держави-члени погоджуються встановити Асоціацію з *Асоціацією неєвропейських країн і територій*, які підтримують особливі стосунки з Данією, Францією, Нідерландами та Сполученим Королівством. Ці країни і території (далі – «країни і території») перераховані у списку, що міститься в Додатку II Договору про функціонування ЄС (EU, 2016). *Асоціація неєвропейських країн і територій* була заснована в Брюсселі в 2000 р. (ЕС, 2023; ОСТА, 2023).

У Додатку II Договору про функціонування ЄС до переліку цих територій віднесена 21 територія (включно з територіями Великої Британії): 1) *Гренландія* – автономна країна у складі Королівства Данія; 2) *Нова Каледонія та Залежні території* – заморська спільнота Франції з особливим статусом асоційованої спільноти (*collectivité sui generis*); 3) *Французька Полінезія* – заморська спільнота Франції та її єдина заморська країна (*collectivité d'outre-mer, COM*); 4) *Південні та Антарктичні території Франції* – заморська територія Франції; 5) *Острови Волліс та Футуна* – заморські департаменти та закордонні території Франції (*départements d'outre-mer та territoires d'outre-mer, DOM-TOM*); 6) *Сен-П'єр та Мікелон* – заморська територія Франції з особливим статусом (*collectivité sui generis*); 7) *Сен-Бартельмі* – заморська спільнота Франції (*collectivité d'outre-mer, COM*); 8) *Аруба* – незалежна країна-член Королівства Нідерландів, конституційна частина Королівства; 9) *Нідерландські Антильські острови* – колишня внутрішня автономна територія Нідерландів, існувала до 2010 р. 9.1) *Бонайре* – особливий муніципалітет Королівства Нідерландів з 2010 р.; 9.2) *Кюрасао* – незалежна країна-член у складі Королівства Нідерландів, конституційна частина Королівства, з 2010 р.; 9.3) *Саба* – особливий муніципалітет Королівства Нідерландів з 2010 р.; 9.4) *Сен-Естатіус* – особливий муніципалітет Королівства Нідерландів з 2010 р.; 9.5) *Сен-Мартен* – незалежна країна-член (з 2010 р.) у складі Королівства Нідерландів.

Цей список переглядався. Наприклад, французька територія Сен-Бартельмі змінила статус «зовнішнього регіону» (OMR) на статус «заморської території» (OCT). Фран-

цузька Майотта навпаки – статус «заморської території» (ОСТ) на статус «зовнішнього регіону» (OMR). В 2020 р. з переліку були вилучені території Великої Британії. Тому 13 «заморських територій», що мають відносини з ЄС, але не є членами ЄС, – це шість територій Франції (Нова Каледонія, Сен-Бартельмі, Уолліс та Футуна, Сен-Пєр та Мікелон, Французькі південні та антарктичні землі, Французька Полінезія), шість територій Нідерландів (Аруба, Кюрасао, Сен-Мартен, Бонайре, Сен-Естатіус, Саба) та одна територія Данії (Гренландія). Програми ЄС спрямовані на підтримку політики розвитку в цих територіях і реалізуються через Багаторічну фінансову рамку (зараз діє на 2021–2027 рр.). За 2014–2020 рр. ЄС профінансував виконання на цих територіях 234 програм на суму 12,5 млн євро (ОСТА, 2020, р. 7).

Третю групу заморських територій, що мають «особливі відносини» з ЄС, тобто території, які не входять до складу ЄС, але щодо яких ЄС має спеціальні положення, відносять: 1) території Іспанії – міста Сеуту та Мелілью (щодо незастосування заходів сільськогосподарської та риболовної політики ЄС, невходження в митну зону ЄС та «зону оподаткування доданої вартості» ЄС), 2) територію Фінляндії – Аландські о-ви (щодо невходження до «зони оподаткування доданої вартості» ЄС та звільнення від застосування низки податків та дозвіл мати «регіональне громадянство»), 3) територію Данії – Фарерські о-ви (щодо можливостей отримання громадянства ЄС за умов переїзду до материкової частини Данії на ПМЖ та щодо особливостей застосування правил Шенгенської зони), 4) території Італії – муніципалітети Лівіньо (щодо безмитної торгівлі) та Кампйоне-д'Італія (щодо застосування євро паралельно швейцарському франку), 5) території Німеччини – о-ви Гельголанд (щодо невходження до митної та податкової зони ЄС) та місто Бюзінген-ам-Гохрейн (щодо особливостей анклаву Німеччини в Швейцарії та щодо застосування євро паралельно швейцарському франку та вилучення громади з митної зони ЄС); 6) території Греції – Монастирської республіки Афон; 7) території буферної зони ООН на Кіпрі.

ГЕТЕРОТОПІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ: позасвропейський простір ЄС VS. позасвропейський простір держав ЄС

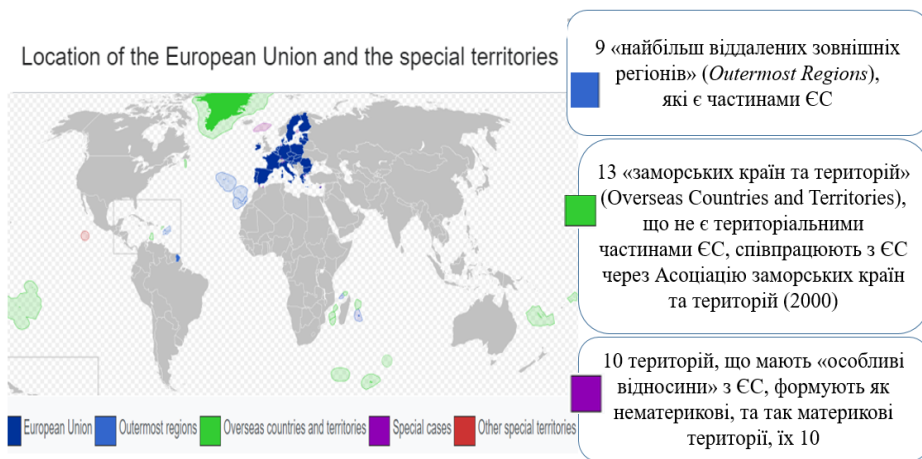

Рис. 2. Гетеротопія європейського простору стосовно територій

Джерело: складено автором

Гетеротопія та поліморфізм європейського простору можуть бути продемонстровані феноменом співіснування різних форм та ступенів інтеграції, асиметрією інтеграційних процесів у Європі.

Так, в ЄС станом на 1 червня 2023 року входять 27 країн, які мали пройти сім етапів інтеграції: 1. Підписання угоди про Асоціацію. 2. Включення в програму розширення – це «потенційні кандидати», якими сьогодні є Боснія і Герцеговина, Косово. 3. Подання заявки на вступ. 4. Отримання статусу «кандидата», а сьогодні цей статус мають Північна Македонія, Ісландія, Албанія. 5. Перемовини щодо відповідності національного законодавства, і такі перемовини сьогодні ведуть Туреччина (кандидат з 2005 р.), Чорногорія (кандидат з 2012 р.), Сербія (кандидат з 2014 р.). 6. Референдум про вступ. 7. Вступ до ЄС. Водночас у Шенгенську зону в Європі входять 26 держав, і лише 22 держави ЄС (крім Ірландії, Румунії, Болгарії, Хорватії та Кіпру). Не включені до Шенгенської зони і віддалені території держав ЄС (карибські території Нідерландів, усі заморські території Франції, Гренландія та Фарерські острови Данії). До складу *Митної зони ЄС* не включені, наприклад, о-ви Гельголанд та місто Бюзінген-ам-Гохрейн Німеччини. Особливістю простору Єврозони є те, що лише 19 держав ЄС (крім Данії, Швеції та п'яти держав Східної Європи: Польщі, Угорщини, Румунії, Болгарії та Чехії). Валютно-фінансова асиметрія простору ЄС проявляється в дії спеціальних угод щодо застосування інших валют: швейцарського франку (в муніципалітетах Італії (Лівіньо та Кампйоне-д'Італія), французького франку (у французьких територіях у Тихому океані, таких як Французька Полінезія, Уолліс та Футуна), долара США (в муніципалітетах Карибського басейну Нідерландів – на островах BES – Бонайре, Сент-Естатіус та Саба), флорина (в нідерландській країні Карибського басейну – Аруба), гульдена (в нідерландських країнах Карибського басейну – в Кюрасао та Сен-Мартені).

Особливості процесів інтеграції зумовили *теоретико-методологічне переосмислення базових понять*, коли відбулася:

1) відмова від «методологічного націоналізму», що супроводжувалося визначенням як головного об'єкта досліджень – локалітетів, регіонів як мультимодальних просторових одиниць (у працях Ів Лакоста (Lacoste, 2012), Героїда (Герарда) О'Туатайла (О'Тоала) (Gearóid Ó Tuathail, 1994); Бьорна Хеттне та Фредріка Содербаума (Hettne & Söderbaum, 2009, 2009), Джеремі Ларкінсона (Larkins, 2009), та ін.);

2) заміна низхідної логіки аналізу (від держави до регіонів та локалітетів) висхідною (від систем самоврядування до національних систем та наднаціональних систем, подібних ЄС), і коли локальний рівень ТПС став об'єктом спеціальних досліджень, ключовим поняттям яких стало «місце», але не як «локус» (розміщення, «рлассе»), а «топос» («спрассе») як безперервний політизований процес розвитку). Ця проблематика досліджувана в працях Едварда Кейсі (Casey, 1997), Роберта Д. Сека (Sack, 1992), Едварда Соїя (Соджа) (Soja, 1971), І-Фу Туана (Tuan Yi-Fu, 1977; 2010), Алана Преда (Pred, 1984), Доріна Мессі (Massey, 1999), Джона Егнью та Герарда О'Тоал (Agnew & Toal, 1992), Джона Егнью та Девіда Лівінгстона (Agnew & Livingstone, 1995), Джона Егнью та Стюарта Корбріджа (Agnew & Corbridge, 1995), Шона Мюллера (Mueller, 2012), Бастіана Маттійса Хіссінк Мюллера (Hissink Muller, 2001), Майкла Кітінга (Keating, 2008), Генрі Лефевра (Lefebvre, 2009; 1991), Найджела Тріфта (Thrift,

1983), які досліджували процеси децентралізації, регіоналізації, фрагментації національних утворень, а також центр-периферійні відносини в територіально-політичних системах (Uzun, 2021, р. 57–59);

3) обґрунтування політичного простору як результату співпраці суб'єктів соціальних відносин, які конструюють, конституують простір, а досліджуються на основі акторно-мережевого аналізу (в роботах Б. Баді (Badie, 1995), Ж. Леві (Levy, 1994), К. Раффестіна (Raffestin, 1984), Д. Рітейла (Retailé, 2014), Е. Рельфа (Relph, 1976), Ф. Жіро і Б. Антема (Antheaume & Giraut, 2005), Е. Шопрада (Chauprade, 2007) та інших);

4) обґрунтування нової територіальної та політичної структури систем в умовах глокалізації (за терміном Роланда Робертсона та Баррі Веллмана) – ідеології розвитку локалізму в умовах глобалізації та транснаціоналізації, функціональними характеристиками нових систем стали: мережевість, деієрархічність, гетеротопічність, мультимодальність, здатність до ремодуляції та адаптації. Це зумовило: 1) переосмислення концепції абсолютного суверенітету на користь концепцій «делегованого», «дуального», «розділеного», «перфорованого» суверенітету (наприклад, Іво Дукачека); 2) виникнення концепції «кінця території» (Бертрана Баді) через глобальні процеси політичної децентралізації (Uzun, 2021, р. 38–61; Badie, 1995). Концепт «компаративної територіальної політики», який використовує територію як *перемінну змінну*, став інтегральним для досліджень регіоналізації, децентралізації, деволюції, федералізації, автономізації, місцевого самоврядування, багаторівневого управління. Територіальна політика стала «генеалогічним деревом», а федеральні і регіональні дослідження є його окремими гілками (Uzun, 2021, р. 38–61). Обидві є частиною територіальної політики як дисципліни, яка складається з досліджень: 1) *місцевого самоврядування (local government studies)* в умовах децентралізації державного сектору, розроблюючи власні їх типології; 2) «багаторівневого управління» (*multilevel government studies*) та «поліцентричного управління», яке досліджували на рівні національних систем у контексті проблем забезпечення ефективної децентралізації та співвідношення юрисдикцій (праці Джона Джерарда Руггі (Ruggie, 1993), Лісбет Хугге та Гаррі Маркса (Hooghe & Marks, 2003), Бруно Фрея і Райнерма Ейхенбергера (Eichenberger & Frey, 1999).

Утворення нової методології осмислення політичних процесів сприяло твердженню нової логіки конструювання систем політичних відносин. Водночас утворення глобального інформаційного простору, віртуального простору та технологій електронної демократії посилює розмежування територіальних та політичних процесів та розрізнення понять: 1) *територіальний простір* (сьогодні він втрачає значення абсолютної умови політичного процесу); 2) *національний простір* (втрачає однозначний територіальний вимір і стає результатом політичного менеджменту і на це вказує діаспоральна політика залучення діаспор в актуальні політичні процеси); 3) *політичний простір* (визначається як: соціально-конструйована реальність; комунікаційне середовище; місце, де локалізовано політичний процес; результат об'єктивації політичної мета-ідеї; результат «битви когнітивних карт» акторів, які привласнюють простір, репрезентуючи свої інтереси в ньому, свою внутрішню логіку розвитку, яка може бути ієрархічною або мережевою).

Так, сучасний формат європейської єдності, який вміщує елементи федералізму, конфедералізму та міжнародної співпраці, є результатом історичної битви «когні-

тивних карт» носіїв: 1) ідеї федеральної єдності «Європи регіонів» (Альт'єро Спінеллі, Союз європейських федералістів, Жан Монне, Робер Шуман, Анрі Спаак); 2) конфедеративної єдності «Європи націй» (Шарль Де Голль, засновники Вишеградської групи держав); 3) проекту «нових правих» (Хартвіг Зінгер, Лотар Пенц, Міхаель Майн рад, Ален де Бенуа); 4) проекту «нових лівих» (Ноам Чомскі, Девіда Горовіца, Перрі Андерсона). Історичний процес привів до поступової трансформації інтеграційної єдності і утворений Європейський Союз постав прагматичним компромісом наднаціональних і міжурядових інститутів з визначення моделі відносин суверенітетів, переформатування обсягів повноважень та співвідношення юрисдикцій, моделей голосування і прийняття рішень в умовах розрізнення предметів компетенцій і одночасного поглиблення політики згуртування.

Тезу про нетотожність територіального національного та політичного (наднаціонального) простору ілюструє карта (див. рис. 3) щодо чисельності діаспори (як частки громадян-нерезидентів) у загальній чисельності населення ЄС. На карті темно-синім кольором позначені держави ЄС, де більш ніж 10% населення формують діаспори в інших державах світу, і відповідно, ці держави запроваджують політику щодо підтримки розвитку мережевих систем діаспорального типу. Тому поряд з національно-територіальними системами розвиваються наднаціональні мережеві системи, для яких територіальна консолідація не є умовою існування. Про це свідчить політика щодо діаспор і лібералізації законодавства у сфері регулювання множинного громадянства, в низці держав ЄС, у тому числі в Угорщині, Польщі, Румунії, Болгарії (Uzun, 2022, p. 120–145).

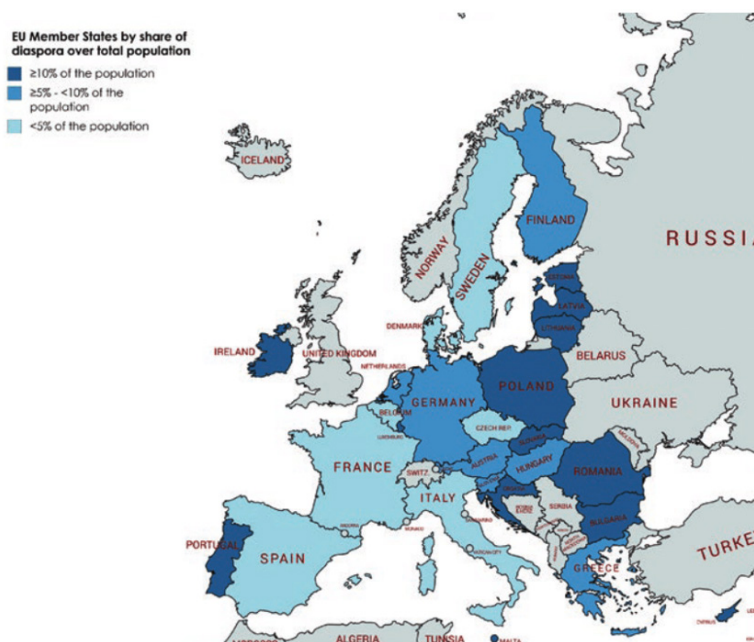

Рис. 3. Чисельність діаспори (частки громадян-нерезидентів) у загальній чисельності населення ЄС

Джерело: розроблена на основі даних ОЕСР (Vintila, D., Lafleur, J.-M., 2020)

Отже, конструювання політичного простору, яке постає результатом «битви когнітивних карт», передбачає елементи: 1) інституціоналізацію європейської єдності; 2) утворення деліберативної системи консультацій та легітимації консолідованих рішень через систему парасолькових громадських організацій та спеціалізованих інституцій; 3) встановлення стандартів та правил взаємодії; 4) розвиток «ефективного» громадянства ЄС; 5) розвиток інфраструктури політичної участі; 6) узгодження статусів та функціональних ролей акторів; 7) визначення регіону як модульної одиниці реструктуризації європейського простору; 8) комплекс заходів зі стабілізації всієї багаторівневої системи територіально-політичних відносин.

Інституціоналізація європейської єдності пройшла довгий шлях розвитку з часів утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі в 1952 р. Розвиток інституцій ЄС був результатом компромісу та поступових змін, що свідчить про інституційну еволюцію без єдиного чіткого плану. Остаточна реформа, яка відбулася за Лісабонським договором 2007 року – договором про *інституційну реформу ЄС*, зумовила: 1) прийняття нормативних актів за «звичайною нормативною процедурою», яка передбачає прийняття ініціативи Європейською комісією 2/3 голосів від 27 наявних, далі її подання до Європарламенту, який має підтримати її абсолютною більшістю (375+1) та Радою міністрів ЄС (тут потрібно є підтримка кваліфікованою більшістю в 55% членів Ради ЄС, тобто 14 державами ЄС за умов, що ця більшість становить 65% населення ЄС); 2) впровадження інституту Президента Європейської Ради, якого вибирають на 2,5 року; 3) впровадження посади Високого представника із Закордонних справ та безпекової політики як Віце-президента Європейської комісії, який має повноваження у структурі Ради Європи та Європейської комісії, хоча військові потужності залишаються в підпорядкуванні держав ЄС, які мають надати їх у розпорядження Союзу в особливих умовах за збереження принципу консенсусу (одноставно) під час ухвалення рішень; 4) істотне збільшення кількості сфер, де рішення приймаються кваліфікованою більшістю (а не одноставно), зокрема, у сферах свободи, безпеки, юстиції, прикордонного контролю, надання притулку, імміграції, енергетики, інтелектуальної власності.

Тому інституційний розвиток ЄС демонструє тенденцію *посилення інститутів ЄС, що є ознакою посилення наднаціонального рівня управління*. Держави ЄС поступово втрачають право на національне вето, і наприклад, під час прийняття рішення в Раді міністрів ЄС блокуючою меншістю визначається меншість у 4 держави, чисельність населення яких становить не менш ніж 35% населення ЄС. Крім того, в травні 2023 року стало відомо про утворення в ЄС інклюзивної Групи друзів, до якої увійшли Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Фінляндія, Словенія та Іспанія, для посилення голосування кваліфікованою більшістю у Спільній зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС (Gemeinsame, 2023).

Конструювання політичного простору ЄС передбачало *розвиток інфраструктури політичної участі*, що необхідно для: 1) підтримки гнучких соціально-економічних зв'язків; 2) розвитку мобільності (рух капіталів, ресурсів та людей) одночасно, залученості робочої сили до демократичних процесів у країнах проживання; 3) розширення простору ЄС за межі європейських територій з метою збереження ринків. Ця інфраструктура формується як: 1) надання політичних прав участі резидентам (а не лише громадянам); 2) інституціоналізація мобільної політичної участі (голосування за спеціальними картками з 2023 р.);

3) інструменталізація інституту громадянства; 4) трансформація електорального простору, коли, наприклад, до виборів у Європарламент долучаються громадяни неєвропейських частин держав ЄС і навіть тих, які не входять до складу ЄС!

Інструменталізація політичної участі (перетворення її на інструмент «згуртування») є каталізатором реструктуризації соціально-економічних відносин у ТПС ЄС. Стандартними практиками розвитку такої інфраструктури є: конституювання національної єдності в мережевих політичних просторах; наднаціональна інфраструктура реалізації прав громадян та резидентів; демократичні процедури залучення; бікамєралізм і квотування для меншин та окремих регіонів, у т.ч. віддалених територій, у системі представницьких та управлінських структур; формування органів самоврядування меншин та регіонів; законодавче перешкоджання джеррімендерингу (детериторіалізації та деконсолідації меншин з метою запобігання обмеження прав представництва).

Конструювання політичного простору ЄС передбачає «ефективне громадянство», яке втрачає національну ексклюзивність та стає «пост-національним» або «паралельним» (множинним, регіональним, наднаціональним, пільговим) (Uzun, 2022). Починаючи з 1992 року з метою забезпечення «політичної мобільності» в Європі були прийняті:

1) *документи Ради Європи*: Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (1992), яку ратифікували в Данії, Швеції, Фінляндії, Італії, Нідерландах, надаючи право політичної участі резидентам, які проживають у країні більше 5 років, сплачуючи податки; Європейська Конвенція про громадянство (1997); Рекомендації ПАРЄ про «Участь іммігрантів і іноземних резидентів у політичному житті держав-членів Ради Європи» (2001); Резолюція ПАРЄ «Скасування обмежень виборчого права» (2005);

2) *документи ЄС*: Хартія основних прав Європейського Союзу (2000, 2007); Положення Маастрихтського та Лісабонського договорів (1992, 2007); Договір про функціонування ЄС – ст. 20; Висновок щодо Звіту про громадянство ЄС – 2010 (Комітет регіонів ЄС, Європейська комісія, 2011). В останньому проголошувалася мета: розширення можливостей політичної участі на місцевому та загальноєвропейському рівнях для мобільних громадян в ЄС з урахуванням того, що право громадян третіх країн на політичну участь було закладено Радою Європи. В 2021 р. у Директиві Європейської комісії «Про зміцнення демократії та захист чесності виборів» впроваджуються поняття: «мобільна політична участь», «ефективне громадянство» і проголошуються цілі: скорочення бюрократії; усунення стримуючих практик чи дискримінації, що розрізняють громадян ЄС та жителів (резидентів) ЄС; створення до 2023 р. органів для підвищення можливостей участі мобільних громадян ЄС у діяльності наднаціональних інститутів; просування європейської ідентичності та громадянства на рівні освітніх програм (Uzun, 2021, р. 220–239).

Конструювання політичного простору передбачає існування кола організацій, що здійснюють консультативні функції під парасолькою офіційних структур Ради Європи та ЄС. Це структури, які формують «деліберативну систему» – систему узгодження рішень у громадянському суспільстві ЄС. Саме ці організації ініціюють, просувають, лобюють політичні рішення, приймаючи Декларації, Хартії, Маніфести як Програми дій, що потім затверджуються структурами ЄС як консолідовані рішення у сфері стратегічного планування розвитку певної сфери.

Серед найстаріших таких організацій – Міжнародний Союз місцевих влад, утворений у 1913 р. та діючий зараз з 2004 р. як організація Об'єднаних міст та місцевих влад, Рух за федеральну Європу А. Спінеллі 1943 р., відомий «Мані-

фестом Вентотоне», 1941 р. діючий зараз як «Союз європейських федералістів», що входить до Всесвітнього федералістського руху; Рада європейських муніципалітетів та регіонів утворена в 1951 р. і відома прийняттям «Європейської Хартії муніципальних свобод» 2009 р.

При Раді Європи – це Конгрес місцевих та регіональних влад Європи, утворений у 1957 р. і відомий прийняттям Європейської Хартії місцевого самоврядування 1985 р., Європейської хартії міст 1992 р., Маніфесту нової урбаністики 2008 р. та іншими документами. Це і Європейська Конференція міністрів, відповідальних за просторове планування (СЕМАТ), утворена в 1983 р., відома прийняттям: Торремоліноської Хартії просторового регіонального планування 1983 р., Європейської Хартії регіонального/просторового планування, Європейської конвенції про участь іноземних громадян у громадському житті на місцевому рівні 1992 р., Програми 2000 р. «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту», Резолюцій 2006 р. – «Поліцентричний розвиток: сприяння конкурентоспроможності, посилення згуртованості» та 2017 р. «Функціональні сфери – капіталізація місцевого потенціалу в політиці територіального розвитку на європейському континенті» (СОЕ. СЕМАТ, 2023).

Окреме значення має Організація економічного співробітництва та розвитку, утворена в 1960 р., Асоціація європейських прикордонних регіонів, утворена в 1971 р., відома прийняттям Хартії прикордонних та транскордонних регіонів 1981 р., Європейської Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами 1980 р.; Страсбурзької Декларації 2021 р. щодо зміцнення взаємодії місцевого (регіонального), національного та європейського рівнів управління вздовж внутрішніх та зовнішніх кордонів ЄС.

У ЄС активну роль грає Комітет регіонів, утворений у 1994 р., і «Економічний і соціальний комітет», які просували документи ЄС: «Регіональна політика Співтовариства» (1969), Європейські перспективи просторового розвитку (1999, Тампере); Територіальний порядок денний ЄС до 2030 року, прийнятий у 2021 р., і пакет політик «Допомога у відновленні заради згуртованості REACT-EU»; «Стратегічний план розвитку на 2021–2027 рр. щодо розвитку політики територіальної згуртованості» (2021) тощо.

Значимою також є діяльність організацій, які працюють над впровадженням ідей Європи-регіонів, серед яких: 1) Асамблея Європейських регіонів (утворена в 1985 р. і відома прийняттям Декларації регіоналізму в 1996 р., розробкою першого індексу децентралізації); 2) Конференція європейських регіональних законодавчих асамблей (CALRE) (відома прийняттям «Стратегії сталого розвитку європейських регіонів 2030» у 2018 р., яка орієнтує на розвиток законодавчої прерогативи регіональними органами влади в 71 регіоні держав ЄС); 3) Конференція Європейських регіонів із законодавчою владою (REGLEG); 4) Європейська мережа нетериторіальних автономій (ENTAN); 5) Європейська мережа для транскордонних громадян; 6) Європейський форум згуртування громадянського суспільства; 7) Європейське територіальне співробітництво; 7) Регіональні ініціативи соціальної сталості та доступності; 8) Конференція периферійних морських регіонів; 9) Європейська асоціація гірських районів EUROMONTANA; 10) Асоціація європейських міст EUROCITIES; 11) Угода мерів за збереження клімату і енергії тощо.

Конструювання політичного простору в ЄС передбачало встановлення стандартів та правил взаємодії. Політико-правове втілення «просторової революції» відбувалося з 1969 року, коли було прийнято документ комісії Європейського

Співтовариства – «Регіональна політика Співтовариства» до 2021 року, коли було прийнято «Стратегічний план розвитку на 2021–2027 роки щодо розвитку політики територіальної згуртованості» та «Територіальний порядок денний на 2030 роки», в яких анонсовані реформи щодо розвитку: 1) потенціалу регіонів як «полюсів зростання»; 2) поліцентричних мереж регіонального управління; 3) транснаціоналізації; 4) розумної спеціалізації регіонів; 5) деконцентрації ресурсів та інвестицій; 6) циркулярної економіки та локального промислового симбіозу; 6) «політики на основі місця» (EU, 2020).

Конструювання Європи-регіонів передбачає визнання *переваг регіоналізації*, в тому числі для врегулювання спорів завдяки: 1) реалізації чотирьох свобод – «руху капіталів, товарів, послуг та робочої сили»; 2) створенню регіональних господарських комплексів; 3) стимулюванню транснаціональних зв'язків та зменшенню національних бюрократичних перешкод. Так, врегулюванню спорів сприяє: 1) утворення єврорегіонів на територіях, розділених національними кордонами з відповідними назвами – Сілезія (між Польщею та Чехією), Західна Паннонія (між Австрією та Угорщиною), Нижній Дунай (між Молдовою, Румунією, Україною), Трирени (між Німеччиною, Францією, Швейцарією) та ін. (Koch, 2019, p. 234–250); 2) впровадження інструментів етнонаціонального представництва, консоціативної демократії як в автономних провінціях Больцано і Тренто в регіоні Трентино-Альто-Адідже, відомому як Південний Тіроль; 3) утворення кондомініумів, тобто систем спільного управління територіями, подібних історично встановленим в Андоррі та о. Фазан, і сучасним – наприклад, району Монблан – 35 муніципалітетів регіонів Савойя Франції, Валле д'Аоста Італії та Вале Швейцарії, керованого сьогодні тристороннім органом «Транскордонна конференція Монблан», що планує отримати статус Європейської групи територіального співробітництва Монблан.

(Ре)формуючи структуру європейського простору, територіальна політика держав ЄС пройшла розвиток від: 1) *реактивної політики*, яка реагувала на проблеми економічного розвитку, вирівнювання до 2) *політики стандартизації*, до 3) *стратегічного планування*. Завданнями останнього стали створення ефективної економічної системи, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоздатності регіонів, реструктуризація повноважень держави та субнаціональних рівнів у форматі державної дерегуляції економіки. *Засобами стратегічної політики* були визначені: оптимізація (укрупнення) регіонів як територіально-демографічне визначення податкової основи для їх бюджетної автономії; комплекс реформ децентралізації, відомий як комплекс 4D; багаторівневе управління та поліцентричне самоврядування. *Результати* стратегічного планування постали як: утворені просторові структури, що існують поряд з національними державами для управління окремими територіями; гібридні інституційно-поліморфні системи в прикордонні – транснаціональні структури вертикального і горизонтального виміру.

З 80-х рр. XX ст. держави ЄС і Європи загалом впроваджували *реформи розвитку місцевого самоврядування, стандартизації* у системах регіонального поділу для *оптимізації (укрупнення) одиниць* місцевого самоврядування і регіонів. У 1988 р. Європейське агентство статистики (ЄВРОСТАТ) розробило єдиний стандарт адміністративно-територіального ділення, де є три регіональні одиниці статистики (NUTS 1 – основні соціально-економічні регіони чисельністю 3–7 млн осіб; NUTS 2 – основні регіони політики згуртування чисельністю від 800 тис до 3 млн осіб; NUTS 3 – невеликі регіони для конкретних проектів) та локальні одиниці статистики (LAU 1; 2 – одиниці локальної автономії). В 2001 р. ця класифікація була

визнана Стандартом регіонального поділу в ЄС Європейською комісією і всі країни здійснювала реформи укрупнення (оптимізації) в межах реформ децентралізації. В 2016 р. стандартом було визначено чотирирівневу ієрархію, де на локальному рівні залишили лише один LAU-1. Реалізуючи перший етап реформи децентралізації, Україна в 2014–2019 рр. також здійснила укрупнення регіонів NUTS 3, коли 490 районів були укрупнені до 136, локальна оптимізація призвела до утворення ОТГ (об'єднаних територіальних громад) і скороченню загального числа громад з 12 тис. до 1470. Після масштабної адміністративно-територіальної деконструкції станом на 2021 р. в ЄС були утворені 92 одиниці NUTS 1, 242 одиниці NUTS 2, де останні визнані основним об'єктом політики територіального згуртування, головним бенефіціаром реформ рецентралізації національних систем.

На процес стандартизації у сфері територіальної політики ЄС вказує *процес системного вимірювання за допомогою індексів: локальної автономії, регіональної автономії, податкової влади субнаціональних рівнів (бюджетної автономії) та децентралізації*. Вперше вимірювання індексу децентралізації в 2009 р. запропонувала Асамблея Європейських регіонів, а в 2021 р. методологію індексації було вдосконалено на замовлення Комітету регіонів ЄС Оксфордським університетом. З 2016 р. вимірюється і індекс регіональної автономізації за даними з 1950 до 2023 рр. Індекс локальної автономії вимірюється з 2016 р. за даними держав-членів з 1990 до 2023 рр. Індекс податкової влади субнаціональних рівнів вимірює Організація співробітництва та економічного розвитку в 39 найбільш розвинених державах світу (Uzun, 2021, р. 203–216). Наприклад, індекс регіональної автономії, який інтегрує низку показників (політичної автономії, фіскальної автономії, інституційної глибини, здатність впливати на конституційне реформування, права регіонів на законотворчість, якість представництва), формується як співвідношення двох показників: розвитку самоврядування та спільних повноважень.

Аналіз індексів доводить, що *дихотомія унітарних та федеративних держав втрачає інструментальну значимість* внаслідок реформ децентралізації, оскільки формально унітарні держави демонструють більшу автономію на місцях ніж федеральні. Наприклад, індекси локальної автономії федеральних Німеччини та Австрії є нижчими ніж індекси унітарних складних – Італії, Фінляндії, Данії, а в унітарних простих – Польщі і Швеції дорівнює 74–79 зі 100 можливих. За регіональним індексом найвищі показники в ЄС у Німеччині, але за нею йдуть унітарні Іспанія та Італія. Податкова автономія місцевих спільнот унітарних Данії, Фінляндії, Франції, Швеції, Іспанії є вищою ніж у федеральних Австрії, Бельгії (Uzun, 2021, р. 203–216, 363–367).

Тому результатами територіальної політики ЄС є: 1) *децентралізація*; 2) *розвиток локального та регіонального автономізму*, при цьому автономізм розглядається як «засіб належного управління», згідно з Лундською Декларацією ОБСЄ 1999 р., «альтернатива сепаратизму», згідно з «Ліхтенштенською ініціативою» 2002 р. ГА ООН, «джерело натхнення», згідно з Резолюцією ПАРЄ 2003 № 1334 «Про позитивний досвід автономних регіонів як джерело натхнення для врегулювання конфліктів в Європі»; 3) *гібридизація моделей самоврядування*; 4) *впровадження асиметричних статусів та моделей організації територіально-політичних відносин*. Останнє проявляється як *асиметричний федералізм* Бельгії, *квазіфедералізм* Великої Британії та Нідерландів, *фуеролістичний регіоналізм* Іспанії, *деволюційний автономізм* Південного Тіролю, Сардинії, Сицилії, Валле Д'Аості, *полуфедеральний автономізм* Каталонії, Андалусії та Країни Басків, *нефедеральний автономізм* Корсики, *федеративний федералізм* Гренландії,

Аландських та Фарерських островів, а також як *варіації правового закріплення статусів*, у т.ч. конституційних визначень складу ТПС у державах ЄС, де держава визначається як один з елементів регіонального ділення (наприклад, в Італії в Конституції у ст. 114) (Italy, p. 17), а не як інкорпоруюча структура.

Найбільш яскраво *асиметрії у системах управління* демонструє ситуація з віддаленими територіями держав ЄС, у тому числі асиметрія в обов'язку прав для жителів нематерикових територій, включаючи позитивну дискримінацію, яка впливає на поліморфізацію політичного простору (Uzun, 2022, p. 10–19). Наведемо порівняльний аналіз практик Франції та Нідерландів щодо своїх неєвропейських територій з визначенням особливостей політики ЄС щодо цих самих територій.

Так, з числа неєвропейських територій Франції, які мають різні статуси, як показано в таблиці 1, лише шість територій (п'ять департаментів та одна спільнота) є складовими частинами ЄС, і лише на них поширюються правила та стандарти політики ЄС. Всі інші території не включені до складу ЄС як територіальні одиниці, вони не є частиною єдиного ринку ЄС і тут не застосовується законодавство ЄС. Водночас усі громадяни територій Франції, включаючи громадян територій, не включених до ЄС територіально, охоплені політичним простором ЄС. Вони є громадянами ЄС як громадяни Франції і можуть брати участь у виборах і в Європарламент, і в Національний парламент Франції, і в місцевих виборах у метрополії, хоча обмежені в активному праві вибиратися на посади мерів під час муніципальних виборів.

Таблиця 1

Неєвропейські території Франції та їх статуси в ЄС

	Французькі території та їх статуси	Статус територій в ЄС
1	Гваделупа	6 територій (5 департаментів та 1 спільнота) входять до 9 <i>найбільш віддалених зовнішніх регіонів ЄС (Outermost Regions (OMR))</i>
2	Мартініка	
3	Французька Гвіана	
4	Реюньон	
5	Майотта (з 2011 р.)	
6	*Сен-Мартен	всі інші території входять до 13 <i>заморських країн та територій (Overseas Countries and Territories, OCT)</i> , що не є частинами ЄС, хоча співпрацюють з ЄС через <i>Асоціацію заморських країн та територій (Overseas Countries and Territories Association, OCTA)</i>
7	Сен-Бартельмі	
8	Сен-П'єр і Мікелон	
9	Уолліс і Футуна	
10	Французька Полінезія	особлива спільнота
11	Нова Каледонія	
12	Французька Полінезія	країна (з 2004 р.)
13	Південні та Арктичні території (о-ви Крозе та Кергелен), о. Кліпертон	території

Джерело: складено автором

Королівство Нідерландів, яке фактично є квазіфедерацією нині, оскільки включає чотири частини, три з яких мають статус «країн», це: 1) країна Аруба; 2) країна Кюрасао; 3) країна Сен-Мартен (південна частина острова, оскільки північною частиною володіє Франція у статусі «заморської спільноти») і 4) європей-

ська материкова частина Нідерландів, яка адміністративно інкорпорує острови Карибського басейну (острови BES – Бонайре, Сент-Естатіус та Саба) у статусі карибських муніципалітетів (див. табл. 2). Всі території Нідерландів в Карибському басейні (і «країни», і «муніципалітети») не включені до територіального складу ЄС (не входять до числа 9 *найбільш віддалених зовнішніх регіонів ЄС Outermost Regions (OMR)*), а тому на них не поширюється законодавство ЄС.

Таблиця 2

Неєвропейські території Нідерландів та їх статуси в ЄС

	Карибські частини Королівства Нідерландів та їх статуси		Статус територій в ЄС
1	Аруба	країни	всі ці території входять до 13 <i>заморських країн та територій</i> (Overseas Countries and Territories, OCT), що не є частинами ЄС , хоча співпрацюють з ЄС через <i>Асоціацію заморських країн та територій</i> (Overseas Countries and Territories Association, OCTA)
2	Кюрасао		
3	Сен-Мартен		
4	Бонайре		
7	Сент-Естатіус		
8	Саба	муніципалітети	

Джерело: складено автором

Водночас Закон про нідерландське громадянство застосовується до всіх Карибських частин Королівства, а тому на них поширюється і європейське громадянство, вони можуть голосувати на європейських виборах. Хоча це право вони отримали лише після рішення Європейського Суду 2006 р. у справі «Емані та Севінгері» щодо права голосу на виборах в Європарламент для громадян Нідерландів Аруби. Європейський Суд вказав, що держава має усунути дискримінацію громадян, які проживають не на європейських територіях з особливими статусами. В 2006 р. Закон «Про вибори» був змінений і розширив обсяг виборчих прав на рівні ЄС на всіх громадян, які проживають на Карибських островах. Водночас нідерландські громадяни з Аруби, Кюрасао та Сен-Мартену не представлені у двох палатах парламенту Нідерландів. Стаття В 1 Закону «Про вибори» визначає, що «члени Палати представників Генеральних штатів вибираються громадянами Нідерландів, за виключенням тих, хто в день голосування має фактичне місце проживання в Арубі, Кюрасао та Сен-Мартені. Це виключення не поширюється на громадян Нідерландів, які проживали в Нідерландах не менше 10 років, а також на нідерландців, які працюють на державній службі в Арубі, Кюрасао та Сен-Мартені» (Uzun, 2021, р. 251).

Отже, парадокс полягає в тому, що громадяни Нідерландів мають виборче право на рівні ЄС (можуть вибирати представників у Європарламент), але не мають право бути представленими на рівні національного парламенту Нідерландів, притому, що вони є громадянами «країн», які визначені «частинами Королівства Нідерландів». При цьому громадяни «муніципалітетів» Карибського басейну мають виборче право на національному рівні і можуть вибирати представників у парламент Нідерландів, а також можуть брати участь у муніципальних виборах у метрополії, якщо є резидентами метрополії останні 5 років.

Так, порівняння політики двох держав-членів ЄС щодо їх неєвропейських

регіонів демонструє специфічну політику «включення» (існування порогів політичного «включення» та політичної участі), асиметричні практики щодо статусів та прав, дію системи відносин у форматі *подвійної асиметрії*: 1) між національним центром та нематериковою територією і 2) між наднаціональним центром та нематериковою територією держав-члена.

Отже, розвиток політичного простору ЄС нині випереджає процес трансформації територіальної морфології, що проявляється в розширенні політичних прав участі на наднаціональному рівні і збереженні цензів та національних рівнів.

Висновки. Стратегія просторового розвитку ЄС сформована на основі інституційного компромісу між різними рівнями прийняття політичних рішень у багаторівневій та поліцентричній системі територіально-політичних відносин і забезпечується комплексом інструментів. Цей комплекс утворює: політика міжнародної співпраці; багаторівневого та поліцентричного управління; практики регіонального та локального автономізму; практики заміни сталих адміністративно-територіальних форм ділення динамічними, де статус іде за функціями і є формою адаптації до нових умов, що зумовлює асиметрію статусів; а також інструменти 4D як комплекс інструментів децентралізації; інструменти консолідації демократії, які передбачають гнучку «політику включення», «ефективне громадянство», «мобільну політичну участь» в умовах поглиблення міжнародної інтеграції, підвищення мобільності, зміни функціональної значимості інституту громадянства.

References [Список використаної літератури]

- Agnew, J., Toal, (Ó Tuathail) G. (1992). Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy. *Political geography*, 11 (2), 190–204 [in English]. [Agnew J., Toal (Ó Tuathail) G. Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy. *Political geography*. 1992. Vol. 11, No. 2. P. 190–204.]
- Agnew, J., Corbridge, S. (1995). *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London – New York: Routledge [in English]. [Agnew J., Corbridge S. *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London – New York : Routledge, 1995. 250 p.]
- Agnew, J. (2011). Space and Place. *Handbook of Geographical Knowledge / J. Agnew, D. Livingstone (eds.)*. London: Sage, 316–330 [in English]. [Agnew J. Space and Place. *Handbook of Geographical Knowledge / Eds, by J. Agnew, D. Livingstone*. London : Sage, 2011. P. 316–330.]
- Antheaume, B., Giraut, F. (2005). Au nom du développement, une (re)fabrication des territoires (Introduction). *Le territoire est mort. Vive les territoires! Une (re) fabrication au nom du développement / Antheaume B., Giraut F. (eds)*. Paris: IRD Éditions, Institut De Recherche Pour Le Développement. 9–38 [in English]. [Antheaume B., Giraut F. Au nom du développement, une (re)fabrication des territoires (Introduction). *Le territoire est mort. Vive les territoires! Une (re) fabrication au nom du développement / Eds. By Antheaume B., Giraut F.* Paris : IRD, Institut De Recherche Pour Le Développement, 2005. P. 9–38.]
- Badie, B. (1995). La fin des territoires. *Essai sur le desordre international et l'utilite sociale du respect*. Paris: Fayard [in English]. [Badie B. *La fin des territoires. Essai sur le desordre international et l'utilite sociale du respect*. Paris : Fayard, 1995. 278 p.]
- Casey, E.S. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press [in English]. [Casey E.S. *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1997. 488 p.]
- COE. (2023) CEMAT. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/conference-ministers-spatial-planning/ministerial-conferences> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Chauprade, A. (2007) *Geopolitique – Constantes et changements dans l'histoire*. Paris: Ellipses [in English]. [Chauprade A. *Geopolitique – Constantes et changements dans l'histoire*. Paris : Ellipses. 2007. 911 p.]
- EC. (2023). *Overseas Countries and Territories – Performance* [in English]. [EC. *Overseas Countries and Territories – Performance*. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/performance-and-reporting/programmes-performance/overseas-countries-and-territories-performance_en.]
- Eichenberger, R., Frey, B.S. (1999). *The New Democratic Federalism for Europe. Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions*. Cheltenham – Northampton: E. Elgar [in English]. [Eichenberger R., Frey B.S. *The New Democratic Federalism for Europe. Functional, Overlapping and Competing*

- Jurisdictions. Cheltenham – Northampton : E. Elgar, 1999. 111 p.]
- EU. (2020). Territorial Agenda 2030: A future for all Places. Informal meeting of Ministers responsible for spatial planning, territorial development and/or territorial cohesion. 1 December 2020, Germany [in English]. [EU. Territorial Agenda 2030: A future for all Places. Informal meeting of Ministers responsible for spatial planning, territorial development and/or territorial cohesion. 1 December 2020, Germany. 54 p.]
- EU. (2016). Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Protocols Annexes to the Treaty on the Functioning of the European Union, Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13.12.2007 [EU. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Protocols Annexes to the Treaty on the Functioning of the European Union, Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13.12.2007. *OJ. C 202/1*. 07.06.2016.]
- EUROPARL. (2023). Outermost regions (ORs) Fact Sheets on the European Union [in English]. [EUROPARL. Outermost regions (ORs) Fact Sheets on the European Union. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/100/outermost-regions-ors-> (дата звернення: 17.02.2023).]
- Gemeinsame (2023). Gemeinsame Mitteilung der Außenministerien zum Start der Freundesgruppe für Qualifizierte Mehrheitsentscheidungen in der Außen- und Sicherheitspolitik der Europäischen Union. 04.05.2023 Pressemitteilung [in English]. [Спільна заява МЗС про започаткування Групи друзів для голосування кваліфікованою більшістю у зовнішній та безпековій політиці Європейського Союзу. 04.05.2023]. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/2595302>.]
- Hettne, B., Söderbaum, F. (2000). Theorising the Rise of Regionness. *New Political Economy*, 5 (3), 457–474 [in English]. [Hettne B., Söderbaum F. Theorising the Rise of Regionness. *New Political Economy*. 2000. Vol. 5, Is. 3. P. 457–474.]
- Hooghe, L., Marks, G. (2003). Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*. 2, 233–243 [in English]. [Hooghe L., Marks G. Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*. 2003. No. 2. P. 233–243.]
- Italy. (2012). Constitution of 1947 with amendments through 2012 [in English]. [Italy. Constitution of 1947 with amendments through 2012. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6484/file/Constitution_Italy__am2012_en.pdf (дата звернення: 15.03.2023).]
- Keating, M. (2008). Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*. 31 (1), 60–81 [in English]. [Keating M. Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*. 2008. Vol. 31, Is. 1. P. 60–81.]
- Koch, S.V. (2019). Transborder: the space of social order and political action. Odesa: Phoenix [in Ukrainian]. [Коч С.В. Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії. Одеса : Фенікс, 2019. 357 с.]
- Lacoste, Y. (2012). Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning. *Herodote*, 146–147 (3–4), 14–44 [in English]. [Lacoste Y. Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning. *Herodote*. 2012. Vol. 146–147, Is. 3–4. P. 14–44.]
- Larkins, J. (2009). *From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia*. New York: Palgrave Macmillan [in English]. [Larkins J. *From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia*. New York : Palgrave Macmillan, 2009. 269 p.]
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers [in English]. [Lefebvre H. *The Production of Space*. Oxford : Blackwell Publishers, 1991. 454 p.]
- Lefebvre, H. (2009). *State, Space, World: Selected Essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English]. [Lefebvre H. *State, Space, World: Selected Essays*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2009. 330 p.]
- Levy, J. (1994). *L'Espace légitime: Sur la dimension géographique de la fonction politique*. Paris: Presses de Sciences Po. [in English]. [Levy J. *L'Espace légitime: Sur la dimension géographique de la fonction politique*. Paris : Presses de Sciences Po, 1994. 442 p.]
- Luke, T., Toal (Ó Tuathail), G. (1994). Present at (Dis)Integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order. *Annals of the Association of American Geographers*, 31, 381–398 [in English]. [Luke T., Toal (Ó Tuathail) G. Present at (Dis)Integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order. *Annals of the Association of American Geographers*. 1994. Vol. 31. P. 381–398.]
- Massey, D. (1999). *Power – Geometries and the Politics of Space – Time: Hettner – Lecture 1998*. Heidelberg: University of Heidelberg [in English]. [Massey D. *Power – Geometries and the Politics of Space – Time: Hettner – Lecture 1998*. Heidelberg : University of Heidelberg, 1999. 112 p.]
- Mueller, S. (2012). Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*, 1 (363), 95–120 [in English]. [Mueller S. Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*. 2012. Vol. 1, No. 363. P. 95–120.]
- Muller, H., Matthijs, B. (2001). *Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial*

- Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Sciences*, 9(5), 231–283 [in English]. [Muller H., Matthijs B. Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Sciences*. 2001. Vol. 9. No. 5. P. 231–283.]
- OCTA. (2023) Discover the 13 Overseas Countries and Territories of the European Union [in English]. [OCTA. Discover the 13 Overseas Countries and Territories of the European Union. URL: <https://www.overseas-association.eu/octs/> (дата звернення 12.02.2023).]
- OCTA. (2020) Report on the Participation of the Overseas Countries and Territories in the European Union Programmes During the Period 2014 – July 2020. Brussels [in English]. [OCTA. Report on the Participation of the Overseas Countries and Territories in the European Union Programmes During the Period 2014 – July 2020. Brussels, 2020. 104 p. URL: https://www.overseas-association.eu/content/uploads/2021/03/octa-report_on_the_participation_of_oct_in_eu_programmes_2014_-_july_2020.pdf (дата звернення: 12.02.2023).]
- Pred, A. (1984). Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Timegeography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, 279–297 [in English]. [Pred A. Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Timegeography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*. 1984. Vol. 74. P. 279–297.]
- Raffestin, C. (1984). Territoriality – A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*. 5(2), 139–146 [Raffestin C. Territoriality – A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*. 1984. Vol. 5. No. 2. P. 139–146.]
- Relph, E. (1976). Place and Placelessness. London: Pion [in English]. [Relph E. Place and Placelessness. London : Pion, 1976. 156 p.]
- Retailé, D. (2014). De l'espace nomade à l'espace mobile en passant par l'espace du contrat: une expérience théorique. *Canadian Journal of African Studies*, 48(1), 13–28 [in English]. [Retailé D. De l'espace nomade à l'espace mobile en passant par l'espace du contrat: une expérience théorique. *Canadian Journal of African Studies*. 2014. Vol 48, Is. 1. P. 13–28.]
- Ruggie, J.G. (1993). Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. *International Organization*, 47(1), 139–174 [in English]. [Ruggie J.G. Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. *International Organization*. 1993. Vol. 47, No. 1. P. 139–174.]
- Sack, R.D. (1992). Place, Modernity, and the Consumer's World: A Relational Framework for Geographical Analysis. Baltimore: Johns Hopkins University Press [in English]. [Sack R.D. Place, Modernity, and the Consumer's World: A Relational Framework for Geographical Analysis. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1992. 256 p.]
- Söderbaum, F. (2009). Comparative Regional Integration and Regionalism, 477–496. In: Landman, T., Robinson, N. (Eds). *Handbook of Comparative Politics*. London: Sage [in English]. [Söderbaum F. Comparative Regional Integration and Regionalism. In: *Handbook of Comparative Politics / Eds. by T. Landman*. London : Sage. 2009. P. 477–496.]
- Soja, E.W. (1971). The Political Organization of Space. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography [in English]. [Soja E.W. The Political Organization of Space. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography. 1971. 54 p.]
- Thrift, N. (1983). On the Determination of Social Action in Space and Time. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1(1), 23–57 [in English]. [Thrift N. On the Determination of Social Action in Space and Time. *Environment and Planning D: Society and Space*. 1983. Vol. 1, Is. 1. P. 23–57.]
- Tuan, Y-F., Strawn, M. (2010). Religion: From Place to Placelessness. Chicago IL: Columbia College & Center for American Places [in English]. [Tuan Y-F., Strawn, M. Religion: From Place to Placelessness. Chicago IL : Columbia College & Center for American Places, 2010. 168 p.]
- Tuan, Yi-Fu. (1977). Space and Place: The Perspective of Experience. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English]. [Tuan Yi-Fu. Space and Place: The Perspective of Experience. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1977. 235 p.]
- Uzun, Yu.V. (2021). Appropriation of space: organization of interaction in complex political systems. Odesa: Phoenix [in Ukrainian]. [Узун Ю.В. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах. Одеса : Фенікс, 2021. 378 с.]
- Uzun, Yu.V. (2022). Polymorphization of political space: structural analysis of systems. *Bulletin of the Vasyl Stus Donetsk National University. Series "Political Sciences"*, 7, 10–19 [in Ukrainian]. [Узун Ю.В. Поліморфізація політичного простору: структурний аналіз систем. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2022. № 7. С. 10–19. DOI: 10.31558/2617-0248.2022.7.2.]
- Uzun, Yu.V. (2022). "Effective" citizenship in EC states: a tool of territorial and political (de)construction. *International and political studies*, 35, 120–145 [in Ukrainian]. [Узун Ю.В. «Ефективне» громадянство

в державах ЄС: інструмент територіально-політичної (де)конструкції. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. Вип. 35. С. 120–145. DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2707–5206.2022.35.261281>.]
Vintila, D., Lafleur, J.-M. (2020). Migration and Access to Welfare Benefits in the EU: The Interplay between Residence and Nationality. In: Migration and Social Protection in Europe and Beyond, Vol. 1. Comparing Access to Welfare Entitlements. Springer, Cham, 1–32 [in English]. [Vintila D., Lafleur J.-M. Migration and Access to Welfare Benefits in the EU: The Interplay between Residence and Nationality / Migration and Social Protection in Europe and Beyond. Vol. 1. Comparing Access to Welfare Entitlements. Springer, Cham. 2020. P. 1–32. DOI: 10.1007/978-3-030-51241-5_1.].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2023

Uzun Yu. V.

Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

TERRITORIAL POLICY OF THE EU STATES: TARGETS, TOOLS, ACHIEVEMENTS

Summary

The article presents the process of formation and development of the territorial policy of the European Union and its Member States. The author defines the goals and logic of territorial and political transformation of national territorial and political systems in the context of glocalisation – macro-regional integration of national entities in Europe, where regions are proclaimed the main beneficiary of reforms, and place is proclaimed the topos, the basis of the political process. Place-based politics, development of self-government systems, decentralisation reforms, promotion of local and regional autonomy and systemic asymmetry, where status is determined by the scope of functional responsibilities, are considered as processes of de(re)construction of a new model of polycentric governance and political interaction in the context of formation of an effective supranational political space of the EU. The author examines the peculiarities of the transformation of systemic relations in the EU member states, including the relations between metropolises and non-European remote territories (on the example of France and the Netherlands), and the relations between the supranational centre of the EU and these remote territories of the EU states, which have the specifics of asymmetric involvement in the territorial and political processes of the EU. The author notes that the development of the EU political space is ahead of the process of transformation of the territorial morphology, which is manifested in the expansion of political participation rights at the supranational level and the preservation of restrictions at the national level. The paper notes that the EU's spatial development strategy is formed on the basis of an institutional compromise between different levels of political decision-making in a multi-level and polycentric system of territorial and political relations and is provided by a set of instruments. This complex is formed by: the policy of vertical and horizontal cooperation; multilevel and polycentric governance; practices of regional and autonomy; asymmetry of statuses and functional roles; 4D decentralisation instruments; standardisation and measurement (indexation) of standards; instruments of consociative democracy, which provide for “inclusion policy”, “effective citizenship”, “mobile political participation” in the context of deepening integration, increasing mobility, and changing the functional significance of the institution of citizenship.

Key words: political space, political process, territorial-political system, integration, EU, EU states, territories with special status, democracy, territorial policy, political geography, geopolitics, electoral process.

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

**THEORY AND HISTORY
OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS
OF POLITICAL DISCOURSE**

УДК 323.1

Дяченко О. В.

к. політ. наук, доцент,

кафедра політології

ОНУ імені І. І. Мечникова,

Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: odyachenko10@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288715>

РОЛЬ МОВИ ТА МОВНИХ ПРАКТИК У «НАЦІОНАЛІЗМІ ПОВСЯКДЕННОСТІ»

У 1995 р. була вперше опублікована новаторська робота М. Білліга «Банальний націоналізм», яка, як вважається, започаткувала новий спосіб вивчення «нації» та «націоналізму». Дещо пізніше концепція «банального націоналізму» була уточнена та доповнена концепцією «повсякденної національності», які разом задають основні напрямки дослідження «націоналізму повсякденності». Наукові пошуки, які безпосередньо спираються на роботу М. Білліга «Банальний націоналізм», досліджують насамперед те, як еліти мобілізують елітарні (державні) символи, націоналістичні дискурси та інші матеріальні та нематеріальні елементи, які наповнюють звичайний ландшафт і семіосферу даної території. Натомість в дослідженнях «повсякденної національності» увага приділяється насамперед тому, як люди переосмислюють елітарні символи та націоналістичні дискурси або створюють власні версії національності, впроваджені як повсякденні практики. Серед елементів, які працюють щоденним нагадуванням про місце людей у «світі націй», зокрема, мова та мовні практики, а також маленькі дейктичні слова («внутрішня політика» / «зовнішня політика», «ми» / «вони», «тут» / «там» тощо), що наповнюють ЗМІ та інші сфери та матеріали, які ми читаємо, слухаємо, дивимось і т.п. Зрештою, уявлення, які здаються нам банальними, виявляються ідеологічними конструктами націоналізму. Історичним конструктом націоналізму слід вважати й ідею мови. Поняття «мова», принаймні, у тому сенсі, що здається «нам» банально очевидним, є «винайденою непорушністю», створеною в епоху національної держави. Не так мова створює націоналізм, як націоналізм створює мову; або, скоріше, націоналізм створює «наше» звичайне уявлення про те, що існують «природні» і безперечні речі, які називаються «мовами», на яких ми нібито говоримо.

Ключові слова: мова, мовна практика, націоналізм повсякденності, банальний націоналізм, повсякденна національність.

Вступ. Протягом багатьох поколінь історики, соціологи, політологи та інші соціальні дослідники були стурбовані історичним походженням та субстанціональними рисами «нації» та «націоналізму». Вони намагались встановити, як сучасні державотворчі процеси та індустріальний капіталізм формувалися та взаємодіяли в Європі та світі, створюючи стандартизовані форми національної культури (чи навіть навпаки). Ці здебільшого макроструктурні підходи прагнули пояснити, як формуються та які риси притаманні «націям» та «націоналізмам»; вони майже не досліджували те, як люди стають «національними».

Проте у 1995 р. була вперше опублікована новаторська робота М. Білліга «Банальний націоналізм» («Banal Nationalism») (Billig, 2002), яка, як вважається,

започаткувала новий спосіб вивчення «нації» та «націоналізму». Віддаляючись від традиційного занепокоєння історичним походженням та субстанціанальними рисами «нації» та «націоналізму», «банальний націоналізм» запропонував систематичний аналіз свого відтворення, передусім аби пояснити стійкість і поширеність ідеї світу, розділеного на нації. Під впливом нових підходів у соціальній та дискурсивній психології М. Білліг та його послідовники предметно зосередилися на ролі, яку відіграють у націоналізмі повсякденні, малопримітні дискурсивні практики, і зокрема досить далекі від усвідомлення їх частиною націоналістичного дискурсу «маленькі слова» (дейксис).

Дещо пізніше концепція «банального націоналізму» («Banal Nationalism») була уточнена та доповнена концепцією «повсякденної національності» («Everyday Nationhood») (Antonsich, 2020, 2015; Bantman & Paola, 2022; Edensor, 2002; Edensor and Sumartojo, 2018; Skey & Antonsich, 2017; Fox and Miller-Idriss, 2008; Fox, 2017; Ichijo and Ranta, 2016), які разом задають основні напрямки дослідження «націоналізму повсякденності» («Everyday Nationalism») (Antonsich, 2015; Bantman and Paola, 2022; Fox & van Ginderachter, 2018; Hearn and Antonsich, 2018; Ichijo and Ranta, 2016; Jones & Merriman, 2009; Knott, 2015; Krasniqi, Sokolić and Kostovicova, 2020; Liinpää M., 2020; Millei & Imre, 2021).

Ці концепції розроблялись і предметно обговорювались, а ще більше застосовувались, в різних сферах соціальних та політичних наук багатьма західними дослідниками. Серед них, зокрема: А. Аксой (Aksoy & Robins, 2003), П. Аласуутарі (Alasuutari, 2013), Д. Алдерман (Alderman, 2003), М. Антонсич (Antonsich, 2015, 2020; Skey & Antonsich, 2017; Hearn & Antonsich, 2018), К. Бентман (Bantman & Paola, 2022), М. Бенвелл (Benwell, 2017), Н. Бозартіс (Bozatzis, 2014), М. ван Гіндерахтер (Fox and van Ginderachter, 2018), Т. Гуллівер (Gulliver, 2011), Т. Еденсор (Edensor, 2002; Edensor & Sumartojo, 2018), Р. Джонс (Jones & Merriman, 2009), Р. Імре (Millei and Imre, 2021), А. Ічійо (Ichijo & Ranta, 2016), Е. Кнотт (Knott, 2015), Д. Костовіцова (Krasniqi, Sokolić & Kostovicova, 2020), Л. Крам (Cram, 2001), В. Краснікі (Krasniqi, Sokolić & Kostovicova, 2020), Т. Кьюсак (Cusack, 2001), А. Лахуд (Lahoud, 2008), Дж. Лейб (Leib, 2011), М. Ліінпяя (Liinpää, 2020), П. Мерріман (Jones and Merriman, 2009), З. Міллей (Millei & Imre, 2021), С. Міллер-Ідрісс (Fox and Miller-Idriss, 2008), А. Паасі (Paasi, 2016), П. ді Паола (Bantman & Paola, 2022), Дж. Пенроуз (Penrose, 2011), Р. Ранта (Ichijo & Ranta, 2016), К. Робінс (Aksoy and Robins, 2003), М. Скей (Skey and Antonsich, 2017), В. Славчева-Петкова (Slavtcheva-Petkova, 2014), І. Соколіч (Krasniqi, Sokolić & Kostovicova, 2020), Л. Сзульц (Szulc, 2017; Szulc, 2016), Ш. Сумартойо (Edensor and Sumartojo, 2018), Т. Унвін (Unwin & Hewitt, 2001), Дж. Фокс (Fox and van Ginderachter, 2018; Fox and Miller-Idriss, 2008; Fox, 2017), Д. Хемметт (Hammett, 2012), Дж. Хьорн (Hearn and Antonsich, 2018), В. Хьюїтт (Unwin and Hewitt, 2001).

Однак, незважаючи на певну популярність «банального націоналізму», «повсякденної національності» та «націоналізму повсякденності» серед західних дослідників, на теоретичному рівні роль мови та мовних практик в них не до кінця розкрита. Не кажучи вже про поодинокі дослідження українських авторів, які носять зазвичай емпіричний характер.

Серед поодиноких досліджень українських авторів, які предметно звертаються до цих концепцій, можна виділити (здебільшого емпіричні) дослідження

В. Кулика (Kulyk, 2009), І.С. Прибегіна (Prybiehin, 2021), М.О. Шевчук (Shevchuk, 2014) тощо.

Метою дослідження є розкриття ролі мови та мовних практик у «націоналізмі повсякденності».

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких значною мірою й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання, як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи, як дескриптивний, контент-аналіз, метод реконструкції, метод реконструкції тощо.

Результати. Поняття «націоналізму» як всюдисущого в сучасних суспільствах є ключовим моментом у «Банальному націоналізмі» М. Білліга (1995) (Billig, 2002). Вихід цієї книги, а також розробка та викладення однойменної концепції стали, за переконанням багатьох, переломним моментом у дослідженні «нації» та «націоналізму». Це перевело дискусію з питання про історичне походження та субстанціональні риси «нації» на питання про її відтворення та функціонування. У той час як питання формування «нації» спонукає зосередитися на минулому та вимагає історичного дослідження ролі різноманітних факторів (економічних, політичних, культурних тощо), питання національного відтворення спонукає сконцентруватися на сьогоденні та потребує більш соціологічного та географічного підходу, зосередженого на житті «простих» людей. Власне, «банальний націоналізм» не тільки відтворює, але й натуралізує «націю» роблячи в очах «простих» людей природним те, що світ нібито ділиться на «нації» і кожна людина нібито повинна мати якусь «національність».

Для М. Білліга ключем у відтворенні усталеної «нації» є її банальна, буденна чи малоусвідомлювана присутність, а саме сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які наповнюють звичайний ландшафт і семіосферу даної території, працюючи щоденним нагадуванням про місце людей у «світі націй».

Серед таких елементів, які опинилися в центрі уваги М. Білліга та його послідовників, зокрема: «національний» прапор (Billig, 2002), «національні» свята та дні жалоби (Benwell, 2017; Paasi, 2016), «національна» кухня (Ichijo & Ranta, 2016), «національна» валюта (банкноти та монети) (Penrose, 2011; Unwin & Hewitt, 2001), поштові марки (Hammett, 2012), «національна» архітектура, типові природні ландшафти та повсякденні міські пейзажі (Shevchuk, 2014; Benwell, 2017; Cusack, 2001; Jones & Merriman, 2009; Lahoud, 2008), «національна» іконографія кіно, телебачення та популярної культури (Benwell, 2017; Cram, 2001; Edensor, 2002), номерні знаки (Leib, 2011), назви вулиць (Alderman, 2003), медійний дискурс (Kulyk, 2009; Benwell, 2017; Billig, 2002; Slavtcheva-Petkova, 2014; Szulc, 2017; Szulc, 2016), освіта (Gulliver, 2011; Millei & Imre, 2021), а також маленькі дійсничі слова («внутрішня політика» / «зовнішня політика», «ми» / «вони», «тут» / «там» тощо), що наповнюють ЗМІ та інші сфери та матеріали, які ми читаємо, слухаємо, дивимось і т. ін. (Billig, 2002).

Причому, як зазначає М. Антонсич, вдача «банального націоналізму» полягає в тому, що він є відкритим і гнучким: його можна пристосувати до різноманітних контекстів, часом далеких від тих, які спершу обговорювалися в новаторській книзі М. Білліга (Billig, 2002, р. 33–34). Зрештою, «банальний націоналізм» був перероблений, аби відповідати множині інших просторових та цивілізаційно-

ідеологічних вимірів: місцевому / локалістському (Alasuutari, 2013), транснаціональному / транснаціоналістському (Aksoy & Robins, 2003), інтернаціональному / інтернаціоналістському (Bantman & Paola, 2022), європейському / європейстському (Cram, 2001; Slavtcheva-Petkova, 2014), американському / американістському (Slavtcheva-Petkova, 2014) оксидентальному / оксиденталістському (Bozatzis, 2014), расовому / расистському (Liinpää, 2020) тощо.

Водночас, як запевняють нас розробники концепції «повсякденної національності» («Everyday Nationhood») (зокрема М. Антонсич (Antonsich, 2020, р. 1232–1233) та Е. Кнотт (Knott, 2015, р. 1-3), наскільки б проникливим не був аналіз М. Білліга, який висвітлив процес відтворення «націй», в класичній концепції «Банального націоналізму» немає нічого або дуже мало, що говорить про активну роль «звичайних» людей у процесі «національного» відтворення. «Банальний націоналізм» М. Білліга слідує інституційним шляхам, культурній логіці та споживацьким імпульсам «націоналізму», що йде «зверху вниз», а «звичайні» люди в цій концепції виглядають лише пасивними кінцевими споживачами повідомлень, які спускаються «елітою» згори.

Зі свого боку, Дж. Фокс та М. ван Гіндерахтер зауважують, що концепція «Банального націоналізму» розглядає «націю» як «десь там», повсюдно доступну та відтворювану в інституціоналізованих формах, культурних артефактах і дискурсивних тропях. Для «звичайних» людей «нація» скрізь, але водночас ніде: вона діє у повсякденному житті не як об'єкт самосвідомої чи цілеспрямованої маніпуляції, а радше за лаштунками. Цей прихований націоналізм «зверху вниз» дає потужний, але невидимий шаблон для організації та досвіду повсякденного життя в «національних» термінах.

Втім погляди «зверху вниз», врешті-решт, були оскаржені і доповнені аргументами «знизу вгору», що стосуються повсякденних практик, модальностей і звичок, які відтворюють «націю» в повсякденному житті [(Fox & van Ginderachter, 2018, р. 546–548).

Як стверджують Фокс і Міллер-Ідрісс, «націоналізм» слід сприймати не як елітарний феномен, а як щось, чим займаються й «звичайні» люди, які раніше в дослідженнях «націоналізму» «дивним чином» були відсутні (Fox & Miller-Idriss, 2008, р. 537). З цієї точки зору маси є не (лише) вмістилищами «націоналістичних» посилів, але (також) активними суб'єктами споживання, виробництва, привласнення та маніпулювання своїми власними версіями «нації».

«Звичайні» люди думають про «націю», говорять про «націю», створюють «націю», виконують «націю», споживають «націю» – і, звичайно, відкидають, опираються, ігнорують і уникають «нації» – все це сприяє відтворенню та легітимації – або демонтажу та підриву – «національних» форм приналежності. Для них «повсякденний націоналізм» функціонує як окрема сфера, керована буденними ритмами та непередбачуваними обставинами повсякденного життя.

Концепція «повсякденної національності» («Everyday Nationhood») зосереджується на тому, як «національність» одночасно відтворюється «звичайними» людьми, які роблять «звичайні речі». Згідно з цією концепцією, «національність» не є ані невидимою, ані всюдисущою: вона активно присвоюється, маніпулюється та впроваджується як категорія соціальної практики різноманітними соціальними акторами в різноманітних соціальних контекстах. Зрештою «нація» має різне значення у часі та просторі, актуальне в одних ситуаціях, але нерелевантне в інших (Fox and van Ginderachter, 2018, р. 546–548).

Дослідження «повсякденної національності» тісно пов'язані з питаннями ідентичності (Antonsich, 2020; Antonsich, 2015; Bantman & Paola, 2022; Edensor, 2002; Edensor & Sumartojo, 2018; Skey and Antonsich, 2017; Fox & Miller-Idriss, 2008; Fox, 2017; Ichijo & Ranta, 2016), практиками споживання (Edensor, 2002; Ichijo and Ranta, 2016) та ритуальними практиками (Bantman and Paola, 2022; Edensor, 2002) тощо, хоча іноді «повсякденна національність» розуміється не як один із проявів «націоналізму повсякденності» («Everyday Nationalism»), який уточнює та доповнює «банальний націоналізм», а фактично як його синонім (Antonsich, 2015; Bantman & Paola, 2022; Fox & van Ginderachter, 2018; Ichijo and Ranta, 2016; Hearn & Antonsich, 2018; Jones & Merriman, 2009; Knott, 2015; Krasniqi, Sokolić & Kostovicova, 2020; Liinpää, 2020; Millei & Imre, 2021).

Отже, дослідження, які безпосередньо спираються на роботу М. Білліга «Банальний націоналізм», досліджують насамперед те, як еліти мобілізують елітарні (державні) символи, націоналістичні дискурси та інші матеріальні та нематеріальні елементи, які наповнюють звичайний ландшафт і семіосферу даної території. Причому ці установки цілком вписуються до дискурсивного підходу К. Вердері та К. Калхуна, який «виключає будь-яку телеологію в питанні про виникнення націй і націоналізму та концентрується на націоналістичному дискурсі або, інакше кажучи, дискурсивній формації націоналізму. ... І в цьому сенсі націоналізм слід розуміти як своєрідну мовну гру, мета якої – перебудова соціального світу» (Prybiehin, 2021, p. 79).

Натомість в дослідженнях «повсякденної національності» увага приділяється насамперед тому, як люди переосмислюють елітарні символи та націоналістичні дискурси або створюють власні версії національності, впроваджені як повсякденні практики. Ці точки зору цілком вписуються до когнітивного підходу (Р. Брубейкер), який концентрується «на переживаннях простих людей, з яких націоналізм черпає значну частину своєї сили. Однак замість того щоб розуміти соціальний світ субстанціалістськи як сукупність расових, етнічних і національних груп, когнітивні установки звертаються до соціальних і ментальних процесів, що лежать в основі розуміння та класифікації соціального світу в расових, етнічних або національних термінах» (Prybiehin, 2021, p. 79).

Ще у XVIII ст. І. Г. Гердер і І. Г. Фіхте заявили, що основу та справжній дух нації складає її мова. Подібні уявлення і сьогодні зустрічаються в ЗМІ та в уявленнях «звичайних» людей, а також в роботах багатьох вчених. З цієї точки зору, населення, що складається з різномовних груп, не може вважатися «справжньою» нацією. А нації, що включають різні мовні групи, можуть просто розсипатися внаслідок криз та/або у разі небезпеки (Billig, 2002, p. 13–19).

Більше того, нерідко стверджується, що «носії однієї мови повинні прагнути набути своєї власної політичної ідентичності, і що в цьому немає нічого незвичайного» (Billig, 2002, p. 13). Причому «нам» не треба пояснювати, чому громади, які говорять однією мовою, можуть прагнути створити власну національну державу – це відповідає звичайним уявленням про нації, які «ми» начебто маємо (Billig, 2002, p. 13–19). У цьому світлі важливо відповісти на наступне питання: «звідки береться таке відчуття? Чи «природно» думати про громаду, націю та мову у такий спосіб? Або подібне відчуття природності саме по собі представляє проблему?» (Billig, 2002, p. 14).

Цілком слушно, зауважує М. Білліг, що розповсюдженням таких міфів займаються різного роду націоналісти, але не тільки вони. Хіба і в «нас» – тих, хто живе

у національних державах, немає «звичайних» уявлень, які змушують цей світ національних держав здаватися «природним»? (Billig, 2002, p. 19).

«Ідеології – це зразки вірувань і дій, які змушують здаватися існуючій соціальному лад «природним» чи неминучим» (Billig, 2002, p. 15). Насправді, після поміщення «наших» звичайних уявлень в історичний контекст «наші» уявлення про «націю» та «природність» приналежності до неї виявляються продуктом особливої історичної доби. Зрештою, ці уявлення можуть виявитися не менш дивними, ніж уявлення інших епох. Тому при розгляді націоналізму як ідеології все нібито очевидне має бути поставлене «нами» під сумнів. «Нам», так би мовити, слід дистанціюватися від себе самих і від того, що «ми» зазвичай вважаємо очевидним або «природним» (Billig, 2002, p. 19).

Подібні ж уявлення насправді лежать в основі «методологічного націоналізму» – концепції, яка була запропонована на початку 2000-х рр. А. Віммером і Н.Г. Шиллер (Wimmer & Schiller, 2002).

Отже, запевняє М. Білліг, «нас» не повинна задовольнити «природність» того, що люди, які говорять однією мовою, мають прагнути до спільного, окремого від інших, політичного існування (Billig, 2002, p. 13–19). «Нам необхідно поставити під сумнів – чи винести за ідеологічні дужки – самі поняття, які здаються непопущними і дозволяють розуміти зміст щоденних новин, у тому числі такі поняття, як «нація» і навіть «мова». При аналізі націоналізму, ці поняття не можна використовувати некритично, тому що вони не займають зовнішнього положення стосовно теми, яка має бути нами проаналізована» (Billig, 2002, p. 15).

Взагалі, «ми» (як дослідники націоналізму, так і «звичайні» люди) більш схильні розпізнавати націоналізм у «інших», ніж у себе (Billig, 2002, p. 13–19). «Можна з упевненістю говорити, що термін «націоналізм» завжди належить до переконань «інших». Коли ж мова заходить про «наші» переконання, можна підібрати інші слова, наприклад, «патріотизм», «лояльність» чи «соціальну ідентифікацію». Такі терміни дозволяють уникнути використання слова «нація», а разом з ним і привида націоналізму, принаймні в тому, що стосується «наших» уподобань та ідентичності. Проблема в тому, що такі терміни упускають об'єкт, стосовно якого виявляється «лояльність» або здійснюється «ідентифікація», – національна держава» (Billig, 2002, p. 16).

Насправді, стверджує М. Білліг, «націоналізм» не обмежується ідеологією «інших» і його слід розуміти як поняття, що охоплює всі можливі способи відтворення національних держав. Причому найчастіше ці способи пов'язані з «банальним» націоналізмом, який відрізняється від відкритого, артикулованого та вираженого націоналізму тих, хто веде боротьбу за створення нових націй (Billig, 2002, p. 13–19).

Таким чином, уявлення, які здаються нам банальними, виявляються ідеологічними конструктами націоналізму. Вони являють собою «винайдені непорушності», які історично були створені в епоху Модерну і переживаються нами так, наче вони існували завжди. Причому поняття, які аналітик міг би використовувати і насправді використовує для пояснення націоналізму, теж можуть бути історичними конструктами націоналізму.

Історичним конструктом націоналізму слід вважати й ідею мови. З одного боку, нескладно побудувати модель націоналізму довкола важливості спілкування однією, спільною мовою. З іншого – чимало аналітиків називають

мову визначальною рисою національної ідентичності: нібито ті, хто розмовляє однією мовою, можуть претендувати на почуття «національної» єдності (Billig, 2002, р. 29–31).

Однак, зауважує М. Білліг, «поняття «мови», принаймні, у тому сенсі, що здається «нам» банально очевидним, може бути «винайденою непорушністю», створеною в епоху національної держави. Якщо це так, то не так мова створює націоналізм, як націоналізм створює мову; або, скоріше, націоналізм створює «наше» звичайне уявлення про те, що існують «природні» і безперечні речі, які називаються ... «мовами», на яких ми говоримо» (Billig, 2002, р. 30).

Отже, якщо сучасна політична карта, на відміну від епохи Середньовіччя, містить чітко встановлені кордони, те саме характерно й для карти говорів. Уявлення про це картування проєкується й на інші культури й інші епохи (Billig, 2002, р. 29–31). «Сучасне уявлення про різні мови – це не фантазія, але в ньому знаходить своє відображення думка про те, що світ націй також є світом формально встановлених мов» (Billig, 2002, р. 31).

Насправді у середньовічній Європі, на відміну від сьогоденного світу, не було місця офіційним народним мовам. Жодні парламентські закони не встановлювали, яка мова має використовуватися в обов'язковій державній освіті або державному мовленні; при цьому в епоху Середньовіччя ніхто й уявити не міг, щоб через це велися війни. Питання мови, яке здається «нам» таким «природним», у Середньовіччі просто не виникало (Billig, 2002, р. 29–31). «Грубо кажучи, середньовічний селянин [просто] говорив, а сучасна людина просто так не може говорити; аби говорити, нам потрібен спеціальний інструмент – мова» (Billig, 2002, р. 31).

Висновки. Наукові пошуки, які безпосередньо спираються на роботу М. Білліга «Банальний націоналізм», досліджують насамперед те, як еліти мобілізують елітарні (державні) символи, націоналістичні дискурси та інші матеріальні та нематеріальні елементи, які наповнюють звичайний ландшафт і семіосферу даної території.

Натомість в дослідженнях «повсякденної національності» увага приділяється насамперед тому, як люди переосмислюють елітарні символи та націоналістичні дискурси або створюють власні версії національності, впроваджені як повсякденні практики.

Власне, «націоналізм повсякденності» (представлений «банальним націоналізмом» і «повсякденною національністю») не тільки відтворює, але й натуралізує «націю», роблячи в очах людей природним те, що світ нібито ділиться на «нації», і кожна людина нібито повинна мати якусь «національність».

Серед елементів, які працюють щоденним нагадуванням про місце людей у «світі націй», зокрема мова та мовні практики, а також маленькі дійктичні слова («внутрішня політика» / «зовнішня політика», «ми» / «вони», «тут» / «там» тощо), що наповнюють ЗМІ та інші сфери та матеріали, які ми читаємо, слухаємо, дивимось і т.ін.

Зрештою, уявлення, які здаються нам банальними, виявляються ідеологічними конструктами націоналізму. Вони являють собою «винайдені непорушності», які історично були створені в епоху Модерну і переживаються нами так, наче вони існували завжди.

Історичним конструктом націоналізму слід вважати й ідею мови. Поняття «мова», принаймні, у тому сенсі, що здається «нам» банально очевидним,

є «винайденою непорушністю», створеною в епоху національної держави. Не так мова створює націоналізм, як націоналізм створює мову; або, скоріше, націоналізм створює «наше» звичайне уявлення про те, що існують «природні» і безперечні речі, які називаються «мовами», на яких ми говоримо.

References [Список використаної літератури]

- Aksoy A., Robins K. (2003). Banal transnationalism: The difference that television makes. In K. Karim (Ed.) *The media of diaspora*. London : Routledge. [in English]. [Aksoy A., Robins K. Banal transnationalism: The difference that television makes. *The media of diaspora* / Ed. by K. Karim. London : Routledge. 2003. P. XX–XXX.]
- Alasuutari, P. (2013). Spreading global models and enhancing banal localism. *International Journal of Cultural Policy*, 19(1), 103–119. [in English]. [Alasuutari P. Spreading global models and enhancing banal localism. *International Journal of Cultural Policy*. 2013. Vol. 19, № 1. P. 103–119.]
- Alderman, D. H. (2003). Street names and the scaling of memory. *Area*, 35(2), 163–173. [in English]. [Alderman D. H. Street names and the scaling of memory. *Area*. 2003. Vol. 35, № 2. P. 163–173.]
- Antonsich, M. (2020). Everyday nation in times of rising nationalism. *Sociology*. 54(6), 1230–1237. [in English]. [Antonsich M. Everyday nation in times of rising nationalism. *Sociology*. 2020. Vol. 54, № 6. P. 1230–1237.]
- Antonsich, M. (2015). The ‘everyday’ of banal nationalism – ordinary people’s views on Italy and Italian. *Political Geography*. Loughborough University, 54, 32–42. [in English]. [Antonsich M. The ‘everyday’ of banal nationalism – ordinary people’s views on Italy and Italian. *Political Geography*. Loughborough University. 2015. Vol. 54. P. 32–42.]
- Bantman C., Paola di P. (2022). Banal and everyday (inter)nationalism: French and Italian anarchist exiles in London, 1870s–1914. *Nations and Nationalism*, 29(1), 176–190. [in English]. [Bantman C., Paola di P. Banal and everyday (inter)nationalism: French and Italian anarchist exiles in London, 1870s–1914. *Nations and Nationalism*. 2022. Vol.29, №1. P. 176–190.]
- Benwell, M. C. (2017). Going Underground: Banal Nationalism and Subterranean Elements in Argentina’s Falklands/Malvinas Claim. *Geopolitics*, 25(1), 88–108. [in English]. [Benwell M.C. Going Underground: Banal Nationalism and Subterranean Elements in Argentina’s Falklands/Malvinas Claim. *Geopolitics*. Vol.25, №1. 2017. P. 88–108.]
- Billig, M. (2002). Banal nationalism. London : SAGE Publications [in English]. [Billig M. Banal nationalism. London : SAGE Publications. 2002. 200 p.]
- Bozatzis, N. (2014). Banal Occidentalism. In Antaki, C., Condor, S. (Eds.) *Rhetoric, Ideology and Social Psychology*. London : Routledge, 122–136. [in English]. [Bozatzis N. Banal Occidentalism. *Rhetoric, Ideology and Social Psychology* / Ed. by C. Antaki and S. Condor. London : Routledge. 2014. P. 122–136.]
- Cram, L. (2001). Imagining the Union: A Case of Banal Europeanism. In Wallace, W. (Ed.) *Interlocking Dimensions of European Integration*. London: Palgrave, 231–246. [in English]. [Cram, L. Imagining the Union: A Case of Banal Europeanism. *Interlocking Dimensions of European Integration* / Ed. by W. Wallace. London: Palgrave. 2001. P. 231–246.]
- Cusack, T. (2001). A ‘countryside bright with cosy homesteads’: Irish nationalism and the cottage landscape. *National Identities*, 3(3), 221–238. [in English]. [Cusack T. A ‘countryside bright with cosy homesteads’: Irish nationalism and the cottage landscape. *National Identities*. 2001. Vol. 3, № 3. P. 221–238.]
- Edensor, T. (2002). National identity, popular culture and everyday life. Oxford: Berg. [in English]. [Edensor T. National identity, popular culture and everyday life. Oxford: Berg, 2002. 224 p.]
- Edensor, T., Sumartojo, S. (2018). Geographies of everyday nationhood: experiencing multiculturalism in Melbourne. *Nations and Nationalism*, 24(3), 553–578. [in English]. [Edensor T., Sumartojo S. Geographies of everyday nationhood: experiencing multiculturalism in Melbourne. *Nations and Nationalism*. 2018. Vol. 24, № 3. P. 553–578.]
- Skey, M., Antonsich, M. (Eds.) (2017). Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism. London : Palgrave Macmillan. [in English]. [Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism / Ed. by M. Skey and M. Antonsich. London : Palgrave Macmillan. 2017. 334 p.]
- Fox, J. E., van Ginderachter M. (2018). Introduction: Everyday nationalism's evidence problem. *Nations and Nationalism*, 24(3), 546–552. [in English]. [Fox J. E., van Ginderachter M. Introduction: Everyday nationalism's evidence problem. *Nations and Nationalism*. 2018. Vol. 24. № 3. P. 546–552.]
- Fox J. E., Miller-Idriss C. (2008). Everyday nationhood. *Ethnicities*, 8(4), 536–563. [in English]. [Fox J. E., Miller-Idriss C. Everyday nationhood. *Ethnicities*. 2008. Vol. 8, № 4. P. 536–563.]

- Fox, J. (2017). The edges of the nation: a research agenda for uncovering the taken-for-granted foundations of everyday nationhood. *Nations and Nationalism*, 23(1), 26–47. [in English]. [Fox J. The edges of the nation: a research agenda for uncovering the taken-for-granted foundations of everyday nationhood. *Nations and Nationalism*. 2017. Vol. 23, № 1. P. 26–47.]
- Gulliver, T. (2011). Banal nationalism in ESL textbooks. *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De l'éducation*, 34 (3), 119–135. [in English]. [Gulliver T. Banal nationalism in ESL textbooks. *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De l'éducation*. 2011. Vol. 34, № 3. P. 119–135.]
- Hammett, D. (2012). Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. *Geopolitics*, 17(3), 526–552. [in English]. [Hammett D. Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. *Geopolitics*. 2012. Vol.17, № 3. P. 526–552.]
- Hearn, J., Antonsich, M. (2018). Theoretical and methodological considerations for the study of banal and everyday nationalism. *Nations and Nationalism*, 24(3), 594–605. [in English]. [Hearn J., Antonsich M. Theoretical and methodological considerations for the study of banal and everyday nationalism. *Nations and Nationalism*. 2018. Vol.24, № 3. P. 594–605.]
- Ichijo, A., Ranta, R. (2016). *Food, National Identity and Nationalism: From Everyday to Global Politics*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. [in English]. [Ichijo A., Ranta R. *Food, National Identity and Nationalism: From Everyday to Global Politics*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 2016. 196 p.]
- Jones, R., Merriman, P. (2009). Hot, banal and everyday nationalism: Bilingual road signs in Wales. *Political Geography*, 28, 164–173. [in English]. [Jones R., Merriman P. Hot, banal and everyday nationalism: Bilingual road signs in Wales. *Political Geography*. 2009. Vol. 28. P. 164–173.]
- Knott, E. (2015). Everyday nationalism: A review of the literature. *Studies on National Movements*, 3, 1–16. [in English]. [Knott E. Everyday nationalism: A review of the literature. *Studies on National Movements*. 2015. Vol. 3. P. 1–16.]
- Krasniqi, V, Sokolić, I. & Kostovicova D. (2020). Skirts as Flags: Transitional Justice, Gender and Everyday Nationalism in Kosovo. *Nations and Nationalism*, 26(2), 461–476. [in English]. [Krasniqi V., Sokolić I., Kostovicova D. Skirts as Flags: Transitional Justice, Gender and Everyday Nationalism in Kosovo. *Nations and Nationalism*. 2020. Vol. 26, № 2. P. 461–476.]
- Kulyk, V. (2009). The Role of the Ukrainian Media Discourse in the Creation of National Identity. *Ukraina moderna*, 4, 155–174. [in Ukrainian]. [Кулик В. Роль медійного дискурсу в творенні національної ідентичності. *Україна модерна*. 2009. № 4. С. 155–174.]
- Lahoud, A. L. (2008). The role of cultural (architecture) factors in forging identity. *National Identities*, 10(4), 389–398. [in English]. [Lahoud A. L. The role of cultural (architecture) factors in forging identity. *National Identities*. 2008. Vol. 10, № 4. P. 389–398.]
- Leib, J. (2011). Identity, banal nationalism, contestation, and North American license plates. *The Geographical Review*, 101(1), 37–52. [in English]. [Leib J. Identity, banal nationalism, contestation, and North American license plates. *The Geographical Review*. 2011. Vol. 101, № 1. P. 37–52.]
- Liinpää, M. (2020). When the Nation Becomes Louder: Everyday Nationalism and the 2014 Scottish Independence Referendum. *Sociology*, 54(6), 1178–1193. [in English]. [Liinpää M. When the Nation Becomes Louder: Everyday Nationalism and the 2014 Scottish Independence Referendum. *Sociology*. 2020. Vol. 54, № 6. P. 1178–1193.]
- Millei Z., Imre R. (2021). Banal and Everyday Nationalisms in children's mundane and institutional lives. *Children's Geographies: advancing interdisciplinary understanding of younger peoples lives*, 19(5), 505–513. [in English]. [Millei Z., Imre R. Banal and Everyday Nationalisms in children's mundane and institutional lives. *Children's Geographies: advancing interdisciplinary understanding of younger peoples lives*. 2021. Vol.19, № 5. P. 505–513.]
- Paasi, A. (2016). Dancing on the Graves: independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography*, 54, 21–31. [in English]. [Paasi A. Dancing on the graves: independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography*. 2016. Vol. 54. P. 21–31.]
- Penrose, J. (2011). Designing the nation. Banknotes, banal nationalism, and alternative conceptions of the state. *Political Geography*, 30(8), 429–440. [in English]. [Penrose J. Designing the nation. Banknotes, banal nationalism, and alternative conceptions of the state. *Political Geography*. 2011. Vol. 30, № 8. P. 429–440.]
- Prybiehin, I. S. (2021). National Identity: Conceptual Versions and Their Implementation in the Political Processes of Israel. Odesa. [in Ukrainian]. [Прибегін І. С. Національна ідентичність: концептуальні версії та їх реалізація в політичних процесах Ізраїлю: дис. ... канд. політ. наук : 03.00.02 / Південно-укр. нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Оdesa, 2021. 242 с.]
- Shevchuk, M. O. (2014). Representation of national identity in the space of the city through tourism perspective. *Hrani*, 8, 76–80. [in Ukrainian]. [Шевчук М. О. Репрезентації національної ідентичності в просторі міста крізь призму туристичного погляду. *Грани*. 2014. № 8. С. 76–80.]

- Slavtcheva-Petkova, V. (2014). Rethinking banal nationalism: Banal Americanism, Europeanism, and the missing link between media representations and identities. *International Journal of Communication*, 8, 43–61. [in English]. [Slavtcheva-Petkova V. Rethinking banal nationalism: Banal Americanism, Europeanism, and the missing link between media representations and identities. *International Journal of Communication*. 2014. Vol. 8. P. 43–61.]
- Szulc, L. (2017). Banal nationalism in the Internet age: rethinking the relationship between nations, nationalisms, and the media. In Skey L. & Antonsich M. (Eds.) *Nationhood: Theorizing Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*. London: Palgrave Macmillan, 53–74. [in English]. [Szulc L. Banal nationalism in the internet age: rethinking the relationship between nations, nationalisms, and the media. *Nationhood: Theorizing Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism* / Ed. by M. Skey and M. Antonsich. London: Palgrave Macmillan. 2017. P. 53–74.]
- Szulc, L. (2016). Domesticating the nation online: banal nationalism on LGBTQ websites in Poland and Turkey. *Sexualities*, 19(3), 304–327. [in English]. [Szulc L. Domesticating the nation online: banal nationalism on LGBTQ websites in Poland and Turkey. *Sexualities*. 2016. Vol. 19, № 3. P. 304–327.]
- Unwin, T., Hewitt, V. (2001) Banknotes and national identity in Central and Eastern Europe. *Political Geography*, 20(8), 1005–1028. [in English]. [Unwin T., Hewitt, V. Banknotes and national identity in central and eastern Europe. *Political Geography*. 2001. Vol. 20, № 8. P. 1005–1028.]
- Wimmer, A., Schiller, N.G. (2002). Methodological nationalism and beyond nation-state building, migration, and the social sciences. *Global Networks* 2. 2(4), 301–334. [in English]. [Wimmer A., Schiller N.G. Methodological nationalism and beyond nation-state building, migration, and the social sciences. *Global Networks* 2. 2002. Vol. 2. № 4. P. 301–334.]

Стаття надійшла до редакції 14.07.2023

Dyachenko O. V.

Department of Political Sciences
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, Ukraine

THE ROLE OF LANGUAGE AND LANGUAGE PRACTICES IN THE “EVERYDAY NATIONALISM”

Summary

In 1995, M. Billig’s “Banal Nationalism” was published for the first time. This pioneering work initiated a new way of studying “nation” and “nationalism”. Somewhat later, the concept of “Banal nationalism” was clarified and supplemented by the concept of “Everyday Nationality”, that together compose “Everyday Nationalism’s” research.

The study, which is directly based on M. Billig’s “Banal nationalism”, examines how elites mobilize elite (state) symbols, nationalist discourses, and other material and immaterial elements that form the usual landscape and semiosphere of the territory. Instead of this, “Everyday Nationhood” try to show, how people reinterpret elite symbols and nationalist discourses or create their own versions of nationhood enacted as everyday practices.

Actually, among the elements that serve as a daily reminder of people’s place in the “world of nations” are language and language practices, as well as small deictic words (“domestic policy” / “foreign policy”, “us” / “them”, “here” / “there”, etc.), which are used by mass media and other services that we read, listen, watch, etc. Finally, ideas, that seem banal to us, turn out to be ideological constructs of nationalism.

The idea of “language” should also be considered a historical construct of nationalism. The concept of “language”, at least in the sense that it seems obvious to “us”, is an “invented permanency” created in the era of the nation-state. Language does not create nationalism as nationalism creates language; or, rather, nationalism creates “our” common view, that there are “natural” and indisputable things called “languages” we speak.

Key words: language, language practice, Everyday Nationalism, Banal Nationalism, Everyday Nationhood.

УДК 323.2; 355.1

Мазуренко Л. І.

к. політ. наук, доцент,

кафедра соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін,

Інститут Військово-Морських Сил

НУ «Одеська морська академія»,

вул. Градоначальницька, 20, м. Одеса, 65000, Україна

E-mail: ruzam11_@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3189-8215>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288716>

ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СПЕЦИФІКУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У статті досліджено основні фактори, що визначають специфіку формування політичної свідомості військовослужбовців. Доведено, що політична свідомість військовослужбовців – це одна з основних складових форм суспільної свідомості, яка, як правило, виникає спільно з появою державності та політичної влади і є найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону політики в цілому. Визначено етапи формування політичної свідомості військовослужбовців: здобуття соціально-політичних знань у процесі критичного осмислення політичної дійсності, поступової раціоналізації чуттєвих уявлень, узагальнення наявної інформації про політичне життя суспільства; трансформація здобутих знань у переконання, яка відбувається в процесі суспільно-політичної практики; визначення на основі політичних переконань та аналізу власного досвіду політичної орієнтації суб'єкта, яка значною мірою обумовлює політичну поведінку.

Виявлено та систематизовано фактори, що визначають специфіку формування політичної свідомості у військовослужбовців. Перш за все важливою складовою політичної свідомості є така морально-етична категорія, як «захист Вітчизни»; наступний фактор – статус військовослужбовців; специфіка військової праці; високі вимоги до професійного статусу військовослужбовців у поєднанні з регламентованим характером їхньої праці; замкнутість соціально-професійної групи військовослужбовців; матеріальні фактори; засоби масової інформації; прагнення до отримання інформації.

Доведено, що військовослужбовець є громадянином своєї країни, членом військового колективу, тому він у тій чи іншій мірі включається в суспільно-політичну діяльність: участь у виборах, в обговоренні найважливіших документів держави, зборів особового складу і т. д. Це важлива сфера військової служби, де відбувається процес формування політичної свідомості військовослужбовців, особливо їх суспільно-політичних якостей.

Ключові слова: військовослужбовці, політична свідомість, специфіка військової праці, політична реальність, статус військовослужбовців.

Постановка проблеми. Військова служба в силу своєї політичної спрямованості, специфіки організації, особливої напруженості, динамічності, підвищеної відповідальності значно активізує формування політичної свідомості військовослужбовців і зміцнення у воїнів почуття військового обов'язку, товариства, патріотизму.

Вагомою умовою є те, що політична свідомість безпосередньо пов'язана з економічним базисом і в силу цього робить вирішальний вплив на всі інші форми суспільної

свідомості, життя суспільства в цілому, формування особистості сучасного військовослужбовця. Відповідно не тільки політичні ідеї, вчення, програмні положення, гасла, політичні традиції, суспільні настрої суспільства, а й покращення соціально-економічних умов життя мають формувати політичну свідомість – основу високих морально-бойових якостей військовослужбовців Збройних Сил України. Таким чином, актуальною є проблема формування політичної свідомості військовослужбовця Збройних Сил України, дослідження факторів, що впливають на цей процес.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування політичної свідомості військовослужбовців розглянуті в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед них слід виділити праці таких вчених: В.І. Алещенко, В.Ф. Баранівський, В.С. Бліхар, Є.І. Григоренко, Г.І. Зеленько, А.О. Кобзар, О.С. Колесніченко, В.З. Курись, М.В. Слободянюк, М.В. Цюрупа та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, слід зазначити наявність низки невивчених питань стосовно визначення факторів, що впливають на формування політичної свідомості військовослужбовців в Україні, що свідчить про актуальність обраної тематики цієї статті.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові методи пізнання – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. За допомогою методів теоретичного узагальнення та аналізу досліджені теоретичні основи розвитку формування політичної свідомості військовослужбовців. Методи зіставлення та порівняння використано для визначення факторів, що впливають на формування політичної свідомості військовослужбовців в Україні.

Метою статті є дослідження основних факторів формування політичної свідомості військовослужбовців та надання пропозицій з її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Осмислення політичної складової свідомості військовослужбовців є важливим теоретичним завданням політичної науки, що обумовлено низкою причин. По-перше, армія (у широкому розумінні) є найважливішим політичним інститутом. На зовнішньополітичній арені факт наявності дієздатних збройних сил свідчить про статус держави; всередині країни армія – найважливіша ознака державності, гарантія суверенітету й непорушності державних кордонів. По-друге, професійна діяльність військовослужбовців завжди знаходиться у фокусі державної та суспільної уваги. По-третє, лояльність військовослужбовців до інститутів влади та політичного режиму забезпечує стабільність внутрішньої та зовнішньої політики держави. Формування цієї лояльності має велике значення в діяльності органів державного та військового управління. По-четверте, увага до політичної свідомості військовослужбовців зумовлена також і внутрішніми потребами військово-політологічного знання, переосмисленням, що триває, змісту об'єктної основи військової науки та її основних галузей, відходом від ідеологізації та догматизації військового суспільствознавства.

Статус категорії «політична свідомість» у вітчизняній політологічній школі є непорушним, що підкреслюється тим, що дана категорія становить один із центральних елементів предметного поля спеціальностей «Політична культура та ідеологія» і «Політична психологія» згідно з паспортами спеціальностей, затверджених постановами президії ВАК України. Також ця категорія служить заголовками структурних блоків багатьох підручників із політології.

У той же час існує ряд проблем, пов'язаних із цим терміном. Ключова серед них – проблема носія цієї свідомості. Безперечно твердження про те, що полі-

тичною свідомістю володіє людський індивід. Однак питання про володіння політичною свідомістю групами осіб ставиться під сумнів. Так, наприклад, В. Бебик, говорячи про таку усталену у вітчизняній суспільствознавчій школі категорію, як «масова свідомість», зазначає, що розглядати «масову свідомість» як наукову категорію навряд чи доречно і можна використовувати її лише як метафору, оскільки вона відображає складний суб'єкт політичного процесу (Bebyk, 2003, р. 34). Водночас є автори, які, навпаки, використовують категорію «політична свідомість суспільства» (Zelenko, 2022) як наукову.

Традиційно під політичною свідомістю розуміється результат сприйняття та усвідомлення суб'єктом частини дійсності, яка пов'язана з політикою і в яку включений він сам, а також його дій і станів, пов'язаних із політикою (Blikhar & Kurys, 2020, р. 26). Відповідно політична свідомість військовослужбовців опосередковує відносини даної соціальної групи зі сферою політики, одночасно представляючи для індивіда мотиваційну основу для сумлінного виконання ним обов'язків військової служби.

Якщо розглядати політичну свідомість у загальному аспекті, то вона тісно об'єднана з політичною поведінкою, будучи за своєю суттю її підготовчим етапом, який надає сенс політичній поведінці, а також можливість політичній взаємодії між суб'єктами політичного процесу. Політичну свідомість військовослужбовця можливо характеризувати і як «внутрішню» політичну поведінку, що здійснює значний вплив на «зовнішню» поведінку воїна, тобто на його діяльність і активність у самому процесі проходження військової служби.

Складна структура політичної свідомості військовослужбовців, як єдине ціле, є невід'ємною частиною духовного буття як особистості, так і суспільства. Вона відображає багатовимірність і багатоаспектність політичних відносин через різні форми та процеси. Політична свідомість, будучи діалектично розвиненою, зображує різноманіття політичної реальності (Aleshchenko, Baranivskiy, Kobzar, 2014).

Процес формування політичної свідомості військовослужбовців складний і суперечливий. Як правило, формування політичної свідомості, як індивідуальної, так і групової (масової), передбачає кілька етапів. По-перше, здобуття соціально-політичних знань у процесі критичного осмислення політичної дійсності, поступової раціоналізації чуттєвих уявлень, узагальнення наявної інформації про політичне життя суспільства. По-друге, трансформація здобутих знань у переконання, яка відбувається в процесі суспільно-політичної практики (як правило, цьому сприяє прийняття вже сформованих оцінок і норм політичної поведінки в рамках тих чи інших політичних організацій та інститутів). І по-третє, визначення на основі політичних переконань та аналізу власного досвіду політичної орієнтації суб'єкта, яка значною мірою обумовлює політичну поведінку (Kolesnichenko, 2018).

У вітчизняному суспільствознавстві традиційно виділяють 4 групи умов, які впливають на формування політичної свідомості:

1) макро- (мезо-, мікро-) соціальні – соціально-економічні відносини, національні, релігійно-конфесійні, культурні традиції, освітньо-виховні інститути, ЗМІ, особливості тієї чи іншої субкультури;

2) політичні – характер і тип політичного устрою, специфіка політичного режиму, політичні інститути, партії, організації та рухи, розвиненість демократії та інститутів громадянського суспільства і т. п.;

3) комунікативні, обумовлені самим процесом розуміння та оцінки політичних явищ;

4) суб'єктивні, пов'язані з соціальними та психологічними особливостями індивіда, його незалежними й засвоєними характеристиками (стать, вік, національність, культурне та національне походження, освіта, професія і т. д.) (Hryhorenko, 2010).

У силу того, що ця класифікація має досить узагальнений характер і тим самим дотична до різних соціально-професійних груп, виникає необхідність виявлення й систематизації факторів, що визначають специфіку формування політичної свідомості у військовослужбовців.

Безумовно, важливою складовою політичної свідомості є така морально-етична категорія, як «захист Вітчизни». СENS даної ідеологемі закріпленій у численних законодавчих і художніх текстах. Очевидно, що лексична репрезентація даної ідеологемі залежить від певних політичних умов, тієї чи іншої політичної кон'юнктури. Відзначимо, що у воєнний час ці формули часто супроводжуються закликком до активних бойових дій.

Служіння Вітчизні як вища моральна категорія означає, що професійний статус військової людини повинен мати високий ступінь престижу, винятковості. Людина військова покликана захищати державу, державну владу, закон, при цьому держава бере на себе беззастережне право розпоряджатися її долею та життям. Прийняття людиною в погонах вимог військової присяги зумовлює її загострене сприйняття таких моральних категорій, як «борг», «честь», «самопожертва» та ін. В історичній традиції ідея служіння Вітчизні є найважливішим мотиваційним компонентом виконання професійних обов'язків, а втрата або руйнування цього розуміння неминуче означає розрив із найвищими ідеалами захисника Вітчизни, без яких людина вже не може морально вважати себе військовослужбовцем.

Впливає на формування політичної свідомості військовослужбовців також комплекс їхніх прав, свобод і обов'язків, що офіційно визначає їх правове становище в суспільстві, інакше – статус військовослужбовців (Zelenko, 2022). У цьому статусі законодавчо кодифіковані суспільні привілеї та обмеження даної соціально-професійної групи, що не властиво більшості інших суспільно-професійних категорій. Статус військовослужбовця вимагає від нього виконувати не тільки специфічні обов'язки військової служби, а й слідувати особливим моделям поведінки та позиціонування. Правомірно вважати, що, прийнявши військову присягу, людина визначає для себе і конкретні світоглядні позиції. У силу цього політична свідомість військовослужбовців відрізняється високим рівнем відданості обраним ідеалам, а відмова від них загрожує негативними наслідками. Відомо, що негласні норми військового етикету регулюють свідомість і поведінку військової людини навіть поза службою, а їх порушення тягне (крім традиційних видів відповідальності) такі специфічні форми відповідальності й покарання, як загальний осуд, суди офіцерської честі і т. д.

Сприйняття політичної реальності та ставлення до неї багато в чому визначається самою специфікою військової праці, яка, у свою чергу, пов'язана з суворою регламентацією всіх сторін життя та діяльності військ, особливостями їх організаційної структури, екстериторіальним способом розміщення військових частин і т. п. Колективістський характер військової праці виступає найважливішою умовою політичної соціалізації військовослужбовців. В умовах спільного

виконання військових завдань і ритуалів (бойове навчання, наради, побудови і т. п.) індивідуальні політичні вподобання формуються з урахуванням громадської думки і, всупереч декларованим формам політичного плюралізму, «побажань» командира (начальника). Видається, що в цьому контексті спектр характеристик політичної свідомості військовослужбовців досить широкий і може коливатися від крайньої байдужості щодо політичної реальності до цілком виправданих протестних проявів.

Сучасне озброєння вимагає ґрунтовної технічної підготовленості офіцерського та рядового складу, всебічного розвитку інтелектуальних і фізичних здібностей, творчого мислення, підвищення морально-бойових якостей, тобто нові можливості бойової техніки обумовлюють подальше зростання відповідальності та ролі людини у військовій справі. Високі вимоги до професійного статусу військовослужбовців у поєднанні з регламентованим характером їхньої праці, як, втім, і всього укладу життя й діяльності військ, сприяють формуванню таких рис політичної свідомості військової людини, як дисциплінованість і витримка, активність і наполегливість у досягненні позитивних суспільно і особистісно значущих цілей (Tsiurupa, 2008).

Не можна забувати і про такий фактор, як відносна замкнутість соціально-професійної групи військовослужбовців. Будучи історичним атрибутом військової служби, проявом елітарного статусу військової людини, такого роду «ізоляціонізм» сприяє концентрації зусиль на виконанні військового обов'язку. Крім того, даний фактор визначає своєрідність моделі суспільного позиціонування військовослужбовців. У політичній свідомості військовослужбовця переломлюються високі моральні зобов'язання, традиційно покладені на нього суспільством.

Очевидно, що на політичну свідомість військовослужбовців можуть сильно впливати матеріальні фактори. Результати сучасних соціологічних досліджень ставлять під сумнів усталений стереотип про «безкорисливе служіння» на благо держави. Соціально-економічне становище військовослужбовців, цивільного персоналу, громадян, звільнених з військової служби, і членів їх сімей справедливо характеризується вченими як складне та суперечливе і пояснюється проблемами, що вже набули хронічного характеру у сфері військово-соціального забезпечення (Slobodianiuk, 2016). Іншими словами, відсутність матеріальних стимулів неминуче негативним чином позначається на ставленні до виконання професійних обов'язків, а в крайніх випадках – тягне повну втрату їх високої мотиваційної складової.

На формування політичної свідомості військовослужбовців (як, власне, і всього суспільства) найсильніший вплив роблять засоби масової інформації, який може бути як конструктивним, так і деструктивним. Останнє, треба думати, властиво переважно тим друкованим виданням, які зорієнтовані на масового читача. Сформовані таким чином стереотипи та забобони не тільки негативно впливають на престиж військової служби, а й трансформують систему цінностей військовослужбовців.

Що стосується власне політичних факторів формування політичної свідомості військовослужбовців, то тут відзначимо наступне. Військовослужбовець не може бути байдужий до політичних процесів державного та світового масштабу, соціально-політичних процесів, що розгортаються в суспільстві. Більш того, як специфічна соціальна група, військовослужбовці мають свої особливі потреби, проявляють турботу про їх задоволення (Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2022).

Найважливішою з таких потреб є прагнення до отримання інформації. Із розвитком сучасних інформаційних технологій широкі верстви суспільства (у тому числі і військовослужбовці) отримали можливість політичного самовизначення, що виражається в наявності політичного плюралізму в армійському середовищі. Якраз допущення ідейної поліфонії в, здавалося б, політично нейтральному середовищі і є наслідком демократичної орієнтації державного курсу. Необхідно визнати, що на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України політична свідомість військовослужбовців вільна від нав'язування будь-якої ідеології, але в той же час вона потенційно відкрита для управління, маніпулювання з боку старших начальників (командирів).

Ця обставина змушує задуматися про необхідність регламентування політичної свідомості в інтересах державної політики. Безумовно, мова йде не про безкомпромісну пропаганду та нав'язування «політично правильних» дій і оцінок. В умовах відкритого доступу до найрізноманітнішої інформації необхідно виробити комплекс заходів, що дозволяють регулювати механізми захисту від негативного впливу на політичну свідомість військовослужбовців. Разом із подальшим вивченням механізмів формування політичної свідомості військовослужбовців це представляється актуальним науковим завданням.

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто основні етапи формування політичної свідомості військовослужбовців, чотири групи умов, які впливають на формування політичної свідомості: 1) макро- (мезо-, мікро-) соціальні – соціально-економічні відносини, національні, релігійно-конфесійні, культурні традиції, освітньо-виховні інститути, ЗМІ, особливості тієї чи іншої субкультури; 2) політичні – характер і тип політичного устрою, специфіка політичного режиму, політичні інститути, партії, організації та рухи, розвиненість демократії та інститутів громадянського суспільства і т. п.; 3) комунікативні, обумовлені самим процесом розуміння та оцінки політичних явищ; 4) суб'єктивні, пов'язані з соціальними та психологічними особливостями індивіда, його незалежними та засвоєними характеристиками (стать, вік, національність, культурне й національне походження, освіта, професія і т. д.).

Виявлено та систематизовано фактори, що визначають специфіку формування політичної свідомості у військовослужбовців. Перш за все важливою складовою політичної свідомості є така морально-етична категорія, як «захист Вітчизни»; наступний фактор – статус військовослужбовців; специфіка військової праці; високі вимоги до професійного статусу військовослужбовців у поєднанні з регламентованим характером їхньої праці; замкнутість соціально-професійної групи військовослужбовців; матеріальні фактори; засоби масової інформації; прагнення до отримання інформації.

Доведено, що у Збройних Силах України воїн залишається громадянином своєї країни, членом військового колективу, тому він у тій чи іншій мірі включається в суспільно-політичну діяльність: участь у виборах, обговоренні найважливіших документів держави, зборів особового складу і т. ін. Це важлива сфера військової служби, де відбувається процес формування політичної свідомості військовослужбовців, особливо його суспільно-політичних якостей. Суспільно-політична діяльність, вимагаючи певних знань, навичок, високого напруження почуттів, зусиль волі, організованості та самодисципліни, розвиває політичну свідомість особистості, почуття суспільного й військового обов'язку, основи спілкування з людьми, органі-

зоторські здібності і т. ін. Практика організації військово-політичної роботи показує, що в підрозділі є найширші можливості залучення особового складу в суспільно-політичну діяльність, і це є одним із важливих завдань командирів і офіцерів.

References [Список використаної літератури]

- Aleshchenko, V.I., Baranivskiy, V.F., Kobzar, A.O. (2014). Actual nutrition of ideology and ideological work in the Ukrainian army. Kyiv: “Zoloti vorota” [in Ukrainian]. [Алещенко В.І., Баранівський В.Ф., Кобзар А.О. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську : монографія / під заг. ред. В.Ф. Баранівського. Київ : Золоті ворота, 2014. 232 с.]
- Bebyk, V.M. (2003). Political science for politicians and citizens. Kyiv: MAUP [in Ukrainian]. [Бєбик В.М. Політологія для політика і громадянина : монографія. Київ : МАУП, 2003. 424 с.]
- Blikhar, V.S., Kurys, V.Z. (2020). Military personnel's value universe: philosophical and legal discourse. Khmelnytskyi: KhUUP im. L. Yuzkova [in Ukrainian]. [Бліхар В.С., Курись В.З. Ціннісний універсум військовослужбовця: філософсько-правовий дискурс : монографія. Хмельницький : ХУУП ім. Л. Юзькова, 2020. 291 с.]
- Hryhorenko, Ye.I. (2010). Constitutional principles of military service by citizens of Ukraine: problems of theory and practice. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]. [Григоренко Є.І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2010. 280 с.]
- Institut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy (2022). Political process in independent Ukraine: results and problems. Kyiv: IPiEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian]. [Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 704 с.]
- Kolesnichenko, O.S. (2018). Fundamentals of combat psychological traumatization of military personnel. Kharkiv: FOP Brovin O.V. [in Ukrainian]. [Колесніченко О.С. Засади бойової психологічної травмизації військовослужбовців : монографія. Харків : ФОП Бровін О.В., 2018. 488 с.]
- Slobodianiuk, M.V. (2016). National and patriotic motifs in the symbols of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine. *Bulletin of the National Academy of management personnel of culture and arts*, 4, 52–56 [in Ukrainian]. [Слободянюк М.В. Національно-патріотичні мотиви у символіці Сухопутних військ Збройних Сил України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 4. С. 52–56.]
- Tsiurupa, M.V. (2008). Military policy as a factor of consolidation of political forces in Ukraine. *Scientific notes of the Institute of political and ethnonational studies*, 38, 25–34 [in Ukrainian]. [Цюрупа М.В. Воєнна політика як фактор консолідації політичних сил України. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень*. 2008. № 38. С. 25–34.]
- Zelenko, H.I. (2022). Crisis of political development in Ukraine: causes, remedies and ways of leveling. Kyiv: IPiEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian]. [Зеленько Г.І. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с.]

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023

Mazurenko L. I.

Department of Social, Humanitarian and Fundamental Disciplines,
Naval Institute of National University “Odesa Maritime Academy”,
Hradonachalnytska str., 20, Odesa, 65000, Ukraine

FACTORS THAT DETERMINE THE SPECIFICS OF FORMING THE POLITICAL CONSCIOUSNESS OF MILITARY PERSONNEL

Summary

The article examines the main factors that determine the specifics of the formation of the political consciousness of military personnel. It is proved that the political consciousness of military personnel is one of the main components of forms of public conscious-

ness, which, as a rule, arises together with the emergence of statehood and political power and is the most general category that characterizes the subjective side of politics as a whole. The stages of formation of political consciousness of military personnel are defined: as obtaining socio-political knowledge in the process of critical understanding of political reality, gradual rationalization of sensory representations, generalization of available information about the political life of society; transformation of acquired knowledge into beliefs, which occurs in the process of socio-political practice; determination based on political beliefs and analysis of one's own experience of the political orientation of the subject, which largely determines political behavior.

The factors that determine the specifics of the formation of political consciousness in military personnel are identified and systematized. First of all, an important component of political consciousness is such a moral and ethical category as "defense of the Fatherland"; the next factor is the status of military personnel; the specifics of military labor; high requirements for the professional status of military personnel in combination with the regulated nature of their work; the isolation of the social and professional group of military personnel; material factors; mass media; the desire to obtain information.

It is proved that a serviceman is a citizen of his country, a member of a military collective, so he is more or less involved in socio-political activities: participation in elections, in the discussion of the most important documents of the state, personnel fees, etc. This is an important area of military service, where the process of forming the political consciousness of military personnel, especially his socio-political qualities, takes place.

Key words: military personnel, political consciousness, specifics of military labor, political reality, the status of military personnel.

УДК 325.36:327.2(4-11)

Поляков А. В.

аспірант,

кафедра політології,

ОНУ ім. І. І. Мечникова,

к. 37, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: poshta11@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-9099-4340>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288717>

СХІДНА ЄВРОПА У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто питання застосування інструментарію постколоніальних досліджень для аналізу політичного розвитку посткомуністичних країн Східної Європи, актуальність якого особливо загострилася після повномасштабного російського вторгнення. Окреслено явну невідповідність між регулярним використанням у публічному просторі термінів колоніалізму для характеристики сутності російської агресивної політики та майже відсутністю спроб наукового осмислення цих драматичних подій з боку представників теорії постколоніалізму. Для дослідження причин такої ситуації в статті порушується питання обопільного ігнорування як постколоніальними дослідниками регіону Східної Європи, так і дослідниками посткомуністичних трансформацій колоніального досвіду східноєвропейських країн, яке було поставлено ще на початку 2000-х років. З метою отримання даних щодо кількості публікацій на східноєвропейську тематику в спеціалізованих наукових журналах із постколоніальних студій проведено контент-аналіз змісту низки журналів за період із 2000 р., що підтверджує тезу про маргінальний характер досліджень Східної Європи в рамках постколоніальної теорії та показує повну відсутність наукової рефлексії з приводу російсько-української війни, яка виходить далеко за межі локального конфлікту. У статті перелічено причини такої ситуації, серед яких: невисокий інтерес до регіону Східної Європи в цілому з боку західних науковців, марксистські погляди багатьох дослідників, що виключають можливість ототожнити колоніалізм не лише з капіталістичними державами Заходу, а й із соціалістичним СРСР, домінування російськоцентричного дискурсу в міжнародних наукових колах. Водночас наведено приклади поєднання в роботах окремих авторів постколоніального та транзитологічного підходів до аналізу соціально-політичних процесів у регіоні Східної Європи.

Ключові слова: постколоніалізм, посткомунізм, Східна Європа, війна, імперія.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабної російської агресії проти України все частіше для опису сутності цієї війни в публічному просторі стало з'являтися слово «колоніальний». Його використовують політики, публіцисти, громадські й навіть релігійні діячі. Наприклад, у квітні 2022 р. у журналі *The New Yorker* з'явилася стаття відомого історика Тімоті Снайдера під назвою "The War in Ukraine Is a Colonial War" (Snyder, 2022), у якій він стисло ознайомив західного читача з історією перебування українських земель у складі Російської імперії та пояснив, чому війна, яку Росія розв'язала проти України, носить колоніальний характер. На початку лютого 2023 р. під час візиту до України федеральний президент Австрії Александер Ван дер Беллен порівняв російсько-укра-

їнську війну з колоніальними війнами XIX століття (Russia is, 2023). У березні 2023 р. глава Української греко-католицької церкви Блаженніший Святослав в інтерв'ю для польських ЗМІ також назвав російсько-українську війну колоніальною (Russia's war, 2023).

Визначення російсько-української війни як колоніальної проникає й в академічний дискурс. Зокрема, директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій та провідний науковий співробітник цього інституту Олексій Яс вважають, що на колоніальний характер війни вказують такі маркери, як заперечення Росією української ідентичності та самого права України як держави на існування, а також намагання виключити Україну з системи глобального світоустрою (Smolii, 2022).

У зв'язку з цим постає питання про актуальність застосування методології постколоніальної теорії по відношенню до історії й політичного розвитку України, що, у свою чергу, призводить до запитання в більш ширшому контексті – про застосування дискурсу постколоніалізму до країн Східної Європи в цілому. У даній статті будуть розглянуті спроби аналізу розвитку східноєвропейських країн крізь призму теорії постколоніалізму, а також окреслені причини, чому подібні розвідки все ще є відносно нечисленими, а само питання застосування постколоніальної теорії до посткомуністичних країн Східної Європи – доволі дискусійним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перспективності застосування інструментарію постколоніальних студій до аналізу політичних, соціальних, культурних процесів у країнах Східної Європи передусім підіймають автори, які самі походять із даного регіону – Ева М. Томпсон, Дорота Колодзейчик, Даріуш Скурчевський, Олександр Ф'ют, Кристина Шандру, Януш Корек, Микола Рябчук, Марко Павлишин, Тамара Гундорова, Ірина Грабовська, Олена Юрчук.

Серед західних дослідників слід виділити роботи Девіда Чіоні Мура, Ніла Лазаруса, Ларрі Вулфа. Крім того, спеціалізовані наукові журнали, присвячені постколоніальним студіям, такі як *Journal of Postcolonial Writing, Interventions, Postcolonial Studies*, періодично надають свої сторінки для публікації статей на тему досліджень регіону Східної Європи.

Методологічна основа дослідження. У даній статті застосований метод контент-аналізу спеціалізованих журналів із постколоніальних студій з метою виявлення кількості публікацій, присвячених Східній Європі за певний період, та співставлення отриманого значення із загальною кількістю випусків за цей період. Крім того, застосований порівняльний аналіз розгляду однієї й тієї ж концептуальної проблеми в працях різних авторів.

Мета статті – з'ясувати ступінь зацікавленості постколоніальних дослідників політичним розвитком регіону Східної Європи, перспективність застосування постколоніального дискурсу до історичних і сучасних процесів у регіоні, виявити причини певного ігнорування регіону з боку західних науковців.

Виклад основного матеріалу. Постколоніалізм (використовуються також назви «постколоніальна теорія», «постколоніальні дослідження», «постколоніальні студії») – популярний сьогодні міждисциплінарний напрям, який охоплює такі різноманітні галузі знання, як політологія, історія, філософія, літературознавство, культурологія. Стрімке поширення цього напрямку в академічних колах пов'язано з публікацією в 1978 р. книги «Орієнталізм» американського науковця ліванського походження Едварда Саїда (Saïd, 2001). Він увів у науковий обіг поняття «орієн-

талізм», яке являло собою дискурс Заходу стосовно Сходу та закріплювало панування Заходу над Сходом. У згаданій книзі «Орієнталізм», а також у наступній «Культура й імперіалізм» (Said, 2007) Саїд детально проаналізував, як над формуванням цього дискурсу, що врешті-решт допомагав виправдати колоніалізм як вищу цивілізаційну місію («тягар білої людини»), століттями працювали політичні діячі, економісти, географи, історики, археологи, письменники.

Після виходу «Орієнталізму» постколоніальні дослідження набувають популярності, з'являється значна кількість публікацій у цьому напрямі. У сфері наукового інтересу авторів передусім опиняються дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації та залежності, ідентичності, аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового (Gundorova, 2014). Серед найбільш визначних постколоніальних дослідників – Гаятрі Чакраворті Співак, Гомі Бгабга, Еме Сезер, Франц Фанон (хоча останній працював ще до виникнення самого терміна «постколоніалізм»).

Переважає більшість наукових праць, що належать до цього напрямку, зосереджена на процесах у регіонах, так званого Глобального Півдня, що обумовлено й тим, що, власне, само поняття колоніалізму, у першу чергу, асоціюється з пануванням і експлуатацією західними імперіями своїх заморських володінь, і тим, що чимало авторів походять із країн, які в минулому були колоніями. Процеси колонізації / деколонізації традиційно розглядаються в дихотомії Захід – не-Захід. При цьому можна помітити певний парадокс: Європа часто виступає як гомогенний у культурному, релігійному, антропологічному плані конструкт як головніший по відношенню до країн умовного Сходу. Якщо Е. Саїд писав про «орієнталізацію» Сходу (стереотипізацію, утворення дискурсивних практик, кліше, настанов на рівні масової свідомості), то тут можна говорити про «окциденталізацію» Європи. Поняття «Європа» використовується замість більш точного «Західна Європа», що імпліцитно включає країни Східної Європи та Балкан до кола колонізаторів, попри те, що більшість із них ніколи не мала колоній і часто у своїй історії сама ставала об'єктом домінування імперій (Російської, Австро-Угорської, Османської). Отже, нічого дивного, що Східну Європу до певного часу не розглядали у світлі постколоніальних досліджень.

Першою працею про цей регіон, у якій був застосований підхід Е. Саїда щодо конструювання уявного простору, стала книга американського славіста та історика Ларрі Вульфа «Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва», яка вийшла у 1994 р. (Wolff, 2009). Хоча цю працю зазвичай не зараховують до постколоніальних досліджень, автор визначив, як у добу Просвітництва в Західній Європі сформувався дискурс щодо Східної Європи, як недо-Європи, напів-Азії, варварської околиці «справжньої Європи». Відбулася, за вже згаданою термінологією Саїда, орієнталізація цієї частини Європи. На думку Л. Вульфа, залізна завіса «від Щецина на Балтиці до Трієста на Адріатиці», про яку в 1946 році виголосив Вінстон Черчилль, з'явилася на ментальних картах європейців набагато раніше. І, як вважає американський вчений, її існування на рівні уявного простору зумовило те, як легко західний світ погодився віддати Східну Європу до зони впливу СРСР (Wolff, 2009, р. 24–28).

Першим же «чисто» постколоніальним дослідженням, присвяченим Східній Європі, вважають книгу Єви Томпсон «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм», що вийшла у 2000 р. (Thompson, 2008). Застосовуючи методологію, яку

Е. Саїд використав для аналізу англійської та французької літератур, вона дослідила у творах класичної російської літератури імперсько-колоніальні наративи.

Через рік після цієї книги вийшла стаття американського науковця Девіда Чіоні Мура під назвою "Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet?" (Moore, 2001). Мур окреслив дещо парадоксальну ситуацію: попри розвиненість і постколоніальних, і посткомуністичних досліджень, не відбувається жодних спроб зближення цих підходів, представники теорії транзитології не намагаються використовувати методологію теорії постколоніалізму, постколоніальні дослідники, у свою чергу, ігнорують перехідні процеси в колишніх соціалістичних країнах, передусім у Східній Європі. Таку ситуацію Мур назвав «подвійним замовчуванням», тобто ігноруванням з обох сторін.

З метою проілюструвати доцільність залучення інструментарію постколоніальної теорії до аналізу політичних процесів у посткомуністичних країнах американський науковець виділяє різні типи колоніалізму: «класичний» (наприклад, британці в Індії або французи в Сенегалі); «поселенський», коли колонізатори оселяються на чужих землях, повністю підкорюючи, а то й винищуючи тубільне населення (наприклад, Австралія, Південна Африка, США); «династичний» тип, коли національна ідентичність широких мас ще не сформована, і колонізатору достатньо лише кооптувати місцеві еліти, поступово асимілюючи переважно сільське населення в спільноту імперських підданих (приклади – Габсбурзька та Оттоманська імперії). Російська / Радянська імперія, на думку Мура, застосовувала всі три типи колоніалізму: класичний – стосовно народів Кавказу та Центральної Азії, поселенський – у Сибіру й на Крайній Півночі, династичний – по відношенню до України й Білорусі.

Д. Мур вважає, що відносини між Москвою та країнами Східної Європи після Другої світової війни також можна розглядати як колоніальні за своєю сутністю через обмеження політичного суверенітету цих країн, примусове включення до проєктів військового та економічного «співробітництва», нав'язування моделей господарювання, соціального устрою, ідеології, культури і, врешті-решт, застосування насильства для упокорення «бунтівних» країн. Але оскільки ці країни все ж зберігали певний суверенітет, а їхнє населення вважало себе культурно вищим у порівнянні з колонізатором, Девід Мур вводить у свою класифікацію четвертий тип колоніалізму, який він назвав «зворотно-культурною колонізацією» (reverse-cultural colonization).

Серед праць, які вийшли на цю тему в подальші роки, слід відзначити книгу "From Sovietology to post-coloniality: Poland and Ukraine from a postcolonial perspective", що була опублікована в Стокгольмі у 2007 р. (From Sovietology, 2007). Це збірка статей польських, німецьких та українських авторів. Серед них – Януш Корек, Александер Ф'ют, Мирослав Шкандрій, Оля Гнатюк, Микола Рябчук, Тамара Гундорова. У книзі, зокрема, розглянуті такі питання, як концепція Центральної Європи (Mitteleuropa), пов'язана з німецькою колоніальною експансією; домінування на Заході російського дискурсу, що нав'язує негативне ставлення до українського націоналізму; міфи та стереотипи з боку Західної Європи щодо Європи Східної; польський дискурс східного пограниччя (Kresy Wschodnie), що теж має колоніальні конотації.

Напевно, найбільш промовисту назву в цій збірці має стаття польського автора Александра Ф'юта "In the Shadow of Empires: Post-colonialism in Central

and Eastern Europe – Why Not?" (From Sovietology, p. 33–40), тобто вже з формулювання запитання (постколоніалізм у Центральній і Східній Європі – чому ні?) зрозуміла дискусійність і новизна поставленої проблеми. Сам Ф'ют визнає амбівалентне становище Польщі з точки зору постколоніалізму – протягом своєї історії вона виступала і колонізатором по відношенню до Литви й особливо до України та Білорусі, і об'єктом колонізації внаслідок поділів Польщі та періоду радянського панування.

У 2012 р. журнал *Journal of Postcolonial Writing* присвятив окремий випуск питанням постколоніалізму у Східній Європі, у який увійшли зокрема статті Дороти Колодзейчик, Кристини Шандру, Ніла Лазаруса, Мандіни Тлостанової, Марка Павлишина. У вступній статті до видання Д. Колодзейчик та К. Шандру (Kołodziejczyk, Sandru, 2012), як і десятьма роками раніше Девід Мур, звертаються до питання зближення постколоніальних студій із дослідженнями посткомунізму. На їхню думку, йдеться про розробку критичної мови, здатної описати складні процеси залежності в регіоні Східної Європи та їхні наслідки для сучасності в соціальній, культурній, політичній та економічній сферах. Проте, перетин між двома напрямками досліджень продовжує залишатися маргінальним. Д. Колодзейчик та К. Шандру дорікають постколоніальним дослідникам за те, що ті не звернули уваги на антиімперіалістичні моменти «оксамитових» революцій 1989–1991 рр. у Східній Європі. На їхню думку, представники постколоніалізму могли б розглянути такі явища в посткомуністичних країнах, як структури виключення / включення, формації націоналізму, структури існування, форми та історичні приклади антиколоніальної / антиімперської боротьби, досвід травми, включаючи питання колективної пам'яті / амнезії та переписування історії, опір як комплекс культурних практик тощо. Включення посткомуністичного світу до постколоніальної теорії могло б допомогти вивести цей напрям за межі його основного об'єкта критики – глобального неокolonіального капіталізму.

Тим не менше, у подальші роки ситуація ігнорування постколоніальними дослідниками східноєвропейських країн посткомуністичного табору продовжилася, адже у 2019 р., тобто через сім років після виходу згаданого вище журналу, Єва Томпсон зазначала, що для більшості постколоніальних дослідників питання російського / радянського колоніалізму досі залишається маргінальним (Thompson, 2019).

Це твердження наочно можна проілюструвати наступними даними. Візьмемо кілька провідних наукових журналів, присвячених постколоніальним дослідженням, і перевіримо, наскільки часто публікувалися в них статті, присвячені Східній Європі (включно з регіоном Балкан). Задля цього будуть використані наступні журнали: *Journal of Postcolonial Writing*, *Postcolonial Studies*, *The Journal of Commonwealth and Postcolonial Studies*, *Journal of Colonialism and Colonial History*. Для аналізу візьмемо період, починаючи з 2000 р. (див. табл. 1).

Отримані дані показують, що було б неправильним стверджувати про повне ігнорування постколоніальними дослідниками країн Східної Європи, але вочевидь кількість публікацій на цю тему в порівнянні із загальною кількістю випусків незначна. Слід також врахувати, що з 15 статей у *Journal of Postcolonial Writing* 10 припадають на вже згаданий спеціальний випуск. Так само і в журналі *Interventions*: із 12 статей 7 припадають на спеціальний випуск, присвячений Балканам. Не можна не звернути увагу на той факт, що після 24 лютого

2022 р. у розглянутих журналах не з'явилося жодної статті, хоча б частково присвяченій російсько-українській війні, характер якої, безперечно, виходить далеко за межі локального конфлікту. Це доволі дивно, адже навіть якщо представники теорії постколоніалізму відмовляються помічати колоніальні аспекти російської агресії, важко не помітити вплив цієї війни на країни Африки, загрозу голоду, зусилля міжнародних організацій, спрямованих на угоду щодо «зернового коридору», спроби африканських країн виступити в ролі «посередників». Але таке дивне мовчання цілком вписується в традицію ігнорування колоніальних аспектів політики Російської імперії / СРСР / РФ.

Таблиця 1

Аналіз змісту журналів із постколоніальних досліджень

Назва журналу	Вебсайт з архівом журналу	Кількість випусків із 2000 р.	Кількість статей, присвячених Східній Європі
Journal of Postcolonial Writing	https://www.tandfonline.com/loi/rjpw20	97	15
Postcolonial Studies	https://www.tandfonline.com/loi/cpcs20	89	5
The Journal of Commonwealth and Postcolonial Studies	https://jcpcsonline.com/contents.html	26	1
Interventions	https://www.tandfonline.com/loi/riij20	115	12
Journal of Colonialism and Colonial History	https://muse.jhu.edu/journal/29	69	2

Щоб пояснити причини небажання постколоніальних дослідників розглядати регіон Східної Європи і передусім питання російського / радянського колоніалізму, Єва Томпсон нагадує, що свого часу СРСР фінансував інтелектуальні кола в країнах, що розвиваються, які боролися із західним колоніалізмом. А оскільки саме з цих країн походить чимало представників постколоніальної теорії, то для них було б «незручно» звинувачувати СРСР у проведенні колоніальної політики. Що ж стосується західних науковців, то, за твердженням Є. Томпсон, у їхніх колах панують марксистські погляди, що виключає можливість ототожнити колоніалізм із соціалізмом (Thompson, 2019).

Д. Колодзейчик і К. Шандру вказують, що антикомуністичне, чи скоріше анти тоталітарне дисидентство, часто помилково розглядалось західними інтелектуалами як маркер ультраправій політичній орієнтації, що викликало негативне ставлення до спроб додати постколоніальну перспективу до теоретизації комуністичної ери в Східній Європі (Kołodziejczyk & Sandru, 2012, p. 114).

Д. Мур причину описаного ним «подвійного замовчування» також бачив у переважно лівих політичних орієнтаціях постколоніальних дослідників та їхній схильності до моделі «перший», «другий», «третій» світи, де колоніалізм ототожнюється виключно з експлуатацією «третього» світу з боку світу «першого» (Moore, 2001, p. 117). Із цього приводу американська славістка Клер Каванна

зауважила, що виключення з даної моделі робиться лише для однієї європейської країни – Ірландії, чий досвід як об'єкта колоніалізму не викликає зауважень у західних науковців (Cavanagh, 2003, p. 63).

Микола Рябчук вказує на прагнення дослідників постколоніалізму з колишніх колоній «монополізувати страждання», пов'язані з колоніальним гнобленням, через побоювання, що унікальна проблема расової дискримінації може бути применшена через порівняння з іншими, нерасистськими формами домінування (Riabchuk, 2013).

Польський автор Даріуш Скурчевський виділяє кілька причин (Skórczewski, 2013). По-перше, це те, що він називає «боргом зацікавлення», тобто невисокий інтерес до регіону Східної Європи в цілому в західній історіографії, культурології, теорії літератури та інших галузях. По-друге, це імперіоцентричність моделі досліджень, яка маргіналізує малі й середні народи. В академічному дискурсі США та Західної Європи домінує російськоцентрична перспектива, а отже, голоси, присвячені культурам інших мов і народів, заглушуються. «Що нижчий статус народу у світі ієрархії, то слабше чути його голос, то більшою довірою обдаровується дискурс метрополії-центру», – гірко зазначає автор. Між тим сутність колонізації, на його думку, полягає у привласненні території – привласненні фізичному та привласненні дискурсивному.

Схожі думки висловлює наукова співробітниця Центру військових досліджень Копенгагенського університету Марія Мелксоо у своїй статті "The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine" (Mälksoo, 2022), що вийшла невдовзі після початку повномасштабного російського вторгнення. Вона підкреслює короткозорість посткомуністичних досліджень, які об'єднують Росію та її колишні імперські володіння під вивіскою російських / слов'янських студій із явним прилеєм для російського нарративу.

Щодо колоніальних аспектів війни, то данська авторка наголошує на тому, що будь-яка політично значуща російська національна ідея сприймається життєздатною, лише коли пов'язана з імперією, яку необхідно постійно захищати, охороняти, розширяти. Тобто це онтологічна порожнеча російської нації, і агресія проти України для Росії є втіленням її прагнення відновити зв'язок зі своїм минулим імперським «я». Саме звідси й випливає несамолюбне заперечення існування української нації, культури, історії та держави. М. Мелксоо наголошує, що періодичні заклики до нейтралітету України, миру без уточнення, на чітких умовах він буде укладений, пропозиції, щоб Україна пожертвувала якимись територіями – усе це аргументація, яка фактично заперечує право української нації на суверенний вибір і тримає країну на колоніальному повідці. А ширше – такі аргументи є симптомом колоніального мислення про Східну Європу як про регіон, чия доля завжди визначається сильнішими чи нібито більш відповідальними державами.

Стаття М. Мелксоо – один із прикладів публікацій у напрямі постколоніальних досліджень, присвячених Східній Європі, що з'явилися останніми роками. Серед інших робіт можна навести статтю "The Postcolonial Nature of the Post-Soviet Space: a reading of the cultural condition of Albania" (Mukherjee, Roy, 2021). У ній автори обґрунтовують застосування постколоніального інструментарію до колишніх країн «Східного блоку» в цілому, конкретизуючи теорію на прикладі Албанії.

У 2022 р. вийшла книга "The Post-Soviet as Post-Colonial: A New Paradigm for Understanding Constitutional Dynamics in the Former Soviet Empire" (Partlett,

Kürper, 2022), написана спільно австралійським і німецьким правознавцями на таку мало розроблену тему, як застосування постколоніального дискурсу до конституційного права в пострадянських країнах.

Вже у 2023 р. вийшла збірка "East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial in the Twentieth Century" (East Central, 2023), до якої увійшли статті науковців із Польщі, Австрії, Ірландії, які розглядають питання застосування постколоніального дискурсу щодо регіону Східної Європи. Але в цілому публікації на дану тему залишаються не надто численними.

Висновки. Питання про відсутність наукового діалогу між представниками теорії постколоніалізму та дослідниками посткомунізму, поставлене Девідом Чіоні Муром на початку XXI століття, залишається актуальним і через більш ніж 20 років. Попри неодноразові спроби поєднання обох підходів, обґрунтування доцільності розгляду регіону Східної Європи крізь призму постколоніалізму, виокремлення в історії східноєвропейських країн процесів, що можуть характеризуватися як колонізаторські, дослідження східноєвропейських країн продовжує залишатися маргінальним напрямком у постколоніальній теорії.

Хоча публікації в цьому напрямі регулярно з'являються, можна помітити, що авторами виступають або науковці з Польщі, Румунії, України тощо, або нечисленні західні автори, чия спеціалізація так чи інакше пов'язана зі славістикою. Певним чином постколоніальні дослідження Східної Європи являють собою вузький напрям для внутрішньої аудиторії. Навіть те, що статті на дану тематику в спеціалізованих виданнях об'єднують в окремі випуски, можна говорити про відмежування східноєвропейських постколоніальних студій від «мейнстрімної» постколоніальної теорії, зосередженої на країнах «третього світу».

Навіть повномасштабна російсько-українська війна, що має ознаки глобального конфлікту, не змінила ситуацію, ба більше – була повністю проігнорована спеціалізованими журналами. Усе це наводить на думку про справедливості наведених вище тверджень про те, що однією з головних причин небажання включати Східну Європу до постколоніальних досліджень виступають не методологічні чи концептуальні зауваження, а передусім політичні погляди частини дослідників.

Але враховуючи, що на рівні масової комунікації поступово утверджується думка про колоніальний характер російської агресивної політики, це ставить постколоніальних дослідників перед вибором: або повністю віддати галузь наукового осмислення колоніалізму в Східній Європі самим східноєвропейським авторам та ідейно близьким до них західним науковцям, або почати реагувати на цей виклик хоча б на рівні полеміки.

References [Список використаної літератури]

- Cavanagh, C. (2003). Postkolonialna Polska. Biała plama na mapie współczesnej teorii. *Teksty Drugie*, 2–3, 60–71 [in Polish]. [Cavanagh C. Postkolonialna Polska. Biała plama na mapie współczesnej teorii. *Teksty Drugie*. 2003. No 2–3. P. 60–71.]
- East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial in the Twentieth Century (2023). *OAPEN*. Retrieved from: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/62375> [in English].
- Gundorova, T. (2014). Generational challenge and postcolonialism in Eastern Europe. Introductory remarks. *Postcolonialism. Generations. Culture*. Kyiv: Laurus, 7–13 [in Ukrainian]. [Гундорова Т. Генераційний виклик і постколоніалізм на сході Європи. Вступні зауваження. Постколоніалізм. Генерації. Культура / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурис, 2014. С. 7–13.]
- Kołodziejczyk, D., Sandru, C. (2012, May). Introduction: On colonialism, communism and east-central Europe – some reflections. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(2), 113–116 [in English].

- Korek, Janusz (Ed.) (2007). From Sovietology to Postcoloniality: Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective. Stockholm: Södertörn Academic Studies, 32, 272 p. [in English].
- Mälksoo, M. (2022, May 11). The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2022.2074947> [in English].
- Moore, D.C. (2001). Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. *PMLA*, 116(1), 111–128 [in English].
- Mukherjee, S., Roy, M. (2021). The Postcolonial Nature of the Post-Soviet Space: a reading of the cultural condition of Albania. *Balkanistic Forum*, 30(3), 369–385 [in English].
- Partlett, W., Küpper, H. (2022). *The Post-Soviet as Post-Colonial: A New Paradigm for Understanding Constitutional Dynamics in the Former Soviet Empire*. Edward Elgar Publishing, 288 p. [in English].
- Riabchuk, M. (2013, July 23). Ukraine is not Africa. But what? *Zbruc*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/10508> [in Ukrainian]. [Рябчук М. Україна – не Африка. Але що? *Збруч*. 2013. 23 липня. URL: <https://zbruc.eu/node/10508> (дата звернення: 19.06.2023).]
- Russia is waging colonial war against Ukraine – Austrian president (2023, February 1). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3663357-russia-waging-colonial-war-against-ukraine-austrian-president.html> [in Ukrainian]. [Росія веде проти України колоніальну війну – президент Австрії. *Укрінформ*. 2023. 1 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3663342-rosia-vede-proti-ukraini-kolonialnu-vijnu-prezident-avstrii.html> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Russia's war in Ukraine is a colonial war. We are dealing with an absolutely genocidal plan – His Beatitude Sviatoslav (2023, March 15). *Ukrainian Greek Catholic Church*. Retrieved from: <https://ugcc.ua/data/viyna-rosiy-v-ukraini-kolonialna-viyna-mu-maemo-spravu-z-absolyutno-genotsydnym-planom-blazhennishyu-svyatoslav-2353/> [in Ukrainian]. [«Війна Росії в Україні – колоніальна війна. Ми маємо справу з абсолютно геноцидним планом», – Блаженніший Святослав. *Українська греко-католицька церква*. 2023. 15 березня. URL: <https://ugcc.ua/data/viyna-rosiy-v-ukraini-kolonialna-viyna-mu-maemo-spravu-z-absolyutno-genotsydnym-planom-blazhennishyu-svyatoslav-2353/> (дата звернення: 15.06.2023).]
- Said, E. (2001). *Orientalism*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian]. [Саїд Е. Орієнталізм. Київ : Основи, 2001. 511 с.]
- Said, E. (2007). *Culture and Imperialism*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian]. [Саїд Е. Культура й імперіалізм. Київ : Критика, 2007. 608 с.]
- Skórczewski, D. (2013). Troubling Post-colonies of Europe. *East / West Journal. Neo-anti-colonialism vs neo-imperialism: the relevance of the postcolonial discourse in the post-soviet space*, 16, 30–42 [in Ukrainian]. [Скурчевський Д. Клопітні (пост)колонії Європи. *Схід / Захід*. Нео-анти-колоніалізм vs нео-імперіалізм: релевантність постколоніального дискурсу на пострадянському просторі. 2013. Вип. 16. С. 30–42.]
- Smolii, V.A., & Yas, O.V. (2022). The contemporary Russian-Ukrainian war in the light of postcolonialism. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 3–15 [in Ukrainian]. [Смолій В.А., Ясь О.В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6. С. 3–15.]
- Snyder, T. (2022, April 28). The war in Ukraine is a Colonial War. *The New Yorker*. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war> [in English].
- Thompson, E.M. (2008). *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism*. Kyiv: Osnovy, 368 p. [in Ukrainian]. [Томпсон Е.М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ : Основи, 2008. 368 с.]
- Thompson, E.M. (2019, June 3). Polska I Rosja Postkolonialne. *Teologia Polityczna*. Retrieved from: <https://teologiapolityczna.pl/ewa-thompson-polska-i-rosja-postkolonialne> [in Polish]. [Thompson E.M. Polska I Rosja Postkolonialne. *Teologia Polityczna*. 2019. June 3. URL: <https://teologiapolityczna.pl/ewa-thompson-polska-i-rosja-postkolonialne> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Wolff, L. (2009). *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Kyiv: Krytyka, 592 p. [in Ukrainian]. [Вулф Л. Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. Київ : Критика, 2009. 592 с.]

Стаття надійшла до редакції 24.06.2023

Poliakov A. V.

Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Frantsuzkyi blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

EASTERN EUROPE THROUGH POSTCOLONIAL PRISM: ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH

Summary

The article examines the application of postcolonial theory to the analysis of the political transformations in post-communist countries in Eastern Europe. The question of the relevance of the application has become particularly important after the Russian full-scale invasion of Ukraine. The question of the relevance of the application has become particularly important after the Russian full-scale invasion of Ukraine. There is an obvious contradiction between the wide-spreading usages of the terms colonialism in the public discourse to characterize the essence of Russian aggressive policy and the near absence of scientific interpretation of this dramatic conflict from the postcolonial researchers. In order to investigate the reasons for the situation, the article raises the question about “double silence” – mutual ignoring by both postcolonial researchers of the Eastern European region and researchers of post-communist transformations of the colonial experience of Eastern European countries. We used a content analysis of the postcolonial scientific for the period from 2000 to obtain data on the number of publications about Eastern Europe. The content analysis proves the idea of the marginal character of Eastern European research within the framework of postcolonial theory and shows the complete absence of scientific interpretation of the Russian-Ukrainian war from a postcolonial perspective. The article considers the main reasons for this situation: the low level of interest in the region of Eastern Europe from Western scholars; the Marxist views of many researchers, which exclude the possibility of identifying colonialism not only with the capitalist states of the West but also with the socialist USSR; the dominance of the Russian-centric discourse in the scientific community. At the same time, examples of the combination of postcolonial theory and transitology to the analysis of social and political transformations in the region of Eastern Europe are given.

Key words: postcolonialism, post-communism, Eastern Europe, Russian-Ukrainian war, empires.

UDC 321.01:316.259:316.32:339:97

Popkov V. V.

Dr. (Political Sciences), Professor,
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 35, Frantsuzkyi Blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: vpopkov951@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4284-6747>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288718>

Fuad Hamid

Postgraduate Student,
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 35, Frantsuzkyi Blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0728-3635>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288718>

THE WORLD-SYSTEM DYNAMICS AND THE REALITIES OF OUR TIME

The article analyzes the main provisions of the world-system theory from the point of view of its applicability to the consideration of the global situation surrounding the Russian-Ukrainian war. Also, the authors apply the methodology of world-system analysis when studying the factor of geopolitical hegemony and the possible change of hegemon in the first half of the 21st century. In the context of the analysis of modern geopolitical conflicts, is considered I. Wallerstein's hypothesis about a series of so-called "thirty-year wars" as immediate "drivers" of the change of hegemon and the world order, established by him. The article updates such concepts as "cycles of hegemony", the overlap of "cyclical rhythms" and "century trends", the correlation between "Kondratiev's cycles" and "cycles of hegemony", the ascending and descending cycles of "century trends", etc. The analysis of the I. Wallerstein ideas is supplemented by the analysis of the views of F. Brodel, J. Modelsky, U. Thompson, J. Arrigy, T. Hopkins, and others. The authors conclude that predicting the development of the new world order is a difficult task and that it is still difficult to assess whether this new world order will be "better" or "worse" than the existing one. To explain this, the authors point to the unnamed nature of the epic struggle between "Good and Evil" and the physical process of "mutual resistance and mutual displacement of forces". In this struggle, according to the authors, the winner is not the "kindest" but the "most effective". The authors call February 24, 2022, the signal for the beginning of the great redistribution. This date became the starting point in the battle for global domination of any of the world systems without a guaranteed outcome. The authors pray for the Armed Forces of Ukraine.

Key words: world-system analysis, cycles of hegemony, century trends, thirty-year wars, Kondratiev's cycles, Wallerstein.

Statement of the problem. About 50 years ago I. Wallerstein proposed a fundamentally new research perspective for the analysis of social, economic, and

political processes. We are talking about his famous world-system analysis. The main world-system principles were already formulated in the three-volume “Modern World-System”, the main work of I. Wallerstein (Wallerstein, 1989). Currently, his methodology is not as active as it was a few years ago when it was in the focus of actual political discussions. However, the events of recent years and, above all, the very fact of the “unthinkable” Russian-Ukrainian war require us to move from the practice of “narrow commentators” to the practice of “social thinkers”, to see reality in the context of those fundamental processes that radically change the world.

The purpose of our article is to understand the phenomenon of the Russian-Ukrainian war in the context of the categories of world-system analysis and consider the trajectory of development of likely events using such concepts as “Kondratiev’s cycles”, “century trends”, “cycles of hegemony”, etc.

Analysis of previous studies. It is quite clear that Wallerstein’s research was not alone, without predecessors, followers, and opponents. The appearance of his works was preceded and later accompanied by the experience of a number of scientific schools and directions. His methodological developments were to a certain extent based on the theory of civilizational cycles by A. Toynbee and the typology of historical time by F. Brodel (1992), J. Modelsky and W. Thompson (1996), J. Arrigy (1994), T. Hopkins (1994), etc., who entered into discussions with him and studied with him. Andre Gunder Frank and Barry K. Gills were trying to overcome and improve him (Frank & Barry, 1996).

However, the world-system method received the greatest conceptual design precisely from I. Wallerstein. In his interpretation, the world-system acts as a definite structural whole, which behaviour determines the vital activity of the entire set of nationalities, societies, and states which inhabit our planet.

Such an approach allows us to look at the numerous wars and revolutions that have shaken and are shaking the world, as internal moments of the evolution of the global world-system. That system arose at the turn of the XV and XVI centuries and still holds humanity “in its embrace”. We are talking about the 500-year-old capitalist world-system with its Anglo-Saxon core, with the semi-periphery and periphery.

Presentation of the main material. In his interpretation of the capitalism genesis, I. Wallerstein denies the “cultural and civilizational” background of bourgeois relations emergence. He does not consider capitalism to be a historical product of purely European civilization. In Europe at that time, Wallerstein did not see any “unique” features that could clearly confirm that capitalism is a child of the West. Such explanations, in his opinion, are frankly teleological, work on the Western supremacy apologetics, and are based on the principle of “post hoc ergo propter hoc”.

“European capitalist miracle” is not perceived (by Wallerstein) as a gift of “European genius”. In his general work “The West, Capitalism and the Modern World-System” (Wallerstein, 1991, p. 561–619) he emphasizes that the origin of capitalism in Western Europe is accidental in a certain sense. It is explained by certain conjuncture “constellations”, that are spontaneous, improvisational, and local combinations of random events in the XIV–XV centuries. At that time, he believes, a whole set of circumstances arose under the influence of sudden changes in the economic, state, and religious structures of post-Renaissance Europe.

The triggering role here was played by the “Black Death”, the second-largest plague pandemic in the history of mankind. (The first wave was the so-called “Plague

of Justinian”, which broke out in the VI century PC. It devastated almost all the countries of the Mediterranean and lasted for about 60 years. The peak of the second wave occurred in 1346–1353. Repeated outbreaks continued until the XIX century when the epidemic reached Odessa. According to various estimates, from 30% to 60% of the medieval Europe population died from infection.

In addition, the crisis of the Eurasian transcontinental trade (the axis of which was the Great Silk Road) complicated the situation dramatically. In the XIV–XV centuries the “Mongolian link” fell out of such a long trade chain. A huge area of land was outside the Mongolian military and political control, which Karakorum provided in Eurasia for more than two hundred years. This geopolitical shift had the most dramatic impact on Western Europe’s fate. It was struck by a deep systemic crisis – the crisis of the feudal management in the economy, the crisis of the institutions of the feudal state – in politics, the crisis of the Catholic Church (and the appearance of its antagonist – Protestantism) – in spiritual life. Thus, the causes of the European capitalist “upgrade” were laid, (according to I. Wallerstein), mainly in the external world-systemic and world-economic shocks of the XIV–XV centuries.

It was they who unexpectedly led to the structural weakening of the European world-empire of the Habsburgs. As a result, the Habsburgs lost control over the internal proto-capitalist process development. This showed its qualitative difference from the brilliant world-empires of China, India, the Great Porta, etc., which managed to maintain state control over the domestic market.

Conjectural (that is, caused by “events of the moment”) crisis of European political and economic structures (1350–1450s) turned out to be more radical than in the centers of the rest civilized world (India, China, the Muslim world, etc.). Moreover, the relative underdevelopment and peripherality of Western Europe, in comparison to the East, played a decisive role here. A stream of initial capitalist accumulation and financial speculation poured into the resulting “gap”.

Let’s emphasize: this did not happen because of more “progressive” or “culturally more unique” European West, than the rest of the (Islamic, Indian, Chinese, etc.) world. Just the opposite: West turned out to be more “backward” and less “organized” in comparison to many other developed regions. Therefore, it was less resistant to the “intrigues of capitalism”. But this annoying historical “minus” of the West ultimately brought him great historical dividends.

Let’s highlight the main distinguishing features of the world economy, which began to form due to the “system failure” in the western part of Eurasia. First of all, this is the continuous accumulation of capital, which has turned into the driving force of the Western world economy.

The following are:

- rigid spatial division of labour, stimulating unequal exchange within the capitalist world-economy, which increases the tension between the centre and the periphery of the system;

- the mandatory semi-peripheral and peripheral zones present in the structure of the dominant world economy, that fuel the enrichment of the Centre;

- along with hired labour, wide use of various elements of quasi-feudal exploitation and even slavery as a necessary condition for the Centre’s economic prosperity;

- the coincidence of world economy core boundaries with the boundaries of the capitalist industry leaders’ political cluster;

- the XVI century as “downstairs” (initial) historical limit of the world-economy presence;
- the capitalist world-economy progressive development, which initially arose in North-Western Europe with subsequent spread to the rest of the world;
- mandatory presence in the capitalist world-economy the hegemon states structure, with their comparative short period of undisputed dominance;
- the secondary, derivative nature of states, ethnic groups, and family formations, in relation to the world-economy transformation process;
- bringing to the fore the racism, nationalism, and sexism as an effective functioning distinctly differentiated system of the capitalist peace-economy, motivators;
- provoking the anti-systemic movements uprising, which capable of simultaneously undermine and re-cultivate the capitalist world-economy;
- the mutual superimposition of small “cyclical rhythms” and long-term “century trends” that exacerbates the internal contradictions of the world-system (and can develop into a deep structural crisis of the entire world-economy) (Wallerstein, 1991, p. 267–268).

As we can see, initially it arose as a random mutation, the new world-systemic process quickly self-organized and began the rapid spread throughout Europe and beyond, gradually transforming the entire surrounding acumen. The mobility of the world-economy core draws attention. It does not stand still but constantly moves from zone to zone, changing its location depending on the world's political and economic situation. I. Wallerstein singles out some of the most noticeable displaces of the world-system cores on the political-economy map.

First step: the end of the “long” XVII century (about 1640). At this stage, Holland, England, and northern France form the world-economy core. The countries of Mediterranean Europe (Spain, Portugal, Italy, and Southern France) were in the semi-periphery. Eastern Europe and Latin America become the periphery.

The second step: the period from 1640 to 1760. It is characterized by the moderate growth of the capitalist world-economy, and the strengthening of the Anglo-Saxon centre. At this stage, the north of the USA, Prussia, and Sweden are moving into the semi-periphery zone. The periphery becomes the South of the USA and the Caribbean area. Most of the world is outside of the capitalist world-system. They are forming an external trans-peripheral zone.

The third step is marked by the period from the end of the XVIII to the beginning of the XX century. I. Wallerstein calls it “the second era of the great expansion of capitalism”. At this stage, a stable core configuration (consisting of Great Britain, the USA, France, and Germany) emerges. Where Britain played the central, leading role. The semi-periphery at this stage consists of the Eastern and Southern Europe states, as well as Russia, Japan, and some relatively developed countries of Latin America (such as Brazil, Mexico, Chile, Argentina, and Uruguay). Colonial and semi-colonial states of Asia, Africa, and Latin America remain in the peripheral zone.

At the same time, every new the capitalist world-economy epicentre shift, every new step in the next world-system core formation is marked by a sharp surge in world struggles (even world wars). Moreover, one feature is noted: countries that have succeeded in capitalist development (Britain, USA) strive to preserve that peace-economy model, where they feel their superiority.

The countries of catch-up development (Napoleonic France, Kaiser, and Hitler Germany, Romanov's Russia, Stalin's USSR, Putin's Russian Federation, etc.) aspire to achieve the peace-empire model – the total military-political and administrative control over the world-system with the establishment of their own strictly regulated world-order. Modern China strives for a combined model – a synthesis of world-economy and world-empire.

Deepening his world-system analysis, I. Wallerstein reveals another regularity: each stage of the world-economy and the world-system, (as its epiphenomenon) evolution is accompanied by cycles of hegemony change. Wallerstein in general pays great attention to the problem of the cyclicity of history. The most important cyclical rhythm for him is the so-called “Kondratiev's cycles”. It lasts an average of 45–60 years and consists of two phases: the expansion phase (so-called A-phase) and the decline phase (B-phase). In the A-phase, is observed the process of the largest monopolistic structure's creation and growth. And in the B-phase we see the process of their decline, disintegration, and the effective competitors' appearance.

Wallerstein also talks about the so-called “century trends” (“century logistics”). They are long. They cover a large period from 150 to 300 years, and are associated with the so-called “cycles of hegemony” – periods of world-system control by certain “Great Powers” (Wallerstein, 2000, p. 216–217, 258–260). Here, the concept of “hegemony” implies the dominance of some states over others. These give possibilities to establish principles, procedures and rules to oblige all other participants to follow the “pack leader” preferences. In this context, the Ukrainian tragedy, that broke out on February 24, 2022, can be seen as the demand of new contender for hegemony – China, to change the “pack leader” and his rules on the significant part of the planet.

If we are talking about the existing “world of rules”, here are the maximum possibilities for the most effective capital accumulation. It occurs precisely when the world-system reaches a certain balance between the world-empire (with its direct military-political integration of the under-controlled world) and the “acceptable” rivalry of several roughly equal players. That is, the presence of a superpower that, possessing imperial power, prefers to play a “free” economic game with all participants, but according to its own “code of game”, is optimal for the current western “world of rules”.

The ideal situation from the point of view of capital accumulation within the system as a whole writes I. Wallerstein, “is the existence of a dominant state strong enough to determine the rules of the game and ensure that they are followed to the end. When rivalry, as a systemic condition, is replaced by hegemony, this does not mean that the hegemonic power can do everything. But this means that it can prevent the change (violation) of the rules by others” (Wallerstein, 1996, p. 98).

That is, hegemony in the capitalist world-system is exercised by a leader surrounded by a “team of dedicated players” who have the economic, political, military, and ideological capabilities to force other participants to observe the established (by the strong side) “distribution roles” regime.

I. Wallerstein identifies striving for hegemony in the world political system with the striving for a monopoly in the economic world. Moreover, this attempt was never fully successful both in the first and second cases. World history is full of examples of how one or another state achieved superiority (hegemony) in relation to other states and began to implement world-system reconstruction on a world-order basis

established by it. However, all hegemonic states sooner or later lost their hegemony and left the foreground.

In his research of the capitalist world-system history, Wallerstein counted only three states that had the status of a hegemon. This is, firstly, the United Provinces (Holland) in the middle of the XVII century (1620–1672), secondly, Great Britain in the middle of the XIX century (1815–1873) and, thirdly, the USA – in the middle of the XX century (peak, according to Wallerstein, – 1945–1973).

Moreover, the initial prerequisite of hegemony is no means of military power (although, in the end, it becomes the decisive factor). The most significant “driver” of hegemony in the world-system process is the achievement of a high level of production efficiency and financial operations. Each of the three hegemon states dominated only during the period when they gathered the three main parameters of efficiency: production, trade, and finance (Wallerstein, 2000, p. 256–257).

Let us emphasize once again that the hegemon states have not made large capital investments in the creation of numerous armies for a long time. Instead, each state, striving for its power, created, first of all, a large merchant fleet, which, in addition to its direct economic function, ensured the power of its naval forces. “Possibly..., – writes I. Wallerstein, – ...this was really a key factor in the fact that these states were able to defeat their main rivals in the struggle for hegemony...” (Wallerstein, 199, p. 99).

However, the desire for a general victory in the geo-economic and geopolitical struggle has always required the elites to strengthen state support for non-market structures. The gradual expansion of these structures sooner or later leads to qualitative changes in the overall capitalist world-economy composition. And the final stage of the struggle for hegemony ultimately and inevitably ends in a decisive military clash. I. Wallerstein named such clashes as conditional “thirty-years wars”. All interested competing forces participate in these wars, and such a huge struggle covers wide planetary spaces.

Wallerstein counted only three similar “thirty-years wars” in the history of the capitalist world-system.

First “Thirty-Years War” (1618–1648). As a result, Holland’s economic interests prevailed over the imperial political interests of the Habsburgs.

The Second “Thirty-Years War” (in the form of the Napoleonic Wars of 1792–1815). As a result, the pragmatic economic interests of the British prevailed over Bonaparte’s imperial political idealism.

The Third “Thirty-Years War” (in the form of the Anglo-Saxons “two-stage” war against Germany in 1914–1918 and 1939–1945). As a result, the USA defeated Germany and established an American-centric world order and an American-centric world-economy (Wallerstein, 2000, p. 258). The extrapolation of this Wallenstein’s formula to our time leads us to the unhappy assumption that the Russian-Ukrainian war is just a fragment (God forbid) of the XXI century “Thirty-Years War”.

About the “thirty-years wars” I. Wallerstein writes: “They took place sporadically rather than continuously (and the states participating in them often changed sides and allies, changing their ideological beliefs along the way), and ultimately ended with the defeat of one of the warring parties. In all three cases, sea (and air) power overcame land power. And in every case, the forces committed to preserving the basic structure of the capitalist world-economy defeated the forces that sought to

transform it into a world-empire” (Wallerstein, 1996, pp. 99–100). Thus, after the first “Thirty-years’ War” the Habsburgs world-empire began to fall apart. After the second “Thirty-years’ War” – the Napoleonic empire had destroyed. The German Second Reich collapsed, and Hitler’s Third Reich made the same after the third “Thirty-years’ War”. And after the fourth (“forty-years”) “Cold” war – destroyed apart the world-empire, the USSR.

Wallerstein revealed another regularity: during a long period of hegemony decline, at least two potential “contenders for the inheritance” always appeared. Such contenders were England and France during the decline of Holland hegemony, such were the USA and Germany during the decline of the British-centric world. And at the end of his life, Wallerstein saw Western Europe and Japan as contenders for the American heritage – after the gradual decline of US hegemony. At this point, as it turned out today, he made a mistake. But this is quite understandable, Sir Wallerstein made his prediction back in the 1980s, when both the EU and Japan, as they say, “were in trend”. Today, China clearly claims the role of “heritage managing”.

Wallerstein notes one more regularity: the end of each “Thirty-years’ War” is finishing with the restructuring of the international relations system and the establishment of a new world order. This ensures long-term political and economic advantages for the victorious hegemon state. Such was the Peace of Westphalia in 1648. Such was the system of the “European concert” after the Vienna Congress of 1815. Such was the UN system after the Yalta and Potsdam agreements. At the same time, the dominant state is able to maintain its hegemony only as long as it is able to maintain the world order established by it. It gives the possibility of imposing institutional restrictions on the world market and international politics.

Initially, hegemon states may win in the conditions of unblocked and free world trade (the advantages of their starting positions are reflected). However, in the medium term, they ultimately move to the “loser state” because they faced new competitors (with high efficiency and lower cost of production).

This circumstance inevitably limits the term hegemony. Usually, it is a period of 25–30 years, after which the former hegemon state “falls” or “rolls” off the hill and returns to its original, more modest status. It is possible that this state will demonstrate its strength (mainly in a military sense) for some time “by inertia” (Wallerstein, 2000, pp. 435–436). In general, the decline of the hegemony of the state is characterized by a decrease in its overall economic efficiency, and the appearance of additional types of non-productive costs, defined as “burden of the hegemon”. That is, the “descending” hegemon state recklessly resorts to those expenses that it carefully avoided during the years of its “ascension”.

In the I. Wallerstein world-system vision, history appears as a bizarre sinusoid of cyclical ups and downs of hegemonic states, which constantly restructure the world-system in search of the most effective investment and accumulation of capital. And: “Hegemony that lasted too long would turn the system into a world-empire. And a system in which a hegemonic state did not arise would not have the opportunity to create stable... orders necessary for maximum accumulation” (Wallerstein, 1996, p. 102). In other words, the ossified hegemony seeks to preserve the world-system, and turn it into an empire, but a “preserved” world-empire sharply reduces its economic efficiency.

According to I. Wallerstein, the emergence of a global hegemon is an inevitable function of the world-system development. And the weakening of the hegemon leads

the world-system to a deep crisis and decline. We find something similar in another American political scientist, Z. Brzezinski, who claimed that from all the empires, is only one empire, which is truly a global hegemon – the USA. It is “the centre of the global world order” (Z. Brzezinski), or the “core of the world system” (I. Wallerstein), which is, in principle, complementary.

Other states who “want to join the system”, but are unable to take the role model really, should at least simulate their “close to hegemon” image. But even these poor “simulacra” may be acceptable for leader. They are a sign of the peripheral countries’ loyalty to the “champions”, and indicator of their “domestication” to the “powers of this world”.

Thus, according to Wallerstein, the entire capitalist world-system function when a few countries end up as winners and the majority, – as losers. And, let’s emphasize once again, the appearance of unexpected new alternative centres of capital concentration causes active opposition from the existing world-system, up to opponent liquidation. This is one of the decisive motives for the another “Thirty Years War” resolution.

Therefore, within the framework of the dominant world-system, a dominant military-political world order is necessarily formed. Its entire structure and logic of behaviour “works” for the capital concentration and centralization, for the interests of self-preservation and self-development of the dominant world-system. And if somewhere there is a desire to crush the dominant world-system, first of all, it starts with the destruction of the world-order, which protects it.

To complete the characterization of I. Wallerstein’s contribution to the theory of world-system analysis, draws attention to his forecast: the next world “thirty-year war” with the subsequent “time of hegemony” fall on the peak period of the century trend (the first half of the XXI century) – before or after its achievement (Wallerstein, 2000, p. 216–217, 258–259). With the subsequent international agreement that restructures the world order.

According to F. Braudel (Braudel, 1992, p. 73), the culminating moment (peak) means the point from which the “century trend” begins its downward movement. In other words, this is a “crisis point”. In the interpretation of I. Wallerstein, F. Braudel’s “century trends” are connected with the constant movement (rise and fall) of the “locus of hegemony” on the scale of the Western world economy (which was already discussed above). At the same time, we note one more significant detail: the European (and Mondial, after the Holland hegemony establishment) capitalist world-economy desperately resisted the demands of the European continental world-empires. That were the Holy Roman Empire, the Habsburg Empire, the Napoleonic Empire, the Second and the Third German Reaches, or the Eurasian Socialist Empire (with the USSR leadership). Now we see the resistance to the putin’s empire aggression.

Of course, it is possible to find certain inconsistencies and contradictions both in the theory of the world system as a whole and in the concept of the superimposition of “cyclical rhythms” and “century trends”. However, the analysis of these details is not the subject of our article. For us, the scenario-prognostic aspect of world-system analysis is of much greater interest.

Conclusions. Analysis of the “century trends”, and “long centuries” correlation with Kondratiev’s cycles and “cycles of hegemony”, which are contained in the works of F. Braudel, I. Wallerstein, J. Modelsky, U. Thompson, J. Arrigy, T. Hopkins, etc.

allows to better understanding the algorithm of world-systemic changes in the first half of the 21st century.

The “common ground” of many theoretical constructs is the predicted gradual decline of the USA hegemony, which creates ample opportunities for the implementation of various geostrategic scenarios of the hegemony change and the new world order establishment. As I. Wallerstein noted in the article “Peace, stability and legitimacy, 1990–2025/2050”, “...the period from 1990 to 2025/2050 will probably lack peace, stability, and legitimacy. This is partly explained by the decline of the USA as the hegemon of the world-system, but to a greater extent by the crisis of the latter precisely as a world system” (Wallerstein, 2000, p. 435). In this sense, the period following American hegemony somewhat resembles the post-British period in the second half of the 20th century and the post-Holland period in the second half of the XVII century. However, the current stage will be different from theirs: there is a much greater degree of disorder and disintegration. The bifurcation points that arise at the moment of breaking the next historical system will create the most chaotic picture of the current stage.

Already now, it is becoming obvious how much living reality has moved away from the predictions of Wallerstein, his followers, and opponents. Thus, his assumption that the role of the post-American hegemon would be Japan or the European Union was absolutely not confirmed. But China, which at the end of the 20th century was considered an unlikely contender for the leadership, rose to full strength. It is possible to argue about the dating of individual stages of the world-system process and to discuss the details of the correlation between various cycles and phases of development, but the world-system analysis really gave us a number of fundamental ideas that allow us to navigate in the harsh circumstances of the 21st century quite correctly.

Firstly, the understanding that the capitalist world-system, which once being arise at the turn of the XV and XVI centuries, reached its peak by the end of the XX century and is now on the verge of decline.

Secondly, during its transformation, the world-system is grouped around a certain core, the epicentre of which is a specific hegemon state.

Thirdly, the world-system in the process of its growth, maturity, and decline goes through several stages of “hegemon changes” and the establishment of the next world order. As a rule, so-called “thirty-years” world wars flare up at these “transitions” (I. Wallerstein). As a result, the victorious states “reorganize” the world in their own way.

Fourthly, the contemporary crisis phase (the first half of the XXI century) is not just a simple “change of hegemon”, but (according to the assumptions of I. Wallerstein) the end of a 500-year era of one world-system and some other world-system emerging.

All these assumptions make it possible to look at global processes, with Ukraine, and her tragic and heroic fate, in the epicentre of possibly moving to the hybrid “thirty-years’ war” (God forbid!). From the beginning of this war we see a whole complex of military, political, economic, media, psychological, and diplomatic means and methods which are involved. The war, in which the winner must install his own world order and “open the floodgates” to a new world-system process.

To what extent this new world order will be “better” or “worse” than the existing one is difficult to say. Since it is not about the epic picture of the “Good against Evil” fight, but about the physical process of “mutual resistance and mutual displacement of forces”.

In this struggle, not “the kindest” but “the most effective” wins. In 24.02.22. the signal sounded. A world battle for global domination of any of the world-systems has begun. Without a guaranteed outcome. But we all pray for the Armed Forces of Ukraine.

References [Список використаної літератури]

- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century. Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso [in English]. [Arrighi G. *The Long Twentieth Century. Money, Power, and the Origins of Our Times*. London : Verso, 1994. 432 p.]
- Brodell, F. (1992). *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century, Vol. III: The Perspective of the World*. Berkeley, California, USA: The University of California Press [in English]. [Brodell F. *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century. Vol. III: The Perspective of the World*. Berkeley, California, USA : University of California Press. 1992. 704 p.]
- Frank, A.G. & Barry, K.G. (1996). *The World System: Five hundred years or five thousand?* New York: Routledge [in English]. [Frank A.G., Barry K.G. *The World System: Five hundred years or five thousand?* New York : Routledge. 1996. 344 p.]
- Hopkins, T., Wallerstein, I. (1979). Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy. *Review*, II (4), 483–500 [in English]. [Hopkins T., Wallerstein I. *Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy. Review*. 1979. Vol. II, Is. 4. P. 483–500.]
- Modelski, G. & Thompson, W.R. (1996). *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Politics and Economics*. Columbia: University of South Carolina Press [in English]. [Modelski G., Thompson W.R. *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Politics and Economics*. Columbia : University of South Carolina Press, 1996. 282 p.]
- Wallerstein, I. (1996). The inter-state structure of the modern world-system. In Smith S., Booth K., Zalewski M. (Eds.) *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 87–107 p. [in English]. [Wallerstein I. The inter-state structure of the modern world-system. *International theory: positivism and beyond* / Eds. by S. Smith, K. Booth, M. Zalewski. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. P. 87–107.]
- Wallerstein, I. (1989). *The Modern World-System. Vol. III; The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s*. San Diego: Academic Press [in English]. [Wallerstein I. *The Modern World-System. Vol. III; The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s*. San Diego : Academic Press, 1989. 390 p.]
- Wallerstein, I. (1991). *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. Cambridge: Polity Press [in English]. [Wallerstein I. *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. Cambridge : Polity Press, 1991. 296 p.]
- Wallerstein, I. (1992). The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review*, XV(4) (Fall), 561–619 [in English]. [Wallerstein, I. The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review*. 1992. Vol. XV, Is. 4. P. 561–619]
- Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press. [in English]. [Wallerstein I. *The Essential Wallerstein*. New York : The New Press, 2000. 471 p.]

Стаття надійшла до редакції 12.06.2023

Попков В. В., Фуад Хамід

кафедра політології,

ОНУ імені І. І. Мечникова,

к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

СВІТ-СИСТЕМНА ДИНАМІКА ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Резюме

У статті аналізуються основні положення світ-системної теорії з точки зору її застосовності до розгляду глобальної ситуації навколо російсько-української війни. Також автори застосовують методологію світ-системного аналізу під час дослідження фактора геополітичної гегемонії та можливої зміни гегемона в першій половині XXI століття. У контексті аналізу сучасних геополітичних конфліктів

розглядається гіпотеза І. Валлерстайна про серію так званих «тридцятирічних воєн» як безпосередніх «драйверів» зміни гегемона і встановленого ним світового порядку. У статті актуалізовано такі поняття, як «цикли гегемонії», перетин «циклічних ритмів» і «вікових трендів», співвідношення «циклів Кондратьєва» і «циклів гегемонії», висхідних і низхідних циклів «вікових трендів» тощо. Аналіз ідей І. Валлерстайна доповнюється аналізом поглядів Ф. Броделя, Я. Модельського, У. Томпсона, Д. Аррігі, Т. Хопкінса та інших. Автори роблять висновок, що прогнозування розвитку формування нового світового порядку є складним завданням і поки що важко оцінити наскільки цей новий світовий порядок буде «кращим» чи «гіршим» за наявний. Поясненням цьому, на думку авторів, є непрогнозований характер епічної боротьби «Добра зі Злом» і фізичний процес «взаємного опору і взаємного витіснення сил». У цій боротьбі, за висновками авторів, перемагає не «найдобріший», а «найнефективніший». Сигналом до початку великого переділу автори називають 24 лютого 2022 року. Ця дата стала початковою у битві за глобальне панування будь-якої зі світ-систем без гарантованого результату. Автори сподіваються на успіх Збройних сил України.

Ключові слова: світ-системний аналіз, цикли гегемонії, вікові тренди, тридцятирічні війни, цикли Кондратьєва, Валлерстайн.

UDC 327.5:32.019.5

Snigovska O. V.

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Acting Head,
Department of Public Communications and Regional Studies,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 40, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: snigovska@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288719>

Malakhiti A. V.

Senior Lecturer,
Department of Public Communications and Regional Studies,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 40, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288719>

Zakharchuk N. V.

1st year of Master degree, specialty 291 “International Relations,
Public Communications and Regional Studies”,
Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: nzakharchuk01@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-9118-6894>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288719>

**POLITICAL IMAGE OF UKRAINE: ANALYSIS OF FAKE INSTRUMENTATION
IN HYBRID WARFARE (BASED ON GREEK MASS MEDIA MATERIALS)**

This article examines the processes of transforming the political image of Ukraine against the backdrop of the armed conflict with Russia. All the information used in this study has been selected from contemporary Greek mass media, scientific, and expert-analytical works from 2014 to 2023. The relevance of this research is based on the assertion that mass media serves as a tool in conducting hybrid warfare, either destroying or weakening the authority of a particular state, creating a negative image of political institutions or politicians, thereby causing social and economic tension and subsequent societal fragmentation. The aim of the article is to investigate the toolkit for creating and promoting fakes in Greek media as an element of hybrid warfare in the context of highlighting the peculiarities of Ukraine’s political image perception during the military aggression from the Russian Federation. The following methods were employed in the preparation of this article: analysis, synthesis, abstraction, cultural and systemic methods. This combination of methodological tools ensured the integrity of the study in elucidating the role and place of fakes in the context of conducting hybrid warfare. The authors provide numerous examples of political narratives and pro-Russian propaganda employed to erode the trust of the Greek population in Ukrainian politicians and ordinary citizens, fabricating a significant amount of false information in Greek mass media, as well as in scientific and expert-analytical works. The researchers attempted to reveal the ambivalence of societal perception regarding Ukraine’s position in the European integration processes and to identify the events and decisions of the Ukrainian authorities that contributed to the negative imaging of

Ukraine in Greece. To achieve the stated objective, the authors of the article addressed the following tasks: delineating the stereotypical perception of Ukraine's political image from the pre-war period to the active phase of the armed conflict, elucidating the binarity of image content, and identifying image characteristics against the backdrop of military aggression from Russia.

Key words: image of Ukraine, fakes, propaganda, political narratives, Greek mass media.

Introduction. The vectors of development in modern international relations underscore the relevance of modeling Ukraine's external image as an important component of the state's national security, the realization of its European integration ambitions, and the widespread use of image technologies as a means of gaining geopolitical preferences. A competitive political image is an essential attribute of interaction between nation-states, where the struggle of ideologies, economic and technological potentials is currently being transformed into a confrontation of images and political ambitions of global actors (Rudnieva & Malovana, 2022, p. 100).

An undeniable fact is that the dissemination of fake news through mass media, which involves the deliberate creation of false or distorted information, has become an approved and effective technique of manipulating public opinion in the context of hybrid warfare. The main objective of spreading fake news is to misinform the audience through fabricated facts, propagandize a desired opinion or position, induce panic and psychological shock, alter established beliefs in recipients, capture the attention of readers / listeners toward a specific agenda, prompt specific actions, disrupt individual positions, and instigate audience skepticism. Media outlets create a "distorted reality" tailored to the requests of certain interested individuals or groups. By employing these information technologies, people's consciousness becomes susceptible to specific propagandistic ideas, rendering them vulnerable and defenseless against manipulative tactics. Hence, it is crucial to formulate a strategy to counter information warfare by preventing the dissemination of fake information and debunking already published content.

Fake instrumentation and methodology. The problem of the significance and role of media in information warfare in contemporary political society is always relevant and has an interdisciplinary nature, attracting the attention of numerous researchers. Among these are domestic scholars such as Y. Gorban (2013), L. Yevdochenko (2011), I. Zavadskiy (1996), T. Isakova (2019), V. Konakh (2015), O. Lazorenko (2014), G. Pocheptsov (2001), O. Senchenko (2022), P. Shpyha (2014), and others. This problem has also been addressed by foreign researchers, including J. Bryant (2007), A. Zinoviev (2006), S. Kara-Murza (2000), A. Klimburg (2017), M. Libicki (2007), S. Rastorguev (2003), J. Thompson (2018), and others.

Specifically, the manipulation of mass consciousness through the media in the context of the Russian-Ukrainian war has been studied by O. Vasilevich (2008), O. Hoiman (2015), N. Nikolaenko (2020), S. Parkhomenko (2014). The use of fake news as a method of manipulation in the media, its types, and the peculiarities of identification and refutation have been examined in scientific investigations by S. Zozulia (2019), M. Kitsa (2017), I. Mudra (2016), M. Prokopenko (2014), I. Putsiata (2020), O. Saprikin (2016). The importance of distinguishing truth from falsehood in the information space and the significance of fact-checking skills have been noted by R. Herasymenko (2015), V. Eysmunt (2016), O. Minchenko (2014), and others.

According to the conclusions of Ukrainian scientists Y. Zharkov (Zharkov, 2014) and D. Kislov (Kislov, 2013), information warfare can be used against civil society and the ruling elite through the application of diplomacy, propaganda, psychological campaigns, political and cultural subversive work, infiltration of information networks and databases, as well as the promotion of ideas of opposition movements through computer networks.

Information warfare can be employed by governments against illegal groups or organizations involved in terrorist activities, proliferation of weapons of mass destruction, or drug trafficking. On the other hand, information warfare can also be directed against specific government policies, supporters of groups and movements associated with religious issues, environmental protection, or the defense of civil rights.

This indicates that information warfare encompasses various methods and strategies aimed at influencing public opinion, governmental structures, groups, and movements. It can be utilized both to protect national interests and to exert influence over political or social situations. Today, the media is considered the most powerful element in the deliberate construction of political orders, as emphasized by scholars. It serves as a means to establish necessary connections and power relations with the public. Information conveyed through the media can never be completely neutral, as it always reflects the attempts of dominant elites to create a favorable image of reality for themselves. Media outlets “package” their practical policies into stereotypical perspectives that are advantageous to those in power, often foregrounding only a fraction of what is truly happening (Kondratiuk, 2013).

The **aim of this article** is to investigate the toolkit for creating and promoting fakes in Greek media as an element of hybrid warfare in the context of highlighting the peculiarities of Ukraine’s image perception amid military aggression from the Russian Federation. The following methods were employed in the preparation of this article: analysis, synthesis, abstraction, cultural and systemic methods.

Transformation of the image of Ukraine. In the examination of Ukraine’s image in recent years, it can be noted that its portrayal on the global stage has been formed both spontaneously and intentionally. However, the prevailing association has been with markers such as “politically unstable country,” “corrupt government,” “low level of socio-economic development,” “frozen conflict in the East,” and so on.

Currently, the situation is further complicated by the struggle to maintain Ukraine’s image in the global information space. One of the main objectives of the Russian Federation is to weaken Ukraine as an international actor, considering the significant increase in our country’s position since February 24, 2022. This period has witnessed unprecedented global support for Ukraine, the massive imposition of sanctions against the aggressor, and the introduction of visa restrictions for Russians.

Among the attempts to undermine trust in Ukrainian political figures and citizens by the international community, there are numerous instances of fabricating information attacks. These attacks include the dissemination of fake interviews with representatives of European countries regarding the aggressive behavior of Ukrainian refugees and their alleged misconduct. Other fabricated claims involve the activities of so-called Nazis, fascists, radical nationalists, shelling of Ukrainian territories, and preparation for shelling Russian territories.

This issue is particularly pronounced in countries that are in a transitional state. At the same time, the use of mass media allows for the formation of a positive image

both within the country and abroad. The presence of Ukrainian media outlets in the international arena can help prevent the distortion of facts and the transmission of fake news (Rudnieva, Malovana, 2022, p. 102).

Concept of a “dual track”. After the start of the Russian-Ukrainian war, Greece was one of the states that repeatedly caused concerns in Ukraine due to its actions and statements by its politicians. This primarily refers to Greece’s numerous calls, even during the tenure of former Prime Minister Alexis Tsipras (2015–2019), for the lifting of sanctions against Russia imposed by the European Union and the United States. Prior to the Russian-Ukrainian war, Greece actively advocated for the continuation of dialogue and cooperation with Russia. The reasons behind Greece’s friendly stance toward Russia, according to the researchers, are multifaceted. On one hand, Greece has always had close historical ties with Russia. The partnership and mutual understanding between Russia and Greece date back to the early 19th century when the Russian Empire played a significant role in Greece’s independence from Ottoman rule. Furthermore, during the 20th century, the Greek Communist Party had strong connections with the Soviet Union and contributed to the development of anti-American sentiment in Greece after the rule of the Regime of the Colonels.

After the collapse of the USSR, Marxist internationalism was replaced by Russian nationalism. Greek nationalist and far-right parties have demonstrated their support for the Russian Federation, which Putin is trying to restore to the glory of the Czarist era. From the liberation of the Greeks until the end of the 20th century, European democracies were the ones who did much more for Greece than Russia and the USSR later. Greece’s economic development has been driven by U.S. financial assistance, cooperation with free economies, and integration as the 10th member of the European Economic Community (EEC).

It should be noted that both before and after the dissolution of the USSR, Greece has always been influenced by the Russian “worldview.” Prior to 2022, there were dozens of cultural and educational centers, associations, schools, foundations, and university departments in Greece that promoted Russian culture and history. The interest in the Russian language and culture, which serve as tools for promoting Russia’s agenda in Greece, was also fueled by numerous grants and programs that Russia supported for research in the field of Russian studies. In terms of the media landscape, Russian media outlets such as “Sputnik” and “Russia Today” have always been considered the most reputable in Greece.

As a business-oriented country, Greece has always valued Russia as an economic partner, as it supplied oil and gas to Greece. Therefore, the concept of a “dual track” became the leitmotif of modern Greek politics at the beginning of the Russian-Ukrainian war. On one hand, it involved punishing Russia for violating international law and fulfilling obligations to Euro-Atlantic partners, while on the other hand, it kept the doors open for cultural dialogue and cooperation with Moscow. The Greek government fully agreed with the EU and NATO’s decisions to impose sanctions on Russia after its troops invaded Ukraine on 24 February 2022. However, as Lieutenant General of the Association of Retired Officers Ioannis Krassas notes, with regard to the Russian-Ukrainian war, it turned out that a significant number of Greeks are obsessed with feelings of friendship with Russia and hostility towards the United States because of the support it provides to Ukraine. Those who are friendly to the Russians come from a number of political parties, but mostly from extreme

ones. Sympathy for the blond race, according to the observer, dates back to the pre-revolutionary period, when enslaved Greeks expected Orthodox Russians to free them from the tyranny of the Muslim Ottomans (Krassas, 2022).

Greece was one of the EU players that consistently advocated for a reconciliatory policy towards Russia before the start of the Russo-Ukrainian conflict. They emphasized the importance of active dialogue, the ineffectiveness of sanctions, and the need for a joint security architecture. Equally important is the fact that pro-Russian rhetoric and policies enjoy high levels of approval among Greek society. In September 2013, 63% of Greeks had a positive view of Russia, and in 2014, after the military aggression against Ukraine, over a third of Greeks held a favorable perception of the Russian leadership, while less than a quarter had sympathy for European leaders. In 2014, almost half (49%) of Greek citizens did not approve of EU policies supporting the Ukrainian government, and in August 2015, 62% did not support sanctions against Russia. Over time, positive attitudes towards Russia have only strengthened, with 52% of Greeks trusting Vladimir Putin in 2019 (Koval, 2020, p. 199).

The Greek political discourse has been shaped for many years by the historical tradition that sees the United States and Russia as the dominant powers in a bipolar world. Regarding controversial and ambiguous issues for Greece such as the annexation of Crimea, Russia's role in the war, and sanctions against Russia, there is a range of examples of a “yes, but not everything is so straightforward” style of disinformation. Among the political narratives, we can identify statements such as “both Russia and separatists are fighting against Ukraine in Donbas,” “Greece maintains loyalty to NATO, but Russia remains a valuable partner for Greeks,” “the annexation of Crimea is illegitimate, but Crimea has always been Russian,” and so on.

According to N. Koval (Koval, 2020, p. 205), a comprehensive analysis of media texts (2014–2020) showed that the most common and universal descriptions were “the Ukrainian crisis” and “the crisis around Ukraine” in terms of the internal nature of the conflict in Ukraine. The second most common was “armed conflict in Ukraine / in the east / in the south of Ukraine,” followed by “civil war” and “on the brink of a civil war.”

“Ukrainian crisis” or “civil war”? Analyzing various articles of both neutral and propagandistic nature published at the beginning of the war, the authors have concluded that terms such as “Ukrainian crisis” and “civil war” continue to be used by media article authors today, albeit to a lesser extent. The article “Ukraine: Donbas separatist leader warns war could break out ‘at any time’ sourced from the Athens-Macedonian News Agency (ΑΠΕ–ΜΠΕ) states that according to the Kremlin, a civil war is being fought in Ukraine in which Russia is not involved: “Russia maintains that the conflict in Ukraine is a civil war in which it has no involvement” (Oukrania-Ntonmpas: Tha borouse na xespasei polemos ana pasa stigmi, 07.02.2022).

As evidence of the aforementioned, Kostas Tsitunas, in his article “Ukraine: Civil war on the brink of Donbas – The Minsk agreement left on paper”, published in the newspaper NewsBomb, also uses the term “Ukrainian crisis” instead of “war”: “The entire crisis in Ukraine has shifted to the Donbas region in eastern Ukraine, precisely where the battles erupted in 2014” (Tsitounas, 2022).

In the state newspaper ErtNews, in the article “Putin and Xi: “Responsible Dialogue” is Necessary for Resolving the Ukrainian Crisis”, the term “Ukrainian crisis” is used to describe the ongoing conflict: “Chinese President Xi Jinping and his

Russian counterpart Vladimir Putin stressed that ‘responsible dialogue’ is the best way to permanently resolve the Ukraine crisis, Chinese state media reported today” (Poutin kai Si: O “Ypefthynos dialogos” einai i lysi stin oukraniki krisi, 21.03.2023).

For most Greek journalists, the perception of Ukraine as a fundamentally divided state is considered an axiom. This discourse of division is often accompanied by the belief in the ethnic, social, and religious fragmentation of the Ukrainian state and nation, labeling it as the “most unstable nation in Europe” (Tsakiris, 2014b, p. 3). In this interpretation, Ukraine is portrayed as a territory, a battleground for true players, without a clear foreign policy vector and in need of stabilization by more significant actors. Therefore, in opposition press, Ukraine is presented as a random, fragmented state, filled with such strong and irreconcilable contradictions and divisions that the crisis and conflict were bound to happen, with Russia merely catalyzing them. The pro-European aspirations and desire for separation from the Russian sphere of influence are seen as unrepresentative and dangerous, both for Ukraine and for Europe. Thus, federal structure and foreign policy neutrality are considered optimal for Ukraine.

According to Hippocrates Daskalakis (Daskalakis, 2014, p. 13; 2016), the main problem of Ukraine lies in its location at the intersection and fracture point of NATO and Russia, Orthodoxy and Catholicism, Russia and Germany, Eastern and Western civilizations. From the Greek perspective, Ukraine is politically divided between pro-Russia and pro-EU supporters, culturally divided between Russian-speaking and Ukrainian-speaking populations, and geographically divided between the East and West.

Researcher Panagiota Manoli (Manoli, 2014, p. 1) writes about the “fiasco of a prolonged and painful transformation that manifested after the failure of the Orange Revolution, in the absence of democratic reforms, dominated by a corrupt political-economic elite.” Georgios Siachamis argues that Ukraine is the only post-Soviet state that has not achieved the standards of living during the Soviet period (Siachamis, 2015, p. 5). According to Tassos Symeonides, the internal situation in the country is unstable and politically fragile, and the bankrupt economy will bring many more troubles to the Ukrainian people (Symeonides, 2014a, p. 30).

The catastrophic assessment of the state of the Ukrainian economy by Greek media leads readers to the conclusion of the inevitability of reconciliation with Russia: “although it will take time for the Ukrainian people to forget Russia’s annexation of Crimea, there is a high probability that they will set aside their disagreements because as Ukraine’s economic situation continues to deteriorate, the only international player capable of alleviating the Ukrainian burden, according to the Greeks, is Russia. However, if Ukraine chooses membership in the Eurasian Union, Moscow will definitely contribute to reducing corruption in order to maintain the viability of the state in the future. Through a series of texts, a consistent concept can be traced that economically ruined Ukraine will be more of a burden to economically crisis-weary unified Europe than a valuable asset.

Therefore, according to Greek media, Ukraine has always had key spiritual and strategic significance for Russia: “Russia has long considered Ukraine its living space, and it is difficult for it to allow its transition to the Western camp” (Daskalakis, 2017). Russia considers itself the dominant force in the post-Soviet space, and Putin considers Ukraine so important for Russia that he is ready to wage an open war for it if necessary. Ultimately, Thanos Dokos writes that “the roots of the Ukrainian crisis

go back to 2004, and perhaps even to the formation of an independent Ukraine in 1991” (Dokos, 2014, p. 3).

The Kyiv regime. Another trend is publications about non-state military formations that participated in combat operations in Donbas (Karagiannis, 2016). “The Kyiv regime, which includes elements with barely hidden fascist beliefs” (Symeonides, 2014b, p. 1). The current ruling coalition is a mixture of the most ultra-nationalist elements of the Western Ukrainian extreme on the political landscape of Ukraine, which strive to dismantle the fragile balance of ethno-political power that held post-Soviet Ukraine together... This coalition of chauvinistic – and in some cases neo-Nazi – parties is not the political heir of the Orange Revolution and will not adopt a centrist and conciliatory approach capable of averting the country from the brink of civil war” (Tsakiris, 2014a, p. 1).

The prevalence of such interpretations in Greek media discourse indicates a lack of understanding of political processes in Ukraine, as well as a complete trust in Russian sources of information. Assertions about the presence of right-wing radicals and neo-Nazis in power and their actions, accusations of a violent start to the armed conflict, are interpreted as a source of internal conflict in a divided society and as a pretext for Russian intervention – sometimes as justification, sometimes as an explanatory or cautionary example. “If the moderate nationalists in Kyiv cannot restrain the ultra-nationalist militarized formations, the likelihood of a second Russian intervention will remain high,” warned Theodoros Tsakiris back in 2014 (Tsakiris, 2014b, p. 17).

Many Greek media outlets, especially right-wing and far-right authors, emphasise the Ukrainian president’s responsibility for the war. With descriptions such as ‘clown’, they indicate that he wanted to drag his country and planet into ruin (Newsroom, 21.08.2022). They do not recognise his right to defend Ukraine’s territorial sovereignty, instead attributing his demand for money and weapons from the West to his insatiable desire and belligerent nature: “Billions of euros, dollars and military equipment are constantly flowing into Ukraine like a bottomless barrel.” The focus is given to the request and not on the conditions and situation that necessitate arming the country. The war and its brutality are absent from the analysis in such publications, and the limited perspective in the comments casts doubt on the political choices of the Ukrainian president.

The publications also focus on the speeches of the Ukrainian president, questioning the martial law imposed in the country. These publications assess Zelenskiy’s public appearances as pretentious, allegedly shaped by the power of his image and his knowledge of entertainment.

“Zelenskiy, with a series of guest appearances in European parliaments and his allegedly khaki combat T-shirt, is playing a role we have never seen before. He is not so much asking as demanding. He is not talking about voluntary help, but about obligation. He does not support his allies, but denounces them at the first opportunity when they do him no favours. He also has no sympathy for countries such as Cyprus, which has been occupied for half a century, but he is indifferent and openly supports Turkey by doing business with it. There is no doubt that Zelenskiy has turned this war into a one-man show. He has managed to get the most media coverage, making headlines with his photographs while his country is on fire. He made the whole West work for him and dance to his tune. He has managed to make us turn a blind eye to

the fact that we give him money and weapons without checking what happened to them, when he earns black money offshore and is caught red-handed in the Pandora Papers, when he closes down media outlets, bans parties, pretending to be a democrat, when he pretends to oppose oligarchy and corruption” (Newsroom, 21.08.2022).

Attention is also drawn to those publications that consider V. Zelenskiy a puppet in the hands of the US leadership (O Zelenski kiryxē anepithymito ton Stainmaier! 13.04.2022): “The Americans, by dragging out the war in Ukraine, are weakening both Russia and Germany through Zelenskiy and his gang. That is why they do not hesitate to subject the German political leadership to even such humiliations as the one Zelenskiy did to Steinmeier (at other times, Zelenskiy would have stood in front of the German president with his head down in the most servile position).” The following article was written in the same spirit: “The impasse in which Ukrainian President V. Zelenskiy found himself will sooner or later lead him either to a military defeat or to serious concessions to Moscow, which will anger the nationalists, former Pentagon adviser Colonel McGregor told Freedom” (Syntagmatarchis McGregor: O Zelenski tha parachorisei edafi – Tha pesei thyma ethnikiston, 29.11.2022).

According to the same publication, V. Zelenskiy will strictly follow instructions from the White House, and the time will come when he will be told that “the game is over” and that it is time to “come to terms with reality”. Without any justification, it is concluded that “the Russians do not seek to harm civilians” – a statement that provokes anger and resentment when the images of dead children alone still “scream”. A typical example of war crimes is the discovery of mass graves of civilians in the territories liberated from Russian troops and the rape of women, which not only did not cause disgust in Russian society, but were also acceptable to it, as they were interpreted as a means of changing and psychologically pressuring the civilian population.

There are also left-wing newspapers that believe that the Ukrainian president is responsible for this war and are quick to judge that Russia will win: “No, the Ukrainian people are not to blame, but the clown president Volodymyr Zelenskiy, a Jew who feels comfortable with the Azov groups, which the West considers neo-Nazi organisations, and an absurd game is being played... Despite Western propaganda, fake news about hundreds of Russians killed and hundreds of tanks destroyed – this is partly true – despite tearful comments about heroic Ukrainians, the reality is different. Russia will win” (I Rosia tha kerdisei para ti propaganda – O Zelenski thysiazeti tin Oukrania, 25.03.2022).

This study illustrates the highly detrimental impact of Russian propaganda on the Greek media landscape. The research findings demonstrate that Russian propaganda has infiltrated various media outlets in Greece, leading to the dissemination of biased and misleading information that serves the strategic interests of the Russian government. This infiltration has compromised the integrity and objectivity of Greek media, undermining public trust and distorting public discourse on key issues. The study reveals how Russian propaganda has amplified divisive narratives, fueled misinformation campaigns, and manipulated public opinion, particularly on topics such as NATO, EU integration, and regional conflicts. Propaganda systematically portrays the following dipole: The West as a sinister whole against a benevolent force (Russia and Putin). They also project the belief that the EU is crumbling whereas Russia will be the future dominant force. The consequences of this propaganda campaign include the polarisation of society, the erosion of democratic values and

the potential weakening of Greece's relations with its European partners. It is crucial for media organisations, policymakers and civil society in Greece to recognise and address the threat posed by Russian propaganda, promoting media literacy, independent journalism, and strategic communication to safeguard the integrity of the Greek media landscape and protect the democratic fabric of the country.

Eurointegration policy of previous governments is interpreted as insincere and imitation: "Kyiv has not formulated a strategy towards the EU. The country's political elite engaged in time-serving, pro-European rhetoric on one hand, while refraining from fulfilling its obligations and reforms that needed to be implemented" (Manoli, 2014, p. 3). In this context, the Eurointegration dimension of the Euromaidan is essentially ignored. Georgios Siachamis claimed that "despite the EU flags on Independence Square and the dynamic response of the opposition to signing the Customs Union with Russia, Belarus, and Kazakhstan, the public opinion in the country did not support integration with the EU" (Siachamis, 2015, p. 6).

The Russo-Ukrainian war is discussed in newspapers as a war for influence over the post-Soviet countries of Eastern Europe between the USA / NATO / EU / West and Russia. In this geopolitical struggle for influence, Western criticism is given much more prominence than criticism of Russian actions, with NATO and Americans being the primary targets. It is NATO's expansionist policies in the Russian sphere of influence and attempts to detach Ukraine from Russia that allegedly created a situation of danger, and the support for pro-European revolutions from the US is seen as irrational, non-strategic, and ultimately unfair. However, the EU's policies are also heavily criticized, either for their unsuccessful strategy or their absence. The Eastern Partnership is viewed very negatively as a harmful initiative that fueled Russia's security concerns. "It is important to note that the European Union and its actions have unequivocally contributed to the emergence and escalation of the current crisis... it may have made a huge geopolitical mistake by trying to distance Ukraine from the exclusive Russian sphere of influence" (Filis, Dimopoulos, Karagiannopoulos, 2014, p. 28). Ultimately, the policies of the "new Europe" states are also assessed negatively.

Russia's annexation of Crimea. Constantinos Filis writes about how Poland and the Baltic states are essentially responsible for the annexation of Crimea: "In addition to their anti-Russian orientation, which is manifested in a long-standing sense of danger and demands for protection from the US and the EU, their interference and pressure in events in Ukraine preceding the annexation of Crimea by Russia compelled even the most cautious Western states to intervene openly." Regarding Crimea, the most commonly used term is annexation, although more politically charged terms such as reunification and incorporation are also encountered. Authors of articles discussing the return of the peninsula to Russian jurisdiction openly reflect a pro-Russian political orientation. According to some commentators, even the illegal annexation of Crimea was a defensive move by Moscow, which feared that Kyiv would try to deprive it of its rights in the Black Sea (Filis, 2019, p. xv). Such interpretations reflect divisions in the perception of threats within the EU and partially illustrate the reasons for the sluggish progress in creating a coherent EU foreign policy.

A significant part of the Greek media promotes the idea of Russia's unconditional victory in this war, justifies Russian aggression, which involves numerous blatant violations of international law, and characterizes the occupied territories as

historically belonging to Russia and should be recognized by Ukraine as at least autonomous, if not independent.

The website of the Association of Retired Army Officers published an article titled “The attitude of the Greeks towards the Russo-Ukrainian War”, in which Ioannis Krassas notes that the outbreak of the war in Ukraine has highlighted the fact that a significant number of Greeks have a positive attitude towards Russia and negative feelings towards the United States because of its support for Ukraine, and also writes that this attitude is due to the pre-revolutionary period when Russians helped Greeks to free themselves from the Ottoman yoke: “On the occasion of the Russian-Ukrainian war, it appeared that a large part of the Greeks are possessed by friendly feelings towards Russia and hostile towards the USA, due to the support they provide to Ukraine. Those friendly to the Russians come from the whole range of political parties, but mainly from those at the extremes. Our sympathy for the blonde race has its origins in the pre-revolutionary period, when the enslaved Greeks looked to the Orthodox Russians to free them from the tyranny of the Muslim Ottomans” (Krassas, 2022).

The BankingNews website (O Zelenskiy einai enas klooun – Krimaia kai Donbas anikoun stous Rosous – Poly logiki i eisvoli tou Putin, 22.03.2022), which bills itself as a news service, has an article titled “Zelenskiy is a clown – Crimea and Donbas belong to the Russians – Putin’s invasion is too logical” in which the authors describe Ukraine as a cesspool of corruption, bad governance, and a defiant state in the international arena, comparing Ukraine’s internal situation to Mexico’s drug cartels: “Ukraine is a cesspool of corruption, anarchy and brazen stupidity on the foreign policy front. The situation in Ukraine is comparable to drug cartels in Mexico and other illegal ones around the world. Russia’s invasion of Ukraine was the result of Ukraine’s provocative stance. It has provoked the Russian bear not a few times since the 2014 coup”.

Furthermore, the authors justify the aggressor’s invasion by explaining it as a response to provocative behavior from Ukraine towards its eastern neighbor. Additionally, the article asserts the historical belonging of Ukrainian territories to Russia and presents rigid conditions, namely the recognition of separatist republics in Donbas and the independence of Crimea, which the authors claim are the only alternative to ending this bloody war. The conclusion of the article includes a quote stating that Russia will undoubtedly emerge victorious, and the question lies only in the terms on which it will happen: “Ukraine should recognize the independence of Crimea that it is Russian territory and in fact always has been since it was bought by Catherine the Great in 1783. Ukraine should accept the separation of the Donbas Republics from Ukraine because the populations are overwhelmingly Russian-speaking and have been part of the “New Russia” for more than 300 years and do not wish to be ruled by the oligarchs who control Kyiv the capital of Ukraine. These conditions may seem harsh, but they are the only alternative to avoid the complete destruction of Ukraine... Russia will win anyway; the question is on what terms” (O Zelenskiy einai enas klooun – Krimaia kai Donbas anikoun stous Rosous – Poly logiki i eisvoli tou Putin, 22.03.2022).

Conclusions. Summarizing the perception of Ukraine’s political image by unofficial Greek media, it becomes evident that there is a literal adherence to Russian sources of information and a complete disregard for the Ukrainian perspective. Ukrainian sources are used for information analysis in an extremely selective manner, while Russian sources often form the basis for the reproduction and interpretation of the chronology of events.

However, the contemporary political events such as military actions, the crisis, and the significant flow of refugees from Ukraine across borders, which arose spontaneously as a result of full-scale invasion rather than the work of image-makers, have had a positive impact on the image of our country.

Several unquestionably strong Ukrainian image characteristics have emerged during this challenging period. These include the consolidation of society against external opponents, the self-organization of civil society to address issues of varying complexity, and the construction of a national narrative that can be represented to the global community, popularization of everything Ukrainian as a brand of strength, indestructibility, freedom and independence.

It is worth mentioning that the formation of Ukraine's external image is also influenced by Ukrainian diasporas abroad, labor migrants, and refugees who have left the country during active hostilities. Whether directly or indirectly, they promote certain Ukrainian values and national traditions, contributing to the identification of Ukrainians as a nation.

It has been identified that the dissemination of fakes in Greek mass media aims to discredit the Ukrainian government and army, promote Russian narratives about the loss of Ukraine's independence and democracy, and justify the crimes of the Russian Federation, among other objectives. Among the array of informational injections, differentiated manipulative messages were observed. Among the array of information injections, we differentiate between media fakes created by Russian media and subsequently disseminated by Greek media in translation, as well as online rumors, false short messages spread through social networks, various groups, messengers, chats, etc. These included expressiveness, repetition over a certain period of time, the extraction of specific context, and the fragmentation of the overall information picture. Verbal markers used in such messages typically included terms like "urgent," "sensational," "reliable source," "witnesses of events," "just learned," and so on. The main features of fake news messages were identified as information and disinformation blending, activation of stereotypical beliefs, reliance on unknown authorities, and creation based on existing information.

References [Список використаної літератури]

- Daskalakis, I. (2014). Erotimata, scholia kai ektimiseis schetika me tin krisi tis Oukranias (Questions, comments and assessments on the Ukraine crisis). *Provlitismoi*, 75, 13–18 [in Modern Greek]. [Daskalakis I. Erotimata, scholia kai ektimiseis schetika me tin krisi tis Oukranias (Questions, comments and assessments on the Ukraine crisis). *Provlitismoi*. 2014. Vol. 75. P. 13–18.]
- Daskalakis, I. (2016). Krisi Oukranias. Scholi Ethnikis Amynas (Ukraine Crisis. School of National Defense). SETHA, 25.01.2016 [in Modern Greek]. [Daskalakis I. Krisi Oukranias. Scholi Ethnikis Amynas (Ukraine Crisis. School of National Defense). SETHA. 25.01.2016. URL: <http://www.idis.gr> (дата звернення: 24.12.2019).]
- Daskalakis, I. (2017). Oi scheseis Dysis-Rosias pername apo tin Oukrania. Elliniko Institutou Stratigikon Meleton (ELISME) (West-Russia relations go through Ukraine. Hellenic Institute of Strategic Studies (ELISME), 12.03.2017. [in Modern Greek]. [Daskalakis I. Oi scheseis Dysis-Rosias pername apo tin Oukrania. Elliniko Institutou Stratigikon Meleton (ELISME) (West-Russia relations go through Ukraine. Hellenic Institute of Strategic Studies (ELISME). 12.03.2017. URL: <http://www.elisme.gr> (дата звернення: 24.12.2019).]
- Dokos, Th. (2014). The Ukraine Crisis: A Tale of Misperceptions, Miscalculations & Mismanagement: Is There Still Time to Avoid Permanent Damage to the European Security Order? ELIAMEP Thesis, 1 [in English].
- Filis, C. (2019). Preface. Constantinos Filis (ed.). A Closer Look at Russia and Its Influence in the World. Russian Political, Economic and Security Issues. New York: Nova Science Publishers, vii–xviii [in English].

- Filis, C., Dimopoulos, D., Karagiannopoulos, P.-D. (2014). The Implications of the Ukrainian Crisis in the International System and the Choices of the Parties Involved. Institute of International Relations Panteion University, July 2014 [in English].
- I Rosia tha kerdisei para ti propaganda – O Zelenski thysiazeti tin Oukrania (Russia Will Win Despite Propaganda – Zelenskiy Sacrifices Ukraine) (2022). *Iskra*. 25 March [in Modern Greek]. [Η Ρωσία θα κερδίσει παρά τη προπαγάνδα-Ο Ζελένσκι θυσιάζει την Ουκρανία. 25.03.2022. URL: <https://iskra.gr/rosia-tha-kerdisei-para-ti-propaganda-o-zelenski-thysiazeti-tin-oukrania/> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Karagiannis, E. (2016). Ukrainian Volunteer Fighters in the Eastern Front: Ideas, Political-Social Norms, and Emotions as Mobilization Mechanisms. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16, 1, 139–153 [in English].
- Kislou, D. (2013). Information wars: monograph. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 2013. 300 p. [in Ukrainian]. [Кіслюв Д.В. Інформаційні війни : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 300 с.]
- Kondratiuk, M.O. (2013). Informatsiina viina ta rol mas-media v mizhnarodnykh konfliktakh. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 41, 108–113 [in Ukrainian]. [Кондратюк М.О. Інформаційна війна та роль ЗМІ в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. № 41. С. 108–113.]
- Koval, N. (2020). Fukidid u kolhospi tvaryn: hretskyi pidkhid do ukrainsko-rosiiskoho konfliktu. Interpretatsii rosiisko-ukrainskoho konfliktu v zakhidnykh naukovykh i ekspertno-analitychnykh pratsiakh / Za red. V. Kulyka. K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian]. [Коваль Н. Фукидід у колгоспі: грецький підхід до українсько-російського конфлікту. Трагування російсько-українського конфлікту в західних наукових та експертно-аналітичних працях / за ред. В. Кулик. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 198–230.]
- Krassas, I. (2022). I Stasi ton Ellinon enanti tou Roso-oukranikou Polemou. Ypougeio Ethnikis Amynas Enosi apostraton axiomatikou stratou (The Attitude of the Greeks towards the Russo-Ukrainian War. Ministry of National Defense. The Association of Retired Army Officers). 14 April [in Modern Greek]. [Κρασσας Ι. Στάση των Ελλήνων έναντι του Ρωσο-ουκρανικού Πολέμου. 14.04.2022. URL: <https://www.eaas.gr/arhtra-dimosieymata/i-stasi-ton-ellinon-enanti-toy-roso-oukranikou-polemou> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Manoli, P. (2014). Poios echase (s)to Kievo? (Who lost Kyiv?) ELIAMEP Briefing Note 30 [in Modern Greek]. [Μανώλη Π. Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο? ELIAMEP Briefing. 30 Μάρτιος 2014. URL: <http://www.eliamer.gr/wp-content/uploads/2014/03/panagiota1.pdf> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Newsroom (2022). O klooun Zelenski paei na parasyrei ton planiti ston olethro (Clown Zelenskiy goes to drag the planet into destruction). *NEWS BREAK. Newsroom*. 21.08.2022 [in Modern Greek]. [Ο κλόουν Ζελένσκι πάει να παρασύρει τον πλανήτη στον όλεθρο Μπάνιτεν, Φον ντερ Λάιεν και Σολtz, και δύο τρεις πρόθυμοι σαν τον Μητσούτκι δέχονται τους εκβιασμούς του και βάζουν σε κίνδυνο την Ευρώπη. Συντάκτης: *Newsroom*. 21.08.2022. URL: <https://www.newsbreak.gr/kosmos/369054/o-klooun-zelenski-paei-na-parasyrei-ton-planiti-ston-olethro/> (дата звернення: 25.06.2023).]
- O Zelenski kiryxhe anepithymito ton Stainmaier! (Zelenskiy declared Steinmeier unwelcome!) (2022). *Eksegersi.gr*. 13 Apr. [in Modern Greek]. [Ο Ζελένσκι κήρυξε ανεπιθύμητο τον Στάινμπαier! *Eksegersi.gr*. 13 Απρ 2022. URL: <https://eksegersi.gr/diethni/o-zelenski-kiryxe-anepithymito-ton-stainmaier/> (дата звернення: 25.06.2023).]
- O Zelenskiy einai enas klooun – Krimaia kai Donbas anikoun stous Rosous – Poly logiki i eisvoli tou Putin (Zelenskiy is a clown – Crimea and Donbas belong to the Russians – Putin’s invasion makes sense) (2022). *Bankingnews.gr*. Marth, 22 [in Modern Greek]. [Ο Ζελένσκι είναι ένας κλόουν – Κριμαία και Donbass ανήκουν στους Ρώσους - Πολύ λογική η εισβολή του Putin. Τρίτη, 22 Μάρτιος 2022. URL: <https://www.bankingnews.gr/analyseis-ektheseis/articles/616220/o-zelenskiy-einai-enas-klooun-krimaia-kai-donbass-anikoun-stous-rosous-poly-logiki-i-eisvoli-tou-putin> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Oukrania-Ntonmpas: Tha borouse na xespasei polemos ana pasa stigmī (Ukraine-Donbas: War could break out at any moment) (2022). *SKAI* (skai.gr). February, 07 [in Modern Greek]. [Ουκρανία: Ηγέτης αυτονομιστών του Ντονμπάς προειδοποιεί ότι θα μπορούσε να ξεσπάσει πόλεμος «ανά πάσα στιγμή». 07.02.2022. URL: <https://www.skai.gr/news/world/oukrania-ntonmpas-tha-mporouse-na-ksespasei-polemos-ana-pasa-stigmī> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Poutin kai Si: O “Ypefthynos dialogos” einai i lysi stin oukraniki krisi (Putin and Xi: “Responsible dialogue” is the solution to the Ukrainian crisis) (2023). *Ertnews.gr*. 21.03.2023 [in Modern Greek]. [Πούτιν και Σι: Ο «Υπεύθυνος διάλογος» είναι η λύση στην ουκρανική κρίση ΕΙΛΗΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΗ. 21.03.23. URL: <https://www.ertnews.gr/eidiseis/diethni/poutin-kai-si-o-ypefthynos-dialogos-einai-i-lysi-stin-oukraniki-krisi/> (дата звернення: 25.06.2023).]

- Rudnieva, A.O., Malovana, Yu.H. (2022). Transformatsiia imidzhu Ukrainy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv na tli viiskovoho konfliktu z Rosiiskoiu Federatsieiu. *Politykus: nauk. Zhurnal. Spetsvyпуск*, 100–105 [in Ukrainian]. [Руднева А.О., Мальована Ю.Х. Трансформація іміджу України в умовах євроінтеграційних процесів на тлі військового конфлікту з Російською Федерацією. *Politykus*. 2022. Спецвыпуск. С. 100–105.]
- Siachamis, G. (2015). The Crisis in Ukraine and The End of the Post Cold War Security Delusions in Europe. Research Institute for European and American Studies, 28.12.2015 [in English].
- Symeonides, T. (2014a). The Crimea Crisis Q&A: Is It Worth Another Cold (or Hot) War? Research Institute for European and American Studies, 23.03.2014 [in English].
- Symeonides, T. (2014b). Ukraine Crisis... “Made in The West” Q&A. Research Institute for European and American Studies, 17.09.2014 [in English].
- Syntagmatarchis McGregor: O Zelenski tha parachorisei edafi – Tha pesei thyma ethnikiston (Colonel McGregor: Zelenskiy will cede territory – he will fall victim to nationalists). (2022). *Iskra*, 29 Νοέμβριος [in Modern Greek]. [Συνταγματάρχης McGregor: Ο Ζελένσκι θα παραχωρήσει εδάφη-Θα παπε θυμα ετηνιστον. *Iskra*. 29.11.2022. URL: <https://iskra.gr/syntagmatarchis-mcgregor-o-zelenski-tha-parachorisei-edafi-tha-pesei-thyma-ethnikiston/> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Tsakiris, Th. (2014a). A European Solution to the Ukrainian Conundrum: Anticipating Russian Strategic Reactions & Re-Stabilizing Ukraine. ELIAMEP Briefing Notes 29, March [in English].
- Tsakiris, Th. (2014b). Dependencies & Vulnerabilities: The Energy Parameters of the Evolving Crisis between Russia, the EU and Ukraine. ELIAMEP Working Paper 43, April, 16 [in English].
- Tsitounas, K. (2022). Oukrania: Emfylios pro ton pylon sto Ntonmpas – I symfonia tou Minsk pou emeine sta chartia (Ukraine: Civil war on the brink of Donbas – The Minsk agreement left on paper). *Newsbomb – Eidiseis – News*, 20 Φεβρουαριου [in Modern Greek]. [Τσιτούνας Κ. Ουκρανία: Εμφύλιος προ των πυλών στο Ντονμπάς - Η συμφωνία του Μίνσκ που έμεινε στα χαρτιά. *Newsbomb – Eidiseis – News*, 20.02.2022 URL: <https://www.newsbomb.gr/kosmos/story/1285736/oukrania-emfylios-pro-ton-pylon-sto-ntonmpas-h-symfonia-toy-minsk-poy-emeine-sta-chartia> (дата звернення: 25.06.2023).]
- Zakontinos, D. (2014). I oikonomiki diastasi tis oukranikis krisis (The economic dimension of the Ukrainian crisis). *Provlimatismoι*, 76, 35 [in Modern Greek]. [Ζακοντίνος Δ. Η οικονομική διάσταση της ουκρανικής κρίσης. *Προβληματισμοί*. 2014. Θέμα 76. Σ. 35.]
- Zakontinos, D. (2015). I oikonomiki diastasi tis oukranikis krisis (The economic dimension of the Ukrainian crisis). *Provlimatismoι*, 79, 28–29 [in Modern Greek]. [Ζακοντίνος Δ. Η οικονομική διάσταση της ουκρανικής κρίσης. *Προβληματισμοί*. Θέμα 79. Σ. 28–29.]
- Zharkov, Ya. (2014). Informatsiino-psykholohichna borotba u voiennoi sferi: navch. posib. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet”, 2014. 390 s. [in Ukrainian]. [Жарков Я. Інформаційно-психологічна боротьба у військовій сфері : навчальний посібник. Київ : ФНЦ «Київський університет», 2014. 390 с.]

Стаття надійшла до редакції 06.07.2023

Сніговська О. В., Малахіті А. В.

кафедра суспільних комунікацій та регіональних студій,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 40, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

Захарчук Н. В.

кафедра міжнародних відносин,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ФЕЙКОІНСТРУМЕНТАРІЮ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ГРЕЦЬКИХ МАС-МЕДІА)

Резюме

У статті розглядаються процеси трансформації політичного іміджу України на тлі збройного конфлікту з РФ. Увесь використаний інформаційний матеріал є дібраним із сучасних грецьких мас-медіа, наукових і експертно-аналітичних праць 2014–

2023 років. Актуальність даного дослідження ґрунтується на твердженні, що засоби масової інформації є інструментом ведення гібридної війни, руйнуючи чи послаблюючи авторитет певної держави, створюючи негативний імідж політичних інститутів чи політичних діячів, що, власне, і зумовлює виникнення соціально-економічної напруги, а згодом і фрагментації суспільства. Метою статті є дослідження інструментарію творення та просування фейків у грецьких ЗМІ як елемент гібридної війни в контексті висвітлення особливостей сприйняття політичного іміджу України на тлі військової агресії з боку Російської Федерації. У процесі підготовки статті були використані такі методи, як аналіз, синтез, абстрагування, культурологічний і системний методи. Така сукупність методологічних інструментів забезпечила цілісність дослідження в з'ясуванні ролі та місця фейків в умовах ведення гібридної війни. Автори навели багато прикладів політичних нарративів і проросійської пропаганди, застосованої з метою руйнації довіри грецького населення до політичних діячів і простих громадян України, фабрикування значної кількості хибних повідомлень у грецьких мас-медіа, а також наукових та експертно-аналітичних працях. Дослідники зробили спробу розкрити амбівалентність суспільного сприйняття місця України в євроінтеграційних процесах; визначити події та рішення української влади, що посприяли негативному іміджуванню України в Греції. Задля реалізації зазначеної мети авторами статті були розв'язані такі завдання, як окреслення стереотипного сприйняття політичного іміджу України від довоєнного періоду до активної фази збройного конфлікту, розкриття бінарності іміджевого контенту, а також виявлення іміджевих характеристик на тлі військової агресії з боку РФ.

Ключові слова: імідж України, фейки, пропаганда, політичні наративи, грецькі мас-медіа.

**МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**INTERNATIONAL DIMENSION
OF TRANSFORMATION PROCESSES**

УДК 327.5

Боротканич Н. П.

канд. іст. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин, інформації та регіональних студій
факультету міжнародних відносин,
НАУ,
пр. Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058, Україна
E-mail: nataliia.borotkanych@npp.nau.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8719-3106>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288720>

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОСМОСІ:
ВІД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ДО 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ**

У статті проведено огляд мінливого ландшафту міжнародних відносин у космічній сфері; розглянуто історію міжнародного співробітництва в космічному просторі: від епохи холодної війни до початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну; досліджено ключові партнерства та ініціативи, переваги такого співробітництва та виклики. Автор доводить, що міжнародні відносини в галузі освоєння та дослідження космічного простору носять дуальний характер. З одного боку, для реалізації масштабних космічних проєктів країни формують міжнародні альянси, з іншого – держави прагнуть мати незалежний доступ до космосу для гарантування національної безпеки. Наведено авторську періодизацію розвитку міжнародних відносин у космічній сфері: 1) перше десятиліття освоєння космосу – у цей період міжнародна співпраця в космічному просторі була повністю відсутня, проте саме в ці роки були закладені основи міжнародної законодавчої бази, яка діє до сьогодні; 2) починаючи з 70-х років ХХ століття, зростає кількість держав, які освоюють космос, і формується перша міждержавна космічна організація – Європейське космічне агентство (ESA); 3) після закінчення холодної війни активізувалася співпраця США з колишніми радянськими республіками, що в подальшому спричинило залежність США від третіх країн у космічній сфері; 4) на початку 2000-х зросла кількість акторів космічної діяльності за рахунок приватних компаній, що стало можливим завдяки технологічному стрибкові, зокрема мініатюризація космічної техніки та здешевлення електроніки; 5) війна Росії проти України змінила міжнародний ландшафт космічної діяльності, посилила державно-приватне партнерство та продемонструвала зростаючу роль супутникових технологій у питаннях національної безпеки.

Ключові слова: космос, космічна дипломатія, російсько-українська війна.

Вступ. Міжнародні відносини в галузі освоєння та дослідження космічного простору безпосередньо пов'язані з геополітичними реаліями на Землі. Політика завжди була в центрі дослідження та використання космосу, а космічні програми ніколи не виходять за межі земної міжнародної політики (Sheehan, 2007, р. 5). У той же час космічні проєкти мають певні особливості, як, наприклад, технологічна складність, висока вартість та специфічні умови реалізації, що вимагає від країн пошуку широкого партнерства. Так, після повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року США ввели безпрецедентні санкції проти Росії, проте вимушені продовжувати бути партнерами в проєкті спільної експлуатації Міжнародної космічної станції (МКС). З іншого боку, із перших днів практичного освоєння людством космосу держави намагаються перетворити

космічний простір на арену політичної конкуренції, просуваючи свої національні інтереси. Із цієї точки зору космічний простір є одним із факторів, що впливає на світову політику.

Ера практичного освоєння космосу веде свій відлік від 4 жовтня 1957 року – дня запуску першого штучного супутника Землі. Проте, у перші десятиліття космічної ери поняття міжнародного співробітництва в космосі просто не існувало. Були дві наддержави – США та СРСР, для яких питання першості в освоєнні космосу було питанням престижу та демонстрації переваги політичної системи. Вони не погоджували свою діяльність з іншими країнами. Сьогодні ситуація кардинально інша. Із кожним роком у космосі з'являється все більше і більше нових гравців як нових держав, так і приватних компаній. За рідкісними винятками, вони більше не діють поодиночі, а шукають союзників і партнерів, формуючи повноцінні космічні альянси.

Науковий інтерес до розкриття космічної компоненти міжнародних відносин та світової політики проявили такі зарубіжні дослідники, як Жюлі Пайетт, Тереза Хітченс, Рон Гаран, Жозе-Мігель Белло, Шунак Сет, Стівен Вайтінг, Богуміл Добош та ін. У вітчизняній науковій літературі теоретичні та практичні аспекти міжнародного співробітництва в космічній сфері не знайшли належного відображення. Водночас ця проблематика актуалізується через нагальну потребу пошуку Україною місця на мапі світової космічної політики.

Україна, яка до 2014 року в космічній сфері орієнтувалася на Росію, сьогодні диверсифікує ринки та шукає нових партнерів, що підтверджує необхідність виходу дипломатії на новий рівень. Окремим аспектам нормативно-правового регулювання космічної діяльності присвячені праці Н. Малишевої, А. Гурової, М. Кірпачової, І. Степанова, Р. Пічко, С. Карпенка, С. Шевцова та інших. Водночас важливим залишається комплексне вивчення питання наявних світових практик для глибшого розуміння міждержавної взаємодії в освоєнні космічного простору.

Мета статті – проаналізувати історію міжнародного співробітництва в космічному просторі від епохи холодної війни до початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, виокремити ключові партнерства та ініціативи, визначити виклики в міжнародних відносинах для дослідження космосу та вивчити можливості майбутньої співпраці.

Виклад основного матеріалу. Космічна діяльність провадиться в специфічних умовах, а це, у свою чергу, впливає і на можливості міжнародної взаємодії. Розглянемо особливості космічного простору як сфери ведення діяльності. Космічний простір – це простір за межами земної атмосфери. Чіткої межі між землею атмосферою та космосом не існує. Умовною висотою, де починається космос, вважають лінію Кармана – 100 км над рівнем моря. Таке рішення в 1960 році прийняла Міжнародна авіаційна федерація для фіксації світових рекордів. Проте, ця норма носить рекомендаційний характер і не закріплена міжнародним правом, а, отже, не є обов'язковою для країн, що провадять космічну діяльність. У той же час у міжнародному законодавстві зафіксовано таку особливість космічного простору: відповідно до Договору про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, космічний простір «не підлягає національному присвоєнню» шляхом проголошення в ньому національного суверенітету (Treaty, 1967). Отже, із космічного простору держави можуть безперешкодно вести розвідувальну та іншу

діяльність, чого не можна робити в атмосфері над територіями інших держав (Arbatov, Dvorkin, 2010, p. 20). У 2019 році НАТО визнала космос оперативною сферою військової діяльності – поряд із повітрям, сушею, морем і кіберпростором. Із цієї точки зору земна орбіта – це лише продовження «земного» середовища за межі атмосфери, щось, що більше нагадує берегову лінію або новий фланг, а не «новий океан» (Bowen, 2022, p. 13).

Традиційно еру практичного освоєння космосу, яка розпочалася 4 жовтня 1957 року із запуску першого штучного супутника Землі, поділяють на два етапи – біполярну (1957–1991) і багатополлярну (1991 – до сьогодні) (Haas, 2007). Богуміл Добош виділяє три періоди в історії освоєння космосу: біполярне змагання (1950–1970-ті роки), поява нових акторів у біполярній конкуренції (1970–1980-ті роки) і багатополлярність (1990-ті роки – сьогодні) (Doboš, 2019). Для нашого дослідження ми взяли за основу запропоновану періодизацію та розширили її подіями останніх років, які матимуть, як уже очевидно, значний вплив на майбутній ландшафт міжнародної співпраці в галузі освоєння космічного простору. Кожен із цих періодів має свою специфіку, яка безпосередньо вплинула на характер космічної дипломатії.

Перші роки космічної ери характеризуються повною відсутністю міжнародної взаємодії в питаннях практичного освоєння космосу. Проте, у цей період був започаткований міждержавний діалог щодо формування нормативно-правової бази, яка б регулювала питання освоєння та використання космічного простору. Наприкінці 1950-х у США вели активні дискусії з приводу того, чи вважатиметься проліт супутника над територією іншої країни порушенням її суверенітету. Також існували побоювання, що Радянський Союз може заявити територіальні претензії на Місяць. У цей період країни сіли за стіл перемовин, щоб окреслити базові рамки взаємодії в космосі.

Першим кроком став підписаний 1967 року Договір про космос. Цей документ досі є ключовим стовпом міжнародного космічного права, що визначає низку базових засад діяльності на орбіті. Серед них заборона розміщення в космосі ядерної зброї та національне присвоєння небесних тіл.

Завершення місячної гонки збіглося з т. з. «розрядкою» – етапом, коли СРСР та США зробили спробу знизити напруження глобального протистояння та перейти до мирного співіснування двох систем. Важливим етапом цієї нової політики стало підписання наддержавами в 1972 році Угоди про співпрацю у дослідженні та використанні космосу в мирних цілях. В одному з його пунктів обговорювалося проведення спільного космічного польоту. У СРСР він отримав назву «Союз-Аполлон», у США – Apollo-Soyuz Test Project.

Політ «Союз-Аполлон» відбувся 1975 року. Зараз багато істориків (Nickelsen, 2016; Volf, 2021; Jenks, 2022) називають цю подію закінченням космічних переговорів. Але треба розуміти, що історичне рукостискання Олексія Леонова та Томаса Стаффорда не призвело до якихось принципових змін у космічній політиці. Більше того, у 1980-ті військово-протистояння СРСР і США в космосі не тільки не зупинилося, але навіть вийшло на новий рівень. А співпраця в цивільній сфері здебільшого обмежувалася епізодичними обмінами науковою інформацією.

У той час, як СРСР і США продовжували своє протистояння, космічний клуб почав розширюватися за рахунок нових країн. До нього поступово увійшли Франція, Японія, Китай, Великобританія, Індія. І якщо Китай традиційно

дотримувався і досі дотримується закритого статусу своєї космічної програми, то європейські країни досить швидко зрозуміли, що без об'єднання ресурсів вони ніколи не зможуть скласти серйозної конкуренції наддержавам. Це призвело до створення двох організацій під назвами ELDO (European Launcher Development Organisation) та ESRO (European Space Research Organisation). Перша займалася розробкою єдиного європейського носія, друга – науковою кооперацією. Згодом стало очевидно, що подібний розподіл створює зайву забюрократизованість. Тому в 1975 році ELDO та ESRO були об'єднані в єдину структуру – Європейське космічне агентство (ESA). Через чотири роки з космодрому Куру у Французькій Гвіані була запущена Ariane 1, що стала першою загальноєвропейською ракетою-носієм. Таким чином, Європа отримала незалежний доступ до космосу.

На рубежі 1970-х – 1980-х відбулася й інша важлива подія. До космосу вперше вирушили люди, які не були громадянами СРСР чи США. У Радянському Союзі такі польоти організовувалися в рамках програми «Інтеркосмос», у США ними займалася NASA, і астронавти літали на кораблях багаторазового використання Space Shuttle. Подібні місії мали насамперед політичний, а не науковий характер (Burgess, Vis, 2016). Таким чином, наддержави зміцнювали відносини з союзниками та демонстрували свою міць. Проте, польоти міжнародних екіпажів відіграли важливу роль у популяризації та розширенні космічного співробітництва.

Першим іноземцем на радянському космічному кораблі став чехословацький космонавт Володимир Ремек, який 1978 року здійснив політ на орбітальну станцію «Салют-6». У США першим неамериканцем, який полетів у космос, став астронавт ESA Ульф Мербольд. У 1983 році він здійснив космічний політ на борту шатла Columbia. Загалом можливістю відправити на орбіту своїх громадян у рамках програми «Інтеркосмос» скористалися такі країни як: Чехословаччина, Польща, НДР, Болгарія, Угорщина, В'єтнам, Куба, Монголія, Румунія, Франція, Індія, Сирія, Румунія, Афганістан. На шатлах до розпаду СРСР у космосі побували астронавти з ФРН, Саудівської Аравії, Нідерландів, Канади, Австралії, Мексики та Франції.

1980-ті також стали епохою початку реалізації спільних наукових проєктів у космосі. Найбільш яскравим подібним заходом стало відправлення «Армади Галлея»: групи з п'яти апаратів (двох радянських, двох японських та одного європейського). Їхньою метою було вивчення знаменитої комети Галлея, яка в 1985–1986 роках знаходилася поблизу Землі. І хоча кожна з цих місій реалізовувалась самостійно, сторони досить активно обмінювалися зібраними «армадою» даними, що дозволило збільшити їхній науковий доробок. Їх координацією займалася неформальна група IACG, створена представниками ESA, NASA, JAXA та СРСР.

Приблизно тоді ж було закладено основи стратегічної співпраці між NASA та ESA, яка активно продовжується і досі. Одним із перших спільних проєктів двох космічних агентств став ультрафіолетовий телескоп IUE. Він був запущений у 1978 році. Наступним кроком стала реалізація низки спільних програм. Серед них – зонд Ulysses, телескоп Hubble та орбітальна обсерваторія SOHO. ESA приєдналося до проєкту орбітальної станції Freedom, яка пізніше трансформувалася в МКС, а також побудувало апарат для місії Cassini з дослідження Сатурна.

Завершення холодної війни та розпад СРСР відкрили новий етап міжнародного співробітництва в космосі, який цілком можна назвати епохою надій,

оскільки існували сподівання, що колишні країни-антагоністи зможуть спрямувати свої спільні зусилля на благо всього людства.

Так, 1993 року Росія приєдналася до створення МКС. Тоді ж було запущено програму «Мир-Шаттл». У її рамках шатли здійснили низку польотів до орбітальної станції. Російські космонавти вперше побували усередині американських космічних кораблів. У свою чергу, американські астронавти здійснили низку довготривалих орбітальних відряджень на «Мир», отримавши досвід, якого на той момент не мала NASA.

Крім глобальних цілей на кшталт підкорення космосу та будівництва спільного дому, в американо-російській космічній кооперації було ще одне цілком конкретне практичне завдання. У ті часи США побоювалися, що в разі повного розвалу космічної промисловості РФ російські фахівці поїдуть до недружніх країн на кшталт Ірану та КНДР (Fernholz, 2020). Тому в 1990-і Америка фактично врятувала російську космічну індустрію, забезпечивши її різними замовленнями.

Одним із найвідоміших прикладів співпраці тієї епохи став двигун РД-180, розроблений російським «Енергомашем» на замовлення американської Pratt & Whitney. Так, російський двигун опинився на стратегічній ракеті Atlas V, яка виводила в космос вантажі на замовлення Міністерства оборони США. Для приватних компаній США така співпраця була економічно вигідною, тому вона активно розвивалася. Іншим прикладом взаємовигідного співробітництва стали угоди щодо купівлі російського плутонію-238. Вони дозволили реалізувати ряд місій NASA, у тому числі до Плутона в рамках грандіозної програми New Horizons.

Уже очевидно, що ця епоха назавжди залишилася в минулому. І перші тривожні сигнали почали звучати ще до анексії Криму. У 2011 році США припинили експлуатацію космічних кораблів Space Shuttle та досягли домовленості щодо польотів американських астронавтів на МКС на російських кораблях «Союз». Росія використала цю ситуацію як з точки зору пропаганди своїх космічних досягнень, так і з економічного боку, підвищивши вартість польоту для американських астронавтів у кілька разів (Mosher, 2016). На думку американського генерала Герберта Макмастера, така недалекоглядна політика США призвела до відставання США в космічній сфері (McMaster, 2020, p. 344). Після завершення холодної війни США втратили інтерес до лідерства в космосі, хибно припустивши, що цей простір може стати світовим майданчиком для наукових досліджень виключно в мирних цілях (Smithsonian, 2010). США проявили оптимізм і дійшли висновку, що якщо вони вирішать не використовувати космічних можливостей, то й інші братимуть із них приклад.

Перша половина 1990-х також відзначилася початком кооперації в космічній сфері між США та Китаєм. Вона була зумовлена економічними причинами. Після катастрофи шатла Challenger уряд заборонив NASA використовувати крилаті кораблі для запуску комерційних вантажів. У той же час існуючі тоді американські одноразові носії були дуже дорогими. Це серйозно збільшувало вартість запусків та зменшувало конкурентоспроможність американських виробників супутників. У цій ситуації Китай зробив індустрії США пропозицію, від якої ті не змогли відмовитись. Влада КНР запропонувала запускати супутники за цінами, які були набагато нижчими, ніж у американських та європейських носіїв [17]. Багато західних компаній із радістю відреагували на ініціативу. Їм вдалося пролобіювати в амери-

канських законодавців послаблення дуже суворих експортних обмежень, які регулювали правила вивезення космічних апаратів до зарубіжних країн. Це зробило те, що ще нещодавно видавалося неможливим: запуск американських супутників на китайських ракетах. Незабаром було підписано перші контракти.

Проте епоха американо-китайського космічного співробітництва тривала зовсім недовго. У 1995 і 1996 роках сталися дві гучні аварії китайських ракет із західними супутниками, що призвели до людських жертв. Вони викликали великий суспільний резонанс і призвели до початку розслідування, чи співпраця з Китаєм не завдала шкоди національній безпеці США. Китай відкинув усі висунуті звинувачення. Деякі експерти зазначали, що розслідування було дуже вигідне виробникам американських ракет, яким було складно конкурувати з дешевими китайськими носіями.

Уже до кінця 1990-х ситуація повернулася до вихідної точки, і США знову запровадили обмеження на експорт ракетної та супутникової техніки до КНР. А в 2011 році Конгрес взагалі запровадив законодавчу заборону для NASA на будь-яку співпрацю з Китаєм, китайськими компаніями або пов'язаними з ним організаціями (Whitford, 2019).

Розширення акторів космічної діяльності за рахунок приватних компаній – один із трендів XXI ст. Формально приватні компанії були присутні в космосі з перших років космічної діяльності. Наприклад, над програмою Apollo працювали тисячі різних американських підприємств. Але різниця полягає в тому, що вони не вели самостійної діяльності з освоєння космосу, а виконували замовлення NASA. Також можна згадати, що перші комерційні супутники були запущені вже в 1960-ті. Але знову ж таки їх виводили на орбіту за допомогою ракет-носіїв, що належать державі.

Приватна космічна революція відбулася лише на межі століть. Вона була викликана низкою факторів. Одним із них стала мініатюризація та здешевлення електроніки, що дозволило суттєво зменшити габарити космічних апаратів та знизити їхню вартість. Прямим наслідком цього стала поява платформи кубсат, яка є стандартною для виробників невеликих супутників.

Іншим чинником стало здешевлення пускових послуг. Компанія SpaceX створила найбільш надійну та дешеву ракету в історії, а її успіх призвів до справжнього буму аерокосмічних стартапів, які спробували повторити шлях Ілона Маска (Pelton, 2019). Деякі з них досягли успіхів, якісь уже збанкрутували. Але в будь-якому разі ще ніколи в історії приватні компанії не мали так багато можливостей побудувати та запустити свій космічний апарат на орбіту. Усе це призвело до появи нових форм як приватного, так і державно-приватного партнерства. Космічні агентства почали активно використовувати послуги бізнесу, віддаючи їм на субпідряд багато напрямів своєї діяльності. У свою чергу, самі приватні компанії стали дедалі активніше співпрацювати між собою. У більшості сучасних космічних апаратів можна знайти компоненти, побудовані десятками виробників із різних країн: від двигунів, сонячних батарей, електроніки до стикувальних портів, космічних танкерів та послуг із ремонту та обслуговування на орбіті.

Ще одним важливим етапом міжнародних космічних відносин стала поява приватного пілотованого космічного корабля Crew Dragon. Його експлуатація уможливила реалізацію низки проектів у сфері приватної космонавтики та космічного туризму, які раніше здавалися неможливими. Як приклад можна

навести місію Ax-2, що стартувала в травні 2023 року. Запущений приватною ракетою приватний космічний корабель доставив на МКС двох астронавтів із Саудівської Аравії.

Ще одним етапом, що змінив ландшафт міжнародної співпраці в космосі, стало повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Війна вплинула на всю космічну галузь, і її наслідки будуть аналізуватися ще багато років. Але вже зараз можна сказати, що найбільш згубного впливу ця війна принесла космічній галузі Росії.

Ще в перші дні війни «Роскосмос» оголосив про припинення запусків ракет «Союз» із території космодрому Куру у Французькій Гвіані, поклавши край успішному проєкту, який реалізовувався з 2011 року та пережив усі попередні санкції. Також «Роскосмос» втратив економічно вигідні контракти на запуск супутників OneWeb. У березні 2022 року Європейське космічне агентство (ESA) заявило про припинення будь-якої взаємодії з «Роскосмосом». Як наслідок, місія ExoMars, яка мала відправитися до Марса восени 2022 року, залишилася без ракети, посадкової платформи, деяких приладів та радіоізотопних обігрівачів. За оптимістичними прогнозами запуск ExoMars зможе відбутися не раніше 2028 року (Collen, 2023).

Санкції проти Росії створили загрозу гострого дефіциту носіїв на пусковому ринку. Ситуацію додатково підсилює те, що на даний час дві ракети-носії – Atlas V та Ariane 5 – більше не будуть експлуатуватися, а їх наступниці ще не готові до польотів. Однак створений Росією вакуум був швидко заповнений компанією SpaceX. 2022-й став для неї рекордним роком: компанія Ілона Маска здійснила 61 космічний запуск. Більше за 2022 рік запустив лише весь Китай разом узятий (Witze, 2023).

Ситуацією, що склалася, також зуміла скористатися й Індія. В останні роки вона робила активні спроби створити репутацію країни, яка має дешеві та надійні засоби доставки вантажів на орбіти, що здатні скласти конкуренцію традиційним пусковим операторам. Індія зуміла продемонструвати свої можливості, вивівши на орбіту кілька партій супутників OneWeb.

Наразі повністю стабілізувати ситуацію не вдалося. По-перше, дефіцит ракет-носіїв усе ще не подоланий до кінця. По-друге, війна призвела до порушення низки логістичних ланцюжків, що склалися, а це поставило під питання можливість подальшої експлуатації низки ракет. Так, комплектуючі втратила американська ракета Antares, перший ступінь якої виробляло українське підприємство ВО «Південний машинобудівний завод», а на нього встановлювали російські двигуни РД-181. У новій модифікації ракети, який компанія планує створювати спільно з Firefly Aerospace, перший ступінь буде комплектуватися виключно з американських компонентів (Smith, 2022).

Іншою важливою тенденцією, на яку вплинула російсько-українська війна, стало посилення державно-приватного партнерства. Як зазначалося, NASA і раніше активно співпрацювало з приватними компаніями, однак наразі йдеться про співпрацю у військовій сфері.

Вторгнення в Україну наочно продемонструвало перевагу, яку забезпечують супутникові системи в сучасній війні. Наприклад, система низькоорбітального супутникового інтернету. До лютого 2022 р. багато експертів усе ще сумнівалися в його затребуваності. Зараз усі провідні держави хочуть мати у своєму розпорядженні Starlink або якийсь його аналог.

Війна також призвела до різкого збільшення попиту на супутникові знімки земної поверхні. Через широкую географію конфлікту ресурсу західних військових супутників виявилось недостатньо для постійного моніторингу всіх ділянок, що становлять інтерес, як на полі бою, так і в російському тилу. Цей дефіцит був частково заповнений приватними компаніями, що спеціалізуються на супутниковому моніторингу земної поверхні, серед яких: Maxar, Planet Labs, BlackSky. Аналогічний бум переживають і суміжні супутникові сервіси. Наприклад, проекти, призначені для відстеження радіочастотних сигналів.

Підсумовуючи сказане вище, можна дійти висновку, що війна фактично зняла всі існуючі раніше бар'єри на космічну співпрацю між приватним сектором і державою.

Висновки. Незважаючи на те, що біполярна космічна гонка закінчилася, земні геополітичні реалії продовжують домінувати в реалізації космічної політики. З одного боку, є глобальні міжнародні проекти, як, наприклад, МКС, програма з дослідження Місяця Artemis. З іншого боку, країни прагнуть незалежного доступу до космічних технологій та розвивають власні навігаційні системи (Galileo, Beidou, Глонасс), сузір'я низькоорбітальних супутників зв'язку та інше.

Космічна діяльність сьогодні вимагає значних фінансових та інтелектуальних ресурсів, що спонукає акторів об'єднувати зусилля, проте пріоритетом для держав залишаються власні політичні інтереси, стратегічне партнерство та геополітичні реалії.

Санкції, які були накладені на Росію через війну в Україні, змінили, крім іншого, ландшафт міжнародної взаємодії в космосі. Через відмову використовувати російські ракети-носії на ринку пускових послуг утворився дефіцит, який швидко замінили приватні компанії. Для ЄС припинення співпраці з РФ стало бустером для посилення власної космічної програми.

Швидкі темпи освоєння позаземного простору, підвищений інтерес до комерціалізації космосу та нерегульованість такої діяльності підвищують потенціал виникнення конфліктів за межами нашої планети. Позаземні питання, які колись охоплювали інтереси національної безпеки, тепер поширюються на широке коло геополітичних та гео економічних питань.

Одним із найважливіших трендів на найближчі роки стане посилення державно-приватного партнерства. Приватні компанії можуть виконувати завдання дешевше, швидше та не поступатися за якістю робіт великим корпораціям чи державним компаніям. Отже, у найближчі роки кількість замовлень від держави приватним компаніям на створення супутникових угруповань та космічних кораблів тільки зростатиме.

Кількість космічних акторів також продовжуватиме збільшуватися. Будь-яка країна, яка претендує на звання серйозного геополітичного гравця, має бути здатною самостійно забезпечити свої базові потреби. Тож можна очікувати, що космічний клуб згодом можуть поповнити такі країни, як Бразилія, Туреччина, ПАР та Індонезія.

Також відбуватиметься посилення американо-китайського протистояння з остаточним оформленням космічних альянсів. Щодо космічних альянсів, то можна передбачити такий їхній склад. З одного боку – США, Євросоюз, Японія, Австралія та Південна Корея. З іншого – Китай і його партнери в коаліції, що вибудовується ним (Іран, Пакистан, деякі азіатські та африканські держави). Що стосується Росії, то її вага на космічній арені й надалі стрімко зменшуватиметься.

Окреме питання викликає позиція Індії. Можливо, вона приєднається до західного блоку, а можливо, спробує знову зіграти в політику неприєднання та позиціонувати себе як своєрідну третю силу, готову співпрацювати з усіма.

У будь-якому разі архітектура космічних альянсів майбутнього буде набагато складнішою, ніж за часів холодної війни. А ось чи виявиться їхнє протистояння настільки ж масштабним і напруженим, покаже лише час.

References [Список використаної літератури]

- Arbatov, A., Dvorkin, V. (2010). *Outer Space: Weapons, Diplomacy, and Security*. Carnegie Endowment for International Peace. Massachusetts Avenue, N.W., Washington: United Book Press, 144 p. [in English].
- Bowen, B.E. (2022). *Original Sin. Power, Technology and War in Outer Space*. London: C. Hurst & Co, 256 p. [in English].
- Burbach, D.T. (2022). Early lessons from the Russia-Ukraine war as a space conflict. *Atlantic Council*. August 30. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/airpower-after-ukraine/early-lessons-from-the-russia-ukraine-war-as-a-space-conflict/> [in English].
- Burgess, C., Vis, B. (2016). *Interkosmos: The Eastern Bloc's Early Space Program*. Springer Praxis Books, 334 p. [in English].
- Collen, J. (2023). Long-delayed ExoMars mission still dreams of 2028 launch. *Phys.org*. Retrieved from <https://phys.org/news/2023-02-long-delayed-exomars-mission.html> [in English].
- Doboš, B. (2019). *Geopolitics of the Outer Space: A European Perspective*. Springer Cham, 140 p. [in English].
- Fernholz, T. (2020). *Rocket Billionaires: Elon Musk, Jeff Bezos, and the New Space Race*. Boston: Mariner Book, 304 p. [in English].
- Hays, P.L. (2007). Towards a theory of spacepower. *Space Policy*, 23(4), 206–209. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/248494238_Towards_a_theory_of_spacepower [in English].
- Jenks, A.L. (2022). *Collaboration in Space and the Search for Peace on Earth*. London: Anthem Press, 172 p. [in English].
- McMaster, H.R. (2020). *Battlegrounds: The Fight to Defend the Free World*. New York, HarperCollins Publishers, 560 p. [in English].
- Mosher, D. (2016). NASA is paying Russia more than \$70 million to bring an astronaut home in this spaceship tonight. *Business Insider*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/space-travel-per-seat-cost-soyuz-2016-9> [in English].
- Nickelsen, K., Krämer, F. (2016). Introduction: Cooperation and competition in the sciences. *NTM* 24, 119–123 [in English].
- Pelton, J.N. (2019). *Space 2.0 revolutionary advances in the space industry*. Springer Praxis Books, 218 p. [in English].
- Sheehan, M. (2007). *The International Politics of Space* (1st ed.). Routledge, 248 p. [in English].
- Smith, M. (2022). Northrop Grumman Finds Non-Russian Alternative For Antares. *Spacepolicyonline.com*. Retrieved from <https://spacepolicyonline.com/news/northrop-grumman-finds-non-russian-alternative-for-antares/> [in English].
- Smithsonian National Air and Space Museum. Reflection on Post-Cold War Issues for International Space Cooperation. *Smithsonian*, May 23, 2010. Retrieved from <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/reflections-post-cold-war-issues-international-space-cooperation> [in English].
- Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (1967). <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html> [Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. Дата набуття чинності: 10 жовтня 1967 рік. *Верховна Рада України*. Документ 995_480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 05.07.2023)]
- Volf, D. (2021). Evolution of the Apollo-Soyuz Test Project: The Effects of the “Third” on the Interplay Between Cooperation and Competition. *Minerva*, 59, 399–418 [in English].
- Whitford, G. (2019). Trouble in the Stars: The Importance of US-China Bilateral Cooperation in Space. *Harvard International Review*. Retrieved from <https://hir.harvard.edu/trouble-in-the-stars-the-importance-of-us-china-bilateral-cooperation-in-space/> [in English].
- Witze, A. (2023). 2022 was a record year for space launches. *Nature*. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/d41586-023-00048-7> [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023

Borotkanych N. P.

Department of International Relations, Information and Regional Studies
of the Faculty of International Relations,
National Aviation University,
Lubomyra Huzara ave., 1, Kyiv, 03058, Ukraine

**INTERNATIONAL RELATIONS IN OUTER SPACE:
FROM THE COLD WAR ERA TO FEBRUARY 24, 2022**

Summary

The article reviews the changing landscape of international relations in the space sphere; examines the history of international cooperation in outer space: from the Cold War era to the beginning of Russia's large-scale invasion of Ukraine; examines key partnerships and initiatives, the advantages of such cooperation and challenges. The author proves that international relations in the field of space exploration and research are dual in nature. On the one hand, countries form international alliances to implement large-scale space projects, on the other hand, states strive to have independent access to space to ensure national security. The author's periodization of the development of international relations in the space sphere is given: 1) the first decade of space exploration – during this period, international cooperation in outer space was completely missing, but it was during these years that the foundations of the international legislative framework were laid; it is still in force today; 2) since the 70s of the twentieth century, the number of states that explore space has been growing and the first international space organization, the European Space Agency (ESA), is being formed; 3) after the end of the Cold War, US cooperation with the former Soviet republics intensified, which further led to US dependence on third countries in the space sphere; 4) in the early 2000s, the number of participants in space activities increased at the expense of private companies, which became possible due to a technological leap, in particular the miniaturization of space technology and the cheapening of electronics; 5) Russia's war against Ukraine has changed the international landscape of space activities, strengthened public-private partnerships and demonstrated the growing role of satellite technologies in national security issues.

Key words: space, space diplomacy, Russian-Ukrainian war.

УДК 323:314.15(=161.2):061ЄС

Мілова М. І.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: maryskamilova@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4215-1264>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288721>

Трушевич Г. Б.

викладач,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: anya.trushevych@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3793-1074>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288721>

УКРАЇНЬСКА МІГРАЦІЯ В ЄВРОПУ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОЛІТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, яке й досі триває, стало новим викликом для сучасного світу та завдало ще більше проблем регіонального та глобального розвитку, спровокувавши колосальні потоки вимушеної міграції українських громадян, яка, на думку дослідників, не має аналогів і значно перевершує всі попередні. Масовий потік біженців з України додав значних проблем до міграційної кризи в Європі, яка була викликана попереднім значним напливом мігрантів із Близького Сходу та Африки, значно ускладнивши її гуманітарну складову.

Актуальність вивчення цих процесів постійно зростає та доводить, що міграція є не тільки соціально-політичною, демографічною, але й науковою проблемою, яка потребує значної консолідації сил дослідників задля розв'язання проблем, що зумовлені цими процесами. Предметом аналізу даної роботи є вимушена міграція українських громадян та її наслідки, спровокована саме російсько-українською війною.

У статті проаналізовано теоретичний доробок українських дослідників у вивченні української міграції в Європу. Визначено її особливості в порівнянні з іншими типами міграції. Окреслено проблеми мовної, ціннісно-культурної, психологічної та соціальної адаптації на підставі аналізу результатів соціологічних опитувань та багаточисельних прикладів повернення мігрантів в Україну. Проведено аналіз багатосторонньої гуманітарної допомоги біженцям та основних напрямів політики ЄС щодо регулювання міграційних потоків із лютого 2022 року до літа 2023 року. Опрацьовано значну кількість документів, які склали нормативно-правову базу міграційної політики ЄС щодо українських біженців, а також співпраці з різними інституціями України. Визначено різні аспекти наслідків міграції для України.

Ключові слова: міграція, російсько-українська війна, вимушена міграція, міграційна криза, політика ЄС, соціальна робота.

Постановка проблеми. У сучасному світі міжнародна міграція стала однією з найпотужніших рушійних сил, яка формує не лише контури глобальної економіки та політики, але й соціокультурний ландшафт майбутнього. Російсько-

українська війна стала одним із викликів, що впливає на зміну контурів глобального та регіонального світоустрою. Раптове переміщення великої кількості українських громадян внаслідок війни створює нові виклики та збільшує вже наявні як для приймаючих сторін (в основному європейських держав, міст, громад, де була надана всебічна гуманітарна допомога біженцям), так і для міст та селищ України, з яких відбувся відтік людей. Сьогодні виникла гостра потреба проведення нових наукових досліджень стану та наслідків міжнародних міграційних процесів у зв'язку з новими викликами, зокрема впливом російсько-української війни на сучасні соціально-економічні, політичні та культурно-ціннісні процеси глобального та регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень. У зарубіжному науковому дискурсі проблеми сучасної міжнародної міграції постійно досліджувалися в межах значної кількості наукових напрямів (соціально-економічний, етнокультурний, політологічний та ін.). Велику увагу біло приділено аналізу процесів задля напрацювання стратегії міграційної політики та шляхів управління такими процесами, які є об'єктивним явищем міжнародного характеру. Одним із найкращих творів останніх років є книга відомого болгарського інтелектуала І. Крестева «Після Європи», у якій він надав блискучий нестандартний аналіз проблем сучасної Європи (політична дестабілізація, спровокована міграцією з Африки та Близького Сходу; розквіт ультраправого популізму, відродження націоналізму і т. ін.), підкреслюючи, що міграція є «революцією ХХІ ст., яка може стати головною причиною розпаду Європи» (Krastev, 2017, p. 24).

В українському науковому дискурсі періоду незалежності проблеми міграції набули значної уваги дослідників. Теоретико-методологічна база створювалась співробітниками науково-дослідних центрів та інститутів, зокрема Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (Ukrainian society: migration dimension: national report, 2018) (сектор міграційних досліджень – найвідоміші дослідники – О. Малиновська (Malynovska, 2018), А. Позняк (Pozniak, 2019; 2020)), Національним інститутом проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України та регіональних наукових та університетських центрах досліджень (Uzun, 2019). Серед відомих дослідників С. Білошицький (Biloshytskyi, 2015), О. Прибиткова, Т. Драгунова, О. Палагнюк та ін., значна частина досліджень яких присвячена аналізу міграційних процесів та політики їх регулювання в Україні, її причин та наслідків із різних підходів (демографічні, соціальні, інтелектуальні, ціннісні та ін.). Зовнішня міграція значною мірою проаналізована в контексті трудової міграції, за якою Україна посідала одне з перших місць у Європі.

Однак, іншого погляду потребує аналіз вимушеної міграції та її специфіки у зв'язку з агресією Росії проти України, яка спровокувала раптову внутрішню та особливо зовнішню міграцію громадян України. Одним із найперших доробків є робота Т. Рендюка, у якій уперше досліджено стан, динаміку міграції, негативний вплив російської агресії на демографічну ситуацію та майбутні наслідки для генофонду України (Rendyuk, 2022). За цей рік активізувалися дослідження впливу російсько-української війни на інші аспекти європейської політики (Brusylovska, 2022). Однак вивчення цієї проблеми залишається однією з найактуальніших для української політичної науки та стає предметом постійного обговорення на наукових конференціях, круглих столах у різних регіонах України.

Метою статті є аналіз політики Євросоюзу щодо регулювання міграційного потоку біженців з України, надання багатосторонньої гуманітарної допомоги й забезпечення захисту. Теоретико-методологічним підґрунтям статті обрано застосування системного підходу, який дозволив представити комплексне бачення європейської ситуації з врегулювання міграційної хвилі з України та визначити основні конкретні рішення й дії щодо її розв'язання. Формально-юридичний метод використано в аналізі законодавчих актів та інших нормативно-правових документів; нормативно-ціннісний підхід дає змогу з'ясувати проблеми мовної, психологічної, культурної та соціальної адаптації життя українських громадян за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Такий неочікуваний масовий наплив українських біженців загострив європейську міграційну кризу та потребував негайних рішень з боку керівництва ЄС щодо надання притулку та забезпечення гуманітарної допомоги в цілому. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців підраховано, що в Європі зареєструвалися понад 5 мільйонів українських біженців, які набули статусу тимчасового захисту. Із початку 2023 року їхня кількість збільшилася на 185 тисяч осіб у порівнянні з кінцем січня. Найбільше українських біженців у сусідній країні – Польщі – 1,577 мільйонів осіб. На другому місці опинилася Німеччина – 922 тисячі біженців з України, а на третьому – Чехія з 502 тисячами українців. Понад 123 тисячі громадян України отримали захист у Румунії, 112 тисяч – у Словенії, понад 173 тисячі – в Італії, понад 171 тисячу – в Іспанії. Ще понад 191 тисяча українців осіли у Великій Британії. Загалом із початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну в Європі було зафіксовано понад 8 мільйонів українських біженців, у тому числі й ті громадяни, які повернулися додому або поїхали до інших країн світу (How many Ukrainians have received protection in the EU, 2023).

Однак, за іншими даними на 1 травня 2022 року 5,6 млн українців були вимушені залишити – тимчасово або назавжди – територію України. Більшість із них поїхала до Польщі – понад 3 млн осіб. За останніми даними, до Румунії також виїхало понад 817 тис. осіб, до Угорщини – майже 520 тис., до Молдови – понад 443 тис., до Словаччини – майже 372 тис. і до Білорусі – понад 25 тис. (Almost 5.5 million refugees have already left Ukraine – UN, 2022). Отже, дружні та сусідні з Україною центрально- та південноєвропейські держави прийняли першу та найбільш складну хвилю вимушених переселенців з України, хоча в ці дані не увійшла інформація про всі держави. За даними НБУ, від початку повномасштабного вторгнення станом на 15 листопада 2022 року за межі України виїхало 15,3 млн громадян. Більше половини з них – 7,7 млн – повернулися назад, однак 7,6 млн українців досі перебувають за кордоном (Ukrainian migrants in Europe are not a burden, but a valuable human capital, 2022). Взагалі слід підкреслити, що конкретних остаточних показників поки немає та навряд чи на сьогодні це можливо, враховуючи те, що значна кількість людей влітку та восени 2022 року поверталася додому та знов виїжджала за кордон. Цей процес продовжується й сьогодні. Поки не вдається надати чітку інформацію щодо статистичних показників, які постійно змінюються, враховуючи динаміку процесів.

Після військового вторгнення Росії в Україну ЄС, дійсно, відреагував негайно та продемонстрував дієву солідарність, підтримуючи людей, які потребують допомоги та захисту. Це включало безпосередню гуманітарну допомогу, надзвичайний

цивільний захист, підтримку на кордоні, а також захист тим, хто рятується від війни. Уперше у своїй історії ЄС ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка запроваджувала нормативно-правові положення для допомоги у врегулюванні масового прибуття людей. Водночас Європейська комісія (ЄК) дуже швидко розпочала координацію з країнами ЄС для збору інформації про ситуацію на місцях та запобігання торгівлі людьми. У перші дні прибуття біженців у Європу була створена відкрита та доступна інформаційна сторінка «Практична інформація для людей, які рятуються від війни і приїжджають до ЄС». Уся ключова інформація надавалася англійською, українською та російською мовами про свої права щодо тимчасового захисту, переміщення в межах ЄС, доступу до житла, охорони здоров'я, освіти та робочих місць. Тут також можна було знайти номери телефонів гарячих ліній і контактних пунктів державних органів та практичну інформацію про ключові організації в ЄС, які допомагають тим, хто рятується від війни (Financial Assistance to Ukrainians in Europe: How to Apply for Payments (Part 1), 2022).

Генеральний директорат з питань міграції і внутрішніх справ (DG HOME) координує Платформу солідарності, яка об'єднує країни ЄС, міжнародних партнерів та агенції ЄС для забезпечення імплементації Директиви про тимчасовий захист. Її роль полягала в моніторингу потреб, визначених у країнах ЄС, та в координації оперативного реагування. Платформа солідарності також залишається загальним форумом для обговорення з метою сприяння реалізації Плану з 10 пунктів, представленого ЄК після засідання надзвичайної Ради з питань правосуддя та внутрішніх справ від 28 березня 2022 року (Financial Assistance to Ukrainians in Europe: How to Apply for Payments (Part 1), 2022).

Платформа солідарності продовжує доводити свою корисність у загальній координації заходів з реагування ЄС на російську агресію проти України, пропонуючи неформальний простір (як правило, онлайн-простір) для нарад з метою швидкого узгодження оперативних та політичних відповідей ключовими зацікавленими сторонами. Платформа солідарності, координувана Генеральним директоратом з питань міграції і внутрішніх справ, об'єднує країни ЄС, держави-учасниці Шенгенської угоди, агентства ЄС (зокрема, Агентство ЄС з питань притулку, Європейське агентство прикордонної і берегової охорони Frontex та Європол), МОМ, УВКБ ООН та інших партнерів, включно з організаціями громадянського суспільства в конкретних форматах зустрічей, українські державні органи та міжнародних партнерів.

Співпраця з міжнародними партнерами відіграє ключову роль. Партнери ЄС, такі як США, Канада та Сполучене Королівство, беруть участь у засіданнях Платформи солідарності, присвячених міжнародному співробітництву.

Крім того, велике значення має залучення українських державних органів в Україні, українських посольств і консульств у державах-членах ЄС. Платформа солідарності регулярно залучає українські державні органи для оцінки потреб та вирішення потенційних проблем, з якими стикаються громадяни України в ЄС. ЄК також регулярно співпрацює з організаціями громадянського суспільства за допомогою Платформи солідарності, двосторонніх зустрічей та на місцях через співробітників ЄС у відповідних державах-членах. Цей перелік оперативного реагування на надання гуманітарної допомоги біженцям з України можна продовжувати. Слід звернути увагу на тісну співпрацю з урядами країн-членів, достатньо цікаві варіанти програм, які враховували інтереси національних уря-

дів, громадянського суспільства з метою збереження громадського спокою, безпеки та важких процесів адаптування до нових реалій.

Цікавим є досвід Румунії як із початку війни, так і сьогодні. Люди, що приймали громадян, які прибули з України, отримували щомісячні грошові виплати на житло та харчування. Але з 1 травня в програму «Допомога 50/20» внесені зміни, які теж позитивно сприйняті. Нова фінансова допомога надаватиметься до 31 грудня 2023 року таким чином: за перші 4 місяці поспіль 2000 лей щомісяця на сім'ю на витрати на проживання; 750 лей на місяць на одну особу на витрати на проживання; 600 лей на місяць на особу на харчування. Починаючи з 5 місяців до кінця 2023 року: 2000 лей щомісяця на сім'ю на витрати на проживання; 750 лей на місяць на одну особу за проживання (The 50/20 program, 2022). Ця програма була сприйнята громадянами Румунії дуже позитивно, заохочувала їх до сприяння у вирішенні проблем біженців, збереження толерантного ставлення до вимушених біженців та спокійної реакції в суспільстві.

У Німеччині дещо інша ситуація за останні місяці (Which federal states in Germany are accepting Ukrainians in 2023: financial assistance and useful information for refugees, 2023). За даними МВС ФРН, до німецького реєстру іноземців на 2 січня 2023 року було внесено 1045854 українці, які рятуються від війни. Приблизно 80 відсотків із них – жінки, близько третини – діти й підлітки. «У розв'язанні різноманітних проблем, пов'язаних із біженцями, ми досягли меж своїх можливостей», – констатував на пресконференції в Берліні 4 січня президент Об'єднання німецьких міст і громад (DStGB) Уве Брандль (Uwe Brandl). Головна проблема, на яку він вказав, – житлова. Велика кількість українських біженців оселилися в друзів, знайомих і просто небайдужих німців. «Але це не може бути постійним рішенням, – казав Брандль, – необхідно знайти інше». Тобто йдеться про деяку втому за рік війни від проблем біженців. За оцінками німецької комунальної влади, понад 40 відсотків біженців з України планують залишитися в Німеччині й після війни – якщо і не назавжди, то на доволі тривалий час. Це означає, що тема інтеграції, і особливо тема залучення до трудового життя, набуває дуже важливого значення, – каже Уве Брандль, зазначаючи, що понад 430 тисяч українських біженців перебувають у працездатному віці й мають хорошу кваліфікацію. Тому вважає він: «Вкрай необхідно швидше усувати мовні бар'єри та пропонувати курси спеціалізації й підвищення професійної кваліфікації, знижувати поріг визнання українських дипломів і свідоцтв» (Germany's capacity to accept refugees from Ukraine is at its limit, 2023).

Не менш важливою, за його словами, є інтеграція приблизно 200 тисяч українських дітей, які прибули до Німеччини насамперед із матерями. «Необхідно швидко та інтенсивно займатися їхнім включенням у нашу систему освіти, – переконаний Брандль, – ...діти, які швидко освоюються в нашій системі дитячих садків і шкіл, мають чудові шанси знайти в Німеччині другу батьківщину» (Germany's capacity to accept refugees from Ukraine is at its limit, 2023). Як пише Т. Рендюк, із початку повномасштабної війни РФ проти України в Польщі народилося понад 600 українських немовлят. Вони автоматично отримали право стати і громадянами Республіки Польща, замість того, щоб бути лише повноправними українськими громадянами. Така ситуація простежується і в інших країнах, де поза своєї волі опинилося чимало вагітних жінок-українок (Rendyuk, 2022, p. 12–13). Це, безумовно, важлива та дуже болюча проблема майбутнього України.

Вплив українців на економіки країн, що їх приймають, не лише негативний. Українські мігранти стимулювали споживчий попит і підтримували економічну активність у час, коли світова економіка почала занурюватися в рецесію. Це означає, що мільярди доларів з української банківської системи працювали на пожвавлення споживчих ринків європейських держав. Це відбувалося в час, коли у громадян країн ЄС не було бажання витратити гроші через високу інфляцію. Наприклад, у Польщі та Естонії українці спричинили справжній купівельний бум. Як свідчать дані Нацбанку, у перші місяці міграції українці витрачали в Польщі та інших європейських країнах переважно свої українські заощадження. Обсяги витрат українців за кордоном у 2022 році зросли в рази порівняно з аналогічними витратами в довоєнний період. За даними НБУ, лише за перші півроку 2022 року витрати валюти з українських банків за статтею «Подорожі» були на третину більшими, ніж за весь попередній рік, та досягли понад 5 млрд доларів (How many Ukrainians spent abroad, 2023). Як зауважив Голова НБУ А. Пишний, за час вимушеного перебування за кордоном найбільші обсяги витрат українців (по суті досить відчутний внесок у національні економіки країн ЄС) здійснені в Німеччині та прикордонних з нами країнах – насамперед Польщі, а також Словаччині й Румунії. Такий висновок наші аналітики зробили за результатами опитування п'яти українських банків, які є лідерами з випуску банківських карток (Ukrainian migrants in Europe are not a burden, but a valuable human capital, 2022).

Висновки. Російсько-українська війна додала інші характеристики до міграційних процесів українських громадян: якщо раніше йшлося про економічну / трудову та освітянську хвилю, то зараз – про хаотичну, неконтрольовану, багаторівневу з соціальної, професійної та освітньої точок зору еміграцію та невідзначені її наслідки.

Україні та її громадянам, які опинилися в стані вимушених мігрантів, була надана безпрецедентна своєчасна, організаційна гуманітарна допомога, яка була запроваджена низкою програм ЄС різної спрямованості щодо підтримки українських мігрантів, які працюють ще сьогодні та працюватимуть у такому режимі до кінця поточного року. Але в останні роки ЄС демонстрував свої слабкі сторони, що полягають у наявності протиріч між державами-членами, зростанням безпеки у зв'язку з міграційною кризою, євроскептичними настроями та проблемами політичного й фінансово-економічного характеру. Із початком російсько-української війни такі проблеми значно зросли та додали навантаження як на загальний бюджет ЄС, так і бюджети окремих держав, куди рушили біженці з України. Крім того, через півроку перебування в країнах ЄС (Польща, Болгарія, Німеччина) позначилися прояви деякої радикальної позиції місцевих громадян та політичних сил, які провокували ці настрої, відносно перебування українських біженців та витрачання на них значних коштів платників податків і т. п., але це тема окремого дослідження.

Слід визначити деякі наслідки вимушеної міграції українських громадян під час російсько-української війни. Серед негативних результатів – еміграція молодого покоління громадян України, насамперед жінок репродуктивного віку, яка завдає значного зниження кількості населення держави в цілому. Але найбільшу втрату спричиняє примусова незворотна еміграція, що негативно впливає на генофонд українського народу.

Також втрачається інтелектуальний потенціал, загострюються соціальні, соціокультурні аспекти, наприклад, розділені неповні родини, відсутність можливості повернутися, бо зруйновані будинки тощо. Окремою є проблема мовної, ціннісної, психологічної та соціальної адаптації в цілому, про що свідчать соціологічні опитування та багаточисельні приклади повернення мігрантів в Україну.

Україна є не лише реципієнтом міжнародної макрофінансової допомоги, але й через своїх мігрантів – своєрідним донором та відчутним фактором на міжнародному (європейському) ринку праці в довгостроковому періоді. Українські мігранти – скоріше актив для економік країн ЄС. Це свідчить про відносно високий рівень якості людського капіталу в Україні, його високу конкурентоздатність, навіть в екстремальних умовах.

Ще один момент, на який слід звернути увагу: набуття досвіду життя в державах ЄС за їхніми правилами, нормами, вимогами, в іншому культурному середовищі, не завжди з найкращими робочими місцями може вплинути як із позитивного боку для окремої частини мігрантів, особливо молодій генерації, так і з негативного – сприяти зростанню євроскептицизму та впливати на підтримку / непідтримку євроінтеграційного курсу України, який визначено як стратегію розвитку держави. Питань багато, на які поки немає відповідей, щодо перспектив, тобто якою буде Україна в найближчі часи. Вони залишаються темою для наступних наукових досліджень.

References [Список використаної літератури]

- Almost 5.5 million refugees have already left Ukraine – UN. (2022, April 30). TSN. Retrieved from: <https://tsn.ua/ato/z-ukrayini-vzhe-viyihali-mayzhe-5-5-milyonabizhenciv-oon-2050408.html> [in Ukrainian]. [З України вже вийшли майже 5,5 мільйона біженців – ООН. ТСН. 2022. 30 квітня. URL: <https://tsn.ua/ato/z-ukrayini-vzhe-viyihali-mayzhe-5-5-milyonabizhenciv-oon-2050408.html> (дата звернення: 15.05.2023).]
- Biloshytskyi, S. (2015). Modern International Migration as a Political Problem and Object of Political Science. *Scientific Notes of I.F. Kurasa Institute of Political and Economic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 4(78), 142–158 [in Ukrainian]. [Білошицький С. Сучасна міжнародна міграція як політична проблема та об'єкт політичної науки. *Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4(78). С. 142–158.]
- Brusylovska, O.I. (2022). Russian-Ukrainian War: Previous Lessons for the EU and Scenarios for the Future. *Politicus*, 2(1), 15–22 [in Ukrainian]. [Брусилівська О.І. Російсько-українська війна: попередні уроки для ЄС та сценарії майбутнього. *Політикус*. 2022. № 2(1). С. 15–22.]
- Despite current challenges, the impact of forced migration from Ukraine on the economies of recipient countries will be positive in the long run – NBU study. (2022, December 15). NBU [in Ukrainian]. [Попри поточні виклики, вплив вимушеної міграції з України на економіки країн-реципієнтів у перспективі буде позитивним – дослідження НБУ. НБУ. 2022. 15 грудня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/popri-potochni-vikliki-vpliv-vimushenoyi-migratsiyi-z-ukrayini-na-ekonomiki-krayin-retsipyentiv-u-perspektivi-bude-pozitivnim--doslidjennya-nbu> (дата звернення: 15.05.2023).]
- Financial Assistance to Ukrainians in Europe: How to Apply for Payments (Part 1) (2022, October 19). Visit Ukraine [in Ukrainian]. [Фінансова допомога українцям в країнах Європи: як оформити виплати. Visit Ukraine. 2022. 19 жовтня. URL: <https://visitukraine.today/ru/blog/1041/financial-assistance-to-ukrainians-in-eu-countries-how-to-issue-payments-part-1> (дата звернення: 15.05.2023).]
- Germany's capacity to accept refugees from Ukraine is at its limit (2023, January 5). DW [in Ukrainian]. [Можливості ФРН приймати біженців з України – на межі. DW. 2023. 5 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/mozlivosti-frn-prijmati-bizenciv-z-ukraini-na-mezi/a-64291823> (дата звернення: 15.05.2023).]
- How many Ukrainians spent abroad (2023, January 10). *Ekonomichna Pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> [in Ukrainian]. [Скільки українці витрачали за кордоном. *Економічна правда*. 2023. 10 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (дата звернення: 15.05.2023).]

- How many Ukrainians have received protection in the EU (2023, April 2). *Apostrophe*. Retrieved from: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/europe/2023-04-02/skolko-ukraincev-poluchili-zaschitu-v-es-dannye-oon/294362> [in Ukrainian]. [Скільки українців отримали захист в ЄС. *Апостроф*. 2023. 2 квітня. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/europe/2023-04-02/skolko-ukraincev-poluchili-zaschitu-v-es-dannye-oon/294362> (дата звернення: 17.05.2023).]
- Krastev I. (2017). *After Europe*. University of Pennsylvania Press, 144 p. [in English].
- Malynovska, O.A. (2018). *Migration policy: global context and Ukrainian realities: monograph*. Kyiv: NISS [in Ukrainian]. [Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.]
- Migration and Home Affairs (2023, May 16). *The European Commission*. Retrieved from: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/migration-and-home-affairs_en [in English].
- Potential contribution of Ukrainian refugees to the labor force in European host countries (2022, July 27). OECD [in English].
- Pozniak, O. (2019). Problems of immigration policy in the context of ethno-political development. *Scientific notes*, 3–4(99–100), 364–373 [in Ukrainian]. [Позняк О. Проблеми імміграційної політики в контексті етнополітичного розвитку. *Наукові записки*. 2019. № 3–4(99–100). С. 364–373.]
- Pozniak, O. (2020). External labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19. *Demography and Social Economy*, 4(42), 25–40 [in Ukrainian]. [Позняк О. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4(42). С. 25–40.]
- Rendyuk, T. (2022). Forced migration in the extraordinary conditions of the Russian-Ukrainian war and its negative consequences for the gene pool of Ukraine. *Folk art and ethnology*, 3(395), 5–14 [in Ukrainian]. [Рендюк Т. Вимушена міграція в надзвичайних умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. *Народна творчість та етнологія*, 2022. Вип. 3(395). С. 5–14.]
- The 50/20 program. *Dopomoha*. Retrieved from: <https://dopomoha.ro/en/the-5020-program> [in English].
- Ukrainian migrants in Europe are not a burden, but a valuable human capital (2022, December 10). *Ekonomichna Pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/15/695056/> [in Ukrainian]. [Українські мігранти в Європі – не тягар, а цінний людський капітал. *Економічна правда*. 2022. 10 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/15/695056/> (дата звернення: 15.05.2023).]
- Ukrainian refugees tell about their vision of Polish-Ukrainian relations – survey (2023, April 8). *UNIAN* [in Ukrainian]. [Українські біженці розповіли про бачення польсько-українських взаємин – опитування. *УНІАН*. 2023. 8 квітня. URL: https://www.unian.net/society/ukrainskie-bezhency-v-polshe-rasskazali-o-videnii-polsko-ukrainskih-vzaimotnosheniy-opros-12209931.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_ (дата звернення: 15.05.2023).]
- Ukrainian society: migration dimension: national report (2018). Kyiv: *Ptukha Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 396 [in Ukrainian]. [Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2018. 396 с.]
- Uzun, Y.V. (2019). Management of migration processes: global and regional trends. *Politicus*, 2, 56–65 [in Ukrainian]. [Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції. *Політикус*. 2019. № 2. С. 56–65.]
- Which federal states in Germany are accepting Ukrainians in 2023: financial assistance and useful information for refugees (2023, January 31). *Visit Ukraine*. Retrieved from: <https://visitukraine.today/uk/blog/1456/yaki-federalni-zemli-v-nimeccini-priimayut-ukrainciv-u-2023-finansova-dopomoga-ta-korisna-informaciya-dlya-bizenciv> [in Ukrainian]. [Які федеральні землі в Німеччині приймають українців у 2023: фінансова допомога та корисна інформація для біженців. *Visit Ukraine*. 2023. 31 січня. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1456/yaki-federalni-zemli-v-nimeccini-priimayut-ukrainciv-u-2023-finansova-dopomoga-ta-korisna-informaciya-dlya-bizenciv> (дата звернення: 15.05.2023).]

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023

Milova M. I., Trushevych H. B.

Department of Political Science,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

r. 35, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

UKRAINIAN MIGRATION TO EUROPE AT THE PERIOD OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: POLITICS OF REGULATION

Summary

Russia's full-scaled invasion to Ukraine on the 24th of February 2022, which is still on, has become a new challenge for a modern world and has caused more problems to regional and global development as well as provoked colossal forced migration flows of Ukrainian citizens. The migration that according to researchers has no analogues and significantly surpasses all the previous ones. A massive influx of refugees from Ukraine added significant problems to migrant's crisis of Europe, that was which was caused by the previous colossal influx of migrants from the Middle East and Africa, complicating its humanitarian component.

The relevance of the study of these processes is constantly growing and proves that migration is not only a social, political, but also a scientific problem, which requires a significant consolidation of the forces of the scientific community in order to solve the problems caused by these processes. The subject of analysis of this work is the forced migration of Ukrainian citizens and its consequences, provoked precisely by the Russian-Ukrainian war.

The article analyzes the theoretical surveys of Ukrainian researchers in the study of Ukrainian emigration to Europe. Its features are determined in comparison with other types of migration. The problems of linguistic, value-cultural, psychological and social adaptation are outlined on the basis of the analysis of the results of sociological surveys and numerous examples of the return of migrants to Ukraine.

An analysis of multilateral humanitarian assistance to refugees and the main directions of the EU policy regarding the regulation of migration flows from February 2022 to the summer of 2023 was carried out. A large number of documents that formed the normative and legal basis of the EU migration policy in relation to Ukrainian refugees, as well as cooperation with various institutions of Ukraine, were developed. Different aspects of the consequences of forced migration for Ukraine are defined.

Key words: migration, Russian-Ukrainian war, forced migration, migration crisis, EU policy, social work.

УДК 327:316.32

Шевченко О. В.

к. політ. наук, доцент,

кафедра міжнародних медіакомунікацій і комунікативних технологій,

ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка,

вул. Юрія Іллєнка, 36/1, м. Київ, 04119, Україна

E-mail: shevchenko_olena@knu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3119-9193>

DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288722>

КОМУНІКАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті розглядається концептуальний складник кліматичних комунікацій та наголошується, що в нинішніх умовах глобальної зміни клімату кліматичні комунікації є невід'ємним елементом впровадження кліматичної політики і визначаються як процес, пов'язаний із підвищенням обізнаності громадськості про глобальні зміни клімату та формуванням розуміння та підтримки кліматичної політики, заходів з адаптації та пом'якшення наслідків глобальних змін клімату на всіх рівнях. Розглянуто теорії і концепції, що становлять основу кліматичних комунікацій, зокрема, теорії глобалізації й глобалізації комунікацій, нового гуманізму, стійкого розвитку, екологічної культури, кліматичної справедливості та теорії клімату. Показано, що всі теорії клімату умовно можна розділити відповідно до їх пояснення причин глобальної зміни клімату, зокрема, антропогенні причини, незалежні від діяльності людини причини і заперечення змін клімату та пропонування шляхів вирішення глобальних кліматичних викликів. Визначення «зміни клімату» в базових документах ООН свідчить про те, що ООН визнає різні підходи і погоджується, що зміни клімату можуть бути спричинені як діяльністю людини, так і природними причинами. Запропоновано концепцію кліматичного гуманізму щодо кліматичних комунікацій, що поєднує дві ключові ідеї: необхідність вирішення глобальних кліматичних викликів та важливість участі людства у цьому процесі задля захисту і добробуту людства в контексті мінливого кліматичного середовища. На думку автора, в контексті концепції кліматичного гуманізму кліматичні комунікації варто розглядати як її складник та універсальний інструмент, що об'єднує підходи реалізації інформаційно-комунікаційних кампаній. Зроблено висновок, що наявність багатьох теорій і концепцій щодо розуміння причин та способів подолання глобальних кліматичних змін призвело до стану невизначеності у сучасній науковій думці, який має бути врахований у разі здійснення кліматичних комунікацій.

Ключові слова: глобальні зміни клімату, кліматичні комунікації, невизначеність, кліматичний гуманізм.

Постановка проблеми. Нині зміна клімату є доведеним фактом, який підтверджений емпірично і пов'язаний із перебудовою всіх геосистем на планеті. Багато кліматичних змін, що відбулися із середини ХХ століття, є безпрецедентними в масштабах від десятиліть до тисячоліть. Актуалізувалось питання кліматичних комунікацій, які пов'язані з усвідомленням серйозності проблеми широкою громадськістю, причинами, наслідками та шляхами подолання кліматичних викликів, сприянням залучення всіх зацікавлених сторін до дій щодо боротьби зі зміною клімату, створенням солідарності та співробітництва між групами громадськості, громадськими організаціями, урядами та іншими зацікав-

леними сторонами, об'єднанням зусиль та ресурсів для вирішення глобальної проблеми зміни клімату та досягнення стійкого майбутнього. Кліматичні комунікації ґрунтуються на певних методологічних засадах і теоріях, які допомагають осмислювати та ефективно передавати інформацію про глобальні зміни клімату і їх наслідки та є предметом цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика концептуального виміру комунікацій глобальних змін клімату представлена, зокрема, в роботах дослідників теорії міжнародних відносин, теорії глобалізації й глобалізації комунікації, теорії нового гуманізму, теорії стійкого розвитку, теорії екологічної культури та теорії клімату. Окремі наукові розвідки Дж. Фрадмана, Д. Едлі та В. Прайслера, О. Белоруса, присвячені глобалізації, розглядають зміну клімату, з одного боку, як частину глобалізованого середовища, а з іншого – як наслідок глобалізації, що проявляється в економічному, політичному, культурному та інформаційному вимірах. Б. Ванг, С. Мозер, Н. Луман розглядають інформаційний вимір глобальних змін клімату як наслідок глобалізації. Так, Б. Ванг зауважує, що «кліматичні комунікації, які супроводжують глобальні зміни клімату, пов'язані головним чином з інформацією про стан навколишнього середовища, глобальні ризики, вплив на здоров'я, наукове пояснення причин змін клімату та політичну комунікацію» (Wang, 2018, p. 23). Окрема група досліджень, представлена роботами А. Лейсеровича, С. Левандовські, М. Нісбет, Р. Данлап, Є. Тихомирової, присвячена вивченню окремих концепцій та складників кліматичних комунікацій на глобальному та національному рівнях. Наприклад, Є. Тихомирова однією з перших у вітчизняному політологічному дискурсі почала розглядати стратегію комунікацій кліматичної дипломатії, що включає чітко спланований стратегічний підхід до здійснення кліматичних комунікацій (Тухомурова, 2022а, p. 50). Водночас варто зазначити, що питання концептуальних аспектів кліматичних комунікацій, взаємодії із громадською думкою як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі представлено фрагментарно, що визначає актуальність і перспективність вибраного напрямку.

Методологія дослідження. Комплексність досліджуваного питання вивчення концептуального виміру комунікацій глобальної зміни клімату визначає мультидисциплінарний характер його вирішення, зокрема, знань з міжнародних відносин, теорії комунікації, теорії масової комунікації та теорії клімату. Це визначає методологічну основу дослідження, яка базується на принципах об'єктивності, багатофакторності та системності. Тому для вивчення специфіки вибраної теми найбільш виправданим методом є насамперед міждисциплінарний метод аналізу дискурсу, оскільки він дозволяє відповісти на такі запитання: на яких класичних концепціях ґрунтуються кліматичні комунікації, які сучасні концепції комунікацій глобальних змін клімату, як вплинула різноманітність наявних концепцій на формування цілісного підходу до розуміння феномену кліматичних комунікацій, а також які нові концептуальні напрями можуть бути запроваджені для ефективною реалізації кліматичних комунікацій.

Мета дослідження – узагальнити та проаналізувати базові концепції кліматичних комунікацій та виділити нові концептуальні напрями досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу. Прагнення цілісно осмислити інформаційний вимір глобальних змін клімату зумовили поширення в наукових дослідженнях

поняття «кліматичні комунікації», що розуміється як процес, пов'язаний із підвищенням обізнаності громадськості про глобальні зміни клімату та формуванням розуміння та підтримки кліматичної політики, заходів з адаптації та пом'якшення наслідків глобальних змін клімату на всіх рівнях. Водночас погляди фахівців щодо комунікацій глобальних змін клімату відрізняються залежно від наявних концепцій та напрацювань представників різних наукових шкіл.

У контексті дослідження концептуального виміру кліматичних комунікацій особливий інтерес являє підхід А. Печчеї, викладений у роботі «Людські якості», де, зокрема, розглядаються питання «нового гуманізму» як способу подолання глобальних викликів сучасності, в тому числі глобальних змін клімату. Автор переконує, що розв'язання проблем, які стоять перед людством, повинні сприяти головним чином зміні у сфері людських якостей, тобто «забезпечити в людині таку трансформацію, підняти її якості і можливості до рівня, адекватного її новій зростаючій відповідальності в цьому світі» (Рессеї, 1977, р. 71). Розглядаючи людський розвиток, трансформацію людських цінностей як основні умови і засоби розв'язання глобальних проблем, А. Печчеї підкреслює, що відповідно до цього має формуватися нова людська свідомість, коли людина перестає «заглядати в майбутнє, а створює його».

Запропонована А. Печчеї концепція «нового гуманізму» знайшла подальший розвиток у доповідях «Римського клубу» та базових документах UNDP. Так, у доповіді «Перша глобальна революція» наголошується, що одним зі шляхів виходу з кризи, з яким людство стикнулось на початку XXI століття, є перехід до концепції «стійкого розвитку», що «дозволить створити суспільство, засноване на довгостроковому прогнозуванні наслідків його діяльності, що уникатиме несумісних і не виправданих цілей і підтримуватиме соціальну справедливість». У базових документах UNDP концепція «стійкого розвитку» визначається як такий «розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» (UNDP, 2015). Концепцію сталого розвитку можна тлумачити різними способами, але в її основі лежить підхід до розвитку, який прагне збалансувати різні та часто конкуруючі потреби з усвідомленням екологічних, соціальних та економічних обмежень, з якими стикається суспільство.

Варто зазначити, що для дослідження кліматичних комунікацій важливою є концепція «екологічної культури», яка характеризується визначенням процесів і форм адаптації суспільства до навколишнього середовища. Формування екологічної культури дозволяє розрізнити окремі види соціокультурних систем та інститутів, визначаючи напрями взаємного співробітництва у системі «суспільство–природа». Можна погодитися із вітчизняними вченими Ю. Пахомовим, С. Кримським та Ю. Павленком, що «екологічна адаптація соціальних систем різного рівня залежить від ступеня технологічного розвитку, соціальної структури суспільства, стану природного оточення, потреб, інтересів і мотивів людської діяльності» (Pakhomov, Krymskiy, Pavlenko 1998, р. 302). Нині концепція екологічної культури охоплює різні напрями відносин між людиною та природою, що виражається через любов до довкілля; творчу діяльність на основі бережливого ставлення до природи, гармонії з природою та загальнолюдських цінностей. Екологічна культура в контексті кліматичних комунікацій розглядається як спосіб мислення, ставлення та поведінки стосовно природного екологічного

середовища. В рамках цієї концепції кліматичні комунікації стають особливо актуальними, оскільки сприяють формуванню свідомого контролю відносин між людьми та екологічним середовищем в інтересах сталого розвитку.

Останніми роками в науковому дискурсі згадується концепція «кліматична справедливість», яка пояснює необхідність справедливого та рівноправного внеску щодо вирішення глобальних кліматичних викликів та пропонує рішення, спрямовані на усунення основних причин зміни клімату, одночасно вирішуючи широкий спектр соціальних, расових та екологічних несправедливостей. Водночас професор Є. Тихомирова зауважує на контроверсійному тлумаченні кліматичної справедливості і зазначає, що «концепція кліматичної справедливості розуміється ширше, ніж питання природоохоронного характеру, включає етичні та політичні проблеми, права людини, боротьбу із соціальною несправедливістю, гендерною несправедливістю, економічною несправедливістю, несправедливістю між поколіннями та екологічною несправедливістю і вимагає системної трансформації» (Tukhomyrova, 2022b).

Слід також підкреслити, що важливим підґрунтям для дослідження концепцій кліматичних комунікацій у сучасних глобальних трансформаціях стали й «теорії клімату», тобто підходи, що пояснюють причини глобальних змін клімату. Ці теорії є важливим елементом розуміння того, як побудувати стратегію кліматичних комунікацій на глобальному, регіональному і локальному рівнях різними зацікавленими сторонами.

Згідно з першою антропогенною теорією зміни клімату, викиди парникових газів, головним чином вуглекислого газу, метану та закису азоту, спричинені людською діяльністю, викликають катастрофічне підвищення глобальної температури. В науковій літературі ця теорія називається «антропогенним глобальним потеплінням». Представником цього підходу є, наприклад, колишній віце-президент США Альбер Гор, який наголошує на антропогенних причинах глобальних змін клімату у своїй роботі «Незручна правда. Глобальне потепління. Як зупинити планетарну катастрофу» (Gore, 2006, р. 29). Міжурядова група експертів з питань зміни клімату, створена для оцінки наукової інформації, що стосується зміни клімату і формулювання реальних стратегій протидії таким змінам, у своїх доповідях також послідовно відстоює позицію про антропогенну причину глобальних кліматичних змін. Водночас останні кілька років довіра до теорії антропогенного глобального потепління падає. Нові дослідження вказують на природні причини сучасного потепління, а стабілізація (а за деякими показниками і падіння) глобальних температур виявила певні недоліки цієї теорії. Опитування громадської думки показують, що велика частина населення розвинутих країн не вірить, що людська діяльність є причиною глобального потепління.

Друга теорія зміни клімату – біотермостатна – стверджує, що негативний зворотний зв'язок від біологічних і хімічних процесів повністю або майже повністю компенсує будь-який позитивний зворотний зв'язок, який може бути викликаний зростанням CO₂. Ці процеси діють як «глобальний біотермостат», утримуючи температуру в рівновазі. Прихильники цієї теорії припускають, що подібні явища (негативні зворотні зв'язки) можуть бути досить великими, щоб протистояти значному впливу вищих рівнів CO₂ на глобальну температуру, утворюючи «біотермостат», який підтримує відносно стабільну температуру Землі. Третя теорія зміни клімату постулює, що зміни у формуванні хмар створюють негатив-

ний зворотний зв'язок, який скасовує весь або майже весь ефект потепління від вищих рівнів CO₂. На відміну від теорії антропогенного глобального потепління, цей підхід базується переважно на даних спостережень з різних точок планети.

Четверта теорія зміни клімату стверджує, що найбільший вплив на клімат спричиняє людська діяльність, не пов'язана із викидами парникових газів, а трансформацією земної поверхні шляхом вирубки лісів, зрошення пустель і будівництва міст. Роджер Пілке, старший кліматолог з Університету Колорадо в Боулдері, формулює цю теорію так: «Незважаючи на те, що природні причини коливань і змін клімату, безперечно, важливі, вплив людини є значним і включає різноманітний діапазон кліматичних впливів першого порядку, включаючи, але не обмежуючись, надходження людиною вуглекислого газу» (Pielke, 2009, p. 210).

Ще одна теорія зміни клімату стверджує, що коливання глобальної температури за останні півтора століття, а особливо в останні 30 років, були спричинені уповільненням термохалінної циркуляції океану. Такі зміни циркуляції океану не пов'язані з антропогенним збільшенням парникових газів. Деякі вчені дотримуються думки, що потепління клімату останньої половини двадцятого століття можна пояснити природними гравітаційними та магнітними коливаннями Сонячної системи, викликаними рухом планети в космосі. Ці процеси створюють сонячні коливання та/або інші позаземні впливи Землі, які потім спричиняють зміну клімату. Є й ті, хто вважає, що сонячна мінливість є причиною більшої частини або всього потепління наприкінці двадцятого століття та домінуватиме в кліматі двадцять першого століття незалежно від антропогенних викидів парникових газів. Було визначено механізм, що пояснює зв'язок коливання сонячної радіації з декадними змінами глобальної температури і водночас протирічить теорії антропогенного глобального потепління.

Економічні аргументи, на нашу думку, можна віднести до пояснень причин заперечення глобальних змін клімату. С. Родрігез-Сікерт визначає прихильників економічного підходу, до яких відносить більшість тих, хто заперечує зміну клімату, як *homo economicus* («людину економічну») або раціональних акторів, які прагнуть збагачення заради власних інтересів (Rodriguez-Sickert, 2009, p. 225). Прийняття небезпеки зміни клімату як реальної проблеми потребує суттєвих змін у наявних бізнес-моделях та операційних структурах. Представники галузей – найбільших емітентів вуглекислого газу розглядають заперечення глобальних кліматичних змін як спосіб збереження їхнього домінуючого економічного становища і захисту фінансових інтересів. Водночас, незважаючи на наявний консенсус щодо необхідності зменшення поточного рівня викидів вуглецю та, таким чином, пом'якшення зміни клімату, є й ті, хто вірить, що антропогенні зміни клімату не відбуваються взагалі. Такий підхід називають «кліматичною конспірологією», а його прихильники припускають, що широко розрекламований консенсус є або вигаданим, або ілюзорним, і що певна сила, наприклад, Організація Об'єднаних Націй, хоче використати зміну клімату як прикриття для здійснення масштабного нового контролю над населенням.

Таким чином, можна говорити про наявність двох протилежних груп підходів щодо причин глобальних змін клімату, що знайшло своє відображення в концепціях кліматичних комунікацій. Перша група підходів визначає антропогенний чинник основною причиною змін клімату, а друга – фактори, на які діяльність людини вплинути не може. Ці підходи відображені у Статті 1 «Рамкової конвен-

ції про зміну клімату» ООН (РКЗК ООН), де зміну клімату визначено як стан, «який прямо або опосередковано зумовлений діяльністю людини, що викликає зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природні коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу» (UN, 1992). Це, на нашу думку, свідчить, що РКЗК ООН приймає обидва підходи і погоджується, що зміни клімату можуть бути спричинені як діяльністю людини, внаслідок чого змінюється склад атмосфери, так і природними причинами.

На основі концепцій «глобалізму», «нового гуманізму», «стійкого розвитку», «кліматичної справедливості» і «теорії клімату» пропонуємо розглядати глобальні зміни клімату з позиції «*кліматичного гуманізму*» – концепції, яка, на нашу думку, має поєднати дві ключові ідеї: необхідність вирішення глобальних кліматичних проблем та важливість участі людства у цьому процесі задля захисту і добробуту людства в контексті мінливого кліматичного середовища. Оскільки гуманізм – це філософська та етична система цінностей, яка акцентує важливість людини, її гідності, свободи та потенціалу, закликає до емпатії, справедливості та поваги до прав кожного індивідуума, то концепція кліматичного гуманізму має базуватися на тому, що зміна клімату та її наслідки безпосередньо впливають на життя та благополуччя населення. На нашу думку, концепція кліматичного гуманізму має містити положення про, зокрема, по-перше, захист і підтримку людей, особливо тих, хто найбільш кліматично вразливий, і врахування їхніх інтересів та потреб у розробці та реалізації заходів щодо адаптації до зміни клімату і кліматичних комунікацій; по-друге, принципи справедливості та солідарності у вирішенні проблеми зміни клімату, що включає справедливий розподіл тягаря та відповідальності між країнами та суспільствами, а також підтримку тих, хто найбільше постраждав від кліматичних змін; по-третє, стійкий розвиток, який враховує взаємозв'язок між екологічною стійкістю, соціальною справедливістю та економічним процвітанням і ставить за мету досягнення гармонії між потребами та благополуччям людей та природою; по-четверте, емпатію та творчий діалог між різними зацікавленими сторонами як важливості взаємного розуміння та співробітництва для розробки кліматичних рішень. У контексті концепції кліматичного гуманізму кліматичні комунікації можна розглядати як її складник та універсальний інструмент, що об'єднує підходи реалізації інформаційно-комунікаційних кампаній.

Висновки. Наявність різних протилежних теорій причин зміни клімату свідчить, по-перше, про низький науковий консенсус, по-друге, про стан невизначеності, в якому відбувається дослідження проблеми глобальної зміни клімату. Виходячи з основних положень концепції «нового гуманізму», «стійкого розвитку» та «кліматичної справедливості», було запропоновано розглядати стратегії адаптації та пом'якшення наслідків глобальних кліматичних змін з позиції «*кліматичного гуманізму*» – концепції, що включає формування відповідної свідомості і поведінки людини як члена глобальної екосистеми, в якій сформоване почуття емпатії як до інших людей, так і до навколишнього середовища. Наявність різних точок зору щодо причин глобальних кліматичних змін, найбільш оптимальних шляхів їх подолання та адаптації, а також загального ставлення до проблеми, на наш погляд, свідчить про необхідність розробки нових чи вдосконалення наявних концепцій кліматичних комунікацій як теоретичного підґрунтя, активізації кліматичних комунікацій як практичних зусиль, спрямованих на підвищення кліматич-

ної обізнаності громадськості, залучення всіх зацікавлених сторін до вироблення відповідної політики та формування кліматичної поведінки. Можна погодитись із думкою американських дослідниць Е. Марковіц і М. Гук'ян, що «намагання тих, хто знайомий з проблемою глобальної зміни клімату, зокрема науковців та посадовців, підвищити залученість широкої громадськості та осіб, що приймають рішення, до вирішення цього питання виявились не досить ефективними через брак комплексного концептуального осмислення та належного інформування і узгоджених комунікацій із цільовими аудиторіями» (Markowitz, Guckian, 2018).

References [Список використаної літератури]

- Gore, Al. (2006). *An Inconvenient Truth, The Planetary Emergency of Global Warming and What We Can Do About It*. Rodale Books [in English]. [Gore Al. *An Inconvenient Truth, The Planetary Emergency of Global Warming and What We Can Do About It*. Rodale Books, 2006. 320 p.]
- Markowitz, E., Guckian, M. (2018). *Climate change communication: Challenges, insights, and opportunities*. In S. Clayton & C. Manning (Eds.), *Psychology and climate change*. San Diego, CA: Elsevier [in English]. [Markowitz E., Guckian M. *Climate change communication: Challenges, insights, and opportunities*. / In S. Clayton & C. Manning (Eds.). *Psychology and climate change*. San Diego, CA : Elsevier. 2018. 28 p.]
- Pakhomov, Y.N., Krymsky, S.B., Pavlenko, Yu.V. (1998). *Paths and Crossroads of Modern Civilization*. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of World Economics and International Relations [in Ukrainian]. [Пахомов Ю.Н., Крымський С.Б., Павленко Ю.В. *Шляхи та роздоріжжя сучасної цивілізації*. НАН України, Ін-т світової економіки та міжнародних відносин, 1998. 431 с.]
- Peccei, A. (1977). *The Human Quality*. Oxford; New York: Pergamon Press [in English]. [Peccei A. *The Human Quality*. Oxford; New York : «Pergamon Press», 1977. 214 p.]
- Pielke, Sr., R. (2009). *Climate Change: The need to consider human forcings besides greenhouse gases*, *Eos* 90: 45 [in English]. [Pielke Sr.R. *Climate Change: The need to consider human forcings besides greenhouse gases*. 2009. *Eos* 90. Is. 45. 413 p.]
- Rodriguez-Sickert, C. (2009). *Homo economicus*. In Peil, J. & van Staveren, I. (Eds.). *Handbook of Economics and Ethics* Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, p. 223–229 [in English]. [Rodriguez-Sickert C. *Homo economicus*. *Handbook of Economics and Ethics* / Eds by Peil J., van Staveren I. MA: Edward Elgar Publishing, p. 223–229.]
- Tykhomyrova, Y. (2022a). *The concept of climate diplomacy in modern scientific discourse*. *Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft» («Innovation in modern science' 2022»)*. Buch 12. Teil 2. *ScientificWorld-NetAkhatAVKarlsruhe*, 49–69 [in Ukrainian]. [Тихомирова Є.Б. *Концепт кліматичної дипломатії у сучасному науковому дискурсі*. Монографія «Europäische Wissenschaft» («Innovation in modern science' 2022»). Buch 12. Teil 2. *ScientificWorld-NetAkhatAVKarlsruhe*, Germany. 2022. P. 49–69.]
- Tikhomirova, Y. (2022 b). *Public Relations and Climate Change: Paradigm Competition*. I *International Scientific and Practical Conference “An overview of modern scientific research in various fields of science”*, 175–181 [in Ukrainian]. [Тихомирова Є.Б. *Зв'язки з громадськістю та кліматичні зміни: конкуренція парадигм*. I *Міжнародна науково-практична конференція «An overview of modern scientific research in various fields of science»*, 17–19 жовтня 2022 р., Амстердам, Нідерланди. P. 175–181. URL: <https://eu-conf.com/ua/events/an-overview-of-modern-scientific-research-in-various-fields-of-science/> (дата звернення: 21.05.2023).]
- UN (1992). *United Nations Framework Convention On Climate Change* [in English]. [Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> (дата звернення: 21.05.2023).]
- UNPD (2015). *Sustainable-development goals* [in English]. [UNPD. *Sustainable-development goals*. 2015 URL: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> (дата звернення: 21.05.2023).]
- Wang, B. (2018). *Chinese path: Climate communication and governance from the perspective of a two-tier game*. Beijing Soc. Sci. Acad. Press. 2018, p. 21–35 [in English]. [Wang B.B. *Chinese path: Climate communication and governance from the perspective of a two-tier game*. *Beijing Soc. Sci. Acad. Press*. 2018. P. 21–35.]

Стаття надійшла до редакції 08.06.2023

Shevchenko O. V.

Department of International Media Communications
and Communication Technologies,
Scientific and Research Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Yurii Illienka str., 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine

GLOBAL CLIMATE CHANGE COMMUNICATION: THE CONCEPTUAL ASPECT

Summary

The article examines the conceptual component of climate communications and emphasizes that in the current conditions of global climate change, climate communications is an integral element of the implementation of climate policy and is defined as a process related to increasing public awareness of global climate changes and the formation of understanding and support climate policy, measures for adaptation and mitigation of the consequences of global climate change at all levels. Theories and concepts that make up the basis of climate communications are considered, in particular, the theory of globalization and globalization of communication, new humanism, sustainable development, ecological culture, climate justice, and climate theory. It is shown that all climate theories can be conditionally divided according to their explanation of the causes of global climate change, in particular, anthropogenic causes, causes independent of human activity and denial of climate change and proposing ways to solve global climate challenges. The definition of “climate change” in the UN’s basic documents shows that the UN recognizes both approaches and agrees that climate change can be caused by both human activities and natural causes. The concept of climate humanism in relation to climate communications is proposed, which combines two key ideas: the need to solve global climate challenges and the importance of humanity’s participation in this process for the protection and well-being of humanity in the context of a changing climate environment. In the author’s opinion, in the context of the concept of climate humanism, climate communications can be considered as its component and a universal tool that unites approaches to the implementation of information and communication campaigns. It is concluded that the presence of many theories and concepts regarding the understanding of the causes and methods of overcoming global climate change has led to a state of uncertainty in modern scientific thought, which should be taken into account when implementing climate communications.

Key words: global climate change, climate change communications, uncertainty, climate humanism.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

SCIENTIFIC LIFE

УДК 327: 316.32

DOI <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288723>

IIst MEDITERREG GRADUATE CONFERENCE FOR MASTER'S STUDENTS AND EARLY STAGE RESEARCHERS

The scientific conference for master's students and young researchers studying in the specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies was held within the framework of the project 101047919 – MEDITERreg “THE RING OF MEDITERRANEAN: REGIONAL STUDIES”. The Jean Monnet Module (Grant type ERASMUS-JMO-2021-MODULE) is implemented by the Department of International Relations and headed by the chief of the Department Olga Brusylowska. The conference was held online on May 31, 2023. Among the issues discussed at the conference, the analysis of the theory and practice of regionalism in the Mediterranean, with focus on the Greater Middle East, occupied a prominent place.

Key words: theory of regionalism, regional studies, Mediterranean.

Aleksandriuk Valeriia

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

THE DEVELOPMENT OF THE PALESTINIAN TERRITORIES OF THE WEST BANK IN 2011–2023

The “Arab Spring” at the end of 2010 became one of the most significant transformational processes in the Arab East. It led to the beginning of long-term civil wars in Syria, Libya and Yemen, as well as to the change of political regimes in Tunisia and Egypt. The political future of these states continues to interest the world community, but in this context much less attention is paid to the Palestinian lands of the West Bank, which also played an important role during the “Arab Spring”.

The main reasons for the outbreak of popular protests in the West Bank under the leadership of the Palestinian National Administration (PNA) are an economic incapacity (enduring poverty, unemployment, etc.), an increased corruption at the level of the PNA, a lack of trust in the activities of leading political elites and an absence of a well-established system of providing basic services to the local population. The last, but not less important reason is the continuous Israeli occupation of the Palestinian lands.

The Palestinian protests were highly inspired by the Tunisian revolution and its main goals were political reforms in the West Bank and the national unification of Fatah and Hamas. However, achieving those goals was extremely difficult because the Palestinian lands are divided into two functioning, but ineffective entities, which are governed by the PNA and the radical organization Hamas. Another important feature is that the Palestinian protests in the West Bank were not so much against the Israeli occupation, but rather against the leadership of the PNA, which was the historically unprecedented trend for the Palestinian society. Also, one more significant factor was that the Palestinian territories have always been in a permanent state of revolutionary struggle for their freedom, that was clearly manifested during the period of the First (1987–1993) and Second (2000–2005) intifadas. During this time, the Palestinians managed to accumulate a unique

revolutionary experience that some Arab states were able to obtain only at the beginning of the XXI century.

Despite this the “Palestinian Spring” failed, its goals were not achieved and the revolution itself was short-lived and ineffective. The question of unification of Hamas and the PNA was put on the background, as well as the issue of fresh general elections and the resignation of Mahmoud Abbas. It should also be said here that the struggle against Israel and its policy of occupation for many decades has certainly left the Palestinians very exhausted. Such trends only deepened the disenchantment of the occupied Palestinian territories and increased their antipathy to any form of political activism. As a result, the Palestinian issue has taken a back seat in the Middle East political life after the “Arab Spring”, especially in the framework of the Arab-Israeli conflict.

The economic and political situation in the Palestinian territories of the West Bank has only worsened over the years. The main economic problem is the issue of occupation, which significantly limits the development of the Palestinian territories and its economy by redirecting the multibillion-dollar international aid, received by the Palestinian lands, specifically to the Israeli economy. As for the political situation, the Palestinian population of the West Bank falls under the jurisdiction of the PNA, which governs in a rather authoritarian manner, actively opposing journalists and activists, who criticize the administration’s activities. Another important problem in this context is the holding of elections in the West Bank, which have not been held since 2005.

To summarize, the Palestinian territories of the West Bank have been suffering from poverty, long political stagnation and the impossibility of resolving the crisis of legitimacy of its government structure since the “Arab Spring”. Considering rather passive attitude of the Palestinians of the West Bank towards the “Arab Spring” and their reluctance to become the core of the processes that could lead to the events that occurred in Libya, Syria, Yemen and Egypt, it becomes clear that the dissatisfaction of Palestinians now will not be directed at their political leadership, but mostly against Israel and its occupation, which will always be in the centre of their immediate attention and further struggle for freedom.

Khlobystova Maryna

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

THE SECURITY DIMENTION OF US RELATIONS WITH THE MEDITERRANEAN COUNTRIES

The Mediterranean region holds immense geopolitical significance, with its proximity to Europe, Africa, and the Middle East. Each country in the Mediterranean region and Middle East and North Africa has its own historical legacy, ranging from ancient civilizations to colonial periods and post-independence struggles. These historical factors have shaped their political systems, cultural identities, and regional dynamics, as well as their relationships with external actors, such as the United States.

The historical context of the first cooperation between the United States and the Mediterranean region can be traced back to the early years of American

independence and the development of foreign relations. In the early 19th century, the United States faced challenges in the Mediterranean region due to piracy and attacks on American merchant ships by North African states. Also, the early 19th century saw the establishment of diplomatic relations between the United States and Mediterranean powers. In 1797, the United States appointed its first consul to the Ottoman Empire, which controlled territories in the eastern Mediterranean. During the 19th and early 20th centuries, the United States developed relations with European colonial powers that had territories in the Mediterranean. During World War II, the Mediterranean region became a major theatre of operations for the Allied forces. This early cooperation laid the foundation for the subsequent development of the United States' relations with the Mediterranean region.

During the Cold War, the United States played a pivotal role in ensuring the security and stability of the Mediterranean region. The strategic location of the region made it a significant theatre for geopolitical competition between the United States and the Soviet Union. Following the end of the Cold War, the Mediterranean region witnessed significant geopolitical transformations. The United States adapted its security policies to reflect the new realities and fostered cooperation with Mediterranean countries to address emerging security challenges.

The post-9/11 era brought increased attention to security threats emanating from the Mediterranean region. The rise of transnational terrorist organizations, such as al-Qaeda and later ISIS, posed significant challenges to regional and international security. The Mediterranean region has experienced various regional conflicts and periods of instability necessitating US engagement and efforts to promote stability, mediate conflicts, and provide humanitarian assistance. The United States has worked with Mediterranean countries to promote comprehensive migration policies. The United States has actively engaged with Mediterranean countries to prevent the spread of nuclear, chemical, and biological weapons, as well as ballistic missile technology.

The United States has a big number of bilateral cooperation with Mediterranean countries on security matters, focused on counterterrorism efforts, military assistance, intelligence sharing, border security cooperation etc.

The United States has a number of multilateral cooperation as well. As a member of NATO, the United States collaborates with Mediterranean countries that are part of the alliance, such as Greece, Italy, Spain, and Turkey. NATO provides a forum for dialogue, coordination, and collective defence in the region, addressing a wide range of security challenges. The United States engages with the Union for the Mediterranean. The organization addresses various regional issues, including security, counterterrorism, and maritime cooperation, with a focus on promoting stability and development.

Last three administrations had very different approach in cooperation with this region. The Obama administration emphasized a shift towards multilateralism and diplomatic engagement. It sought to repair US relations with the Muslim world and address regional challenges through dialogue and cooperation. The Trump administration adopted a more transactional and unilateral approach, prioritizing US national security interests in the region. The Biden administration has emphasized a return to multilateralism, reengagement with allies, and a focus on shared challenges and values.

After Russia invaded Ukraine, attention returned to the Mediterranean and Middle East. President Biden met with Middle Eastern leaders in Jeddah to form an

alliance against Russia and China. The message was that the USA will not forsake the Mediterranean and Middle East. Although no oil output guarantees were made, the government voiced confidence about repairing ties with conservative Arab nations.

Overall, we can see that the Mediterranean has been a US security interest since 200 years ago and they clearly played an important role in this region. But after the Cold War, the reduction of the military presence, and the withdrawal of troops from such conflicts as in Afghanistan, for example, their influence has greatly decreased. And after China's mediation in the reconciliation between Saudi Arabia and Iran, we can talk about a change in the influence of the main actors and that now the main external actor in the region is China.

Kogan Yan

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

**MIGRATION PROCESSES IN THE MEDITERRANEAN:
THE CASE OF THE ITALIAN REPUBLIC**

The Mediterranean region is a major destination and transit area for migrants and refugees from Africa, the Middle East, and Asia due to its proximity to Europe. Sea crossings in the Mediterranean are the most dangerous route, leading to a high number of fatalities. Italy is a key country in this migration process, both as a destination and in conducting search and rescue operations. The crisis has sparked debates over the responsibilities of countries, conditions in reception centres, and the impact on local economies and societies. It has also caused tensions within the European Union.

Italy has been a major destination for migrants and refugees arriving in the Mediterranean region due to its geography and proximity to North Africa. The country has received a significant number of arrivals, particularly during the migration crisis that began in 2015. The Italian government has implemented various policies and measures to manage migration flows and support migrants and refugees, including search and rescue operations, the establishment of reception centres, and immigration policies. However, these efforts have faced criticism for encouraging migration and inadequate living conditions in reception centres. Italy has also called for greater cooperation and burden-sharing within the European Union, but debates and tensions persist regarding the appropriate approach to migration. Migration remains a complex and challenging issue with ongoing discussions at national and international levels.

The past year has been marked by significant challenges and unpredictability in the migration situation in the Mediterranean. Italy has been a major destination for migrants and refugees, with thousands of arrivals by sea. The country has conducted search and rescue operations, established reception centres, and implemented immigration policies to manage the influx. However, the increase in migration flows has strained resources and led to tensions between countries.

In July 2022, around 700 migrants were rescued off the southern coast of Italy, highlighting the ongoing issue. The number of asylum seekers and migrants arriving in Italy has increased compared to previous years, and Mediterranean countries anticipate a further influx due to food shortages caused by the war in Ukraine.

In November 2022, a conflict arose between Italy and France when Italy refused to accept a humanitarian ship with rescued migrants. Italy argued that it had already received a significant number of migrants compared to other European countries. This disagreement sparked tensions between the two countries and prompted the European Commission to develop an emergency plan to address the escalating situation.

Italy's right-wing government has taken a stricter stance on migration, approving measures to fine charities that rescue migrants at sea and confiscate their ships if they violate new rules. The government aims to discourage NGOs from aiding human traffickers, but charitable organizations deny these allegations.

Despite efforts to address the situation, the number of migrants crossing the Mediterranean has continued to rise, with approximately 308.000 people illegally crossing the EU's external borders in the first 11 months of 2022. This marks the highest figure since 2016 and highlights the ongoing challenges posed by migration in the region.

Kuryk Olena

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

NATO POLICY IN THE MEDITERRANEAN

The Eastern Mediterranean region is indeed characterized by a complex web of conflicts, rooted in historical, political, and economic factors. The conflicts in the region, such as the war in Syria, the war in Libya, the Cyprus issue, and the Aegean Sea dispute between Turkey and Greece, have deep historical enmity, territorial disputes, competition for resources, geopolitical rivalries, and security concerns as underlying dynamics.

Regarding the conflict in Syria, it began in 2011 as a result of socio-political discontent, economic inequality, and regional power struggles. The war has involved numerous national and international actors, leading to a humanitarian crisis and significant casualties. NATO's involvement in Syria has been limited but important. The deployment of Patriot missile batteries in Turkey, a NATO member, helped protect the country from potential attacks from Syria and provided support to NATO partners in the region. However, the complex political nature of the conflict and the involvement of external actors like Russia have posed challenges for NATO's role in crisis management.

In the case of Libya, the conflict started in 2011 with a popular uprising against Muammar Gaddafi's regime. NATO became involved through the implementation of UN Security Council Resolution 1973, which authorized member states to take necessary measures to protect civilians. The military operations known as "Odyssey Dawn" and "Unified Protector" aimed to establish a no-fly zone, control arms, and protect civilians. NATO coordinated the actions of an international coalition. The intervention in Libya had significant consequences, including damage to infrastructure and civilian sectors.

In Cyprus the conflict between Turkey and Greece has a complex history, rooted in the division of the island into Turkish and Greek parts. The conflict encompasses various issues such as refugees, property ownership, security, resources, and the

political structure of Cyprus. The exclusive economic zone of Cyprus is a major point of contention, as both sides claim rights to oil and gas exploration. Negotiations under the United Nations have been ongoing but have yet to yield a final agreement. The conflict has broader implications for regional stability and Turkey's relations with the European Union, as well as its relations with NATO due to the presence of military bases in Cyprus. Disputes over NATO's presence in Cyprus reflect the strained dynamics between Greece, Turkey, and the alliance. Achieving a peaceful resolution to the conflict requires continued efforts, international support, and political flexibility.

NATO's role in conflict resolution and crisis management in the Eastern Mediterranean region has been multifaceted. While NATO has played a significant role in some conflicts, its involvement has been limited in others due to political complexities and divergent interests among member states. The absence of a unified NATO policy has allowed other external actors, such as Russia, Turkey, and Iran, to influence and shape the course of conflicts.

The Organization has also been accused of both interference and inaction in these conflicts. While NATO has taken steps to improve its understanding of and engagement with the region through the creation of specialized structures, such as the Framework for the South and the Regional South Centre at Allied Command Naples, there is a need to develop new strategies and tools to effectively respond to complex situations and address the root causes of conflict. NATO recognizes the escalation of tensions between Greece and Turkey in the Eastern Mediterranean, especially in the context of the conflict in Cyprus. The central issue is the status of the Turkish Cypriot community, recognized only by Turkey as the "Turkish Republic of Northern Cyprus". The conflict is interconnected with regional developments such as the conflict in Libya, geopolitics related to energy resources, maritime boundary disputes and the refugee/migrant crisis. In response, NATO supports diplomatic efforts to reduce tensions and find peaceful solutions. The Organization welcomes mediation initiatives such as the German initiative, the resumption of talks between Greece and Turkey, and the UN-mediated talks on Cyprus. NATO emphasizes the importance of rebuilding trust, avoiding unilateralism and promoting dialogue as key elements in resolving conflicts in the Eastern Mediterranean.

As of 2022–2023, there is no stable NATO assessment of these conflicts, but plans and possible tools for further stabilization of the situation in the region have already been outlined above.

Marchuk Sofia

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

SYRIAN CIVIL WAR: ROOTS, INTERNAL DYNAMICS, AND PROSPECTS FOR RESOLUTION

In 2011, in the wake of the Arab Spring protests on the Middle East, Syria was covered with protests that have faced unprecedented brutality from the Assad regime. That put the begging of long-lasting deadly conflict.

The roots of war and unrest were the following. The economic problems: high unemployment rate among the working population, low general standard of living and corruption of the government caused growing outrages among Syrians.

Secondly, an authoritarian regime. From the beginning of the 70s of the last century, power in Syria was in the hands of the Assad clan. During Hafiz Assad's 30-year rule, a strengthened presidential form of government was established, known for its authoritarian rule, censorship, and repression of political opposition. A little more than a week after the death of his father, Bashar Assad came to power as the president of Syria. In turn, he continued the political traditions of his father, remaining a supporter of authoritarian power and the police state. Another reason for the start of unrest is the religious and confessional diversity of Syrian society. The main contradictions were caused by opposition of the Sunni majority and religious minorities, in particular the Alawites, who were supported by Hafiz Assad in order to preserve his regime. This, in turn, led to aggravation between the oppressed Sunni majority and a group of religious minorities and wealthy Alawite clans. Among other factors of the development of the civil war in Syria, there is the influence of the fact that the protests of the Arab Spring covered almost the entire region of the Middle East. Mass factor of these protests gave the young generation the illusion of involvement in a major turning point in the history of the countries of the East oppressed by authoritarianism and hope for possible changes. This factor determines the level of involvement of the young population of Syria in the Islamist movement.

The initial parties to the conflict between which the first clashes took place were Assad's government and the Free Syrian Army, representatives of the moderate secular opposition. Their demands were the change of the authoritarian regime of Assad, the general democratization of power. Later, in the course of the conflict, the Syrian opposition split and the dominant force in the conflict became the religious opposition, namely Islamist groups such as the al-Nusra Front and ISIS, whose goal in the framework of the Syrian civil war was the creation of an Islamic state. As for the initial interests of Assad himself, his natural desire was to preserve his own regime and prevent a repeat of Qaddafi's fate.

The war in Syria can be divided into 3 stages. First, from 2011 to 2013 – the stage of confrontation between the Assad regime and the secular opposition, when, despite bloody clashes, there was still room for a quick resolution of the conflict, it was during this period that a truce was announced in Syria, the first multi-party elections to the People's Council were held, and the first peace plan "Six-point peace plan for Syria" was proposed. The second stage is period from 2013 to 2018. This stage is characterized by a radical change in the character of the conflict. With the involvement of Islamist groups, ISIS and the al-Nusra Front in the conflict, the democratization of Syria as a goal of the Syrian opposition disappears from the general context. This period can be called the time of the final loss of state sovereignty. All domestic actors have enlisted the active support of international actors, whose interests in turn dictated the development of events. No internal force could be called independent and defending its own vision of Syria's future. The third stage is the events after 2018, the time when it becomes clear that forceful solutions of the conflict are not sufficient, the war needs new solutions. The main distinguishing feature at this time is the active launch of diplomatic negotiations: new rounds of negotiations in Geneva, Astana Process, the Syrian Constitutional Committee.

Today, the Assad regime has gained a military victory, but the civil confrontation in Syria is still far from the end. Assad has retained his power and remains dependent on his Russian and Iranian partners, that is why he is currently on the way out of

diplomatic isolation by restoring relations with the Gulf monarchies. An optimistic scenario of the development of the events is the possibility of the gradual reintegration of Syria into the League of Arab States and the gradual restoration and reformation of the country with the help of the leading countries of the Middle East, who, in the context of the ongoing war in Ukraine, will try to take Syria under their own control, settle the conflict between the groups inside Syria leaving the Islamists of their support, solve the humanitarian crisis and restore security to the Middle East.

Silukova Dariia

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

**MEDITERRANEAN COUNTRIES' RESPONSE TO RUSSIA'S WAR
ON UKRAINE**

Today the topic of war in Ukraine is as relevant as ever, specifically in the context of Mediterranean countries, which stems from several factors. First, some Mediterranean countries have historical, cultural, and political ties with Ukraine, such as Turkey, which have traditionally had close relations with Ukraine. These countries have also expressed concerns over russia's aggressive actions in the region. Secondly, the war in Ukraine has geopolitical implications for the wider Mediterranean region, concerns about russian expansionism and its impact on the security and stability not only of the region, but the world.

The invasion received widespread international condemnation from governments and intergovernmental organizations, with reactions including new sanctions imposed on russia, which triggered widespread economic effects on the russian and world economies. Moreover, it led to a split in the world's reactions, each country's further steps on the international arena, and, most importantly, to a new reality in global international relations.

The majority of European countries – including Balkan states – are very much pro-Ukrainian, with many providing military help, humanitarian and/or financial aid. This is thanks to many reasons, like NATO and/or EU allyship, strong economic ties with Ukraine, historical anti-russia views, regional security issues, economic and resource issues, etc. Smaller states like Andorra and Malta, despite being neutral, still lean towards Ukraine. Bosnia and Herzegovina, however, is the sole country from the list that leans towards pro-russian views, much like its neighbouring Serbia.

The official reaction of representatives of the Middle East to the aggression of the russian federation is determined by their general geopolitical positioning. Only the Syrian regime of Bashar al-Assad (which largely owes its existence to russian military support) and certain Shiite organizations (in particular, Hezbollah in Lebanon) clearly support russia. Most states take a neutral position, condemn the very fact of hostilities and call for peace, but refrain from criticizing the russian federation. Similar to the Middle Eastern countries, African countries showed great concern in the issue of the negative impact of russia's war against Ukraine on food security and energy issues on the continent. Solidarity with Ukraine is demonstrated by Libya. Once again, most states stay neutral. Their reaction is determined not by the level of bilateral relations with Ukraine, but by the nature of contacts with

the USA and Russia. In conditions where the conflict does not directly affect their interests, the states consider their own position as an asset during negotiations with global players.

Znamenok Mariia

1st year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University

**POLITICAL TRANSFORMATIONS IN ALGERIA
AFTER THE ARAB SPRING**

The roots of the uprisings in Algeria can be traced back to a breach of the social contract between the state and society, characterized by the government's failure to deliver economic prospects, employment opportunities, and welfare programs. However, the Algerian case stands out due to its history of previous attempts by the public to achieve democratization. The civil war of 1992–2002 and mass protests in the late 1980s demonstrated the society's desire for pluralism, and subsequent movements by human rights activists, feminist groups, and journalists in the 2000s highlighted a widespread demand for change even before the Arab Spring in 2010–2011.

The socio-political landscape of Algeria is complex, featuring nuances beyond the simple narrative of dissatisfaction. The influence of the military complex, referred to as "le pouvoir", has been a significant factor in shaping the political landscape since President Ben Bella was overthrown by his own Defense Minister in 1965. The selection of President Abdelaziz Bouteflika as a suitable candidate for presidency by *le pouvoir* further emphasized their control over the state's interests. Moreover, the country's oil and gas reserves have not translated into widespread wealth for the population, as the ruling elite has been accused of using the state as their personal bank accounts. The lack of transparency in handling profits from the state-owned oil and gas company, Sonatrach, has exacerbated this issue.

The protests themselves comprised diverse groups with differing ideologies, creating challenges for unity and cohesive development goals. The opposition in Algeria consisted of secular and Islamist factions, Arab and Berber communities, as well as various linguistic and cultural divisions. These divisions, coupled with Bouteflika's promises of mild political reforms, led to the rapid dissolution of the protest movement. The Algerian government's perceived successes in maintaining stability during the Arab Spring can be attributed to the fear of repeating past conflict, as well as elite control over security apparatuses together with an expectation of reciprocal loyalty in exchange for compromise.

The consequences of the protests in Algeria were limited in terms of political and economic reforms. While some concessions were made, such as the lifting of the state of emergency and minor political freedoms, the broader changes desired by the protesters were not realized. Parliamentary elections held in 2012 were criticized for lacking transparency and failing to bring significant alterations to the political system. Economically, Algeria continued to rely heavily on oil and gas exports, making only limited efforts to diversify the economy. Economic challenges persisted, including high food and housing prices and relatively high unemployment rates.

The 2019 Hirak movement in Algeria emerged in response to President Abdelaziz Bouteflika's fifth-term bid. The mass protests led to Bouteflika's resignation and subsequent election of Abdelmadjid Tebboune. While the movement achieved a significant shift in Algeria's political landscape, translating demands into lasting changes proved challenging as the new government kept the system and its problems untouched, including political activists' persecution.

Recent events from 2020 to 2022 revealed a society disillusioned with the political process, as demonstrated by the low turnout of 23% in the 2021 parliamentary elections. The dominance of the pro-establishment party FNL and the significant increase in seats for the Islamist MSP party underscored a lack of faith in the effectiveness of political participation. President Abdelmadjid Tebboune continues to face opposition from the Hirak movement.

Algeria's current level of economic prosperity remains relatively low due to structural problems, bureaucratic hurdles, low foreign investment, and a lack of economic diversification. The country's business environment and corruption rankings have been poor, and unemployment, particularly among the youth, remains a pressing issue. The COVID-19 pandemic has further exacerbated these economic challenges.

Ворона-Коваленко Анастасія

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

БАГАТОВИМІРНИЙ РЕГІОНАЛІЗМ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА (КЕЙСИ СЛОВЕНІЇ ТА ХОРВАТІЇ)

Безпековий регіоналізм означає перетворення комплексу безпеки в регіоні з конфліктними відносинами на співтовариство безпеки, яке характеризується миром і співпрацею. У новітніх теоріях безпеки це розглядається як фактор, що змушує країни співпрацювати через ризик регіоналізації конфлікту. Перше покоління дослідників регіональної інтеграції в основному зосереджувалося на мирі і безпеці, розглядаючи національну державу як проблему.

Теорія регіонального комплексу безпеки Б. Бузана визначає регіоналізм і безпеку як тісно пов'язані поняття. Вона розглядає регіональний комплекс безпеки як групу держав, чії проблеми безпеки взаємозв'язані, і наголошує на ролі різних секторів безпеки. Регіональні наслідки локального конфлікту залежать від комплексу безпеки та зв'язків між проблемами безпеки у різних регіонах. Організований регіон може впливати на управління конфліктами для регіональної та світової безпеки. Регіональний регіоналізм сприяє стабільності, залучає інвестиції та торгівлю, наявні різні типи регіонів залежно від політичної та економічної динаміки. Втручання у внутрішні конфлікти стало актуальним після холодної війни, зокрема в периферійних регіонах, таких як Африка.

М. Аюб досліджує безпеку в Третньому світі, зосереджуючись на процесі «державотворення» як ключовій змінній. У Третньому світі процес державотворення відрізняється від західноєвропейських держав. Політичні фактори мають пріоритет у формуванні процесу державотворення, створюючи особливі проблеми безпеки. Загрози для країн третього світу базуються на внутрішніх джерелах

і включають сепаратистські рухи та народні повстання. Державотворення та роль держав Третього світу в міжнародній системі є фундаментальними змінними для дослідження безпеки. Поняття безпеки має бути визначене в політичних термінах та пов'язане з викликами, що ставляться перед державами і режимами. Колоніалізм відіграв позитивну роль у формуванні державних інститутів у Третьому світі. Дослідження Аюба доповнює вивчення безпеки Третього світу, розглядаючи різні державотворчі процеси як окремі «комплекси безпеки».

А. Вендт і М. Кастельс відіграють важливу роль у розвитку теорії міжнародних відносин та розумінні ідентичності. А. Вендт підкреслює вплив ідентичності на міжнародні відносини, стверджуючи, що вона формується через взаємодію та залежить від норм і ідей у системі. М. Кастельс більше зосереджений на розумінні ідентичності в контексті мережевого суспільства і вказує на різні форми ідентичності і їх вплив на суспільство і комунікацію. Дослідження цих учених допомагають розуміти роль ідентичності у міжнародних відносинах та соціальних процесах і вносять вклад у розвиток теорії міжнародних відносин.

Теорія географічної близькості Д. Лейка має значення в контексті досліджень регіонального комплексу безпеки. Ця теорія визначає стійкі моделі дружби та ворожнечі, які формують субглобальні, географічно узгоджені моделі взаємозалежності безпеки. Вона розглядається як корисна з трьох причин: вона надає аналітичний рівень дослідження безпеки, дозволяє проводити емпіричні дослідження і створювати теоретичні сценарії.

Фізична суміжність має велике значення для безпекової взаємодії між сусідніми державами. Багато загроз легше поширюються на короткі відстані, тому суміжність сприяє більшій безпеці. Географічна близькість має найсильніший вплив на військовий, політичний, соціальний та екологічний сектори.

Хорватія, наприклад, яка є однією з найстаріших націй світу, стикається з економічними та соціальними проблемами, пов'язаними зі зменшенням чисельності населення працездатного віку та збільшенням кількості людей похилого віку. Це призводить до зменшення платників податків, що впливає на фінансування освіти, охорони здоров'я, пенсій та соціального забезпечення. Низька народжуваність і демографічне старіння також мають макроекономічні наслідки, вимагаючи змін у системах пенсійного та медичного страхування, а також соціального забезпечення. Розв'язання цих проблем може включати політику підтримки сімей, збільшення пенсійного віку та імміграційні заходи. Активні кроки забезпечення стійкого розвитку, як запобігання проблемам через створення дружнього сімейного середовища, можуть бути ефективнішими, ніж вирішення проблем у міру їх появи.

Соціальні підприємства у Словенії є невід'ємною частиною третього сектору, які мають соціальні та екологічні цінності. Основна їх мета – досягнення соціальних змін на користь суспільства. Соціальні підприємства поділяються на різні групи, такі як товариства, асоціації, фонди тощо. Закон про соціальне підприємництво у Словенії був прийнятий під тиском Європейського Союзу і визначає два типи соціальних підприємств залежно від сфери діяльності та залучених вразливих груп. Однак соціальні підприємці зазнають викликів, таких як несприятливе середовище та обмежена доступність фінансування.

Останнім часом науковці звертають більше уваги на роль регіонів у дослідженні екології та запроваджують нові концепції, включаючи регіональне екологічне

врядування. Регіональне екологічне врядування розглядається як ефективний спосіб управління, забезпечуючи узгодження екологічних, економічних та соціальних аспектів сталого розвитку. Вчені визнають значення регіонального виміру в екологічному врядуванні, але зауважують, що дослідження в основному концентруються на демократичних регіонах. Регіональний екологічний регіоналізм визнають як ефективний підхід у досягненні цілей екологічної політики порівняно з глобальним чи національним підходами.

Захарчук Наталія

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДЕБАТИ ЩОДО ФОРМАЛЬНОГО ТА НЕФОРМАЛЬНОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

Часто, особливо в мейнстрімних напрямках (раціоналістичних і «орієнтованих на вирішення проблем») політології та економіці, як макрорегіони, так і мікрорегіони розглядалися як задані, визначені заздалегідь, до початку дослідження, і часто розглядалися як певні міждержавні або політично зумовлені структури.

Ймовірно, найбільш перспективним порівняльним дослідженням інституційного дизайну є робота Амітава Ачарії та Аластера Джонстона (*Crafting Cooperation. Regional International Institutions in Comparative Perspective*, 2007), які вивчали, як насправді працюють інституції, а також вплив інституційного дизайну. Дослідження Ачарії та Джонстона містить досить широке розуміння інституційного дизайну, включаючи як формальні, так і неформальні правила, а також ідентичність та норми (які розглядаються як формальна, так і неформальна ідеологія інституції). Таким чином, їхній підхід здатен врахувати так званий «азіатський шлях», який ґрунтується на неформальності, гнучкості, консенсусі та неконфронтації.

Найбільш вдалим прикладом формального регіоналізму є Європейський Союз. Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), попередник ЄС, є яскравим прикладом економічного регіоналізму. Дебати щодо наднаціональності та міждержавності стосуються гострого питання про те, як продовжувати європейську інтеграцію. Маастрихтський договір запровадив «принцип субсидіарності», який полягає в тому, що країни-члени зберігають можливість приймати рішення, якщо втручання ЄС не є необхідним. Міждержавний підхід передбачає, що держави-члени є головними дійовими особами в процесі інтеграції. Міждержавний підхід є спробою захистити національні інтереси від прагнення до спільності та гармонізації з боку наднаціональних органів.

Неформальні процеси – це некодифіковані серії подій, що ґрунтуються на взаємному розумінні, пристосуванстві та мовчазних домовленостях. Більшість літератури про регіоналізм у Східній Азії присвячена вивченню Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Протягом останніх десятиліть значна частина дебатів про регіоналізм у Східній Азії була зосереджена на формуванні колективної ідентичності та неформальному, або «м'якому» регіоналізмі. Ці дослідження намагаються пояснити нелегальний стиль прийняття рішень

у цьому регіоні та той факт, що не існує передачі національного суверенітету наднаціональним органам влади.

Ідеологічне підґрунтя регіонального співробітництва та інтеграції в Африці відображене в панафриканських концепціях та низці договорів, розроблених у рамках ОАЄ, а пізніше Африканського Союзу (АС). Всеохоплююча ринкова орієнтація в поєднанні з інституціоналізацією у стилі ЄС є офіційною стратегією, прийнятою більшістю основних регіональних схем співробітництва та інтеграції Африки, таких як АС/НЕПАД, Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА), Економічне Співтовариство західноафриканських держав (ECOWAS), Співтовариство розвитку Південної Африки (SADC) і Західноафриканський економічний і валютний союз (UEMOA). У дебатах домінують дві державоцентричні наукові школи: перший напрям в основному асоціюється з інституціоналістськими та ліберальними течіями, зосереджуючись на формальних міждержавних структурах та/або офіційних торговельних та інвестиційних потоках, як правило, з посиланням на ЄК/ЄС як на порівняльний маркер або модель. Другу, «панафриканську», школу відрізняє узагальнюючий огляд африканських регіональних організацій та політико-економічних відносин, який потім поєднується з вимогами щодо посилення панафриканських регіональних організацій і так званих регіональних економічних спільнот (РЕС) майбутнього Африканського економічного співтовариства (АЕС). Згідно з домінуючими теоріями в цій галузі, регіоналізм в Африці часто вважають слабким, «невдалим» або просто ігнорують. Однак регіоналізм в Африці, безсумнівно, є динамічним і часто використовується для посилення національного суверенітету.

Зеніч Аліна

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РЕГІОНИ В МІЖРЕГІОНАЛІЗМІ

Середземномор'я є унікальним випадком, коли йдеться про питання регіональної інтеграції. Незважаючи на цю різноманітну історію інтеграції та фрагментації, регіональні ідеї та ідеали залишаються в поширеності у Середземному морі. У результаті регіон став домом для унікальної суміші різних пан-арабських, європейсько-середземноморських, панафриканських і магрибських проєктів побудови регіону, які розвиваються одночасно з конкуренцією.

Загалом середземноморський регіон характеризується великою асиметрією між північним і південним берегами. Хоча у більшості країн південного Середземномор'я протягом останніх п'яти років спостерігалось потужне економічне зростання, здається, вони пережили міжнародну фінансову кризу відносно неушкодженими, відмінності в економічному та соціальному розвитку залишаються помітними.

Рівень торгівлі та економічної інтеграції країн Середземномор'я залишається порівняно низьким. Було визначено декілька важливих структурних перешкод

для регіональної економічної інтеграції. Причиною цього можна визначити те, що рівень взаємодоповнюваності торгівлі між південними середземноморськими країнами залишається низьким – різні тарифи створюють проблеми для вільної торгівлі. Нарешті, широко поширене припущення, що регіональній торгівлі перешкоджають проблеми в інфраструктурі та політична нестабільність у регіоні.

Одним із бачень Середземномор'я, яке історично було домінуючим у Європі, є те, що Середземномор'я є *Mare Nostrum*. Це ідея середземноморської єдності, заснованої на спадщині спільної латинської цивілізації, яка залишила свої сліди навколо Середземного моря. Інше бачення Середземномор'я – це бачення Середземного моря як лінії поділу між незмінними та за своєю природою конфліктними цивілізаціями.

Є низка макрорегіональних ініціатив, які спрямовані на зміцнення співробітництва та інтеграції у Середземноморському регіоні, серед яких можна виділити Європейський Союз – Середземноморське партнерство.

Однією з головних особливостей Середземноморського регіону є його різноманітність: тоді як у країнах Півночі (за винятком Албанії) низький природний приріст населення, а в деяких випадках і негативний приріст, південний і східний береги регіону характеризуються високими темпами природного приросту.

У регіоні МЕНА відбувається нова геополітична перебудова, яка впливає на баланс сил у Середземномор'ї. Стара біполярна конкуренція між двома великими коаліціями змінилася. Це вже не лише вісь «опору», яку очолює Іран і підтримує шіїтський півмісяць, проти західної осі на чолі з Королівством Саудівської Аравії (КСА) та Єгиптом. Нова сила вийшла на сцену і проектує свою силу на весь регіон – Туреччина. Як реакція на ці події у Середземномор'ї почав формуватися альянс, побудований на антитурецькій риторичі.

Кадигроб Христина

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПОРІВНЯЛЬНИЙ РЕГІОНАЛІЗМ: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Передові регіоналістичні теорії являють собою нині систематизацію різних наукових підходів до вивчення процесів регіоналізації та розкривають плюралістичну природу нового регіоналізму. Спільною ознакою всіх регіоналістичних теорій є те, що ключові положення та висновки деяких з них можуть закласти основу для започаткування наукових дебатів та формування нових навчальних дисциплін, а також для побудови теоретико-прикладних моделей розробки та реалізації зовнішньої регіональної політики держави.

Регіональна компаративістика як науковий напрям політичної регіоналістики може слугувати своєрідним містком між двома регіоналістичними теоріями – загальною та контекстуальною. Важливо зауважити, що представники і загальної, і контекстуальної теорій погоджуються в тому, що процеси регіоналізації охоплюють усі простори світу, окрім цього, таку організацію, як Європейський

Союз, не можна вважати універсальною класичною моделлю побудови регіонального об'єднання, що ґрунтується на посиленні процесів інтеграції, проте не заперечується положення про те, що ця модель не може бути одним із типів нового регіоналізму.

Визначаючи місце регіональної компаративістики як наукового напрямку політичної регіоналістики у системі міжнародно-політичних наук, можна припустити, що сама вона може слугувати певним містком між теорією та практикою, між загальною та контекстуальною теоріями. Загальна теорія та певною мірою деякі порівняльні дослідження часто критикуються представниками інших наукових напрямів, що зумовлено нехтуванням глибоких міждисциплінарних знань про культуру, історію окремого регіону світу. В результаті на підставі зроблених узагальнень будуються абстрактні теоретичні моделі еволюції регіону та його можливого розвитку, які є універсальними, тобто їх можна використати для аналізу будь-якого міжнародно-політичного/міжнародно-економічного простору світу. При цьому жодним чином не враховується унікальна самотність кожного регіону.

Іншим важливим недоліком загальної теорії є тотальне невраховування впливу змін зовнішнього середовища на розвиток регіону. Нехтування історичним контекстом призводить до формулювання хибних висновків, деструктивно впливає на визначення пріоритетів регіонального розвитку та не сприяє ефективній розробці та прийняттю політико-управлінських рішень у сфері зовнішньої регіональної політики держави. Регіональна компаративістика дає можливість дослідити загальний розвиток процесів регіоналізації з використанням методу моделювання та виокремити особливі відмінні риси кожного регіону, визначити особливості регіонабудівництва. Наприклад, можна досліджувати процеси регіоналізації на Європейському континенті та паралельно проводити порівняльний аналіз становлення та формування формальних та неформальних субрегіональних об'єднань зазначеного простору.

Регіональна компаративістика як науковий напрям виникає і формується в результаті дебатів, основна мета яких – шляхом проведення порівняльного аналізу ролі регіонів у світі та визначення впливу регіональних спільнот на механізми прийняття рішень на глобальному рівні сконструювати спільне бачення майбутнього міжнародного порядку – мультирегіоналізму. Регіональна компаративістика як науковий напрям політичної регіоналістики нині перебуває лише на етапі становлення. Його поява зумовлена передусім необхідністю вивчення ролі та місця регіонів у сучасній системі міжнародних відносин шляхом співставлення їх структурних параметрів.

У перспективі варто звернути увагу наукової спільноти на вивчення ймовірного змісту нового наукового напрямку політичної регіоналістики, а саме визначення кола питань, які становитимуть поле дослідження регіональної компаративістики.

Лаврентьева Марина

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІДЕЇ ТА ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛІЗМУ

Регіоналізм є переважно феноменом періоду після Другої світової війни. Він виник у Західній Європі наприкінці 1940-х років, а згодом поширився на країни, що розвиваються. Старий регіоналізм втратив значну частину свого динамізму в Європі на початку 1970-х років і поступово також у країнах, що розвиваються. Одразу після Другої світової війни було багато дискусій про європейський регіоналізм, не в останню чергу про відбудову та примирення між Францією та Німеччиною. Було започатковано низку ініціатив, які призвели до створення Європейського об'єднання вугілля та сталі у 1951 році. Довгострокова мета була більш амбітною, і в 1958 році було створено Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії. Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії були інтегровані в ЄЕС через Римський договір.

Старий регіоналізм слід розуміти в певному історичному контексті, в якому домінувала біполярна структура часів холодної війни, тоді як нинішню хвилю регіоналізму слід пов'язувати з нинішньою трансформацією світу.

Найочевиднішим прикладом є європейський регіоналізм, який одночасно спровокував і сприяв розвитку регіоналізму в інших частинах світу. Всі основні регіони, ЄС, НАФТА та Азійсько-Тихоокеанський регіон підтримують міжрегіональні відносини як між собою (Північ-Північ), так і з іншими регіонами (Північ-Південь).

Тобто новий регіоналізм пов'язаний або спричинений безліччю часто взаємопов'язаних структурних трансформацій взаємопов'язаних структурних трансформацій глобальної системи, найважливішими з яких є: зміна біполярної структури часів «холодної війни» і системи альянсів на багатопольярну (або, можливо, трипольярну) багатопольярної (або, можливо, трипольярної) структури з новим міжнародним розподілом влади (NIDP); відносний занепад американської гегемонії в поєднанні з більш позитивним ставленням з боку США до регіоналізму, принаймні у формі «відкритого регіоналізму»; реструктуризація глобальної політичної економіки на три основні блоки: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА) та Азійсько-Тихоокеанський, які базуються на різних формах капіталізму; ерозія Вестфальської системи національних держав і зростання економічної, соціальної і політичної взаємозалежності та транснаціоналізму, що спричинило появу нових моделей взаємодії як між урядами, так і між недержавними акторами; пов'язана з цим «глобалізація» фінансів, торгівлі, виробництва і технологій, яка призвела до нового міжнародного розподілу праці (NIDL); періодичні побоювання щодо стабільності багатостороннього торговельного порядку, що йдуть пліч-о-пліч зі зростаючою важливістю нетарифних обмежень, зростаюче значення нетарифних бар'єрів (NTBs) у торгівлі; кінець «третього світу» і зміна ставлення до (неоліберального) економічного розвитку та політичної системи в країнах, що розвиваються.

Зміст оновленої тенденції до регіоналізму, що нині панує у світі, також радикально змінився. Новий регіоналізм є справді всесвітнім явищем, що має місце в більшій кількості регіонів світу, ніж будь-коли раніше. Старий регіоналізм, як правило, був специфічним щодо цілей і змісту, і часто мав простий і вузький фокус на угодах про вільну торгівлю та безпекових союзах, тоді як кількість, масштаби і різноманітність нового регіоналізму значно зросли протягом останнього десятиліття. Новий регіоналізм – це всеосяжний, багатогранний і багатовимірний процес, що означає перехід певного регіону від відносної гетерогенності до більшої гомогенності за низкою вимірів, найважливішими з яких є культура, безпека, економічна політика і політичні режими.

Оссо Джуана

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ

Регіоналізм – це явище, яке відіграє важливу роль у політичному, культурному та соціальному житті суспільства. Воно виникає з потреби захистити та просунути інтереси певного регіону або групи людей, що об'єднані спільною територією, культурою чи іншими спільними особливостями.

Регіоналізм виник як політичний та культурний рух, спрямований на захист і просування інтересів певної регіональної групи або території. Його походження можна відслідковувати в різних періодах історії. Здебільшого регіоналізм виникає як реакція на централізовані форми влади та домінування політичних, економічних або культурних центрів.

Походження регіоналізму можна відслідкувати в різних періодах історії. Ідея захисту та просування інтересів певної регіональної групи або території завжди була присутньою. Однак регіоналізм набув більш широкого визнання та популярності в різні епохи залежно від соціо-політичних умов.

У середньовіччі регіоналізм розквітав у вигляді міських ліг та гільдій, які об'єднували міста та регіони з метою захисту своїх економічних та політичних інтересів. У XVIII–XIX століттях з появою національних держав регіоналізм протиставлявся централізованій владі та претензіям національного об'єднання. Він виявився у формі регіональних мов, культурних рухів та політичних партій.

У XX столітті регіоналізм зазнав змін через глобалізацію та зростання впливу держави на регіональні справи. Хоча деякі рухи залишаються політичними, в інших сферах регіоналізм став важливим інструментом для збереження культурної спадщини, підтримки економічного розвитку та стимулювання туризму. Регіональні організації, такі як Європейський Союз або Асоціація країн Південно-Східної Азії, відображають зростаючу важливість регіонального співробітництва у сучасному світі.

На еволюцію регіоналізму сильно вплинули глобалізація та зміни у політичних, економічних та соціокультурних умовах. Регіоналізм набув різних форм і виявів, включаючи адміністративні реформи, розробку регіональних політик та розвиток регіональних організацій. Сучасний регіоналізм відрізняється більшою

акцентуацією на економічному співробітництві та інтеграції, таких як Європейський Союз, та управлінні проблемами, що виникають на регіональному рівні.

Розуміння регіоналізму також еволюціонувало у теоретичному плані. Від початкового розуміння регіоналізму як протистояння до централізованої влади до сучасного розуміння регіонів як комплексних систем з унікальними характеристиками регіоналізм став предметом вивчення у політичних науках, географії, антропології та інших галузях. Сучасні дослідження регіоналізму допомагають розкрити складність регіональних процесів, виявити фактори, що сприяють або стримують регіональний розвиток, та розробити підходи до ефективного управління регіонами.

Регіоналізм є важливим феноменом, що виникає в різних історичних, політичних та культурних контекстах. Він відображає потребу захисту та просування інтересів регіонів, їхньої ідентичності та розвитку. Розуміння походження та еволюції регіоналізму допомагає нам більше зрозуміти сучасні виклики та перспективи регіонального розвитку.

Проценко Діана

студентка магістратури першого року навчання,
спеціальність «Міжнародні відносини»,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РЕГІОНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

З 1980-х років концепція управління все частіше використовується для опису формування політики на національному, регіональному та глобальному рівнях. Хоча термін глобальне управління, здається, означає світову систему або світове суспільство, це поняття зазвичай використовується для опису все більш регульованого характеру транснаціональних і міжнародних відносин. Було запропоновано низку пояснень походження глобального управління. Деякі вчені пов'язують зростання глобального управління із закінченням холодної війни та більшою готовністю урядів до міжнародної співпраці. Інші вказують на те, що кількісне та якісне зростання міжнародних інституцій, правил і положень було тривалим процесом, який розпочався на початку двадцятого століття. Глобальне управління демонструє значну схожість з національними та регіональними механізмами управління. Зокрема, глобальне управління характеризується необхідністю більшої співпраці між урядами та неурядовими акторами внаслідок того, що держави стикаються з новими та зростаючими вимогами, з одного боку, та скороченням ресурсів – з іншого. Узгодженість цих подібностей на різних рівнях аналізу підтверджує тезу про те, що управління можна розуміти як загальне явище.

Тоді як дослідження складних міграційних режимів підкреслюють роль формальних інституцій, що перетинаються, я стверджую, що в основі такого управління лежать поліцейські соціальні відносини між урядовими, неурядовими, наднаціональними та недержавними суб'єктами, а також державами відправлення та призначення, що формує регіональну архітектуру управління. Ці архітектури включають неформальність і необов'язково призводять до установ, заснованих на правилах, як часто думають дослідники менеджменту.

Глобальне управління – це механізм, за допомогою якого всі країни світу встановлюють кордони та керують відповідно до загального набору правил. Це для кращого суспільства загалом. Головну роль у глобальному управлінні відіграє ООН. Це робиться через Генеральну асамблею, і це було успішно, оскільки організація запобігла великій ескалації. Однак ООН та її периферійні організації не можуть самостійно здійснювати глобальне управління. Це момент, коли регіональні організації відіграють допоміжну роль у просуванні глобального управління шляхом моніторингу впровадження політики у своєму регіоні. Глобальне управління також охоплюється різними регіональними організаціями, такими як ЄС, АСЕАН, бере участь у прийнятті рішень на політичному рівні від імені своїх держав-членів. Інші інституції, які здійснюють глобальне управління, включають НАТО, ОВОР, АТЕС, G-20, G-7 тощо.

Взаємодія між внутрішньою консолідацією регіонів і зовнішніми впливами є складною динамікою, яка формує глобальний ландшафт. Розгляд цієї дихотомії виявляє кілька основних моментів.

Регіональна інтеграція: консолідація регіонів через економічну, політичну та соціальну інтеграцію стала помітною тенденцією. Прикладами є Європейський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) і Африканський Союз. Основний висновок полягає в тому, що регіональна інтеграція сприяє зміцненню колективу, покращує співпрацю та полегшує прийняття регіональних рішень. Занепокоєння щодо суверенітету: хоча регіональна інтеграція зміцнює співпрацю, вона також викликає занепокоєння щодо національного суверенітету. Деякі країни побоюються, що посилення регіонального впливу може поставити під загрозу їхню автономію прийняття рішень. Висновок полягає в тому, що баланс між регіональним співробітництвом і національним суверенітетом має вирішальне значення для успішної інтеграції.

Динаміка влади: зовнішні актори, такі як глобальні держави та міжнародні організації, впливають на регіональну динаміку. Великі держави, такі як Сполучені Штати, Китай і Росія, прагнуть формувати регіональні результати, щоб служити власним інтересам. Висновок полягає в тому, що регіональна консолідація повинна враховувати зовнішні впливи та прагнути до балансу сил, щоб уникнути домінування.

Конфлікт і співпраця: внутрішні конфлікти в регіонах можуть перешкоджати зусиллям з консолідації. Історична напруженість, територіальні суперечки та конкуруючі інтереси між регіональними гравцями часто створюють проблеми для співпраці. Висновок полягає в тому, що вирішення внутрішніх конфліктів шляхом діалогу, дипломатії та механізмів вирішення конфліктів є важливим для успішної регіональної консолідації.

Глобальна взаємопов'язаність: зростаюча взаємопов'язаність регіонів вимагає співпраці за межами регіональних кордонів. Такі глобальні виклики, як зміна клімату, тероризм і пандемії, вимагають спільних зусиль, які виходять за рамки регіональних інтересів. Висновок полягає в тому, що регіональна консолідація повинна доповнюватися глобальною співпрацею для ефективного вирішення спільних проблем.

Поширення норм: регіональна консолідація часто передбачає поширення норм і цінностей між державами-членами. Це може привести до гармонізації правових систем, стандартів прав людини та демократичних принципів.

Висновок полягає в тому, що поширення спільних норм сприяє стабільності, належному управлінню та повазі до прав людини в регіонах.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що дихотомія між внутрішньою консолідацією регіонів і зовнішнім впливом створює як виклики, так і можливості. Регіональна інтеграція посилює співпрацю та колективну силу, але має балансувати з національним суверенітетом. Зовнішні актори та динаміка влади формують регіональну динаміку, що вимагає збалансованого підходу. Вирішення внутрішніх конфліктів і сприяння глобальній співпраці є життєво важливими для успішної консолідації. Поширення спільних норм сприяє стабільності та належному управлінню. Зрештою, досягнення балансу між дихотомією та співпрацею має велике значення для сталого регіонального розвитку.

II КОНФЕРЕНЦІЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ ТА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ «MEDITERreg GRADUATE CONFERENCE»

Наукова конференція для студентів магістратури та молодих дослідників, які навчаються за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», була проведена в рамках проекту 101047919 – MEDITERreg «КІЛЬЦЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я: РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ». Модуль Жан Монне (Тип гранту ERASMUS-JMO-2021-MODULE) реалізується кафедрою міжнародних відносин та очолюється завідувачкою кафедри Ольгою Брусиловською. Конференція відбулася 31 травня 2023 р. онлайн. Серед питань, що розглядалися на конференції, чільне місце посів аналіз теорії та практики регіоналізму у Середземномор'ї з акцентом на країнах Близького та Середнього Сходу.

Ключові слова: теорія регіоналізму, регіональні студії, Середземномор'я.

АВТОРИ

CONTRIBUTORS

АВТОРИ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Політика, орієнтована на місто: соціальні рухи нового урбанізму та муніципалізму на шляху до інновацій (укр. мовою) – **Богдан Андрійів Андрійів Богдан** – аспірант кафедри міжнародної політики факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету.

E-mail: bandriiv67@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0254-6512>

Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? (укр. мовою) – **Ольга Брусиловська**

Брусиловська Ольга – професор (з 2012 р.), д-р (політологія, 2008 р.). Працює в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (ОНУ) з 1991 року; голова кафедри міжнародних відносин з 2015 року. Захистила докторську дисертацію в Інституті світової економіки та міжнародних відносин (м. Київ) на тему: «Політично-системна трансформація в регіоні Східної Європи (1989–2004)». Автор понад 90 наукових праць, опублікованих у наукових журналах України, Польщі, Болгарії, Естонії, Німеччини, Литви, Македонії та Румунії. Наукові інтереси включають системну трансформацію та зовнішню політику посткомуністичних країн Європи та Азії. Член редакції таких міжнародних наукових журналів: «Інтернаціональні та політичні дослідження», «Політичне життя», «Трансформації», «Риторика та комунікація».

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/factoring/fmvps/kafedryta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-brusilovska>

E-mail: brusylovska@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0519-4206>

Інституційний розвиток політичної системи України: основні точки біфуркації (укр. мовою) – **Віра Гапоненко, Наталія Чубур**

Гапоненко Віра – доктор політичних наук (із 2020 р.), доцент (із 2015 р.). У Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана працює з 2008 р. Із 2021 р. працює на посаді завідувача кафедри політичних технологій юридичного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. У 2020 році захистила докторську дисертацію в НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ) на тему: «Концептуальна модель інституційних чинників демократизації політичної системи України» за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки, здобула ступінь доктора політичних наук. Автор понад 70 наукових публікацій, надрукованих у наукових виданнях України, Латвії, Чехії, Польщі, Канади. Наукові інтереси зосереджуються на дослідженні формування демократичних політичних інститутів в Україні, вивченні системи інституційних чинників політичної демократизації нашої держави, включаючи аналіз основних напрямів демократизації інституту виборів в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, сутності категорій «політичний інститут» та «неоінституціоналізм».

Персональна сторінка: https://kneu.edu.ua/ua/depts5/k_politologii_i_sociologii/vykladachi_ps/Gaponenko.V.A/

E-mail: pvagap@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1004-3165>

Чубур Наталія – кандидат педагогічних наук (із 2005 р.), доцент (із 2011 р.) кафедри політичних технологій Юридичного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. У Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана працює з 2006 р. У 2005 р. захистила кандидатську дисертацію в НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ) на тему: «Особистісно орієнтоване навчання старшокласників на уроках історії» за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика викладання історії. Автор понад 70 наукових праць, опублікованих у наукових виданнях України. Наукові інтереси зосереджуються на вивченні та реалізації у викладацькій діяльності інтерактивних методів навчання, дослідженні світових глобалізаційних процесів, сучасних ідейно-політичних течій та ідеологічного фактора в сучасному політичному житті.

Персональна сторінка: https://kneu.edu.ua/ua/depts5/k_politologii_i_sociologii/vykladachi_ps/Chubur.N.V/

E-mail: chbnv@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0735-7307>

Публічна дипломатія як технологія зовнішньої політики України (укр. мовою) – **Олександр Коптев**

Коптев Олександр – аспірант кафедри міжнародних відносин спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

E-mail: alex.koptev18@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8731-7526>

Майбутнє минулого, або політика пам'яті Угорщини: між національним та універсальним (укр. мовою) – **Світлана Коч**

Коч Світлана – доктор політичних наук (із 2019 р.), професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Заступник директора Інституту міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова з наукової роботи з 2018 року. Наукові інтереси зосереджуються на етнічних процесах, етнічній ідентичності в різних соціокультурних середовищах; культурному, соціальному, політичному просторі: зони перетину та взаємовпливу; етнічному лобізмi в контексті суспільно-політичної взаємодії; моделі центрально-периферійних відносин із позицій етнокультурних та суспільно-політичних реалій; побудові «образу території», перетворенні «змісту» просторового середовища; стратегії поведінки етнічних груп у різних просторових та комунікаційних середовищах. Автор більше 150 публікацій, із них 2 авторські та 6 колективних монографій.

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/ru/structure/facturing/isn/hist/sotrudniki/2738-koch-2>

E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>

Російська дезінформаційна кампанія в Румунії: quo vadis, Кремлін? (укр. мовою) – **Ірина Максименко**

Максименко Ірина – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ). Із 2001 року –

науковий співробітник Центру міжнародних досліджень ОНУ. У 2004–2015 роках працювала старшим науковим співробітником Одеського регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень України, а потім – запрошеним співробітником Центру досліджень проблем нерозповсюдження імені Джеймса Мартіна Міддлберейського інституту міжнародних відносин (2019). Із 2015 року є заступником керівника та старшим науковим співробітником з питань європейської безпеки Навчально-наукового центру стратегічних студій та ядерного нерозповсюдження (OdCNP) ОНУ. Ірина Максименко бере активну участь в організації та проведенні Одеських літніх та зимових шкіл, семінарів, круглих столів та проєктів. Її наукові та викладацькі інтереси – зовнішня політика України, її роль у системі міжнародної безпеки, європейська безпекова політика та безпека Чорного моря, а також конфліктологія. Вона має численні публікації в українських та зарубіжних наукових журналах та колективних монографіях.

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/456-maximenko>

E-mail: maksymenko.iryana@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1331-5485>

Культурний напрям «м'якої сили» Німеччини в Україні: інституційний вимір (укр. мовою) – **Юрій Мателешко**

Мателешко Юрій – кандидат історичних наук (із 2008 р.), доцент (із 2015 р.), доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій факультету історії та міжнародних відносин Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет». Досліджував такі теми, як політико-адміністративна система Київської Русі, проблеми Карпатського євровеєвону, формування Балто-Чорноморсько-Каспійської вісі, геополітичні наслідки анексії Криму та ін. Головна сфера наукових зацікавлень із 2018 р. – проблеми «м'якої сили» в міжнародних відносинах у контексті розвитку Української держави. Автор близько 80 наукових та навчально-методичних праць. За час своєї науково-педагогічної діяльності взяв участь більше ніж у 30 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Персональна сторінка: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/fhistory_relativ-kafkrajno/staff

E-mail: yurii.mateleshko@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-8354>

Еволюція геополітичних цінностей та орієнтацій українців під впливом війни (укр. мовою) – **Олена Новакова, Марина Остапенко**

Новакова Олена – доктор політичних наук (2007 р.), професор (2011 р.), професор кафедри політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ). Авторка понад 100 публікацій, серед яких монографії, навчальні посібники, розділи в колективних академічних виданнях та наукові статті. Сфера наукових інтересів: проблеми політичної трансформації та модернізації суспільств, розвитку політичних партій та партійних систем, електорального процесу та політичних технологій.

Персональна сторінка: <https://kpn.fpsp.npu.edu.ua/golovna/kolektyv-kafedry/1-sklad-kafedri?showall=&start=5>

E-mail: elenanovakova1961@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0402-1904>

Остапенко Марина – доктор політичних наук (2013 р.), професор кафедри політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ). Авторка понад 50 публікацій, серед яких монографії, навчальні посібники, розділи в колективних академічних виданнях та наукові публікації. Сфера наукових інтересів: проблеми демократії, політичного плюралізму, політичних цінностей, політичної культури, європейської інтеграції.

Персональна сторінка: <https://kpn.fpsp.npu.edu.ua/1-sklad-kafedri?showall=&start=4>

E-mail: m_ost@i.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-0229>

Колізійні тенденції у двосторонніх відносинах Єгипту та Ефіопії протягом останнього десятиліття (англ. мовою) – **Дмитро Побле**

Побле Дмитро – старший викладач кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. До 2011 року перебував на дипломатичній роботі в закордонних установах України на Близькому Сході та в регіональних організаціях Європи. Із 2011 року – викладач кафедри міжнародних відносин. Викладач таких курсів: «Арабська мова», «Дипломатичний протокол і етикет», «Консульська служба». Автор 9 публікацій. Брав участь у конференціях «Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів» (Одеса, 2016); «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 2018); «Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів» (Одеса, 2019); «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2020), а також у Європейській конференції соціальних наук і теорії біхевіоризму (Одеса, 2017).

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvpv/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/464-poble>

E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5898-3343>

Питання нерозповсюдження в ядерній політиці США у XXI ст.: аналіз основоположних документів (укр. мовою) – **Максим Скрипник**

Скрипник Максим – аспірант кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Він очолює Міжнародний відділ Ради молодих вчених ОНУ. Також він є молодшим лейтенантом запасу Збройних сил України за спеціалізацією сухопутних військ спеціального призначення. Він брав участь в Одеських міжнародних літніх та зимових школах, присвячених ядерній зброї, контролю над озброєннями та ядерній політиці США, Росії, Франції, актуальним викликам та загрозам режиму ДНЯЗ та стратегічній стабільності. Сферою його наукових інтересів є ядерна політика США, контроль над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї.

E-mail: svoy.smm@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9212-9132>

Територіальна політика держав ЄС: цілі, інструменти, результати (укр. мовою) – **Юлія Узун**

Узун Юлія – доктор політичних наук (з 2021 р.), доцент кафедри історії та світової політики факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2003 р.). Наукові інтереси: теорії

та практика регіональної геополітики; територіальна політика та соціально-політична взаємодія в складних політичних системах; процеси децентралізації в умовах територіально-політичної деволуції; динаміка територіального порядку та інституціонального дизайну у багатонаціональних державах; розвиток місцевого самоврядування та взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування. Автор навчальних курсів: Основи геополітики; Політична географія; Міграційна політика в державах ЄС; Теорії та практики конституціоналізму; Державне управління та місцеве самоврядування; Взаємодія з органами державної влади; Вибори та виборчі системи; Політика та права людини; Політика національної безпеки; Європейська безпека та Україна. Автор понад 90 статей та розділів у монографіях (серед інших «Регіональне будівництво в геополітиці західних сусідів України: постправда постімперій» у праці «Міжнародні відносини та зовнішня політика держав у епоху постправди». Одеса, 2018). Автор монографії «Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах» (2021). Відповідальний редактор журналу «Міжнародні та політичні дослідження» (з 2018 р.).

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedryta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun>

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Роль мови та мовних практик у «націоналізмі повсякденності»
(укр. мовою) – **Ольга Дяченко**

Ольга Дяченко – доцент (з 2022 р.), кандидат наук (політологія, 2019 р.). Співробітниця Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ) з 1997 року. Викладач кафедри політології з 2019 року. Захистила кандидатську дисертацію на кафедрі політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса) на тему «Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної діяльності в сучасних політичних процесах» (23.00.02. – політичні інститути та процеси). Автор 30 наукових праць, опублікованих у наукових журналах України, Польщі, Чехії, Латвії. Наукові та професійні інтереси: розробляє та публікує наукові роботи, які розкривають застосування засобів мовно-маніпулятивного впливу в сучасних політичних процесах, стратегії комунікативного впливу.

E-mail: odyachenko10@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>

Фактори, що визначають специфіку формування політичної свідомості військовослужбовців (укр. мовою) – **Людмила Мазуренко**

Мазуренко Людмила – кандидат політичних наук (із 2016 р.), доцент кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія». Наукові інтереси в дослідженнях: загальні проблеми політології, політичний менеджмент, політичні комунікації, міжнародні відносини, політичні технології, теорія політичного конфлікту, загальна теорія політики.

E-mail: ruzam11_@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3189-8215>

Східна Європа у світлі постколоніального дискурсу: аналіз наукових досліджень (укр. мовою) – **Андрій Поляков**

Поляков Андрій – аспірант кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Викладач громадянської освіти та історії в Одеському лицейі № 84. Сфера наукових інтересів – постколоніальні дослідження та застосування їхнього інструментарію до політичних процесів в Україні й у регіоні Східної Європи в цілому, трансформаційні процеси в посткомуністичних країнах, питання націотворення та формування ідентичності, дослідження антиімперських стратегій.

E-mail: poshta11@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-9099-4340>

Світ-системна динаміка та реалії сьогодення (англ. мовою) – **Василь Попков, Хамід Фуад**

Попков Василь – доктор філософських наук (соціальна філософія та філософія історії) з 2012 року, професор, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології, соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна), запрошений професор Шанхайського університету (Китай). Учасник міжнародних конференцій у Франції (Париж, Сорбонна), Бельгії (Брюссель), ФРН (Берлін, Регенсбург, Вальдкрайбург), Австрії (Відень), Греції (Родос), Туреччині (Стамбул, Трабзон), Болгарії (Габрово). Автор 146 публікацій, з них 4 авторських і 3 колективних монографії. Організатор Міжнародної наукової конференції «Китай – Україна: перспективи академічного та ділового співробітництва» (в рамках глобального проекту «Один пояс – один шлях»).

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedryta-inshi-strukturni-pidrozdzily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich>

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4284-6747>

Фуад Хамід – аспірант кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2020 року). Громадянин Палестини. Магістр у галузі правознавства, ОНУ ім. Мечникова (з 2004 року). Сфера наукових інтересів – політичні процеси в глобальному, регіональному, національному контекстах, світ-системний аналіз.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0728-3635>

Політичний імідж України: аналіз фейкоінструментарію гібридної війни (на матеріалі грецьких мас-медіа) (англ. мовою) – **Оксана Сніговська, Андрій Малахіті, Наталія Захарчук**

Сніговська Оксана – в. о. завідувача кафедри суспільних комунікацій та регіональних студій (2022), кандидат педагогічних наук (2014). Із 1998 року працює в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, викладає грецьку мову для майбутніх фахівців за напрямом «Міжнародні відносини, суспільні комунікації, регіональні студії». Є співредактором наукового посібника для студентів «Лінгвокраїнознавство. Частина I, II» (Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018, 2021) та автором розділу «Кіпр» тощо. До того ж вона є однією з авторів підручників і робочих зошитів «Новогрецька мова» Міністерства освіти і науки України (Чернівці : Букрек, 2016, 2017, 2018, 2019, перевидання 2020 та 2021) для 8, 9, 10 та 11 класів ЗОШ. О. Сніговська є однією з перекладачів антології малої новогрецької прози кінця XIX – початку

XX ст. «Мрія у хвилях» (Львів : Апріорі, 2021). До кола наукових інтересів О. Сніговської відносяться також соціолінгвістика, політичний дискурс та методика викладання новогрецької мови. Вона опублікувала різноманітні статті в таких сферах, як формування професійних мовних компетенцій майбутніх спеціалістів з міжнародних відносин і перекладачів; іноземна мова в дипломатичній практиці та міжнародному спілкуванні.

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshistruktturni-pidrozdiy/interrelations/staff/459-snigovska>

E-mail: snigovska@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>

Малахімі Андрій – із 1998 р. по теперішній час є старшим викладачем кафедри суспільних комунікацій та регіональних студій (2022), працює на факультеті міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Викладає новогрецьку мову та курс лекцій «Іноземна мова в дипломатичній практиці та міжнародному спілкуванні». Його дослідження охоплюють різні аспекти грецької культурної спадщини, але особливо зосереджується на історії, соціолінгвістиці, регіональній географії та лінгвогеографії. Це знайшло відображення в численних публікаціях в українських і міжнародних журналах, у тому числі за такими напрямками, як реалізація лінгвокультурологічної концепції в професійній іншомовній підготовці спеціалістів з міжнародних відносин. Також він є співавтором підручників для загальноосвітньої школи «Новогрецька мова як іноземна» (Чернівці, Україна, 2016, 2017, 2018, 2019). Серія містить зошити та словники.

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3213-malahiti2>

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>

Захарчук Наталія – студентка першого року магістратури за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», кафедра міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

E-mail: nzakharchuk01@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-9118-6894>

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міжнародне співробітництво в космосі: від холодної війни до 24 лютого 2022 року (укр. мовою) – **Наталія Боротканич**

Боротканич Наталія – кандидат наук (історія, 2012 р.). Працює в Національному авіаційному університеті (НАУ) з 2016 р. на посаді доцента кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, факультет міжнародних відносин. Тема кандидатської дисертації – «Відображення освоєння космічного простору засобами музейної експозиції». Більше 15 років працює в космічному секторі: 2011–2019 рр. – помічниця заступника голови Державного космічного агентства України; з 2019 р. – координаторка космічних програм групи проектів Noosphere. Наукові інтереси включають наукову дипломатію, історію космонавтики, безпекові питання та мілітаризацію космічного простору.

E-mail: nataliia.borotkanych@npp.nau.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8719-3106>

Українська міграція в Європу періоду російсько-української війни: політика врегулювання (укр. мовою) – **Марія Мілова, Ганна Трушевич**

Мілова Марія – доктор політичних наук (2008 р.), професор, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (із 2013 р.). Наукові інтереси: проблеми політичного розвитку сучасної Європи; Південно-Східна Європа, зокрема Болгарія, а також проблема зовнішніх впливів на перебіг та «якість» сучасного демократичного розвитку в транзитивних суспільствах; парламентаризм в Україні та перспективи його розвитку. Автор понад 120 публікацій, із них 1 авторська та 2 колективних монографій.

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/476-staff4>

E-mail: maryskamilova@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4215-1264>

Трушевич Ганна – викладач кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (із 2022 р.). Успішно пройшла навчання в Гарвардському університеті за курсом "Citizen politics in America: Public Opinion, Elections, Interest Groups, and the Media" (квітень 2021 р.). Наукові інтереси: політичні технології, політичний іміджмейкінг, парламентаризм, президенство, вибори, партії та рухи, соціальна політика. Автор 13 публікацій, із них 2 статті в зарубіжних виданнях.

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/iipo/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/kafedra-sotsialnoi-roboty/spivrobotnyky/5714-trushevich-ganna-bogdanivna>

E-mail: anya.trushevych@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3793-1074>

Комунікації глобальних змін клімату: концептуальний вимір (укр. мовою) – **Олена Шевченко**

Шевченко Олена – доцент (з 2006 р.), кандидат наук (політологія, 2003 р.). Працює в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (КНУ) з 2003 року; доцент кафедри міжнародних медіакомунікацій і комунікативних технологій Навчально-наукового інституту міжнародних відносин з 2012 року. В 2003 році захистила кандидатську дисертацію в Інституті журналістики КНУ (м. Київ) на тему «Паблік рілейшз як чинник політичної культури у сфері міжнародних відносин». Автор понад 80 наукових праць, опублікованих у наукових журналах України, Польщі, Румунії, Латвії та Чехії. Наукові інтереси включають міжнародні комунікації, комунікації з глобальних змін клімату.

Персональна сторінка: <https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhnarodni-komunikatsiyi/kafedra-mizhnarodnykh-mediakomunikatsiy-ta-komunikativnykh-tekhnologiy/vykladachi>

E-mail: shevchenko_olena@knu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3119-9193>

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

II конференція для студентів магістратури та молодих дослідників «MEDITEReg Graduate Conference» (англ. мовою) – *Валерія Александрюк, Христина Кадибгроб, Анастасія Ворона-Коваленко, Ян Коган, Олена Курик, Марина Лаврентьева, Діана Проценко, Софія Марчук, Дžoана Оссо, Дарья Сілукова, Наталья Захарчук, Аліна Зеніч, Марія Знаменок, Маріна Хлобистова* – магістри кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова.

CONTRIBUTORS

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

City-oriented politics: social movements of new urbanism and municipality on the way to innovation (in Ukrainian) – **Bohdan Andriiv**

Andriiv Bohdan – Postgraduate Student at the Department of International Policy of the Faculty of International Relations of the Uzhhorod National University.

E-mail: bandriiv67@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0254-6512>

Study of regionalism: should we wait for further evolution? (in Ukrainian) – **Olga Brusylovska**

Brusylovska Olga – Professor (2012), Dr. (Political Sciences, 2008). She has been working at Odesa I. I. Mechnikov National University (ONU) since 1991; Chair of the International Relations Department since 2015. She defended her Doctoral Thesis at the Institute of World Economy and International relations (Kyiv), on the topic of "Political-Systemic Transformation in the Region of Eastern Europe (1989–2004)". She is the author of more than 90 research papers published in scientific journals of Ukraine, Poland, Bulgaria, Estonia, Germany, Lithuania, Macedonia, and Romania. Scientific interests include systemic transformation and foreign politics of post-communist countries of Europe and Asia. Member of the editorial staff of international scientific journals: "International and Political Studies", "Political Life", "Transformations", "Rhetoric and Communication".

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshistrukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-brusilovska>

E-mail: brusylovska@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0519-4206>

Institutional development of the political system of Ukraine: main points of bifurcation (in Ukrainian) – **Vira Haponenko, Natalia Chubur**

Haponenko Vira – Doctor of Political Sciences (since 2020), Associate Professor (since 2015). He has been working at Vadym Hetman Kyiv National University of Economics since 2008. Since 2021, she has been working as the head of the Department of Political Technologies of the Law Institute of Vadym Hetman Kyiv National University of Economics. In 2020, she defended her doctoral dissertation at the M. P. Drahomanov (Kyiv) on the topic "Conceptual model of institutional factors of democratization of the political system of Ukraine" with the specialty 23.00.01 – theory and history of political science, received the degree of Doctor of Political Sciences. The author of more than 70 scientific publications published in scientific publications of Ukraine, Latvia, the Czech Republic, Poland, and Canada. Scientific interests are focused on the study of the formation of democratic political institutions in Ukraine, the study of the system of institutional factors of political democratization of our country, including the analysis of the main directions of democratization of the institution of elections in Ukraine in the context of European integration processes, the essence of the categories of political institution and neo-institutionalism.

Personal page: https://kneu.edu.ua/ua/depts5/k_politologii_i_sociologii/vykladachi_ps/Gaponenko.V.A/

E-mail: pvagap@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1004-3165>

Chubur Natalia – Candidate of Pedagogical Sciences (since 2005), Associate Professor (since 2011) of the Department of Political Technologies of the Law Institute of Vadym Hetman Kyiv National University of Economics. She has been working at Vadym Hetman Kyiv National University of Economics since 2006. In 2005, she defended her PhD thesis at M P. Drahomanova (Kyiv) on the topic "Personally oriented education of high school students in history lessons" for the specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching history. Author of more than 70 scientific works published in scientific publications of Ukraine. Scientific interests are focused on the study and implementation in teaching activities of interactive learning methods, the study of world globalization processes, modern ideological and political currents and the ideological factor in the political life of today.

Personal page: https://kneu.edu.ua/ua/depts5/k_politologii_i_sociologii/vykladachi_ps/Chubur.N.V/

E-mail: chbnv@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0735-7307>

Public diplomacy as a technology of the foreign policy of Ukraine (in Ukrainian) – **Koptev Oleksandr**

Oleksandr Koptev – Postgraduate Student at the Department of International Relations, specialty 291 "International relations, public communications and regional studies", Oles Honchar Dnipro National University.

E-mail: alex.koptev18@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8731-7526>

The future of the past, or policy of memory of Hungary: between national and universal (in Ukrainian) – **Svitlana Koch**

Koch Svitlana – Dr. (Political Sciences), Professor at the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odessa I. I. Mechnikov National University, Department of Political Science. Her scientific interests focus on ethnic processes, ethnic identity in various sociocultural environments; cultural, social, and political space: zones of intersection and mutual influence; ethnic lobbyism in the context of socio-political communication; models of center-peripheral relations from the standpoint of ethnocultural and socio-political realities; the construction of the «image of the territory», the transformation of the «content» of the spatial environment; strategies for the behavior of ethnic groups in different spatial and communication environments. The author of more than 150 articles and chapters in monographs (among others: *Transboundary: a Space of Social Order and Political Action*: Odessa, 2019; *Regional Constructing in the Geopolitics of Western Neighbors of Ukraine: Post-truth of the Post-Empires in 'International Relations and Foreign Policy of States in the Post-Truth Era*, Odesa, 2018).

Personal page: <http://onu.edu.ua/ru/structure/faculty/isn/hist/sotrudniki/2738koch-2>

E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>

Russian disinformation campaign in Romania: quo vadis, Kremlin? (in Ukrainian) – **Iryna Maksymenko**

Maksymenko Iryna – Associate Professor, Ph.D in Political Science, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odesa I. I. Mechnikov National University (ONU). Since 2001, she has been a Research Fellow at the Center for International Studies, ONU. In 2004–2015, she worked as a Senior Research Associate at Odesa Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies of Ukraine, then as a Visiting Fellow at James Martin Center for Nonproliferation Studies, Middlebury Institute for International Relations (2019). Since 2015, she is a Deputy of Head and Senior Research Fellow on European Security Studies at Odessa Center for Nonproliferation (OdCNP), ONU. Dr. Maksymenko is actively involved in organizing and conducting of Odessa Summer and Winter Schools, workshops, round-tables and projects. Her research and teaching interests are Ukraine's Foreign Policy, its role in the system of International Security, in European security policy and Black Sea security as well as conflict studies. She has published numerous articles and chapters in the Ukrainian and foreign scientific journals and monographs.

Personal page: <https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3219-maximenko2>

E-mail: maksymenko.iryna@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1331-5485>

The cultural direction of Germany's soft power in Ukraine: the institutional dimension (in Ukrainian) – **Yurii Mateleshko**

Mateleshko Yurii – Candidate of Historical sciences (since 2008), Senior Lecturer (since 2015), Associate Professor at the Department of International Studies and Human Communication of the state institution of higher education "Uzhhorod National University" (Faculty of History and International Relations). His scientific interests focused on: the political and administrative system of Kyivan Rus, problems of the Carpathian Euroregion, formation of the Baltic-Black Sea-Caspian axis, geopolitical consequences of the Crimea's annexation, etc. The main area of scientific interests since 2018 is soft power issues in international relations in the context of the Ukrainian state's development. The author of about 80 scientific and educational works. During his scientific and pedagogical activities, he took part in more than 30 international and all-Ukrainian scientific and practical conferences.

Personal page: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/fhistory_relati-kafkraino/staff

E-mail: yurii.mateleshko@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-8354>

The evolution of geopolitical values and orientations of Ukrainians under the influence of the war (in Ukrainian) – **Olena Novakova, Maryna Ostapenko**

Novakova Olena – Dr. (Political Sciences), Professor of the Department of Political Sciences of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University (Kyiv). Author of more than 100 publications, including monographs, educational aids, chapters in collective academic publications and scientific publications. Scientific interests: problems of political transformation and modernization of societies, development of political parties and party systems, electoral process and political technologies.

Personal page: <https://kpn.fpsp.npu.edu.ua/golovna/kolektyv-kafedry/1-sklad-kafedri?showall=&start=5>

E-mail: elenanovakova1961@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0402-1904>

Ostapenko Maryna – Dr. (Political Sciences), Professor of the Department of Political Sciences of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University (Kyiv). Author of more than 50 publications, including monographs, educational aids, chapters in collective academic publications and scientific publications. Scientific interests: problems of democracy, political pluralism, political values, political culture, European integration.

Personal page: <https://kpn.fpsp.npu.edu.ua/1-sklad-kafedri?showall=&start=4>

E-mail: m_ost@i.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-0229>

Collision trends in the bilateral relations of Egypt and Ethiopia during the last decade (in English) – **Dmytro Poble**

Poble Dmytro – Senior Lecturer of the Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odesa I. I. Mechnikov National University. Until 2011, he worked as a diplomat in foreign institutions of Ukraine in the Middle East and the regional organizations in Europe. Since 2011, a Lecturer at the Department of International Relations. Lecturer of courses – Arabic language, Diplomatic protocol and etiquette, Consular service. Author of 9 publications. He took part in the conferences "European integration in the context of world globalization processes" (Odesa, 2016); "Current problems of philological science: modern scientific discussions" (Odesa, 2018); "European integration in the context of world globalization processes" (Odesa, 2019); "Modern movement of science" (Dnipro, 2020) and European Conference of Social Sciences and Theory of Behaviorism (Odesa, 2017).

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshy-strukturny-pidrozdzily/interrelations/staff/464-poble>

E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5898-3343>

Non-proliferation issue in the nuclear policy of the USA in the 21st century: analysis of basic documents (in Ukrainian) – **Maksym Skrypnyk**

Skrypnyk Maksym – Ph.D. Student at the Department of International Relations, Odesa I. I. Mechnikov National University. He is the head of the International Department of the Council of Young Scientists of the ONU. Also, he is a Junior Lieutenant of the reserve of Armed Forces of Ukraine specializing in land special forces. He participated in Odesa International Summer and Winter Schools dedicated to nuclear weapons, arms control and nuclear policy of the US, Russia, and France, current challenges and threats to the NPT regime and strategic stability. His research interests are the US nuclear policy, arms control and nuclear nonproliferation.

E-mail: svoy.smm@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9212-9132>

Territorial policy of the EU states: targets, tools, achievements (in Ukrainian) – **Yuliia Uzun**

Uzun Yuliia – Dr. (Political Sciences, since 2021), Associate Professor of the Department of History and World Politics, Faculty of International Relations, Political

Science, and Sociology of I. I. Mechnikov Odesa National University (since 2003). Scientific interests: 1) Theories and Practice of Regional Geopolitics, 2) Territorial Policy and Socio-political Interaction in Complex Political Systems, 3) Processes of Decentralization in the Conditions of Territorial and Political Devolution, 4) Dynamics of Territorial Order and Institutional Design in the Multinational States, 5) Development of Local Self-Government and Interaction of State authorities and Local Self-Government. Author of training courses: Fundamentals of geopolitics; Political geography; Migration policy in EU countries; Theories and practices of constitutionalism; State administration and local self-government; Interaction with state authorities; Elections and electoral systems; Politics and human rights; National security policy; European security and Ukraine. Author of more than 90 articles and chapters in monographs (among others, “Regional construction in the geopolitics of Ukraine’s western neighbours: post-truth post-empire” in work “International relations and foreign policy of states in the post-truth era”. Odesa, 2018). Author of the monograph “Appropriation of space: organization of interaction in complex political systems” (2021). Editor-in-chief of the journal “International and Political Studies” (since 2018).

Personal page: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshistrukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun>

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

The role of language and language practices in everyday nationalism
(in Ukrainian) – **Olga Dyachenko**

Olga Dyachenko – Associate Professor (since 2022), Candidate of Sciences (Political Science, 2019). She has been working at Odesa National University named after I. I. Mechnikov (ONU) since 1997; Lecturer at the Department of Political Science since 2019. She defended her candidate thesis at the Department of Political Sciences and Law of the Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky (Odesa) on the topic Application of linguistic and manipulative political activities in modern political processes (23.00.02. – political institutions and processes). The author of 30 scientific works published in scientific journals of Ukraine, Poland, the Czech Republic, and Latvia. Scientific and professional interests: develops and publishes scientific works that reveal the use of linguistic and manipulative influence in modern political processes, strategies of communicative influence.

E-mail: odyachenko10@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0800-866X>

Factors that determine the specifics of forming the political consciousness of military personnel (in Ukrainian) – **Liudmyla Mazurenko**

Mazurenko Liudmyla – Candidate of Political Sciences (since 2016), Associate Professor of the Department of Social, humanitarian, and fundamental disciplines of the Institute of Naval Forces of the National University "Odesa Maritime Academy". Research interests: general problems of Political Science, Political Management, political communications, International Relations, Political Technologies, theory of political conflict, and general theory of politics.

E-mail: ruzam11_@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3189-8215>

Eastern Europe through a postcolonial prism: analysis of scientific research (in Ukrainian) – **Andriy Poliakov**

Poliakov Andriy – Postgraduate Student in the Political Science Department of Odesa I. I. Mechnikov National University. Teacher of civic education and history at Odesa Lyceum No. 84. The areas of scientific interests include post-colonial studies and the application of their tools to political processes in Ukraine and the region of Eastern Europe, transformational processes in post-communist countries, issues of nation-building and formation of identity, studies on anti-imperial strategies.

E-mail: poshta11@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-9099-4340>

The world-system dynamics and the realities of our time (in English) – **Vasyl Popkov, Hamid Fuad**

Popkov Vasyl – Dr. of Philosophical Sciences (Social Philosophy and Philosophy of History) since 2012, Professor, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Head of the Department of Political Science, Faculty of International Studies, Political Science, Sociology in Odessa National University named after I. I. Mechnikov (Odessa, Ukraine), inquiries professor of Shanghai University (China). Participant of international conferences in France (Paris, Sorbonne), Belgium (Brussels), FRN (Berlin, Regensburg, Waldkraiburg), Austria (Vienne), Greece (Rhodes), Turkey (Istanbul, Trabzon), Bulgaria (Gabrovo). Author of 146 publications, including 4 author's and 3 collective monographs. Organizer of the International Scientific Conference “China – Ukraine: Prospects for Academic and Business Development” (within the framework of the global project “One Belt – One Way”).

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-insh-istrukturni-pidrozdily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich>

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4284-6747>

Fuad Hamid – Postgraduate Student of the Department of Political Science, Faculty of International Studies, Political Science and Sociology, Odessa National University named after I. I. Mechnikov (since 2020). The citizen of Palestine. Master in law studies, ONU im. Mechnikov (since 2004). The sphere of scientific interests is political processes in the global, regional, national contexts, light-system analysis.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0728-3635>

Political image of Ukraine: analysis of fake instrumentation in hybrid warfare (based on Greek mass media materials) (in English) – **Oksana Snigovska, Andrii Malakhiti, Nataliia Zakharchuk**

Snigovska Oksana – Acting Head of the Department of Public Communications and Regional Studies (2022), PhD (Pedagogical Sciences, 2014). She has been working at Odesa I. I. Mechnikov National University since 1998. She teaches Greek to future specialists in the field of “International relations, public communications, and regional studies“. She is a co-editor of the scientific manual for students “Linguistic and regional studies. Part I, II“ (Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University, 2018, 2021) and the author of the section “Cyprus“ and others. She is one of the authors of the textbooks and workbook “The Modern Greek Language“ of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Chernivtsi: Bukrek, 2016, 2017, 2018, 2019, reprint 2020, reprint 2021) for grades 8, 9, 10 and 11 of a secondary school. Oksana Snigovska is one of the interpreters

of the anthology of small modern Greek prose of the late 19th – early 20th centuries “Dream in Waves” (Lviv: Apriori, 2021). Oksana Snigovska’s research interests also include sociolinguistics, political discourse, and methods of teaching the Modern Greek language. She has published various articles in areas such as the formation of professional language competencies of future specialists in International Relations, translators, and Foreign language in diplomatic practice and international communication.

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshistrukturni-pidrozdily/interrelations/staff/459-snigovska>

E-mail: snigovska@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>

Malakhiti Andrii – Assistant Professor at the Department of International Relations of the Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology. He has been working at Odessa I. I. Mechnikov National University since 1998. He teaches Modern Greek and a lecture course called Foreign Language in diplomatic practice and international communication. His research has covered many different aspects of Greek cultural heritage but especially focuses on history, sociolinguistics, regional geography, and linguistic geography. This is reflected in numerous publications in Ukrainian and international journals, including in such areas as the implementation of linguistic and cultural concepts in professional foreign language training for specialists in International Relations. Also, he is the co-author of the Secondary School textbook Modern Greek as a foreign language (Chernivtsi, Ukraine, 2016, 2017, 2018, 2019). The series contains exercise books and dictionaries.

Personal page: <http://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3213-malahiti2>

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>

Zakharchuk Nataliia – 1st year of Master degree, specialty 291 “International Relations, Public Communications and Regional Studies” Odesa I. I. Mechnikov National University.

E-mail: nzakharchuk01@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-9118-6894>

International cooperation in space: from the cold war to February 24, 2022 (in Ukrainian) – **Natalia Borotkanych**

Borotkanych Natalia – Ph.D. (History, 2012). He has been working at the National Aviation University (NAU) since 2016 as an associate professor of the Department of International Relations, Information and Regional Studies, Faculty of International Relations. The topic of the thesis is "Representation of the Development of outer space by means of museum exposition". She has been working in the space sector for more than 15 years: 2011–2019 – assistant to the deputy head of the State Space Agency of Ukraine; since 2019 – space programs coordinator of the Noosphere project group. Scientific interests include science diplomacy, space history, security in space, and the militarization of outer space.

E-mail: nataliia.borotkanych@npp.nau.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8719-3106>

Ukrainian migration to Europe at the period of the Russian-Ukrainian war: politics of regulation (in Ukrainian) – **Maria Milova, Hanna Trushevych**

Milova Maria – Dr. (Political Sciences), (2008), Professor, Professor of the Department of Political Science at the I. I. Mechnikov Odesa National University

(since 2013). Research interests: problems of political development of modern Europe; Southeast Europe, in particular Bulgaria, as well as the problem of external influences on the course and "quality" of modern democratic development in transitional societies. Parliamentarism in Ukraine and prospects for its development. Author of more than 120 publications, including 1 author's book and 2 collective monographs.

Personal page: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshistrukturni-pidrozdily/polit/staff/476-staff4>

E-mail: maryskamilova@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4215-1264>

Trushevych Hanna – Lecturer at the Department of Political Science at the Odesa I. I. Mechnikov National University (since 2022) and a Lecturer at the Department of Social Work at the Odesa I. I. Mechnikov National University (part-time). She successfully completed a course at Harvard University on "Citizen politics in America: Public Opinion, Elections, Interest Groups, and the Media" (April 2021). Research interests: political technologies, political image-making, parliamentarism, presidency, elections, parties and movements, social policy. Author of 13 publications, including 2 articles in foreign journals.

Personal page: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/iipo/kafedry-ta-inshistrukturni-pidrozdily/kafedra-sotsialnoi-roboty/spivrobotnyky/5714-trushevich-ganna-bogdanivna>

E-mail: anya.trushevych@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3793-1074>

Global climate change communications: the conceptual aspect (in Ukrainian) – **Olena Shevchenko**

Shevchenko Olena – Associate Professor (since 2006), Candidate of Sciences (Political Science, 2003). She has been working at Taras Shevchenko National University of Kyiv (KNU) since 2003; Associate Professor of the Department of International Media Communications and Communication Technologies of the Educational and Scientific Institute of International Relations since 2012. In 2003, she defended her candidate's thesis at the Institute of Journalism of KNU (Kyiv) on the topic "Public releases as a factor of political culture in the field of international relations". Author of more than 80 scientific works published in scientific journals of Ukraine, Poland, Romania, Latvia and the Czech Republic. Research interests include international communications, global climate change communications.

Personal page: <https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhnarodni-komunikatsiyi/kafedra-mizhnarodnykh-mediakomunikatsiy-ta-komunikatyvnykh-tekhnologiy/vykladachi>

E-mail: shevchenko_olena@knu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3119-9193>

SCIENTIFIC LIFE

IIst MEDITERreg Graduate Conference for Master's Students and Early Stage Researchers (АНГЛ. МОВОЮ) – *Valeriia Oleksandriuk, Khrystyna Kadybhrob, Anastasia Vorona-Kovalenko, Ian Kogan, Olena Kuryk, Maryna Lavrentieva, Diana Protsenko, Sofiia Marchuk, Joanna Osso, Dariia Silukova, Nataliia Zakharchuk, Alina Zenich, Mariia Znamenok, Maryna Khlobystova* – Masters at the Department of International Relations of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24235–14075 ПР від 02.12.2019 р.

Наказом МОН України від 02 липня 2020 року № 886 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України» журнал «Міжнародні та політичні дослідження» включено до Переліку наукових фахових періодичних видань (політичні науки, спеціальності – 052, 291).

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 2 від 19 вересня 2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 70×100/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 22,26. Зам. № 0923/595. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

